

Zveza bibliotekarskih društev Slovenije
Narodna in univerzitetna knjižnica

61/1–2

ISSN 0023-2424
Ljubljana, junij 2017

**ORGANIZACIJA ZNANJA IN KNJIŽNICE: SODOBNI IZZIVI
PRI STROKOVNI OBDELAVI INFORMACIJSKIH VIROV**

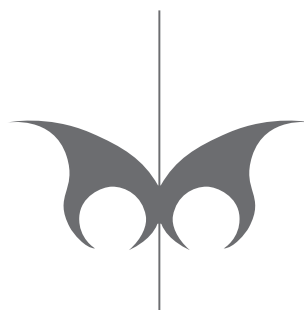
KNJIŽNICA

**Revija za področje bibliotekarstva
in informacijske znanosti**

LIBRARY

***Journal of Library
and Information Science***

*Slovenian Library Association
National and University Library*

VSEBINA

CONTENTS

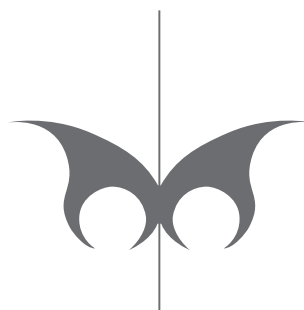
ČLANKI – CONTRIBUTIONS

- Maja Žumer** 9
IFLA Library Reference Model (IFLA LRM), pomemben korak k sodobnim bibliografskim informacijskim sistemom
IFLA Library Reference Model (IFLA LRM), an important step towards modern bibliographic information systems
- Marija Petek** 23
Katalogizacijski standard Resource description and access (RDA): razvoj, spremembe in primerjava s *Pravilnikom i priručnikom za izradbu abecednih kataloga (PPIAK)*
Cataloguing standard Resource description and access (RDA): its development, changes and comparison with Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga (PPIAK)
- Irena Kavčič, Suzana Šulek** 49
Identifikacija entitet in odnosov med entitetama delo in izrazna oblika v bibliografskih zapisih v podatkovni zbirki COBIB
Identification of entities and relationships between the entities of work and expression in bibliographic records in the COBIB database
- Andreja Krajnc Vobovnik, Gordana Mazič** 87
Združevanje bibliografskih zapisov v COBISS+: začetek novih katalogov v sistemih COBISS
Clustering bibliographic records in COBISS+: the beginning of new catalogues in the COBISS system
- Sonja Svoltjšak** 101
Starejši monografski viri: povezovanje in kontekstualizacija specifičnih bibliografskih (meta)podatkov na ravni pojavne oblike (izdaje) in posamezne enote (izvoda) v formatu COMARC
Older monographic resources: connecting and contextualizing specific bibliographical (meta)data on the manifestation (edition) and item (copy) level in the COMARC format

- 119 Branka Badovinac**
Izhodišča za proučevanje kakovosti podatkov v bibliografskih in normativnih zapisih: kakovost podatkov v kontekstu in raziskovalne usmeritve v katalogizaciji
Researching the quality of data of bibliographic and authority records: the data quality in the context and research directions in cataloging
- 155 Janja Levičar, Marija Petek**
Programska oprema COBISS3/Katalogizacija: ovrednotenje sistemskih sprememb in funkcionalnosti modula z vidika katalogizatorjev
The COBISS3/Cataloguing software: evaluation of system changes and functionality of the module from cataloguers' point of view
- 191 Ema Dornik, Branka Badovinac, Jelka Kos, Brigita Farkaš**
Sistem zagotavljanja kakovosti COBIB.SI: izbrane aktivnosti za leto 2016
COBIB.SI quality assurance system: selected activities for 2016
- 207 Tereza Poličnik-Čermelj**
Seznami odpisanega gradiva za Narodno in univerzitetno knjižnico v obdobju 2011–2016: odzivnost knjižnic na dopolnjevanje nacionalne zbirke z odpisanim gradivom
The lists of withdrawn materials offered to the National and University Library in the period 2011–2016: the responsiveness of libraries to develop the national collection by withdrawn materials
- 235 Matjaž Kragelj, Mitja Kovačič**
Uporabna vrednost podatkov spletnih zajemov: arhiviranje spletnih mest in analiza spletnih vsebin
The practical value of web capture data: archiving Web sites and Web content analysis
- 251 Irena Kavčič, Suzana Šulek**
Revidirana Izjava o mednarodnih katalogizacijskih načelih (ICP), izdaja 2016 z manjšimi popravki, 2017
Revised Statement of international cataloguing principles (ICP), 2016 edition with minor revisions, 2017
- 261 Izjava o mednarodnih katalogizacijskih načelih (ICP), izdaja 2016 z manjšimi popravki, 2017**

ČLANKI

CONTRIBUTIONS

IFLA Library Reference Model (IFLA LRM), pomemben korak k sodobnim bibliografskim informacijskim sistemom

*IFLA Library Reference Model (IFLA LRM), an important
step towards modern bibliographic information systems*

Maja Žumer

Oddano: 20. 3. 2017 – Sprejeto: 26. 4. 2017

1.02 Pregledni znanstveni članek

1.02 *Review article*

UDK 025.3

Izvleček

V članku je predstavljen model IFLA LRM, ki je rezultat harmonizacije in uskladitve treh modelov družine FRBR. Model LRM je splošen in abstrakten in predstavlja predvsem okvir, znotraj katerega lahko načrtovalci informacijskih sistemov razvijajo konsistentne razširitve. Za definicijo modela LRM je bil, v skladu z modeli družine FRBR, uporabljen entitetno-relacijski formalizem. V članku so prikazana uporabniška opravila, ki so osnova za razvoj modela, sledijo definicije entitet in primeri atributov in relacij. Posebej je opisano modeliranje agregatov, ki pogosto predstavlja problem. Gre za prvo predstavitev modela v slovenščini, zato terminologija še ni uradna in dokončna.

Ključne besede: *IFLA LRM, FRBR, konceptualni modeli*

Abstract

IFLA LRM model, the result of the harmonisation of FRBR family of models, is presented. LRM is a high-level abstract model and serves primarily as a framework for the development of consistent extensions. The entity-relationship formalism, the same as in the FRBR family, was chosen for the definition of the model. User tasks as the basis of the model are presented first, followed by the entities and examples of attributes and relationships. Aggregates are specifically addressed, since they often present a modelling problem.

Keywords: *IFLA LRM, FRBR Family, conceptual models*

1 Uvod

Leta 1998 je pod okriljem IFLE nastal model Funkcionalne zahteve za bibliografske zapise (Functional requirements for bibliographic records – FRBR, 1998). Z njim so knjižnice dobile konceptualni model bibliografskega univerzuma in osnovo za razvoj novih, novim razmeram prilagojenih bibliografskih informacijskih sistemov, na primer knjižničnih katalogov ali bibliografij. Gre za revolucionaren korak, ki knjižnično katalogizacijo postavlja na nove temelje. FRBR dopolnjujeta še kasneje razvita modela Funkcionalne zahteve za normativne podatke (Functional requirements for authority data – FRAD, 2009) in Funkcionalne zahteve za predmetne normativne podatke (Functional Requirements for Subject Authority Data – FRSAD, 2011), ki podrobneje opisujeta normativni del bibliografskih podatkov. Modeli, ki jih skupno poimenujemo družina FRBR (ali tudi družina FR) so nastajali v daljšem časovnem obdobju, ustvarjale pa so jih tri različne delovne skupine, zato ne preseneča, da so med njimi nekatere razlike v podrobnostih. A prav te razlike so postale velika ovira pri razvoju implementacij.

Zato je FRBR Review Group, delovna skupina, ki je pri IFLI odgovorna za razvoj in vzdrževanje modelov družine FRBR, začela konsolidacijo modelov, leta 2013 pa tudi formalno oblikovala delovno skupino FRBR Consolidation Editorial Group (CEG), ki jo sestavljajo Pat Riva iz Kanade (predsedujoča) ter člana Patrick Le-Boeuf (Francija) in Maja Žumer (Slovenija). Naloga te delovne skupine je priprava konceptualnega modela, ki bo smiselno in konsistentno združil vse tri predhodne modele in omogočil celovit pogled na bibliografski univerzum.

FRBR CEG je na začetku leta 2016 dala v javno razpravo osnutek modela (ta postopek se pri IFLI imenuje world-wide review) in zbirala pripombe do 1. maja 2016. Na osnovi teh pripomb in razprave znotraj FRBR Review Group je nastala nova verzija, na katero Stalni odbori za katalogizacijo, bibliografijo in vsebinsko analizo in dostop niso imeli več pripomb. V času pisanja tega prispevka je dokument v postopku sprejemanja pri Odboru za standarde, vsebinskih sprememb pa ne bo več. Formalni sprejem modela IFLA LRM pričakujemo najkasneje do konca leta 2017.

2 Izhodišča modela IFLA LRM

Poslanstvo skupine CEG je bilo:

- Pripraviti splošen in abstrakten model.
- Uporabiti entitetno-relacijski okvir.

- Razviti konsistenten model, ki bo združeval področja vseh treh modelov družine FRBR.
- Upoštevati možnosti implementacije v semantičnem spletu.

Skupina je pri svojem delu črpala tudi iz spoznanj pri razvoju modela FRBRoo¹ in sodelovanja z muzejsko skupnostjo, izkušnjami različnih implementacij modela FRBR, pa tudi izsledkov raziskav o intuitivnosti modela FRBR (na primer Pisanski in Žumer, 2010a, b).

Treba je poudariti, da postopek konsolidacije ni bil omejen le na združevanje treh modelov z najnujnejšimi uskladitvami, ampak je bil izkoriščen za nov pogled na modeliranje bibliografskega univerzuma. Drugačna je tudi oblika, večina modela je namreč predstavljena v obliki tabel in diagramov, kar omogoča večjo preglednost in lažjo generacijo imenskega prostora za potrebe implementacij v semantičnem spletu.

3 Uporabniška opravila

Tako kot pri uveljavljenih modelih družine FRBR tudi pri LRM-ju obstajajo osrednja uporabniška opravila, ki jih mora bibliografski informacijski sistem omogočati in podpirati. Ta opravila zamejujejo model in so osnova za definicijo entitet, atributov in relacij. Bibliografski in normativni podatki so široko zanimivi za različne uporabniške skupine – od uporabnikov knjižnice (bralcev, raziskovalcev, študentov ...) do knjižničarjev in drugih udeležencev v informacijski verigi, kot so založniki in knjigotržci. Vse te uporabniške skupine imajo različne potrebe in različne prioritete. LRM pri izbiri primarne uporabniške skupine sledi modelu FRBR in se omejuje na končne uporabnike in informacijske strokovnjake, ki delujejo kot posredniki za končne uporabnike. Knjižničarji, ki ustvarjajo in vzdržujejo metapodatke, se ob svojem delu tudi srečajo s takimi opravili in so v tej vlogi tudi upoštevani. Pač pa model ne vključuje administrativnih podatkov, ki so sicer nujni za delovanje knjižnice, na primer podatkov o avtorskih pravicah, podatkov o prezervacijskih postopkih ali postopkih nakupa. Tu je treba omeniti, da FRAD v svoji usmeritvi delno odstopa od drugih dveh modelov, saj modelira tudi postopke katalogizatorja, kar se med drugim kaže v opravilih.

LRM definira pet osnovnih uporabniških postopkov (Preglednica 1) in definira cilje, ki jih uporabnik s temi postopki želi doseči. Pri tem je termin »vir« uporabljen

¹ FRBRoo: https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/FRBRoo/frbroo_v_2.4.pdf.

v najširšem pomenu, kot primerek katerekoli entitete, definirane v modelu. Opravila so navedena v vrstnem redu, ki odraža običajno ravnanje uporabnika, vendar to ne pomeni, da se morajo vedno vsa izvršiti ali da ni mogoča ponovitev sklopa opravil. Posebej za opravili *identificirati* in *izbrati* velja, da se pogosto izvajata vzporedno in z medsebojnim vplivom.

Preglednica 1: Uporabniška opravila

Najti	Z uporabo katerih koli relevantnih kriterijev pridobiti informacije o enem ali več virih, ki ustrezajo informacijski potrebi.
Identificirati	Povsem razumeti naravo najdenih virov in razlikovati med podobnimi viri.
Izbrati	Določiti primernost posameznega vira in izbrati ali zavrniti posamezne vire.
Pridobiti	Pridobiti dostop do vsebine vira.
Raziskovati	Uporabiti relacije med viri in vire postaviti v kontekst.

Prva štiri opravila poznamo iz modela FRBR, tako da gre le za nekoliko širšo definicijo, *raziskovati* pa je eksplicitno uvedel šele model FRSAD. Že v FRBR-ju je omenjena potreba po »navigaciji«, v letih po sprejemu modela FRBR pa je bilo pogosto poudarjeno, da mora sodoben bibliografski informacijski sistem podpirati brskanje, pregledovanje in s tem naključno najdevanje.

4 Entitete

Entitete so v entitetno-relacijskem modelu definirane kot ključni objekti zanimanja. Entitete, ki so abstraktne kategorije (tudi razredi) konceptualnih objektov, so povezane z relacijami, njihove lastnosti pa opisujejo atributi.

Proces konsolidacije je vključeval natančen pregled vseh entitet družine FRBR, saj te vključujejo entitete, ki so v bistvu identične (na primer *delo*, *izrazna oblika*, *pojavnna oblika* in *enota*), podobne (*ime* v FRAD in *nomen* v FRSAD), lahko pa tudi bistveno različne (*oseba* v FRBR in FRAD). Entitete brez specifičnih atributov in relacij niso bile v vključene v LRM, novost v konsolidiranem modelu pa je tudi hierarhična struktura razredov in podrazredov, v formalnem modeliranju izražena z relacijo *IsA*. Vsaka instanca podrazreda je v relaciji *IsA* z narejenim razredom.

Entitete prve skupine ostajajo v bistvu enake, manjše spremembe so pri definicijah.

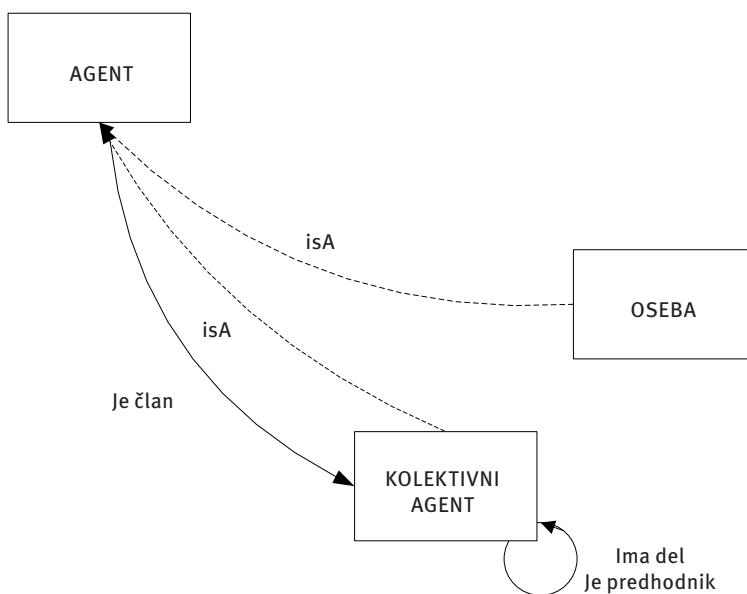
Preglednica 2: Delo, izrazna oblika, pojavna oblika, enota

Delo	Intelektualna ali umetniška vsebina določene stvaritve.
Izrazna oblika	Določena kombinacija znakov, ki izraža intelektualno ali umetniško vsebino.
Pojavna oblika	Množica nosilcev, za katere predpostavljamo, da imajo skupne karakteristike tako glede intelektualne ali umetniške vsebine kot tudi glede fizične oblike. To množico določata vsebina in načrt za proizvodnjo nosilca ali nosilcev.
Enota	Objekt ali objekti kot nosilci znakov, ki izražajo intelektualno ali umetniško vsebino.

Entitete druge skupine pa so precej spremenjene, saj LRM tu uvaja hierarhično strukturo.

Preglednica 3: Agenti

Agent	Entiteta, ki je zmožna izvajati namenske aktivnosti, ima pravice in je za svoje aktivnosti odgovorna.
Oseba	Individualno človeško bitje.
Kolektivni agent	Skupina ali organizacija oseb, ki ima ime in je zmožna delovati kot celota.

Slika 1: Relacije med agenti

Iz Slike 1 je razvidno, da entiteta *agent* vključuje le entiteti *oseba* in *kolektivni agent*, ne pa kakršne koli poimenovane skupine. Poudariti je treba, da je *oseba* v LRM-ju lahko le živeča oseba ali oseba, za katero predpostavljamo, da je živela. Tako tu niso vključene persone, izmišljene, literarne ali pravljичne osebe. Te so lahko tematike del, če pa navidezno nastopajo kot kreatorji, gre v resnici za to, da je neki resnični kolektivni agent ali oseba uporabil tako poimenovanje. To poimenovanje ne spremeni narave kolektivnega agenta ali osebe.

Model FRSAD je uvedel dve osnovni entiteti *thema* in *nomen*. Obe sta vključeni v LRM, prva s spremenjenim imenom, da se izognemo omejitvi na tematsko relacijo.

Preglednica 4: *Res in nomen*

Res	Katerakoli entiteta na obravnavanem področju.
Nomen	Povezava med entiteto in oznako, ki jo za to entiteto uporabljamo.

Vse entitete na področju obravnave so torej podrazredi entitete *Res*. *Nomen* pa pokriva poimenovanje, ki ga uporabljamo, ko o primerku entitete govorimo. Definicija poimenovanja kot entitete nam omogoča, da poimenovanju priredimo specifične vrednosti atributov, kot so jezik, pisava ali kontrolirani slovar, iz katerega poimenovanje izhaja.

Zaradi zahtev po boljšem modeliranju časovnega in krajevnega vidika LRM uvaja novi entiteti *kraj* in *časovni razpon*.

Preglednica 5: *Kraj in časovni razpon*

Kraj	Določen obseg prostora.
Časovni razpon	Obseg časa z določenim začetkom, koncem in trajanjem.

5 Atributi

Atributi so mehanizem za določanje lastnosti primerkov entitet. Modeli družine FRBR so attribute specificirali različno podrobno in izčrpno. Model mora upoštevati vse vrste knjižničnega gradiva, zato je bila sprejeta odločitev, da v LRM-ju navajamo le najpomembnejše in najpogostejše attribute in tako nabor nikakor ni izčrpen. Noben od atributov tudi ni obvezen. V vsaki implementaciji je zato treba dodajati nujne attribute znotraj predvidenega okvira in na predviden način. Dodani so lahko povsem novi vidiki ali pa podatributi že določenih. Katalogizacijska pravila pa določajo, kako vrednosti atributov izberemo in kakšna je njihova

oblika: kot vrednost iz kontroliranega slovarja, kot prosto besedilo v določenem jeziku in pisavi, kot numerično vrednost. Primer ek entitete ima lahko tudi več vrednosti posameznega atributa.

Zaradi hierarhije med entitetami velja, da so vsi atributi neke entitete veljavni tudi za vse njene podrazrede. Tak primer sta atributa *kategorija* in *opomba* entitete *res*, ki sta veljavna za vse entitete modela.

Za ilustracijo v tem članku navajamo attribute entitete *izrazna oblika*.

Preglednica 6: Atributi izrazne oblike

Obseg	Kvantifikacija obsega dane izrazne oblike.
Ciljna publika	Skupina uporabnikov, ki jim je izrazna oblika namenjena.
Pravice uporabe	Omejitve uporabe, ki veljajo za izrazno obliko.
Jezik	Jezik izrazne oblike.
Ključ	Struktura višine tonov, ki karakterizira izrazno obliko.
Način izvedbe	Kombinacija izraznih orodij in načinov (glasov, instrumentov, izvajalcev), ki je predvidena, navedena ali dejansko uporabljena v izvedbi izrazne oblike.
Kartografsko merilo	Razmerje med razdaljami na kartografski izrazni obliki in dejanskimi razdaljami.

Med atributi je treba posebej omeniti dva: atribut reprezentativne izrazne oblike (atribut *dela*) in navedba pojavnosti oblike (atribut *pojavnosti oblike*).

Atributi reprezentativne izrazne oblike so tisti atributi, ki pomembno določajo delo, so pa privzeti iz kanonične ali reprezentativne izrazne oblike tega dela. Striktno vzeto so vse izrazne oblike istega dela enakovredne. V resnici, in to potrjujejo tudi uporabniške študije (Pisanski in Žumer, 2010a, b), pa ključne značilnosti dela povezujemo z najbolj značilno, kanonično izrazno obliko, ki je splošno sprejeta kot najboljša reprezentacija stvaritve. To je navadno izvorna izrazna oblika, če pa ta ni poznana, pa tista, ki velja za najbližjo izvorniku. Karakteristike, ki pomembno določajo delo, so na primer jezik za besedilna dela, zvrst (za besedilna in glasbena dela), način izvedbe (za glasbena dela).

Navedba pojavnosti oblike pa je mehanizem, s katerim ločimo dejanske attribute od tistega, kar je zapisano na pojavnosti obliki sami in kar sedanja katalogizacijska pravila določajo kot primarni vir podatkov. Gre torej za tiste navedbe v primerkih pojavnosti oblike, ki so pomembne za razpoznavanje pojavnosti oblike in kažejo, kako je pojavnost oblike predstavljena. Tipičen primer so navedbe odgovornosti, ki niso vedno popolne (ali so celo neresnične), so pa lahko pomemben podatek

za uporabnika. V LRM-ju je tako uveden mehanizem, ki poleg dejanskih relacij avtorstva omogoča tudi transkripcijo s pojavnih oblik same.

6 Relacije

Relacije so bistven del modela, saj povezujejo entitete in jih postavljajo v kontekst. Nekatere od relacij (na primer med *deli*, *izraznimi oblikami*, *pojavnimi oblikami* in *enotami*) so enake v vseh treh modelih družine FRBR, nekatere pa se bistveno razlikujejo predvsem v ravni podrobnosti. Tudi tu je bila sprejeta odločitev, da bodo v LRM-ju relacije definirane na splošno in abstraktno, s čimer je vsaki implementaciji omogočeno, da na konsistenten način uvede podrobnejše relacije, kadar so te nujne.

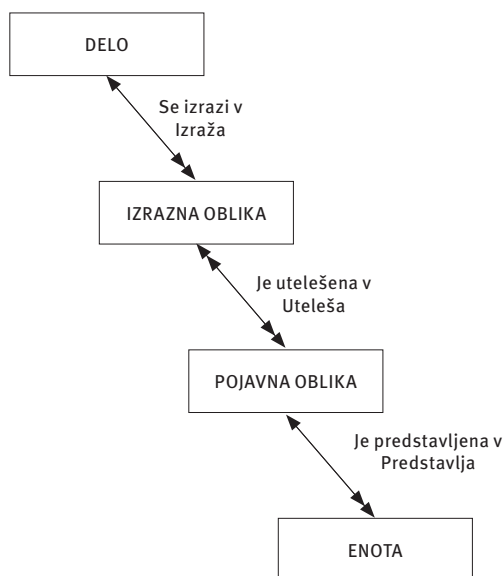
Relacije med *deli*, *izraznimi oblikami*, *pojavnimi oblikami* in *enotami* ostajajo središče modela in so edini del, ki je v bistvu obvezen. Ker relacije omogočajo raziskovanje in so za uporabnike zelo pomembne, jih morajo implementacije vključevati čim več. Pomembno pa je tudi poudariti, da so relacije sicer deklarirane med entitetnimi tipi, v resnici pa obstajajo med konkretnimi primerki entitet.

Formalno so relacije definirane kot povezava med domeno (ali definicijskim območjem) in zalogo vrednosti. Zaradi enostavnosti jih bomo tu poimenovali »prva entiteta« in »druga entiteta«. Še en pojem je treba definirati: kardinalnost. Kardinalnost ali moč relacije specificira omejitve glede mogočega števila primerkov prve entitete in druge entitete, ki jih relacija povezuje. Tako kardinalnost 1 na M (s pomenom »mnogo«) pomeni, da je natanko en primerek prve entitete povezan z enim ali več primerki druge entitete.

Vse relacije so deklarirane v obeh smereh, najprej med prvo in drugo entiteto, potem v obratni smeri, ko se vlogi entitet zamenjata. Relacija, pri kateri sta prva in druga entiteta enaki, je rekurzivna. Če pa sta relaciji v obeh smereh enaki, gre za simetrično relacijo.

Preglednica 7: Osnovne relacije med *deli*, *izraznimi oblikami*, *pojavnimi oblikami* in *enotami*

Prva entiteta	Relacija	Obratna relacija	Druga entiteta	Kardinalnost
DELO	Se izrazi v	Izraža	IZRAZNA OBLIKA	1 na M
IZRAZNA OBLIKA	Je utelešena v	Uteleša	POJAVNA OBLIKA	M na M
POJAVNA OBLIKA	Je predstavljena v	Predstavlja	ENOTA	1 na M

Slika 2: Grafični prikaz osnovnih relacij

Kot primer lahko navedemo tudi relacije, ki nastopajo med primerki entitete *delo*, prikazane v Preglednici 8.

Preglednica 8: Relacije med deli

Prva entiteta	Relacija	Obratna relacija	Druga entiteta	Kardinalnost
DELO	Ima del	Je del od	DELO	M na M
DELO	Je predhodnik	Ima predhodnika	DELO	M na M
DELO	Ima dodatek	Je dodatek	DELO	M na M
DELO	Je inspiracija za	Ima kot inspiracijo	DELO	M na M
DELO	Je transformacija	Ima transformacijo	DELO	1 na M

Vsaka entiteta v modelu ima poimenovanje, zato je nujna relacija med entitetama *res* in *nomen* (Preglednica 9).

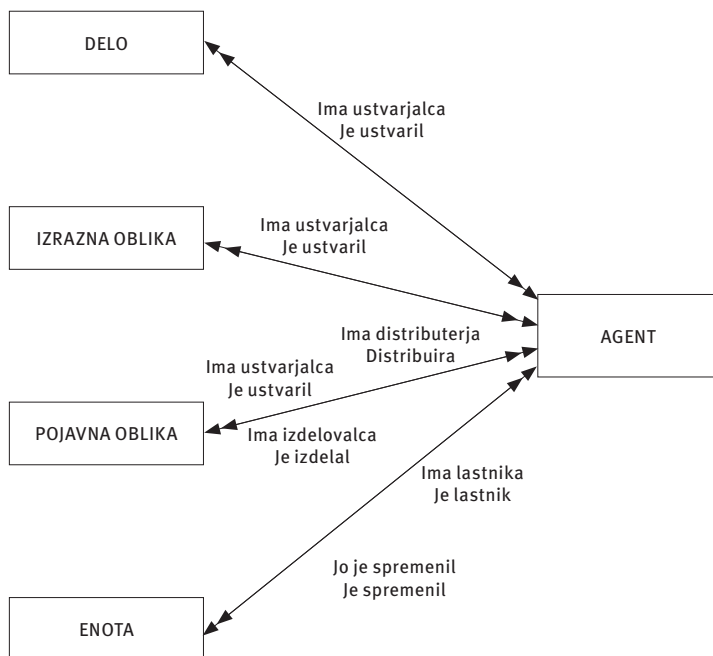
Preglednica 9: Relacija poimenovanja

Prva entiteta	Relacija	Obratna relacija	Druga entiteta	Kardinalnost
RES	Ima poimenovanje	Je poimenovanje	NOMEN	1 na M

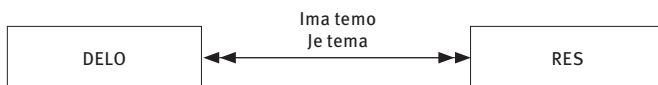
Uvedba splošne entitete *agent* je močno poenostavila relacije odgovornosti, prikazane v Preglednici 10 in na Sliki 3.

Preglednica 10: Relacije odgovornosti

Prva entiteta	Relacija	Obratna relacija	Druga entiteta	Kardinalnost
DELO	Ima ustvarjalca	Je ustvaril	AGENT	M na M
IZRAZNA OBLIKA	Ima ustvarjalca	Je ustvaril	AGENT	M na M
POJAVNA OBLIKA	Ima ustvarjalca	Je ustvaril	AGENT	M na M
POJAVNA OBLIKA	Ima distributerja	Distribuirira	AGENT	M na M
POJAVNA OBLIKA	Ima izdelovalca	Je izdelal	AGENT	M na M
ENOTA	Ima lastnika	Je lastnik	AGENT	M na M
ENOTA	Je bila spremenjena od	Je spremenil	AGENT	M na M

Slika 3: Grafični prikaz relacij odgovornosti

Modeliranje tematske relacije, uvedeno v modelu FRSAD, je ohranjeno. Relacija je prikazana na Sliki 4.

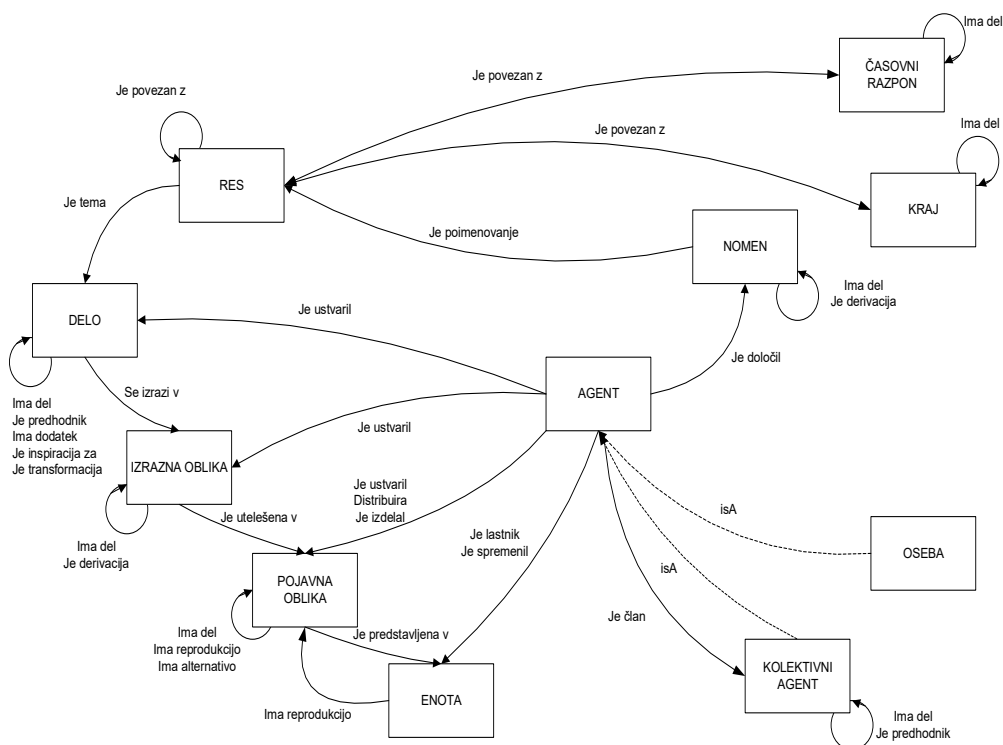
Slika 4: Tematska relacija

Z uvedbo novih entitet *kraj* in *časovni razpon* je nujna tudi povezava z entiteto *res*. Vse entitete imajo torej lahko časovni in krajevni vidik. V družini FRBR definirani atributi, kot so kraj rojstva, datum izida, datum smrti, so zdaj modelirani kot relacije. Obe navedeni relaciji sta zelo splošni in bosta v tipični implementaciji podrobneje specificirani s podtipi.

Preglednica 11: *Krajevna in časovna relacija*

Prva entiteta	Relacija	Obratna relacija	Druga entiteta	Kardinalnost
RES	Ima povezano z	Je povezan z	KRAJ	M na M
RES	Ima povezano z	Je povezan z	ČASOVNI RAZPON	M na M

Ker so v tem članku prikazane le nekatere relacije modela LRM, poglavje zaključimo z grafičnim pregledom vseh.

Slika 5: *Pregled relacij modela LRM. Razen pri entitetah oseba in kolektivni agent hierarhična relacija ni prikazana; vse entitete so hierarhično podrejene entiteti res. Zaradi preglednosti so relacije prikazane le v eni smeri.*

7 Agregati

Agregati so pojavne oblike, ki vključujejo več ločenih izraznih oblik. Model FRBR ne ponuja jasnih odgovorov, kako modelirati take publikacije, ki so v resnici zelo pogoste. Poznamo tri tipe agregatov:

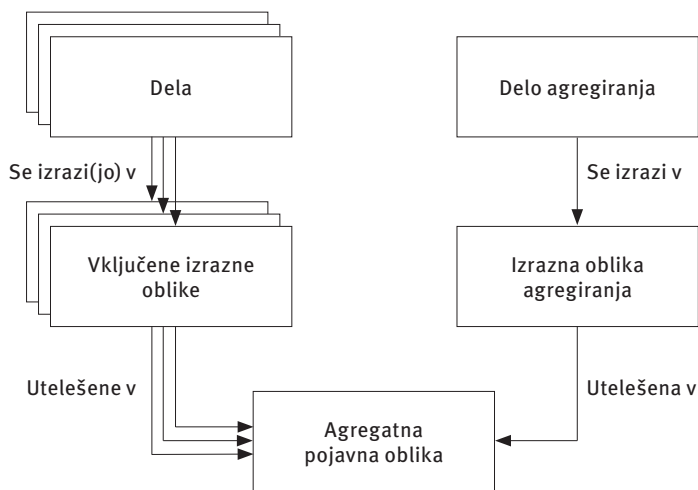
- Agregatne zbirke
Agregatne zbirke so pojavne oblike, v katerih so zbrane neodvisno ustvarjene izrazne oblike iste vrste ali žanra. Mednje uvrščamo zbrana in izbrana dela, antologije. Primeri vključujejo znanstvene časopise (ki so agregati člankov), monografske publikacije z neodvisno ustvarjenimi poglavji, kompilacije zvočnih posnetkov na CD-ju, več novel, objavljenih v eni knjigi, in podobno.
- Agregati z dodatki
Agregati z dodatki se od agregatnih zbirk razlikujejo po tem, da v njih najdemo neodvisno samostojno delo, ki ga dopolnjujejo odvisna dela, kot so ilustracije, spremni eseji, opombe. Ti dodatki niso integralni del dela, ki ga dopolnjujejo, in ga ne spreminjajo. V praksi so lahko dodatki tako nepomembni, da jih v bibliografski opis ne vključujemo.
- Agregatne vzporednice
O agregatni vzporednici govorimo, kadar pojavna oblika vključuje dve ali več izraznih oblik istega dela. Tipični primeri so priročniki ali uradne publikacije v več jezikih, izvirnik skupaj s prevodom, pa tudi spletne strani, ki omogočajo dostop do iste vsebine v različnih jezikih.

Kardinalnost relacije *pojavnna oblika uteleša izrazno obliko*, ki je mnogo na mnogo, kaže, da *pojavnna oblika* lahko vključuje več *izraznih oblik*. Raziskave (O'Neill, Žumer in Mixter, 2015) kažejo, da so agregati, kot jih razberemo iz sedanjih bibliografskih zapisov, zelo pogosti, pri čemer moramo upoštevati, da trenutna katalogizacijska praksa niti ne vključuje sistematičnega vpisovanja dodatkov, kot so ilustracije ali spremne besede.

Modeliranje agregatov kot pojavnih oblik z več neodvisnimi izraznimi oblikami je pregledno, saj so *dela* in pripadajoče *izrazne oblike* neodvisni od tega, kako so objavljeni. *Izrazna oblika* se ne spremeni, če je objavljena samostojno ali skupaj z drugimi *izraznimi oblikami*.

Če bi pri agregatih upoštevali le agregirane *izrazne oblike*, bi zanemarili pomemben vidik: intelektualni prispevek tistega, ki je neodvisne *izrazne oblike* združil v agregat. Gre torej za odločitve o izboru in ureditvi, ki morajo svoje mesto dobiti tudi v modelu. Ta intelektualni prispevek je v modelu imenovan *delo agregiranja*, ki je lahko relativno nepomembno (na primer odločitev založnika o vključitvi dveh posnetkov na CD) ali pa bistveno za publikacijo, na primer antologijo. Posebej pa je treba poudariti, da delo agregiranja ne vključuje del, ki so na ta način

zbrana. Če je delo agregiranja nepomembno, ga v opisu navadno zanemarimo. Enako velja tudi za vključene relativno nepomembne prispevke, na primer kratko spremno besedo. Če pa je taka spremna beseda ponovno objavljena na primer kot samostojen esej, jo lahko kasneje uvedemo kot del agregata. Model agregatov prikazuje Slika 6.

Slika 6: Model agregatov

8 Zaključek

V članku je na kratko predstavljen model IFLA Library Reference Model (LRM). Predstavitev ni popolna in ne vsebuje številnih podrobnosti. Za popolno razumevanje modela je treba pogledati celoten model, objavljen na spletnih straneh organizacije IFLA. V času pisanja članka model LRM še ni uradno sprejet in čaka na potrditev Odbora za standarde in končen sprejem vodstva IFLE. Drugo opozorilo se nanaša na prevode. IFLA LRM je objavljen v angleščini in za ta članek pripravljen prevod je neuraden in začasen.

IFLA LRM predstavlja velik korak naprej, saj smo končno dobili celovit model, ki bo osnova za razvoj katalogizacijskih pravil in bibliografskih formatov. Naslednji koraki vključujejo deklaracijo imenskega prostora, kar bo omogočilo s semantičnim spletom skladne implementacije, ter preslikavo na sedanji imenski prostor Resource Description and Access (RDA). Razvijalci RDA-ja že napovedujejo uskladitev z LRM-jem. Pomembna naloga v bližnji prihodnosti pa bo tudi razvoj razširitev za specifične vrste gradiva, različne ciljne publike in druge okoliščine, ki vplivajo na zasnovo bibliografskih informacijskih sistemov.

Z razvojem modela IFLA LRM smo torej dobili sodobno in z najnovejšimi trendi semantičnega spleta usklajeno osnovo za razvoj novih bibliografskih informacijskih sistemov. Skrajni čas. Le s hitrim razvojem novih knjižničnih katalogov bomo ustavili trend upadanja uporabe sedanjih katalogov in v celoti izkoristili potencial bogastva bibliografskih podatkov.

Navedeni viri

Functional requirements for authority data: a conceptual model: final report. (2009). München: K. G. Saur.

Functional requirements for bibliographic records: final report. (1998). München: K. G. Saur.

Functional requirements for subject authority data (FRSAD): a conceptual model. (2011). Berlin: De Gruyter Saur.

O'Neill, E. T., Žumer, M. in Mixter, J. (2015). FRBR aggregates: their types and frequency in library collections. *Library resources and technical services*, 59(3), 120–129.

Pisanski, J. in Žumer, M. (2010a). Mental models of the bibliographic universe: part 1: mental models of descriptions. *Journal of documentation*, 66(5), 643–667.

Pisanski, J. in Žumer, M. (2010b). Mental models of the bibliographic universe: part 2: comparison task and conclusions. *Journal of documentation*, 66(5), 668–680.

dr. Maja Žumer

Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo, Filozofska fakulteta,
Univerza v Ljubljani, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana
e-pošta: maja.zumer@ff.uni-lj.si

Katalogizacijski standard Resource description and access (RDA): razvoj, spremembe in primerjava s *Pravilnikom i priručnikom za izradbu abecednih kataloga (PPIAK)*

Cataloguing standard Resource description and access (RDA): its development, changes and comparison with Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga (PPIAK)

Marija Petek

Oddano: 9. 3. 2017 – Sprejeto: 25. 4. 2017

1.02 Pregledni znanstveni članek

1.02 Review article

UDK 025.3

Izveleček

Namen: V članku je obravnavan standard za katalogizacijo *Resource description and access* (RDA), ki je zamenjal drugo izdajo angloameriškega katalogizacijskega pravilnika AACR2. Predstavljeno je zgodovinsko ozadje, razvoj, vpliv AACR2, Ifflinega konceptualnega modela, katalogizacijskih načel in mednarodnega standarda za bibliografski opis. Narejena je tudi primerjava s katalogizacijskim pravilnikom *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga* (PPIAK).

Metodologija/pristop: Opisali smo cilje in načela RDA, organizacijo vsebine, nabor glavnih elementov ter nove elemente za opis vsebine, medijev in nosilcev. Primerjavo RDA z našo katalogizacijsko prakso smo ponazorili tudi s primeri.

Rezultati: Med RDA in PPIAK je precej razlik: RDA je vsebinski standard, v katerem ločila in zaporedje podatkov, ki jih predpisuje ISBD, niso obvezna, ni več krajšanja besed itd. V nekaterih pogledih pa RDA nadaljuje katalogizacijsko tradicijo.

Omejitve raziskave: Zaradi obsežnosti besedila RDA so prikazane samo najpomembnejše značilnosti in spremembe.

Izvirnost/uporabnost raziskave: To je prvi članek o RDA v slovenskem jeziku.

Ključne besede: katalogizacija, RDA, bibliografski opis, točke dostopa, uporabniki

Abstract

Purpose: This article deals with the cataloguing standard *Resource Description and Access* (RDA) that replaces the second edition of *Anglo-American Cataloguing Rules* (AACR2). Its historical background, development, influence of AACR2 is presented as well as underlying IFLA conceptual model, cataloguing principles and international standard bibliographic description. A comparison is made between the RDA and the local cataloguing code *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga* (PPIAK).

Methodology/approach: Objects and principles of RDA, its structure, a set of core elements and new elements indicating content, media and carrier are described and compared with current cataloguing practice, some differences are illustrated by examples.

Results: There are many differences between RDA and PPIAK: RDA being a content-only standard, the ISBD punctuation and order of areas is not required, no abbreviations are used etc. But, considering some aspects RDA continues traditional cataloguing.

Research limitation: Due to extensiveness of the RDA text only the most significant characteristics and changes are described.

Originality/practical implications: This is the first article about RDA in Slovenian.

Keywords: cataloguing, RDA, bibliographic description, access points, users

1 Uvod

Namen članka je predstaviti katalogizacijski standard *Resource description and access* (RDA), ki je za nas zanimiv iz dveh razlogov. Prvi je ta, da že skoraj pol stoletja uporabljamo *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga* (v nadaljevanju PPIAK) (Verona, 1970, 1983, 1986). Potreba po sodobnem pravilniku se je pokazala zaradi številnih sprememb v knjižnicah, tudi zaradi pojava elektronskih virov in spletnih katalogov. Drugi razlog je povezan s prvim, in sicer je bila v Narodni in univerzitetni knjižnici januarja 2016 ustanovljena Strokovna skupina za razvoj katalogizacije, ki je proučevala možnosti za pripravo novega katalogizacijskega pravilnika in ugotovila, da je najprimernejša rešitev uvedba RDA.

Na začetku članka sta predstavljena zgodovinsko ozadje in razvoj RDA. Opisani so vplivi angloameriškega pravilnika AACR2,¹ Ifflinega konceptualnega modela *Functional requirements for bibliographic records*² (1998), katalogizacijskih načel ter mednarodnega standardnega bibliografskega opisa³ oziroma združene izdaje ISBD (2011). Nato so prikazani cilji in načela RDA, organizacija vsebine, njegove

¹ Anglo-American cataloguing rules, 2nd ed.

² FRBR oziroma Funkcionalne zahteve za bibliografske zapise (FZBZ).

³ International standard bibliographic description (ISBD).

značilnosti in spremembe, ki jih prinaša. Kljub številnim novostim pa RDA v nekaterih pogledih tudi nadaljuje katalogizacijsko tradicijo. RDA smo primerjali tudi s PPIAK in nekatere razlike ponazorili s primeri.

2 Prikaz razvoja RDA

RDA je katalogizacijski standard, zasnovan za digitalno in mednarodno okolje. Kot pove že njegovo ime, določa elemente za opis virov in za dostop do virov. Standard obsega smernice in navodila za pripravo podatkov, s pomočjo katerih uporabniki v katalogu odkrivajo vire,⁴ ki jih potrebujejo (RDA, 2010). Primeren je za katalogizacijo vseh vrst virov, tako tradicionalnih in analognih kot netradicionalnih in digitalnih. Korenine ima v angloameriškem katalogizacijskem pravilniku AACR2 in je prav tako nastal s sodelovanjem nacionalnih knjižnic, združenj nacionalnih knjižnic in nacionalnih katalogizacijskih odborov iz Avstralije, Kanade, Velike Britanije in Združene države Amerike (ZDA). Na njegov razvoj so vplivali tudi Iflini dokumenti, in sicer konceptualni model FZBZ, katalogizacijska načela ter ISBD.

RDA je izšel leta 2010, založila so ga tri nacionalna združenja: American Library Association (ALA), Canadian Library Association (CLA) in Chartered Institute of Information Professionals (CILIP). Implementacija RDA se je pričela leta 2013 v državah, ki so sodelovale pri njegovem nastanku. S tem pa razvoj RDA ni zaključen; od leta 2012 je bil standard posodobljen vsako leto.

Pripravljavci RDA so proučili tudi metapodatkovne standarde iz drugih področij, kot so arhivistika, muzeologija, založništvo, semantični splet itd. (RDA, 2010). Namen tega je bil, da se doseže določena stopnja interoperabilnosti⁵ med RDA in pregledanimi standardi.

2.1 AACR2

Druga izdaja angloameriškega pravilnika AACR2 je izšla leta 1978. Besedilo je bilo revidirano v letih 1988, 1998 in 2002, ko je izšlo pod naslovom AACR2R,⁶ dopolnjeno pa je bilo v letih 2003, 2004 in 2005. Pri nastanku AACR2 so sodelovale

⁴ Angl. *resource discovery*.

⁵ Sposobnost sistema, da sodeluje z okoljem drugega sistema brez uporabnikovega poseganja; sinonim: skupna uporabnost (Bibliotekarski terminološki slovar, 2009).

⁶ Anglo-American cataloguing rules, 2nd revised ed.

ZDA, Velika Britanija in Kanada, Avstralija se je pridružila leta 1988. AACR2 je bil preveden v 25 jezikov, kar kaže na njegovo veliko razširjenost po vsem svetu, čeprav implementacija na področjih, kjer so uporabljali druge jezike, pisave in koledarje, ni bila enostavna (Oliver, 2010).

Mednarodna konferenca o AACR pred skoraj 20 leti v Torontu, ki jo je gostil odbor za revizijo AACR *Joint Steering Committee for Revision of AACR* (JSC), se je ukvarjala s katalogizacijo v duhu tehnoloških novosti, kot je splet (The principles and future of AACR, 1998). Obravnavali so predvsem logičnost načel, strukturo pravil in pomanjkljivosti splošne oznake gradiva. Ta bi morala označevati fizični nosilec (npr. mikrooblika), vendar je pogosto izražala vsebino (npr. kartografsko gradivo); *elektronski vir* se je uporabljal za vse spletne vire ne glede na to, ali so obsegali besedilne, kartografske ali avdiovizualne vsebine. Razpravljali so tudi o potrebi po spremembi pravila 0.24, ki pravi, da je osnova za opis fizična enota, ki jo ima katalogizator v rokah. Strinjali so se, da pravilo ni ustrezno in da ovira razširitev AACR2 za nove vrste virov. Leta 2001 je bilo pravilo 0.24 spremenjeno, in sicer v smislu, da se pri opisu virov upošteva več vidikov in ne več samo enega.

Zaradi temeljite revizije katalogizacijskih pravil je JSC leta 2004 pričel pripravljati tretjo izdajo pravilnika, ki naj bi se imenovala AACR3, hkrati pa so želeli pravila uskladiti s konceptualnim modelom FZBZ. Vendar se je kmalu pokazalo, da digitalno okolje zahteva popolnoma nov pristop in leta 2005 so se začele priprave na nov standard, ki je dobil tudi novo ime *Resource description and access* (RDA). Z njim so želeli poudariti opustitev strukture AACR2 in dejstvo, da so navodila za opis virov ločili od navodil za prikaz podatkov (Kincy in Layne, 2014). Temu primerno se je JSC leta 2007 preimenoval v *Joint Steering Committee for Development of RDA* (vendar še vedno uporablja isto kratico) in si zadal cilj, da razreši nedoslednosti pri splošni oznaki gradiva, da doseže čim večjo konsistentnost pri opisu vsebine in nosilca ter da se kot osnovo za RDA začne uporabljati Iflina konceptualna modela FZBZ in Funkcionalne zahteve za normativne podatke.⁷

2.2 Funkcionalne zahteve za bibliografske zapise

RDA temelji na Iflinem entitetno-relacijskem modelu knjižničnega kataloga FZBZ, ki je bil v izvorniku objavljen leta 1998 (Funkcionalne zahteve za bibliografske zapise, 2000). Predstavlja okvirno shemo bibliografskega zapisa in priporočila za osnovni nivo zapisa za nacionalne bibliografske ustanove. Model je sestavljen iz treh skupin entitet, atributov in odnosov. Prva skupina entitet obsega rezultate

⁷ Functional requirements for authority data (FRAD) (2009).

intelektualnega in/ali umetniškega dela in označuje razliko med abstraktno vsebino in fizično obliko, ki jo uteleša. Druga skupina entitet vključuje tiste, ki so odgovorni za nastanek entitet prve skupine. Tretja skupina entitet predstavlja temo entitet prve skupine. FZBZ je vključeval samo entitete prve skupine, zato je bil dopolnjen še z dvema modeloma: *Funkcionalne zahteve za normativne podatke* z entitetami druge skupine in *Funkcionalne zahteve za predmetne normativne podatke*⁸ z entitetami tretje skupine.

Avtorici Riva in Oliver (2012) sta ovrednotili stopnjo usklajenosti RDA s FZBZ in FRAD ter ugotovili nekatere razlike pri entitetah, atributih, odnosih in terminologiji, ki pa ne povzročajo bistvenih razhajanj.

Vpliv FZBZ na RDA se kaže v tem, da so uporabniki kataloga postavljeni v ospredje in da je treba podatke pripraviti tako, da jih uporabniki lažje najdejo. Že prvi cilj RDA *Odzivnost na potrebe uporabnikov* govori o uporabnikih in omogoča izvajanje uporabniških postopkov na osnovi modela FZBZ (najti, identificirati, izbrati in pridobiti želeni vir) ter FRAD (najti, identificirati, izbrati, razjasniti in razumeti entiteto, ki je povezana z virom). Z modelom FZBZ je tesno povezana tudi organizacija vsebine v RDA, saj vsak razdelek obravnava eno skupino entitet.

2.3 Mednarodni standardni bibliografski opis

Kot je navedeno v uvodu RDA (2010), je standard RDA povezan tudi z mednarodnim standardnim bibliografskim opisom⁹ (ISBD), ki izhaja iz Mednarodnega srečanja izvedencev za katalogizacijo¹⁰ v Kopenhagenu leta 1969. Izjava o mednarodnih katalogizacijskih načelih (2009, točka 5.3) določa, da mora bibliografski opis temeljiti na mednarodno sprejetem standardu, opomba pod črto navaja, da je to ISBD. Navodila, ki so povezana z ISBD, so v Dodatku D *Record syntaxes for descriptive data*, ki vključuje tudi preslikavo elementov ISBD v elemente RDA (Dunsire in IFLA cataloguing section's ISBD review group, 2015). Preslikava elementov RDA v elemente ISBD bo pripravljena kasneje.

Namen združene izdaje ISBD (2011) je bil uskladiti bibliografski opis virov vseh oblik vsebine in medijev, odgovoriti na potrebo po reorganizaciji in poenotenju postopka katalogizacije ter zadovoljiti potrebe uporabnikov (Willer, 2016). Prav tako morajo knjižnice preveriti svoj položaj glede na druge dejavnike v informacijski verigi, kot so založniki, agencije za avtorske pravice, arhivi in muzeji itd.

⁸ Functional requirements for subject authority data (FRSAD) (2011).

⁹ International standard bibliographic description (ISBD).

¹⁰ International meeting of cataloguing experts.

Leta 2003 je bila formirana študijska skupina *Material designation study group* (MDSG), da preveri uporabo splošne in posebne oznake gradiva pri večvrstnih formatih in medijih (ISBD, 2011). Na pomanjkljivosti splošne oznake gradiva je opozarjal Delsey (1998), ki je menil, da izrazi za splošno oznako gradiva predstavljajo zmedeno mešanico fizičnih formatov, vrste gradiva, vrste nosilca in vrsto zapisa (npr. Braillova pisava). Poleg tega lokacija splošne oznake gradiva takoj za stvarnim naslovom moti logični vrstni red in zaporedje podatkov v stvarnem naslovu. V osnutku, ki je bil končan do leta 2007, je delovna skupina upoštevala tudi dokument *RDA/ONIX framework for resource categorization* (2006) in nadaljnje osnutke RDA, ki so ta dokument vključevali. Na koncu je skupina predlagala, da se splošna oznaka gradiva razglasi za neveljavni element in da se uvede novo območje bibliografskega opisa.

Preliminarna združena izdaja *International standard bibliographic description* (2007) je besedila vseh ISBD združila v enotno strukturo. Novo območje 0 *Območje oblike vsebine in vrste medija*,¹¹ ki je nadomestilo splošno oznako gradiva, je bilo odobreno leta 2009 in objavljeno na Iflini spletni strani kot preliminarna združena izdaja.¹² Združena izdaja ISBD (2011) vključuje tudi Območje 0, ki označuje obliko/e, v kateri sta izraženi vsebina vira in vrsta/e medija. Namen tega območja je, da se že na začetku bibliografskega opisa opozori na obliko vsebine in vrsto medija, na katerem je vsebina dostopna. Območje obsega dva elementa: obliko vsebine in vrsto medija; izberemo ju s kontroliranih seznamov. Vrsta vsebine pomeni temeljno obliko/e, v kateri je vsebina vira izražena; dodamo ji lahko tudi kvalifikatorje. Vrsta medija označuje vrsto ali vrste nosilca, ki posreduje vsebino vira. Za razliko od splošne oznake gradiva sta oba elementa obvezna. Poglejmo nekaj primerov:¹³

<i>Besedilo (vizualno) : brez medija</i>	tiskana knjiga
<i>Besedilo (tipno) : brez medija</i>	knjiga v brajici
<i>Glasba (izvedena) : avdio</i>	glasbeni CD

O preslikavi elementov iz območja 0 v RDA govori poglavje 7.1.

2.3.1 Odnos ISBD in FZBZ

Entitete FZBZ, ki so relevantne za bibliografski opis, so delo, izrazna in pojavna oblika ter enota, atributi pa so elementi bibliografskega opisa iz ISBD in formata

¹¹ Angl. *Content form and media type area*.

¹² *ISBD area 0: content form and media type area*. (2009). Haag: IFLA. Pridobljeno 27. 3. 2017 s spletne strani: <http://www.ifla.org/publications/isbd-area-0-content-form-and-media-type-area>.

¹³ Delovni prevod.

UNIMARC (Willer, 2016). Če uporabimo terminologijo FZBZ, potem »bibliografski opis običajno temelji na enoti kot predstavnici pojavne oblike in lahko vsebuje attribute, ki se nanašajo na delo (dela) in izrazno obliko (izrazne oblike), ki ju (jih) uteleša« (Izjava o mednarodnih katalogizacijskih načelih, 2009, točka 5.2).

Da bi lahko opredelili odnos med ISBD in FZBZ, je bilo treba pripraviti preslikavo elementov ISBD v attribute in odnose FZBZ, ki je bila objavljena pod naslovom *Mapping ISBD elements to FRBR entity attributes and relationships* (2004). V okviru določenega območja sta bila vsakemu elementu ISBD pripisana določena entiteta in atribut oziroma odnos, npr. *stvarni naslov* kot element ISBD ustreza entiteti *pojavna oblika* z atributom *naslov pojavne oblike*.

Čeprav terminologija med ISBD in FZBZ namerno ni usklajena, se namesto izrazov *publikacija* in *enota*¹⁴ uporablja izraz *vir*¹⁵ (ISBD, 2011). Vir je opredeljen kot materialna ali nematerialna entiteta, ki obsega intelektualno in/ali umetniško vsebino in se jo dojame oziroma razume, izdelava in/ali objavi kot enoto¹⁶ in ki predstavlja osnovo za bibliografski opis (ISBD, 2011). Ob tem se je pojavilo vprašanje, ali bi bilo treba izraz *vir* spremeniti v *pojavna oblika*. Na odločitev, da se še naprej uporablja *vir*, je vplival Patrick La Boeuf¹⁷ (cv: ISBD, 2011), ki je poudaril, da terminologije FZBZ ne bi smeli vključiti v ISBD in katalogizacijske pravilnike, ker morajo obdržati specifičen pomen, nujne pa so definicije, iz katerih bo razvidno, kako je vsak izraz iz ISBD povezan s terminologijo FZBZ. S semantičnimi odnosi med *virom* in entitetami *delo*, *izrazna in pojavna oblika* ter *enota* se je ukvarjal tudi Dunsire (2013).

Funkcionalne zahteve za bibliografske zapise (2000), ki obsegajo priporočila za osnovni nivo podatkov v nacionalnih bibliografskih zapisih, služijo tudi kot osnova za določanje, kateri element v ISBD je obvezen oziroma je obvezen, če je podatek dostopen. Willer (2016) meni, da gre za dva postopka; prvi se nanaša na elemente, ki so po ISBD obvezni, če so podatki dostopni, npr. podatki o odgovornosti, podatki o izdaji itd. Drugi postopek vključuje elemente, ki jih katalogizatorji navajajo po svoji presoji. Npr. vzporedni naslov po ISBD (2011) ni obvezen, čeprav pravilo pravi, da ga navedemo, če je nujen za identifikacijo ali če se razume kot pomemben za uporabnike kataloga. Po FZBZ pa je vzporedni naslov priporočen element z opombo, ki določa, kdaj ga je treba vključiti v opis – če bibliografska ustanova presodi, da je pomemben za uporabnike.

¹⁴ Drugačen pomen kot pri entiteti enota.

¹⁵ Angl. *resource*.

¹⁶ Angl. *unit*.

¹⁷ »Brave new FRBR world«.

3 Cilji in načela RDA

Cilji in načela, ki so navedena tudi v uvodu RDA (2010), so večinoma usklajeni z Iflinimi katalogizacijskimi načeli *IFLA cataloguing principles* (2009) in splošnimi načeli *Izjave o mednarodnih katalogizacijskih načelih*¹⁸ (2009) kljub nekaterim razlikam v poimenovanju. V obeh primerih so na prvem mestu uporabniki, ki jih je treba upoštevati pri pripravi opisov in točk dostopa. Cilj *Fleksibilnost* in načelo *Atribucija* v izjavi nimata ustreznice.

V RDA (2010) so opredeljeni štiri cilji: Odzivnost na potrebe uporabnikov, Stroškovna učinkovitost, Fleksibilnost in Kontinuiteta.

- a) Odzivnost na potrebe uporabnikov označuje podpiranje uporabniških postopkov v katalogu.
- b) Stroškovna učinkovitost mora biti pomemben dejavnik pri pripravi podatkov, ki podpirajo uporabniške postopke.
- c) Fleksibilnost pomeni, da podatki niso odvisni od formata, medija ali sistema za shranjevanje in posredovanje podatkov ter da jih lahko uporabljamo v različnih okoljih in za vse vrste virov.
- d) Kontinuiteta mora biti zagotovljena v smislu, da se podatki lahko vključijo v podatkovne zbirke, ki že obstajajo in pri katerih se uporablja AACR ali podobni standardi.

RDA (2010) obsega osem načel, ki usmerjajo katalogizatorje pri uporabi navodil: Razlikovanje, Zadostnost, Odnosi, Prikaz, Točnost, Atribucija,¹⁹ Splošna raba in Enotnost.

- a) Razlikovanje: podatki, s katerimi opisujemo vir, morajo omogočati, da se ta razlikuje od drugih virov v zbirki. Opis določene entitete, ki je povezana z virom, se mora razlikovati od opisov drugih entitet.
- b) Zadostnost: podatki, s katerimi opisujemo vir, morajo ustrezati potrebam uporabnikov pri izbiri vira.
- c) Odnosi: podatki morajo označevati bibliografske odnose med opisovanim virom in drugimi viri ter entitetami.
- d) Prikaz: podatki in točke dostopa morajo temeljiti na samem viru, npr. za ime osebe izberemo tisto ime, ki je najpogosteje povezano z viri te osebe.
- e) Točnost: podatki, s katerimi opisujemo vir, morajo obsegati dodatne informacije, s pomočjo katerih lahko popravimo ali razjasnimo dvoumne, nerazumljive ali zavajajoče prikaze.

¹⁸ Izjava je bila dopolnjena konec leta 2016 (Statement of international cataloguing principles (ICP), 2016).

¹⁹ Angl. *Attribution*.

- f) Atribucija: podatki, s katerimi opisujemo odnose med virom in osebo, rodbino ali korporacijo, morajo vsebovati navedbe odgovornosti, bodisi so navedene na samem viru bodisi v referenčnih virih, ne glede na to, ali je odgovornost pravilna ali ne.
- g) Splošna raba: podatki, ki niso prevzeti iz vira, morajo biti v skladu s splošno rabo jezika in pisavo ustanove, ki pripravlja podatke.
- h) Enotnost: uporaba velikih in malih začetnic, okrajšav, zaporedja elementov, členov, ločil itd. mora biti čim bolj enotna v prikazih vira ali entitete, ki je povezana z virom.

4 Organizacija vsebine RDA

Vsebina RDA je razdeljena v deset razdelkov, prvi štirje se osredotočajo na opis atributov bibliografskih entitet, preostalih šest pa na opis odnosov med entitetami (Slika 1²⁰). Prvi in drugi razdelek določata opis atributov prve skupine entitet (delo, izrazna in pojavna oblika, enota), tretji razdelek je namenjen entitetam druge skupine (oseba, rodbina, korporacija) in četrti entitetam tretje skupine (pojem, predmet, dogodek, kraj).

Razdelki 5–10 vključujejo opis odnosov med entitetami. Peti razdelek obravnava primarne odnose med delom, izrazno in pojavno obliko ter enoto, šesti odnose med entitetami prve in druge skupine, sedmi odnose med entitetami prve in tretje skupine. Osmi razdelek vključuje odnose med enakimi entitetam prve skupine (npr. med dvema izraznima oblikama), deveti razdelek odnose med enakimi entitetami druge skupine (npr. med korporacijami), deseti odnose med enakimi entitetami tretje skupine (npr. med dvema pojmom). Razdelki 4, 7 in 10, ki so povezani z entitetami tretje skupine, še niso dokončani.

Vsak razdelek je sestavljen iz več poglavij, vsega skupaj jih je 37. Prvo poglavje vsakega razdelka vedno obsega *Splošna navodila za opis*, in sicer: Obseg, Terminologijo, Funkcionalne cilje in načela, Glavne elemente²¹ itd. (Slika 2²²). Vsak razdelek ima lastne funkcionalne cilje in načela, npr. prvi razdelek določa, da morajo podatki, ki opisujejo pojavno obliko ali enoto, uporabniku omogočiti, da (RDA, 2010):

- najde pojavne oblike in enote, ki ustrezajo njegovi iskalni zahtevi;
- identificira opisani vir oziroma potrdi, da mu vir ustreza ali vidi razlike med dvema ali več viri, ki imajo enake ali podobne značilnosti;

²⁰ Delovni prevod.

²¹ Angl. *core elements*.

²² Delovni prevod.

- izbere vir, ki je v skladu z njegovimi zahtevami glede nosilca in vsebine;
- pridobi vir oziroma ga kupi, si ga izposodi itd. ali ima elektronski dostop do vira.

Razdelek 1 – Opis atributov za pojavno obliko in enoto	Poglavja 1–4
Razdelek 2 – Opis atributov za delo in izrazno obliko	Poglavja 5–7
Razdelek 3 – Opis atributov za osebo, rodbino in korporacijo	Poglavja 8–11
Razdelek 4 – Opis atributov za pojem, predmet, dogodek in kraj	Poglavja 12–16
Razdelek 5 – Opis primarnih odnosov	Poglavje 17
Razdelek 6 – Opis odnosov z osebami, rodbinami in korporacijami, ki so povezane z viri	Poglavja 18–22
Razdelek 7 – Opis teme dela	Poglavje 23
Razdelek 8 – Opis odnosov med deli, izraznimi oblikami, pojavnimi oblikami in enotami	Poglavja 24–28
Razdelek 9 – Opis odnosov med osebami, rodbinami in korporacijami	Poglavja 29–30
Razdelek 10 – Opis odnosov med pojmi, predmeti, dogodki in kraji	Poglavja 31–37

Slika 1: Del kazala vsebine v RDA

Razdelek 1 – Opis atributov za pojavno obliko in enoto

- Poglavlje 1 – Splošna navodila za opis atributov pojavnih oblik in enote
 - 1.0 Obseg
 - Terminologija
 - Funkcionalni cilji in načela
 - Glavni elementi
 - Jezik in pisava
 - ...
- Poglavlje 2 – Identifikacija pojavnih oblik in enot
- Poglavlje 3 – Opis nosilcev
- Poglavlje 4 – Zagotovitev informacij za pridobitev in dostop
- ...

Slika 2: Del kazala prvega razdelka v RDA

Podatki, ki so v devetem razdelku, opisujejo odnose med osebami, rodbinami in korporacijami in morajo uporabniku omogočiti, da:

- najde osebe, rodbine ali korporacije, ki so sorodne osebi, rodbini, korporaciji in predstavljene v rezultatih iskanja;

- razume odnos med eno ali več osebami, rodbinami in korporacijami.

Preostala poglavja v razdelku se nanašajo na uporabniške postopke, in sicer vsako poglavje vključuje navodila za enega od postopkov, bodisi iz modela FZBZ ali FRAD (RDA, 2010). Razdelki 3–10 vključujejo samo po en postopek, tretji razdelek *identificirati* osebe, rodbine in korporacije, četrti trenutno *identificirati* kraje, v prihodnosti tudi pojme, predmete in dogodke, razdelki 5–10 pa *najti*. Deveti razdelek npr. obsega navodila za pripravo podatkov, ki omogočajo normativno kontrolo (Slika 3²³), poglavja so razdeljena po entitetah druge skupine in povezana z uporabniškim postopkom iz modela FRAD *najti*.

Razdelek 9 – Opis odnosov med osebami, rodbinami in korporacijami

- Poglavlje 29 – Splošna navodila
- Poglavlje 30 – Sorodne²⁴ osebe
- Poglavlje 31 – Sorodne rodbine
- Poglavlje 32 – Sorodne korporacije

...

Slika 3: Del kazala devetega razdelka v RDA

Prvi in drugi razdelek vsebujeta več uporabniških postopkov, drugo poglavje v prvem razdelku je povezano s postopkom *identificirati*, tretje poglavje s postopkom *izbrati* in četrto s postopkom *pridobiti* vir. Šesto poglavje drugega razdelka podpira postopek *identificirati*, sedmo pa postopek *izbrati*.

Na začetku oziroma pred prvim razdelkom ima RDA Uvod, na koncu pa dvanajst dodatkov (Velike začetnice, Okrajšave, Členi, Datumi itd.). Kot zanimivost naj omenimo, da je Dodatek A, ki obsega navodila za uporabo velikih in malih začetnic, urejen po jezikih, med katerimi je tudi slovenščina. Poleg tega RDA vsebuje slovar in kazalo pojmov.

5 RDA – vsebinski standard

Kot vsebinski standard RDA obsega smernice za opis atributov in odnosov, ne določa pa načina prikaza²⁵ elementov, zaporedja in ločil. Temu je prilagojena tudi organizacija vsebine in že uvod pove, da so navodila za opis virov ločena od

²³ Delovni prevod.

²⁴ Angl. *related*.

²⁵ Angl. *display*.

navodil za prikaz podatkov (RDA, 2010). Osrednji del standarda, poglavja 1–37, vključuje navodila za opis atributov in odnosov, navodila za prikaz so v dodatku D za opisne podatke in v dodatku E za točke dostopa. RDA ne predpisuje uporabe ISBD, vendar ga dovoljuje. Dodatek D obsega tudi preslikavo elementov RDA v MARC 21 in obratno, tako za bibliografske kot normativne podatke. Za tiste katalogizatorje, ki uporabljajo ISBD in MARC 21, je verjetno zelo nepraktično iskati pravila na dveh različnih mestih standarda, poleg tega MARC 21 zahteva tudi vnos interpunkcije.

Načelo prikaza²⁶ v RDA določa, naj opisni podatki izražajo način, na katerega se vir sam predstavlja. Podatke se prepíše iz vira tako, kot se pojavljajo, kar nazorno ponazarja vodilo: »Prepiši vse, kar vidiš, in sprejmi, kar dobiš!«²⁷ Čeprav to samo po sebi ni nič novega, vpliva na kar nekaj sprememb pri katalogizaciji. Opisovanje virov je poenostavljeno, ker v RDA ni veliko izjem, ni več krajšanja izrazov in kratic, manj je izpuščanja podatkov in manj omejitev.

6 Nabor glavnih elementov

Element je opredeljen kot beseda ali več besed, znak ali več znakov, ki predstavljajo bibliografske podatke (RDA, 2010). Elementi so samostojni in neodvisni, ker ustrezajo posameznim atributom ali odnosom, npr. leto copyrighta je popolnoma samostojen element in ne več različica leta izida. Številne elemente se uporablja na osnovi kontroliranih slovarjev.

RDA ne predvideva različnih nivojev bibliografskega opisa in ne določa obveznih ali neobveznih elementov, ampak opredeljuje nabor glavnih elementov, ki vsebujejo podatke o atributih in odnosih, ki imajo najvišjo vrednost pri izvajanju uporabniških postopkov. To so podatki, ki uporabnikom omogočajo, da najdejo, identificirajo in izberejo vire, npr. stvarni naslov pojavne oblike je glavni element za identifikacijo knjige, DVD-ja itd. Katalogizatorji lahko po lastni presoji poleg glavnih elementov vključijo tudi druge elemente opisa, kot so dodatek k naslovu, vzporedni naslov, variantni naslov, skrajšani naslov itd. Med drugim sta glavna elementa tudi založnik in leto izida, kraj izida pa ne. Izbira glavnih elementov je temeljila na vrednostih atributov in odnosov, ki podpirajo določen uporabniški postopek iz modelov FZBZ in FRAD. Nabor glavnih elementov postopkov ne podpira v enaki meri kot nabor vseh elementov.

²⁶ Angl. *representation*.

²⁷ Angl. »Take what you see and accept what you get.«

Glavni elementi izražajo attribute in odnose glede na FZBZ ter omogočajo identifikacijo in izbor pojavnih oblik, identifikacijo dela in izrazne oblike, utelešene v pojavnih oblikah, in identifikacijo ustvarjalca/cev dela. Izražajo tudi attribute in odnose glede na FRAD in tako podpirajo postopka *najti* in *identificirati* osebo, rodbino ali korporacijo, ki je povezana z virom.

Nekateri elementi so lahko glavni samo, če so izpolnjeni pogoji. Npr. kraj izdelave postane glavni element, če kraja izida ni na viru. Pogojno glavni elementi podpirajo uporabniške postopke, ki sicer ne bi bili uspešni zaradi manjkajočih podatkov. RDA predvideva tudi lokalne glavne elemente, ki knjižnicam omogočajo, da dodajajo elemente glede na lastne potrebe, npr. Kongresna knjižnica je izbrala nekaj svojih glavnih elementov, npr. vzporedni naslov, dodatek k naslovu itd., podobno tudi katalogizacijske agencije, kot je *Program for Cooperative Cataloging (PCC)*.

7 Opis vsebine, medija in nosilca

Pomanjkljivosti splošne oznake gradiva je JSC želel odpraviti že v prvem osnutku AACR3, ko je pravila za opis vidikov vsebine vira ločil od pravil za opis nosilca. Kmalu po začetku razvoja RDA je JSC ustanovil delovno skupino za splošno in posebno oznako gradiva *GMD/SMD working group*, ki naj bi pripravila ustrezne izraze za vrsto in obliko vsebine ter nosilca (Delsey, 2016). Oktobra 2005 se je pričelo sodelovanje predstavnikov JSC in angleških založnikov EDItEUR/ONIX z namenom izdelati okvirno shemo za kategorizacijo virov, ki bo uporabna za potrebe knjižnic in založnikov (Delsey, 2016). S skupnimi močmi je že avgusta istega leta nastal dokument z naslovom *RDA/ONIX²⁸ framework for resource categorization* (2006). Opredeljena sta bila dva niza atributov, prvi vključuje attribute za vsebino vira, drugi pa attribute nosilca. Vsebina se nanaša na intelektualno ali umetniško vsebino vira, nosilec na načine in metode, s pomočjo katerih se posreduje vsebina. Posameznim atributom so pripisane različne vrednosti, npr. atribut vsebine *Znak*²⁹ ima štiri vrednosti: jezik, glasba, slika, drugo. Atribut vsebine *ČutniNačin*³⁰ ima naslednje vrednosti: vid, sluh, otip, okus, vonj, nobeden. Vrednosti atributa za nosilec *ShrajevanjeMedijFormat*³¹ so lahko pola, disk, cilindri, čip itd. Vrednosti atributa za nosilec vira *Naprava za posredovanje*³² pa so

²⁸ *Online information exchange* – založniški standard za distribuiranje digitalnih metapodatkov.

²⁹ Angl. *Character*.

³⁰ Angl. *SensoryMode*.

³¹ Angl. *StorageMediumFormat*.

³² Angl. *Intermediation tool*.

lahko mikročitalnik, mikroskop, projektor, CD-predvajalnik, DVD-predvajalnik, računalnik, ni zahtevano. Razlike med vsebino in nosilcem iz omenjenega dokumenta je obravnaval tudi Dunsire (2007).

Na osnovi seznama, ki ga je pripravila delovna skupina za splošno in posebno oznako gradiva in ki je bil prilagojen okvirni shemi RDA/ONIX, je takratni urednik RDA Tom Delsey pripravil navodila in izraze za tri nove elemente: vrsta vsebine,³³ vrsta medija³⁴ in vrsta nosilca³⁵ (Delsey, 2016). Ti elementi so zamenjali splošno oznako gradiva. Ustrezne izraze za nove elemente katalogizator izbere iz kontroliranih slovarjev, ki so na voljo v RDA. Tak način omogoča veliko kombinacij tako za opis virov, ki jih sedaj poznamo, kot tudi za nove vrste virov.

Vrsta vsebine je precej abstraktna kategorija, ki izraža osnovno komunikacijo, s pomočjo katere je vsebina izražena, in čutilo, ki vsebino dojema (RDA, 2010). Vsebinsko se lahko posreduje s pomočjo besedila ali slike in zazna z vidom, lahko se posreduje z govorno besedo in zazna s sluhom itd. Vsebinska ni odvisna od fizične oblike, saj je npr. besedilo lahko utelešeno v tiskani ali elektronski knjigi, na prosojnici itd. Vrsta vsebine je glavni element izrazne oblike, zato je v opisu nikar ne smemo izpustiti. Razlika v vrsti vsebine pomeni novo izrazno obliko.

Vrsta medija, ki je element pojavne oblike, opredeljuje vire glede na vrsto naprave, ki je potrebna za dostop do vsebine, torej za gledanje, poslušanje, igranje itd., npr. računalnik, CD- ali DVD-predvajalnik, projektor itd. (RDA, 2010). Za branje tiskanih knjig ne potrebujemo posebne naprave, zato se uporabi izraz *neposredovano*.³⁶ Čeprav vrsta medija ni glavni element, je zelo praktičen za iskanje, npr. kot pregled vseh zvočnih virov³⁷ brez ozira na nosilec.

Vrsta nosilca, ki je glavni element pojavne oblike, izraža format medija za shranjevanje in »ohišje nosilca«³⁸ v kombinaciji z napravo za posredovanje vsebine (RDA, 2010). Npr. dvodimenzionalne gibljive slike so lahko shranjene na filmskem kolutu, videokaseti, videodisku ali na spletu. Gibljive slike (vsebinska) na filmskem kolutu (nosilec) lahko gledamo s pomočjo projektorja (medij), gibljive slike na DVD-ju s pomočjo DVD-predvajalnika, gibljive slike na spletu pa s pomočjo računalnika. Glasbeni CD ima samo eno vrsto vsebine (izvedena glasba³⁹), medija sta

³³ Angl. *content type*.

³⁴ Angl. *media type*.

³⁵ Angl. *carrier type*.

³⁶ Angl. *unmediated*.

³⁷ Angl. *audio resources*.

³⁸ Angl. *housing of a carrier*.

³⁹ Angl. *performed music*.

lahko dva (CD-predvajalnik, računalnik), s tem pa tudi dva nosilca (zvočni CD, računalnik). Različne vrste nosilcev so tesno povezane z mediji, zato jih lahko razumemo kot njihove podskupine, vsaka vrsta nosilca spada samo v eno vrsto medija. Definicija za vrsto nosilca se delno prekriva z definicijo za vrsto medija, vendar je bolj konkretna in natančna. Preglednica 1⁴⁰ prikazuje nekaj primerov.

Preglednica 1: Primeri opisa vrste vsebine, vrste medija in vrste nosilca

	Vrsta vsebine	Vrsta medija	Vrsta nosilca
Tiskana knjiga	besedilo	neposredovano	zvezek
E-knjiga	besedilo	računalnik	spletni vir
Zvočna knjiga na CD-ju	govorjena beseda	avdio ⁴¹	zvočni CD
Zvočna knjiga na spletu	govorjena beseda	računalnik ⁴²	spletni vir
DVD	dvodimenzionalne gibljive slike	video ⁴³	videodisk
Videoposnetek na spletu	dvodimenzionalne gibljive slike	računalnik	spletni vir
Tiskana knjiga in CD kot spremno gradivo	besedilo, izvedena glasba	neposredovano, avdio	zvezek, zvočni CD

Te tri nove elemente so obravnavali številni avtorji (Oliver, 2010; Anhalt in Stewart, 2012; Bernstein, 2014; Kincy in Layne, 2014; The RDA workbook, 2014).

7.1 Odnos RDA in ISBD

Namen uskladitve elementov združene izdaje ISBD z elementi RDA je interoperabilnost obeh standardov, kar pa ne pomeni, da je vsebina identična (Dunsire in IFLA cataloguing section's ISBD review group, 2015). Načrtuje se tudi preslikava v obratni smeri. Nekateri elementi manjkajo v enem ali drugem standardu, definicije elementov, ki imajo enako ime, so lahko širše, enake ali ožje. V Preglednici 2⁴⁴ so prikazani samo elementi, ki označujejo vsebino in medij. Oblika vsebine kot element ISBD ima ožji pomen kot vrsta vsebine iz RDA, ker definicija za vrsto vsebine v RDA pravi, da označuje osnovno obliko komunikacije, s pomočjo katere se vsebina izrazi, in čut, s pomočjo katerega vsebino dojamemo. Kvalifikator vsebine iz ISBD je prav tako ožji pojem kot vrsta vsebine iz RDA. *Vrsta medija* v ISBD

⁴⁰ Delovni prevod.

⁴¹ Angl. *audio* – uporablja se pridevniška oblika, v bistvu gre za CD-predvajalnik.

⁴² V ISBD se uporablja *elektronski* (angl. *electronic*) (Dunsire, 2010).

⁴³ Angl. *video* – uporablja se pridevniška oblika, v bistvu gre za DVD-predvajalnik.

⁴⁴ Delovni prevod.

in RDA sta ekvivalentna elementa, ker imata enako ime in definicijo. ISBD nima ustreznice za element *vrsta nosilca* v RDA. Razlika med navedenimi elementi je ponazorjena tudi v Preglednici 3.⁴⁵

Preglednica 2: Preslikava elementov ISBD v RDA

Element ISBD		Element RDA
Oblika vsebine	<	Vrsta vsebine
Kvalifikator vsebin	<	Vrsta vsebine
Vrsta medija	=	Vrsta medija

Preglednica 3: Primeri preslikave elementa vrste vsebine (RDA) v obliko vsebine (ISBD) (vir: Mapping of RDA, 2012)

Vrsta vsebine – RDA	Oblika vsebine – ISBD
Računalniški program	Program : elektronski
Govorjena beseda	Govorjena beseda : avdio
Mirujoča slika	Slika (mirujoča ; 2-dimenzionalna ; vizualna)
Tridimenzionala gibljiva slika	Slika (gibljiva ; 2-dimenzionalna)

Preglednica 4⁴⁶ obsega nekaj primerov preslikav elementov ISBD iz območja 0 v ustrezne elemente RDA.

Preglednica 4: Primeri preslikav elementov iz območja 0 v RDA

ISBD	RDA		
	Vrsta vsebine	Vrsta medija	Vrsta nosilca
Besedilo (vizualno) : brez medija	besedilo	neposredovano	zvezek
Besedilo (tipno) : brez medija	tipno besedilo	neposredovano	zvezek
Glasba (izvedena) : avdio	izvedena glasba	avdio	zvočni CD

Iz navedenega vidimo, da RDA v celoti ne prevzema območja 0 iz ISBD. Gorman (2016), ki je do RDA zelo kritičen, meni, da je neupoštevanje ISBD nasploh nezadovoljavno. Z odnosom med RDA in ISBD se je ukvarjala tudi Escolano Rodríguez (2016).

⁴⁵ Delovni prevod.

⁴⁶ Delovni prevod.

8 Primerjava RDA in PPIAK

8.1 Teoretična izhodišča

RDA je namenjen katalogizaciji vseh vrst virov, s poudarkom na digitalnemu okolju, PPIAK pa tiskanim zaključenim publikacijam in za izdelavo listkovnega kataloga. V RDA je vsebina popolnoma drugače organizirana kot v PPIAK, in sicer po entitetah konceptualnih modelov FZBZ in FRAD, njihovih atributih in odnosih. Prvi del PPIAK *Odrednice i redalice* obravnava avtorstvo za vse vrste knjižničnega gradiva (Verona, 1970, 1986). Drugi del *Kataložni opis* se ukvarja z bibliografskim opisom zaključenih publikacij, za druge vrste gradiva pa Verona (1983) priporoča uporabo specializiranih ISBD. Organizacija vsebine RDA je prilagojena tudi dejstvu, da je vsebinski standard, ki ne predpisuje načina prikaza podatkov, zato so navodila za prikaz v skladu z ISBD ločena od pravil za opis entitet, atributov in odnosov. PPIAK enakovredno obravnava opis virov in prikaz podatkov s pomočjo ISBD, zato podaja pravila za opis in prikaz na enem mestu.

RDA in PPIAK temeljita na Iflinih katalogizacijskih načelih, prvi na načelih iz leta 2009, drugi na pariških načelih. Osnova za RDA so načela, ki so dopolnila pariška načela, ker niso več ustrezala elektronskemu okolju (IFLA cataloguing principles, 2009; Izjava o mednarodnih katalogizacijskih načelih, 2009). Pravila za izbor in oblikovanje značnic v PPIAK izhajajo iz Mednarodne konference o katalogizacijskih načelih, ki jo je organizirala Mednarodna zveza bibliotekarskih društev in ustanov⁴⁷ (IFLA) v Parizu leta 1961, prav tako tudi funkcije in struktura abecednega imenskega kataloga (AIK)⁴⁸ (Načela sprejeta na mednarodni konferenci o katalogizacijskih načelih v Parizu oktobra 1961, 1961). Čeprav je prva izdaja prvega dela pravilnika izšla naslednje leto, je že delno upoštevala pariška načela (Verona, 1970). Nadaljnja usklajevanja in dopolnitve z mednarodnimi smernicami pa so zajeti v drugi izdaji,⁴⁹ ki je izšla po devetih letih (Verona, 1986). Medtem je izšel drugi del pravilnika (Verona, 1983), ki se v nekaterih določilih ni ujema s prvim delom. Nova izdaja prvega dela je bila potrebna zaradi poenotenja z drugim delom in zaradi uvedbe centralizirane katalogizacije v tedanji Jugoslaviji (Verona, 1986).

Na RDA sta vplivali preliminarne združene izdaje ISBD (International standard bibliographic description, 2007) in združena izdaja ISBD (2011). Pravila za bibliografski opis v PPIAK so usklajena s prvo standardno predelano izdajo

⁴⁷ International Federation of Library Associations and Institutions.

⁴⁸ Listkovni katalog urejen po abecedi imen avtorjev ali stvarnih naslovov (Bibliotekarski terminološki slovar, 2009).

⁴⁹ 2. izmijenjeno izdanje.

Mednarodnega standarda za bibliografski opis monografskih publikacij⁵⁰ iz leta 1978.

8.2 Predpisani viri podatkov

Viri podatkov so v RDA širše zasnovani kot v PPIAK. Namesto predpisanih virov podatkov za posamezna območja bibliografskega opisa RDA dovoljuje uporabo večih virov in podatke za večino elementov lahko prevzamemo iz katerega koli dela vira. Oglate oklepaje se uporabi samo v primeru, da so podatki pridobljeni zunaj vira. RDA je prinesel tudi nov izraz *prednostni vir podatkov*,⁵¹ ki je običajno tisti, na katerem je stvarni naslov. V RDA so viri podatkov določeni pri posameznih elementih, v PPIAK pa pri posameznih območjih bibliografskega opisa.

8.3 Kratice, krajšanje besed in izpuščanje podatkov

RDA ne predpisuje krajšanja besed in kratic, kajti v računalniškem katalogu količina podatkov ni omejena, v nasprotju z majhnimi kataložnimi listki, na katere so s pomočjo okrajšav skušali spraviti čim več podatkov. V celoti izpisane besede odpravijo dvoumnosti in so bolj razumljive uporabnikom kot okrajšave, ki so problematične tudi pri iskanju. Namesto latinskih kratic kot npr. [S. l.] za *sine loco* in [s. n.] za *sine nomine*, [et al.] za *in drugi* itd. RDA predpisuje splošno razumljive ustreznice v jeziku katalogizacijske ustanove, npr. *Kraj izida ni identificiran*.⁵² Na ta način se uresničuje tudi načelo *Splošna raba*. Poglejmo nekaj razlik med RDA in PPIAK.

Na viru:	<i>Druga popravljena izdaja</i>
RDA	Druga popravljena izdaja
PPIAK	. - 2. popravljena izd.

Na viru:	<i>Prevedel dr. Janko Moder</i>
RDA	prevedel dr. ⁵³ Janko Moder
PPIAK	/ prevedel Janko Moder

⁵⁰ ISBD(M): International standard bibliographic description for monographic publications, 1st stand. rev. ed.

⁵¹ Angl. *preferred source of information*.

⁵² Angl. *Place of publication not identified*.

⁵³ RDA dovoljuje prepis akademskih nazivov, pripadnosti ustanovam itd. kot alternativno možnost.

Na viru: © 2015
RDA © 2015
PPIAK , cop. 2015

Knjiga ima 300 strani in je ilustrirana
RDA 300 strani, ilustracije
PPIAK . - 300 str. : ilustr.

8.4 Napake in ločila v stvarnem naslovu

Po RDA se stvarni naslov, ki ima napako, prepíše natančno tako, kot se pojavi na viru, popravljeni naslov pa se lahko navede kot variantno točko dostopa, katalogizator lahko na to opozori v opombi. Izjema so serijske publikacije in integrirni viri, pri katerih je treba zapisati pravilen naslov. Torej, napake se popravi v opombah, in ne takoj za napako. Po PPIAK se stvarni naslov tudi prepíše z napako vred, vendar mora katalogizator nanjo opozoriti.

Na viru:	<i>Kratkočasna spektroskopija</i>
RDA	Kratkočasna spektroskopija
<i>variantni naslov</i>	Kratkočasovna spektroskopija
PPIAK	Kratkočasna [i. e.] kratkočasovna spektroskopija Kratkočasna spektroskopija [sic] Kratkočasna spektroskopija [!] Kratkočas[ov]na spektroskopija

RDA predpisuje, da se ločila v stvarnem naslovu prepíše brez sprememb, tudi tri pikice, ki jih moramo po PPIAK spremeniti v tri pomišljaje.

Na viru:	<i>Hodil po zemlji sem naši ...</i>
RDA	Hodil po zemlji sem naši ...
PPIAK	Hodil po zemlji sem naši ---

8.5 Pravilo treh

Pravilo treh je zaznamovalo listkovni katalog in je bil eden od načinov za varčevanje s prostorom. RDA tega pravila nima, zato število navedenih oseb v odgovornosti ni omejeno, prav tako ni omejeno število točk dostopa, vendar pa je dovoljeno tudi, da se navede vsaj prvo ime. Če je vir povezan z enim, dvema ali največ tremi avtorji, te po PPIAK navedemo v odgovornost in naredimo ustrezne

dodatne vpise. V primeru več kot treh avtorjev v odgovornosti zapišemo samo prvega in prvi dobi dodatni vpis.

Na viru je navedenih pet avtorjev

RDA Tatjana Banič, Branko Berčič, Filo Breda, Maks Veselko *ali*

 Tatjana Banič [in trije drugi]

PPIAK / Tatjana Banič ... [et al.]

9 Nadaljnji razvoj RDA

Za nadaljnji razvoj RDA je odgovoren JSC, ki ga trenutno sestavljajo predstavniki iz sedmih katalogizacijskih skupnosti: American Library Association (ALA), Australian Committee on Cataloguing (ACOC), Canadian Committee on Cataloguing (CCC), Chartered Institute of Library and Information Professionals (CILIP), Britanska knjižnica, Nemška nacionalna knjižnica in Kongresna knjižnica (RSC, 2016). V letih 2015–2019 je predvideno postopno preoblikovanje JSC v *RDA Steering Committee* (RSC), ki bo vključeval po enega predstavnika iz Afrike, Azije, Evrope, Latinske Amerike s Karibskim otočjem, Severne Amerike in Oceanije (RSC, 2016).

Leta 2016 se je pričela revizija RDA, ki je znana pod imenom *3R project* (RDA toolkit restructure and redesign) (3R project, 2016). Med drugim vključuje prestrukturiranje uveljavljenih navodil, razširitev RDA tudi za druge kulturne skupnosti poleg angloameriške, prenovitev spletne strani in izboljšanje navigacije. Namen revizije je izpopolniti sam standard in tudi *RDA Toolkit*⁵⁴ (3R project status report #1, 2017). Del projekta je med drugim implementacija Iflinega konceptualnega modela *Library Reference Model* (LRM⁵⁵), ki bo nadomestil in medsebojno uskladi modele FZBZ, FRAD in FRSAD. Model je bil predstavljen na Iflini konferenci v Južni Afriki (Riva in Žumer, 2015). Projekt bo predvidoma zaključen do aprila 2018.

Za RDA je v Evropi veliko zanimanja. EURIG⁵⁶ je evropska interesna skupina za RDA, ki deluje od leta 2012. Ustanovljena je bila že 2010, ko so dogovor o sodelovanju podpisale britanska, nemška, španska in švedska nacionalna knjižnica. Ukvarja se z implementacijo RDA v Evropi, spodbuja sodelovanje in izmenja-

⁵⁴ Spletno orodje, v okviru katerega je izšel RDA; vsebuje dokumente in programsko opremo (Oliver, 2010).

⁵⁵ FRBR-LRM.

⁵⁶ European RDA interest group.

vo izkušenj, usklajuje predloge za razvoj RDA in sodeluje z RSC (European RDA interest group, 2016). Ima 41 članov, večina je nacionalnih knjižnic, med njimi tudi naša Narodna in univerzitetna knjižnica. Leta 2015 so RDA implementirali v Nemčiji, Avstriji in nemško govorečem delu Švice (Aliverti, Behrens in Schaffner, 2016). Nekatere države se še dogovarjajo ali čakajo na prve izkušnje pri implementaciji. Besedilo RDA je trenutno prevedeno v nemščino, francoščino, italijanščino, španščino in finščino (RSC, 2016).

Slovenska bibliotekarska skupnost bi morala razmisliti o tem, kdaj začeti implementacijo RDA, pred ali po zaključku projekta *3R project* (2016). Prejšnja in prenovljena različica Toolkita bosta namreč obsegali različni verziji RDA, prejšnja pa se ne bo več dopolnjevala. Prilagoditev standarda za neangloameriške skupnosti, kamor sodimo tudi mi, nam bo olajšala prehod na RDA.

10 Zaključek

Na razvoj katalogizacijskega standarda RDA je odločilno vplivala načrtovana tretja izdaja angloameriškega pravilnika AACR3 in usklajevanje z modelom FZBZ. Sicer pa RDA temelji na novih katalogizacijskih načelih, ki vključujejo tako FZBZ kot ISBD. Kljub spremembam RDA nadaljuje tudi katalogizacijsko tradicijo, saj izhaja iz AACR2 in ISBD.

RDA je zasnovan na ciljnih in načelih, ki so tudi vključeni v besedilo standarda. Prvi cilj *Odzivnost na potrebe uporabnikov* postavlja v ospredje uporabnika, ki lahko s pomočjo kataloga najde relevantne vire. Navodila za opis virov namreč podpirajo uporabniške postopke, ki jih določajo konceptualni modeli FZBZ, FRAD in FRSAD, kmalu tudi LRM.

Vsebina RDA je organizirana po entitetah FZBZ in FRAD, njihovih atributih in odnosih. Vsak razdelek je namenjen eni skupini entitet, vsako pravilo obravnava vse vrste gradiva. RDA opredeljuje nabor glavnih elementov, ki vsebujejo podatke o atributih in odnosih, ki so pomembni pri uporabniških postopkih v katalogu. Glavni elementi uporabnikom omogočajo, da najdejo, identificirajo, izberejo in pridobijo vire, ki jih potrebujejo. Namesto splošne oznake gradiva RDA obsega tri nove elemente: vrsto vsebine, vrsto medija in vrsto nosilca. Našteti elementi omogočajo jasno razlikovanje med vsebino in nosilcem ter ustreznejši opis vseh vrst virov. Viri podatkov so v RDA širše zasnovani, saj namesto glavnega vira podatkov dovoljuje več virov podatkov.

Namen cilja *Kontinuiteta* je, da se zapisi, izdelani po RDA, lahko vključijo med zapise, ki so narejeni v skladu z AACR2 ali s podobnimi standardi, v isti podatkovni zbirki. Največje razlike med zapisi izhajajo iz načela prikaza in načela splošne rabe. Načelo prikaza določa, da se podatke natančno prevzame iz vira, pri čemer besed ne krajšamo in podatkov tudi ne izpuščamo, npr. pri navedbi odgovornosti zapišemo vse avtorje ali druge ustvarjalce, tudi če so več kot trije, lahko prepisemo tudi akademske nazive, stopnjo izobrazbe itd. Kratice in okrajšave, ki jih uporabniki večinoma niso razumeli, so bile moteče pri iskanju. Načelo splošne rabe uvaja v katalog splošno poznano in razumljivo terminologijo namesto strokovnih bibliotekarskih izrazov. Zato RDA nima latinskih okrajšav, zamenjala so jih pojasnila v jeziku katalogizacijske ustanove. Uresničevanje načel prikaza in splošne rabe omogoča enostavnejši postopek katalogizacije.

Primerjava RDA in PPIAK je pokazala, da so med njima velike razlike. RDA je sodoben standard, ki je prilagojen digitalnemu okolju in večinoma usklajen s pomembnimi IFLINimi dokumenti, kot so *Funkcionalne zahteve za bibliografske zapise*⁵⁷ (2000), *Izjava o mednarodnih katalogizacijah načelih* (2009) in združena izdaja ISBD (2011). Čeprav je PPIAK nastal veliko prej in v drugačnih okoliščinah, ima dobro teoretično podlago, saj temelji na tedanjih katalogizacijskih načelih in na prvi izdaji Mednarodnega standarda za bibliografski opis monografskih publikacij.⁵⁸ Razlike med njima v bistvu odražajo spremembe v omenjenih dokumentih, ki so bile potrebne zaradi tehnoloških in drugih novosti. Kot vsebinski standard se RDA prvenstveno ukvarja z opisom entitet, atributov in odnosov, PPIAK pa enakovredno obravnava opis virov in prikaz podatkov.

Čeprav je RDA vsebinski standard in ne tudi standard za prikaz podatkov, vključuje navodila za uporabo ISBD, ki pa zaradi zmanjšanja pomena predstavljajo le enega izmed dodatkov. Navodila za opis atributov in odnosov so v glavnem delu standarda RDA. To nedvomno pomeni, da je čas listkovnih katalogov končno minil in da so odprte nove možnosti za digitalne prikaze bibliografskih in normativnih podatkov v prihodnosti. Prehod na RDA, ki je novo orodje bibliografske kontrole, gotovo ni enostaven. Da ga bodo katalogizatorji lažje razumeli, bodo morali najprej spoznati model FZBZ oziroma LRM, na katerem standard temelji. Mislimo, da lahko uvedbo RDA pri nas pričakujemo z optimizmom in kot korak na poti k izboljšanju našega spletnega kataloga.

⁵⁷ Izvirnik je izšel leta 1998.

⁵⁸ Izvirnik je izšel leta 1978.

Navedeni viri

- 3R project status report #1.* (2017). Chicago: ALA Publishing. Pridobljeno 3. 4. 2017 s spletne strani: <http://www.rdatoolkit.org/3Rproject/SR1>
- 3R project: update from 2016 Frankfurt meeting.* (2016). S.l.: RSC. Pridobljeno 3. 4. 2017 s spletne strani: <http://www.rda-rsc.org/3Rprojectupdate>
- Aliverti, C., Behrens, R. in Schaffner, V. (2016). RDA in Germany, Austria and German-speaking Switzerland – a new standard not only for libraries. *Italian journal of library and information science*, 7(2), 253–278. doi: 10.4403/jlis.it-11702
- Anhalt, J. in Stewart, R. A. (2012). RDA simplified. *Cataloging and classification quarterly*, 50(1), 33–42.
- Bernstein, S. (2014). Beyond content, media, and carrier: RDA carrier characteristics. *Cataloging and classification quarterly*, 52(5), 463–486.
- Bibliotekarski terminološki slovar.* (2009). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.
- Delsey, T. (1998). *The logical structure of the Anglo-American cataloguing rules. Part 1.* S.l.: Joint Steering Committee for Revision of AACR. Pridobljeno 27. 3. 2017 s spletne strani: <http://www.rda-jsc.org/archivedsite/docs/aacr.pdf>
- Delsey, T. (2016). The making of RDA. *Italian journal of library and information science*, 7(2), 25–47. doi: 10.4403/jlis.it-11706
- Dunsire, G. (2007). Distinguishing content from carrier: the RDA/ONIX framework for resource categorization. *D-lib magazine*, 13(1–2). doi: 10.1045/january2007-dunsire
- Dunsire, G. (2010). *Analysis of content and carrier designators in the ISBD consolidated edition with respect to the RDA/ONIX framework: draft minutes. Appendix 1.* Prispevek predstavljen na 76. letni konferenci IFLA, Gothenburg, Švedska, 10.–15. avgust. Haag: IFLA. Pridobljeno 27. 3. 2017 s spletne strani: <https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/isbdrg/area-0-analysis.pdf>
- Dunsire, G. (2013). *Resource and work, expression, item: 28 July 2013, amended 6 October 2013, following comments by Patrick Le Boeuf and discussion at IFLA 2013.* Haag: IFLA. Pridobljeno 27. 3. 2017 s spletne strani: <https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/isbd/OtherDocumentation/resource-wemi.pdf>
- Dunsire, G. in IFLA Cataloguing sections' review group. (2015). *Alignment of the ISBD: International standard bibliographic description element set with RDA: Resource description and access element set.* Haag: IFLA. Pridobljeno 27. 3. 2017 s spletne strani: https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/isbd/OtherDocumentation/isbd2rda_alignment_v3_1.pdf
- Escolano Rodríguez, E. (2016). RDA and ISBD: history of a relationship. *Italian journal of library and information science*, 7(2), 49–82. doi: 10.4403/jlis.it-11703
- European RDA Interest Group.* (2016). S.l.: SLIC/EURIG. Pridobljeno 20. 2. 2017 s spletne strani: <http://www.slainte.org.uk/eurig/index.htm>
- Functional requirements for authority data: a conceptual model: final report.* (2009). München: K. G. Saur.
- Functional requirements for subject authority data (FRSAD): a conceptual model.* (2011). Berlin: De Gruyter Saur.

Funkcionalne zahteve za bibliografske zapise: končno poročilo. (2000). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo.

Gorman, M. (2016). RDA: the emperor's new code. *Italian journal of library and information science*, 7(2), str. 99–107. doi: 10.4403/jlis.it-11565

IFLA cataloguing principles: the statement of international cataloguing principles (ICP) and its glossary. (2009). München: K. G. Saur.

International standard bibliographic description (ISBD) (preliminary consolidated ed.). (2007). München: K. G. Saur.

ISBD: international standard bibliographic description (consolidated ed.). (2011). Berlin: De Gruyter Saur.

Izjava o mednarodnih katalogizacijskih načelih. (2009). Haag: IFLA. Pridobljeno 27. 1. 2017 s spletne strani: http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/icp/icp_2009-sl.pdf

Kincy, C. P. in Layne, S. S. (2014). *Making the move to RDA: a self-study primer for catalogers.* Lanham: Rowman and Litterfield.

Mapping ISBD elements to FRBR entity attributes and relationships. (2004). Haag: IFLA. Pridobljeno 27. 3. 2017 s spletne strani: <https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/isbd/isbd-frbr-mapping.pdf>

Mapping of RDA content types to ISBD content forms and media types. (2012). Haag: IFLA. Pridobljeno 27. 3. 2017 s spletne strani: <https://www.ifla.org/node/5618>

Načela, sprejeta na mednarodni konferenci o katalogizacijskih načelih v Parizu oktobra 1961. (1961). *Knjižnica*, 5(1–4), 110–117.

Oliver, C. (2010). *Introducing RDA: a guide to the basics.* London: Facet.

RDA/ONIX framework for resource categorization (version 1.0). (2006). Washington, DC: Library of Congress. Pridobljeno 27. 3. 2017 s spletne strani: <https://www.loc.gov/marc/marbi/2007/5chair10.pdf>

RDA: resource description and access. (2010). Chicago: American Library Association.

Riva, P. in Oliver, C. (2012). Evaluation of RDA as an implementation of FRBR and FRAD. *Cataloging and classification quarterly*, 50(5–7), 564–586.

Riva, P. in Žumer, M. (2015). *Introducing the FRBR library reference model.* Prispevek predstavljen na konferenci IFLA World Library and Information Congress, Capetown, Južna Afrika, 15.–21. avgust. Haag: IFLA. Pridobljeno 27. 3. 2017 s spletne strani: <http://library.ifla.org/1084/1/207-riva-en.pdf>

RSC: RDA Steering Committee. (2016). S.l.: RSC. Pridobljeno 27. 2. 2017 s spletne strani: <http://www.rda-rsc.org/>

Statement of international cataloging principles (ICP). (2016). Haag: IFLA. Pridobljeno 27. 1. 2017 s spletne strani: http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/icp/icp_2016-en.pdf

The principles and future of AACR: proceedings of the International conference on the principles and future of AACR, Toronto, Ontario, Canada, October 23–25, 1997. (1998). Ottawa: Canadian Library Association.

The RDA workbook: learning the basics of Resource description and access. (2014). Santa Barbara: Libraries Unlimited.

Verona, E. (1970). *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga. Dio 1, Odrednice i redalice*. Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo.

Verona, E. (1983). *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga. Dio 2, Kataložni opis*. Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo.

Verona, E. (1986). *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga. Dio 1, Odrednice i redalice* (2. izmijenjeno izd.). Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo.

Willer, M. (2016). ISBD: od objedinjenog standarda prema standardu za objavljivanje bibliografskih podataka kao povezanih podataka. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 59(1–2), 1–23.

dr. Marija Petek

Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo, Filozofska fakulteta,
Univerza v Ljubljani, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana
e-pošta: marija.petek@ff.uni-lj.si

Identifikacija entitet in odnosov med entitetama delo in izrazna oblika v bibliografskih zapisih v podatkovni zbirki COBIB

Identification of entities and relationships between the entities of work and expression in bibliographic records in the COBIB database

Irena Kavčič, Suzana Šulek

Oddano: 7. 4. 2017 – Sprejeto: 11. 5. 2017

1.01 Izvirni znanstveni članek
1.01 Original scientific article
UDK 025.3

Izvleček

Namen, zasnova: Namen prispevka je v obstoječih bibliografskih zapisih identificirati bibliografske odnose ter ugotoviti, ali podatki v zapisih zadostujejo, da uporabnik najde sorodna dela, izrazne oblike in pojavne oblike in ali ti podatki omogočajo njihovo avtomatsko povezovanje. Upoštevali smo odnose, ki so opisani v študiji *Funkcionalne zahteve za bibliografske zapise* (angl. Functional requirements for bibliographic records – FRBR), osredotočili pa smo se na odnose med deli in med izraznimi oblikami. Opozorili smo tudi na nedoslednosti pri navajanju bibliografskih podatkov, ki otežujejo frbrizacijo¹ kataloga, uporabniku pa iskanje sorodnih del.

¹ V slovenski strokovni literaturi se uporablja tako oblika z angleško kot s slovensko osnovo, tj. *frbrizacija* oziroma *fbzacija*. Pravopis sicer uči, da tvorjenke s kratico zapisujemo z velikimi črkami, sledi pa mu obrazilo z malimi črkami za vezajem; a tovrstnih zapisov je manj, če sledi kratici več kot le obrazilo oziroma končnica, kakor je to v primeru *frbrizacije* oziroma *fbzacije*. V jezikovni praksi se črkovalne kratice že pojavljajo zapisane z malimi črkami in tako prehajajo med navadno besedje. V pričujočem članku smo zato upoštevali terminološko načelo ustaljenosti (največkrat se v virih pojavlja oblika z angleško osnovo) in dejstvo, da je oblika z angleško osnovo lažje izgovorljiva; uporabili smo obliko z angleško osnovo in zapis z malimi črkami, tj. *frbrizacija*.

Metodologija/pristop: Za posamezne vrste odnosov smo poiskali primere, ki ponazarjajo trenutno naravo zapisovanja bibliografskih podatkov in posledice takega zapisovanja (v podatkovnih zbirkah COBIB in NUK ter v segmentu katalogizacije programa COBISS3). Za prikaz nekaterih odnosov smo uporabili znana dela in potem poskusili najti sorodna dela, pri nekaterih odnosih pa smo uporabili primere, na katere smo naleteli ob vsakdanjem delu.

Analiza/rezultati: Analiza je pokazala, da podatki v bibliografskih zapisih uporabnikom v nekaterih primerih sicer omogočajo identifikacijo odnosov s sorodnimi deli, vendar le deloma omogočajo avtomatsko povezovanje zapisov za sorodna dela. Ob doslednejšem navajanju podatkov in upoštevanju katalogizacijskih pravil bi bili rezultati lahko precej boljši, bo pa treba uvesti sodobnejša katalogizacijska pravila, ki bodo omogočala navajanje podatkov na ustrežnejši način oziroma na tak način, da bo omogočeno avtomatsko povezovanje zapisov za sorodna dela.

Omejitve raziskave: Omejili smo se na monografske publikacije (podatkovna zbirka COBIB vsebuje bibliografske zapise za različne vrste gradiva) in na odnose med deli in med izraznimi oblikami (model FRBR obravnava precej več odnosov, ki obstajajo med posameznimi entitetami); vseh vrst gradiva in vseh odnosov, predstavljenih v FRBR, v enem prispevku ni mogoče obravnavati.

Izvirnost/uporabnost raziskave: Ob pregledu podatkov v izbranih bibliografskih zapisih smo odkrili razloge za težave pri identifikaciji odnosov v zapisih in pri povezovanju zapisov za sorodna dela ter predlagali dopolnitve in spremembe formata COMARC in katalogizacijskih pravil, ki bi omogočale uporabniku, da v podatkovni zbirki COBIB najde sorodna dela.

Ključne besede: *identifikacija bibliografskih odnosov, delo, izrazna oblika, sorodna dela, podatkovna zbirka COBIB, FRBR*

Abstract

Purpose/concept: The purpose of the article is to identify bibliographic relationships in present bibliographic records and to determine if the data available in the bibliographic records is sufficient for a user to identify related works, expressions and manifestations, and if the automated connection based on the information contained in those records is possible. The relationships considered were those described in the study Functional requirements for bibliographic records (FRBR); of these relationships we focused on relationships among works and expressions. Furthermore, the article also points out the inconsistency of bibliographic data which makes it difficult to FRBRize a catalogue, while a user has difficulties in retrieving related works.

Methodology/approach: Examples for individual types of relationships were found; the examples represent the current nature of recording bibliographic data and the consequences of such recording (in COBIB database, the database of the National and University Library of Slovenia, and in the cataloguing segment of COBISS3 programme). To illustrate the relationships we used some well-known works and then tried to find related works, while some relationships were illustrated through examples we encountered in our everyday work.

Analysis/results: The analysis showed that in some cases the data in bibliographic records allows users to identify relationships with related works, while the automated connection of related works is only partially possible. More consistent bibliographic data and more uniform consideration of cataloguing rules could give much better results, however, new and updated cataloguing rules should be introduced that would allow more appropriate use of bibliographic data in order to enable automated connection for related works.

Research limits: The research was limited to monographic publications (COBIB database comprises bibliographic records covering different types of publications) and to relationships among works and expressions (the FRBR model covers many more relationships that exist among individual entities); it is not possible to show all types of publications and all FRBR relationships in one article.

Originality/practical implications: The examination of the selected bibliographic records revealed why it is difficult to identify relationships in the records and connect the records for related works. We proposed some updates and changes of COMARC and of cataloguing rules that would allow a user to find related works in the COBIB database.

Keywords: *identification of bibliographic relationships, work, expression, related works, COBIB database, FRBR*

1 Uvod

Na področju katalogizacijske teorije in prakse na mednarodni ravni izstopajo trije dogodki: prvi dogodek je konferenca v Parizu leta 1961, rezultat katere so bila t. i. *pariška načela*; drugi dogodek je mednarodno srečanje katalogizacijskih strokovnjakov v Kopenhagnu leta 1969, kjer so sprejeli sklep o pripravi mednarodnih standardov za bibliografski opis knjižničnega gradiva; tretji dogodek pa je Seminar o bibliografskih zapisih v Stockholmu leta 1990, na katerem je bil med drugim sprejet sklep o pripravi študije, ki naj bi določila funkcionalne zahteve za bibliografske zapise. Končno poročilo te Ifline študije je bilo sprejeto leta 1997 in objavljeno naslednje leto. Dokument je po svetu znan pod kratico FRBR. Model FRBR je upoštevan v dveh katalogizacijskih pravilnikih, italijanskem pravilniku *Regole italiane di catalogazione* (REICAT), objavljenem leta 2009, in mednarodnem katalogizacijskem standardu: *Resource description and access* (RDA),² objavljenem leta 2010. FRBR je eden od treh Iflinih konceptualnih modelov,³ ki so bili leta 2016 harmonizirani v model *IFLA library reference model* (IFLA LRM), v prispevku pa se bomo osredotočili na že uveljavljeni model FRBR.⁴

² RDA je naslednik angloameriških katalogizacijskih pravil (*Anglo-American cataloguing rules*, 2nd edition –AACR2), v uporabi je tudi zunaj angleškega govornega področja.

³ Druga dva Iflina modela sta FRAD (*Functional requirements for authority data*) in FRASD (*Functional requirements for subject authority data*).

⁴ V času nastanka prispevka združeni model IFLA LRM še ni objavljen.

1.1 Študija in model FRBR

Iflina študija o funkcionalnih zahtevah za bibliografske zapise je rezultat enega od devetih sklepov Seminarja o bibliografskih zapisih v Stockholmu leta 1990, ki naroča študijo, katere namen je »z jasno definiranimi izrazi opisati funkcije, ki jih omogoča bibliografski zapis glede na različnost medijev, uporabe in potreb uporabnikov. Študija naj raziše celotni obseg funkcij bibliografskega zapisa v najširšem smislu, tj. zapisa, ki obsega bibliografski opis, iskalne elemente (ime-na, naslove, predmetne oznake itn.), ostale razvrstitvene elemente (klasifikacija itn.) in anotacije« (Funkcionalne zahteve za bibliografske zapise, 2000, str. 12). V okviru študije naj bi tudi ugotovili, katere podatke naj vsebuje bibliografski zapis in na kakšen način naj ustreza potrebam uporabnikov, ter določili osnovni obseg podatkov za nacionalne bibliografske zapise, tako da bi nacionalnim bibliografskim ustanovam omogočili izdelavo manj obsežnih zapisov (in s tem zmanjšanje stroškov za katalogizacijo), uporabnikom pa zagotovili bistvene podatke. Poročilo je izšlo leta 1998 pod naslovom *Functional requirements for bibliographic records: final report*.

V študiji je bila uporabljena metodologija, ki je bila razvita za konceptualne modele relacijskih podatkovnih zbirk. Najprej so določili entitete, opisali odnose med njimi, nato pa identificirali njihove značilnosti oziroma attribute. Vsakemu atributu in vsakemu odnosu⁵ so določili pomembnost glede na entiteto, ki uporabnika zanima, in glede na štiri osnovne postopke, ki jih uporabniki izvajajo pri iskanju in uporabi nacionalnih bibliografij in knjižničnih katalogov (najdenje oziroma priklic, identifikacija, izbira in pridobitev).

Entitete modela FRBR so razdeljene v tri skupine. Prva skupina obsega entitete, ki so proizvod intelektualnega ali umetniškega truda (*delo, izrazna oblika, pojavna oblika in enota*); druga skupina obsega entitete, ki nosijo odgovornost za vsebino, izdelavo in distribucijo ali skrbništvo za omenjene proizvode (*oseba in korporacija*); tretja skupina pa obsega entitete, ki so teme intelektualnega ali umetniškega truda (*pojem, predmet, dogodek in kraj*).

Na vsako entiteto v modelu se nanaša skupina značilnosti ali atributov, ki »služijo uporabnikom pri oblikovanju poizvedb in pri tolmačenju zadetkov, ko iščejo informacije o določeni entiteti« (Funkcionalne zahteve za bibliografske zapise, 2000, str. 40).

⁵ Namesto izraza *odnosi* (angl. *relationships*) se v strokovni literaturi smiselno uporablja tudi izraza *relacije* oziroma *povezave*. V prispevku uporabljamo izraz *odnosi* (po slovenskem prevodu FRBR).

Odnosi služijo »kot posredniki za oris veznih členov med eno in drugo entiteto in s tem kot sredstvo, ki uporabniku pomaga, da se prebija skozi celotno bibliografijo, katalog ali bibliografsko podatkovno zbirko«; »v bibliografskem zapisu zagotavljajo dodatne podatke, ki uporabniku pomagajo povezati najdeno entiteto z drugimi sorodnimi entitetami« (Funkcionalne zahteve za bibliografske zapise, 2000, str. 63).

2 Bibliografski odnosi

Med prvimi teoretiki in raziskovalci na področju bibliografskih odnosov so predvsem Barbara B. Tillett, Richard P. Smiraglia in Sherry L. Vellucci. Bibliografski odnosi pa niso novost, omenjajo jih že Anthony Panizzi (1787–1879), vodilni angleški bibliotekar svojega časa, Charles A. Cutter (1837–1903), eden prvih pomembnih strokovnjakov za katalogizacijo, in kasneje Seymour Lubetzky (1898–2003), ki je veliko pisal o katalogizacijski praksi (vsi trije so pomembno prispevali k definiciji funkcije kataloga). Panizzi omenja odnose, ki obstajajo med različnimi izdajami določenega dela, kasneje Cutter poudarja »potrebo po ustvarjanju odnosov, ki bi omogočili povezavo del enega avtorja, predmeta ali literarne zvrsti«, Lubetzky pa ponovno oživi Panizzijev koncept in pravi, »da obstajajo odnosi med knjigo in delom, 'knjiga' je v tem primeru izraz za današnje poimenovanje izdaje« (Picco in Ortiz Repiso, 2012, str. 627).

Prvo podrobnejšo študijo o vrstah bibliografskih odnosov je pripravila Barbara B. Tillett, ki je v svoji doktorski disertaciji (Tillett, 1987) na podlagi pregleda 24 različnih katalogizacijskih pravilnikov (od Panizzijevih pravil iz leta 1841 do druge izdaje AACR (*Anglo-American cataloging rules*) iz leta 1978) razvila taksonomijo bibliografskih odnosov. Poleg bibliografskih odnosov je Tillettova pri pregledovanju katalogizacijskih pravilnikov identificirala tudi različne vrste povezovalnih mehanizmov, s katerimi lahko določimo posamezne vrste odnosov v bibliografskih zapisih. Tillettova je v svoji študiji želela ugotoviti, v kakšnem obsegu se bibliografski odnosi odražajo v zapisih, izdelanih v Kongresni knjižnici v formatu MARC od leta 1968 do julija 1986. Ugotovila je, da skoraj 75 % zapisov vsebuje informacijo o nekem odnosu (Tillett, 1987, str. 190). Njeno delo je služilo kot izhodišče za dve nadaljnji raziskavi, ki sta ju izvedla Velluccijska in Smiraglia. Velluccijska je raziskovala bibliografske odnose, ki obstajajo med glasbenimi bibliografskimi entitetami v knjižničnem katalogu (Vellucci, 1997). Smiraglia je preučeval generične odnose (derivative relationships), ki obstajajo med člani bibliografske družine, tj. odnose med različnimi izdajami, verzijami, prevodi, priredbami itn. (Smiraglia, 1992).

2.1 Odnosi v modelu FRBR

V modelu FRBR so odnosi opisani na dveh nivojih: na najvišjem nivoju (odnosi med delom, izrazno obliko, pojavno obliko in enoto, odnosi z osebami in korporacijami ter odnosi po temi) in drugi odnosi med entitetami prve skupine.

2.1.1 Odnosi na najvišjem nivoju

Odnos med delom in izrazno obliko pokaže, da se delo izrazi v izrazni obliki oziroma obratno, da je izrazna oblika izvedba dela (vse ustrezne izrazne oblike so povezane s pripadajočim delom). Odnos med izrazno obliko in pojavno obliko pokaže, da je izrazna oblika utelešena v pojavni obliki oziroma obratno, da je pojavna oblika fizična izvedba izrazne oblike (vse ustrezne pojavne oblike so povezane s pripadajočo izrazno obliko). Odnos med pojavno obliko in enoto pokaže, da je pojavna oblika predstavljena v enoti (vsi ustrezni izvodi (tj. enote) so povezani s pripadajočo pojavno obliko). Ti trije odnosi so bistvenega pomena za strukturo odnosov med entitetami v modelu.

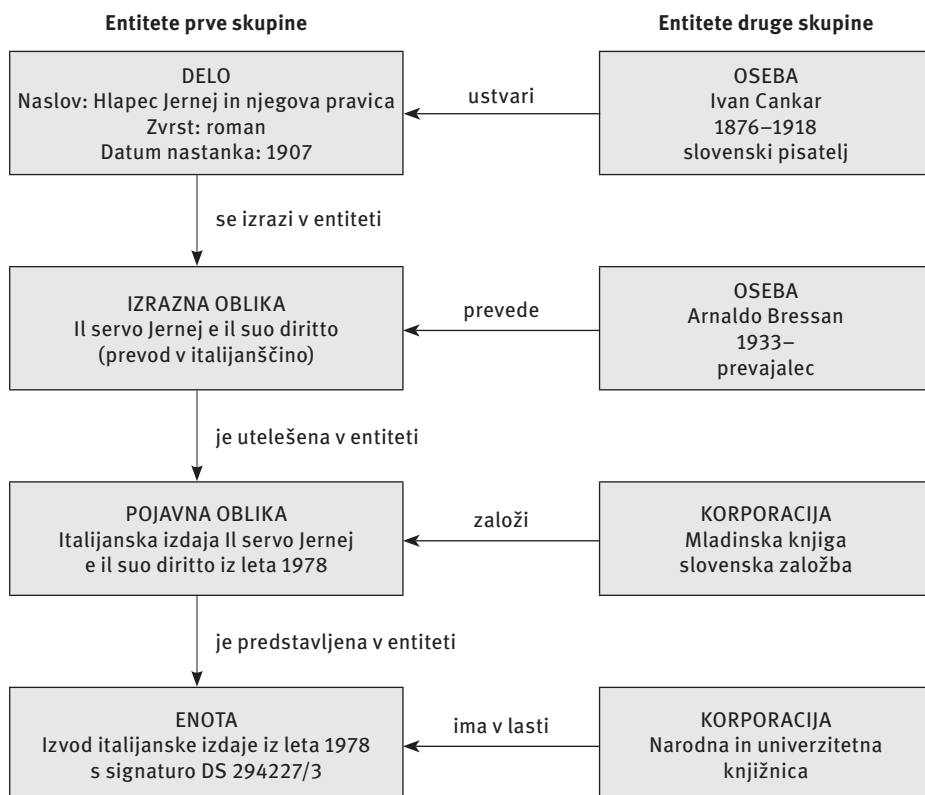
Delo 1	<i>Hlapec Jernej in njegova pravica</i>	Ivana Cankarja
Izrazna oblika 1		izvirno slovensko besedilo
Pojavna oblika 1		knjiga, objavljena leta 1907 pri založbi L. Schwentnerja
Enota 1		prvi izvod v Narodni in univerzitetni knjižnici s signaturo GS 37987
Enota 2		drugi izvod v Narodni in univerzitetni knjižnici s signaturo R 88605 (s posvetilom Ivana Cankarja Lojzu Kraigherju)
Pojavna oblika 2		knjiga, objavljena leta 1992 pri Mladinski knjigi
Enota 1		prvi izvod v Narodni in univerzitetni knjižnici s signaturo U 452727
Enota 2		drugi izvod v Narodni in univerzitetni knjižnici s signaturo GS 426282
Izrazna oblika 2		angleški prevod z naslovom <i>The bailiff Yerney and his rights</i> (prevod Sidonie Yeras)
Pojavna oblika 1		knjiga, objavljena leta 1930 v Londonu
Enota 1		izvod v Narodni in univerzitetni knjižnici s signaturo DS 53470
Izrazna oblika 3		italijanski prevod z naslovom <i>Il servo Jernej e il suo diritto</i> (prevod Arnaldo Bressan)
Pojavna oblika 1		knjiga, objavljena leta 1978 v Milanu
Enota 1		izvod v Narodni in univerzitetni knjižnici s signaturo DS 294227/3

Slika 1: Izrazne oblike, pojavne oblike in enote dela *Hlapec Jernej in njegova pravica* I. Cankarja

Entiteti delo in izrazna oblika sta si precej blizu, razlikujeta se le v nivoju abstraktnosti (Dimec, 2002, str. 43). Če govorimo o Cankarjevem Hlapcu Jerneju kot o delu, pri tem mislimo na Jernejevo iskanje pravice, in ne na določeno besedilo. Zgodba postane določnejša z izrazno obliko (izvirno besedilo, razni prevodi itn.), nekaj bolj oprijemljivega prinese šele pojavna oblika (npr. knjiga z angleškim prevodom), primerek te pojavne oblike pa je enota (npr. izvod, ki smo si ga izposodili v knjižnici) (Slika 1).

V zgoraj omenjenem primeru (Slika 1) je Ivan Cankar nosilec odgovornosti za delo (avtor dela), Arnaldo Bressan je nosilec odgovornosti za izrazno obliko (prevajalec izrazne oblike v italijanščini), Mladinska knjiga je pripravila pojavno obliko za objavo (založnica pojavne oblike), Narodna in univerzitetna knjižnica pa je lastnica nekaj enot (izvodov) te pojavne oblike.

Odnose med posameznimi entitetami za omenjeni primer (Slika 1) lahko ponazorimo tudi z grafičnim prikazom (Slika 2).

Slika 2: Shema odnosov med entitetami prve in druge skupine

2.1.2 Dodatni odnosi med entitetami prve skupine

Dodatni odnosi lahko delujejo med primerki iste vrste entitet (npr. odnosi delo – delo) ali med primerki različnih vrst entitet (npr. izrazna oblika – delo), pri vseh entitetah pa obstajajo tudi odnosi celota – del (npr. odnosi celota – del na nivoju dela), ki so v študiji prikazani v poglavju 3.3.2. V prispevku smo se osredotočili na odnose med deli in med izraznimi oblikami, vključili smo še primer odnosa celota – del na nivoju dela, s prikazanimi primeri pa smo poskusili opozoriti na težave pri identifikaciji odnosov v zapisih in pri povezovanju zapisov za sorodna dela.

2.2 Frbrizacija in identificiranje bibliografskih odnosov

Frbrizacija je postopek avtomatskega identificiranja entitet, atributov in odnosov po modelu FRBR iz obstoječih bibliografskih zapisov. V svetu je bilo izvedenih več poskusov frbrizacije, za nas so najbolj zanimivi rezultati poskusa frbrizacije slovenske nacionalne bibliografije, ki je bila izvedena v okviru skupnega projekta univerze v Trondheimu na Norveškem (NTNU) in Univerze v Ljubljani. Analizirali so bibliografske zapise v formatih MARC iz treh različnih bibliografskih podatkovnih zbirk, in sicer iz norveške zbirke BIBSYS, švedske zbirke BURK in Slovenske bibliografije. Ugotovili so, da je obstoječe bibliografske zapise mogoče frbrizirati, treba pa je rešiti še veliko problemov, preden bodo rezultati zadovoljivi. Zapise, ki opisujejo publikacijo z eno izrazno obliko enega dela, vključujejo pa tudi natančne kode za vrsto odgovornosti in podatek o izvornem ali enotnem naslovu, je lahko frbrizirati, pri kompleksnejših zapisih pa struktura formata MARC zaradi nezadostnih informacij ne omogoča ustvarjanja relacij oziroma odnosov (Aalberg in Žumer, 2008).

3 Analiza odnosov v bibliografskih zapisih v podatkovni zbirki COBIB

3.1 Metodologija

Predvidevali smo, da format COMARC omogoča, da uporabnik ob natančnem navajanju podatkov v zapisih identificira entitete, med katerimi je vzpostavljen določen odnos bodisi na podlagi enakih oziroma podobnih podatkov v virih bodisi na podlagi podatkov, ki so v zapisu dodani za povezovanje sorodnih virov. Predvidevali smo tudi, da v nekaterih primerih uporabnik sorodnih del na podlagi podatkov, ki jih katalogizator navaja v skladu s katalogizacijskim pravilnikom in standardi ISBD, ne najde. Zapise za posamezne primere smo sprva iskali v

podatkovni zbirki COBIB, vendar smo kmalu ugotovili, da je iskanje v segmentu katalogizacije programa COBISS3 lažje in bolj uspešno (predvsem zaradi možnosti uporabe ukaza SCAN, poleg tega pa smo katalogizatorji segmenta za katalogizacijo, ki ga redno uporabljamo pri delu, bolj vajeni). Zapise smo iskali v lokalni podatkovni zbirki NUK ter v vzajemni podatkovni zbirki COBIB, pri izbiri zapisov smo dali prednost zapisom iz zbirke NUK, ker so praviloma kakovostnejši in popolnejši.

Primere smo iskali na različne načine: po stvarnem naslovu, po enotnem naslovu, po besedah v naslovu in v drugih indeksiranih podpoljih (z ukazom SELECT), pri iskanju podatkov v neindeksiranih podpoljih pa smo si pomagali z ukazom SCAN. S pomočjo teh ukazov smo našli tudi zapise, v katerih so podatki o entitetah in odnosih v opombah, v podpoljih za navedbo odgovornosti (200f in 200g), v polju za navedbo izdaje in v polju za fizični opis. Poleg naštetega smo primere iskali tudi s pomočjo kod, ki so v zapisu v poljih za kodirane podatke (blok 1XX).

Za prikaz nekaterih odnosov smo uporabili znana dela in potem poskusili najti sorodna dela, pri nekaterih odnosih pa smo uporabili primere, na katere smo naleteli ob vsakdanjem delu. Prikazati smo želeli stanje v podatkovni zbirki COBIB, in sicer, v katerih primerih bibliografski podatki zadostujejo za identifikacijo odnosov med deli in izraznimi oblikami in v katerih ne.

3.2 Identificiranje entitet in osnovnih odnosov v podatkovni zbirki COBIB

Prepoznavanje pojavne oblike načeloma ne povzroča večjih težav, saj se nanjo nanaša večina podatkov v bibliografskem zapisu; v skladu s katalogizacijskimi pravili namreč katalogiziramo vir, ki ga »imamo v roki« in ki predstavlja katerikoli izvod določene izdaje. Znotraj enega zapisa pa se prepletajo informacije, ki pripadajo različnim entitetam, tj. podatki, ki se nanašajo na delo, na izrazno obliko in na pojavno obliko, nekateri se tudi ponavljajo (navajamo jih večkrat, namesto da bi jih navedli enkrat in jih ponovno uporabili, ko jih spet potrebujemo).

V primerih bibliografskih zapisov na Sliki 3 so podatki, ki se nanašajo na delo, zapisani v krepkem tisku in kurzivi (**delo**), podatki, ki se nanašajo na izrazno obliko, pa v krepkem tisku (**izrazna oblika**). V vseh štirih bibliografskih zapisih lahko nedvoumno prepoznamo entitete prve skupine (delo, izrazna oblika, pojavna oblika), med katerimi obstajajo t. i. osnovni odnosi. Delo *Hlapec Jernej in njegova pravica* Ivana Cankarja je predstavljeno oziroma izraženo v treh izraznih oblikah, v izvornem slovenskem besedilu ter v angleškem in italijanskem prevodu.

Zapis 1		Delo 1, izrazna oblika 1, pojavna oblika 1	
101	0	<a> slv – slovenski	
105		<f> f – kratka proza	
200	0	<a> Hlapec Jernej in njegova pravica	<f> Ivan Cankar
210		<a> V Ljubljani	<c> L. Schwentner <d> 1907
215		<a> 96 str.	<d> 19 cm
675		<a> 821.163.6-32	
700	1	<3> 147043 <a> Cankar	Ivan <f> 1876-1918 <4> 070 – avtor
Zapis 2		Delo 1, izrazna oblika 1, pojavna oblika 2	
101	0	<a> slv – slovenski	
105		<f> f – kratka proza	
200	0	<a> Hlapec Jernej in njegova pravica	<f> Ivan Cankar
210		<a> [Ljubljana]	<c> Mladinska knjiga <d> 1992
215		<a> 82 str.	<d> 21 cm
225	1	<a> Zbirka Domen	
675		<a> 821.163.6-32	
700	1	<3> 147043 <a> Cankar	Ivan <f> 1876-1918 <4> 070 – avtor
Zapis 3		Delo 1, izrazna oblika 2, pojavna oblika 1	
101	1	<a> eng – angleški	<c> slv – slovenski
105		<f> f – kratka proza	
200	0	<a> The bailiff Yerney and his rights	<f> Ivan Cankar
		<g> translated from the Slovene by Sidonie Yeras	
210		<a> London	<c> J. Rodker <d> 1930
215		<a> 114 str.	<d> 20 cm
300		<a> Prevod dela: Hlapec Jernej in njegova pravica	
500	00	<a> Hlapec Jernej in njegova pravica	<m> angleški jezik
675		<a> 821.163.6-32	
700	1	<3> 147043 <a> Cankar	Ivan <f> 1876-1918 <4> 070 – avtor
702	01	<3> 88199523 <a> Yeras	Sidonie <4> 730 – prevajalec
Zapis 4		Delo 1, izrazna oblika 3, pojavna oblika 1	
101	1	<a> ita – italijanski	<c> slv – slovenski
105		<f> f – kratka proza	
200	0	<a> Il servo Jernej e il suo diritto	<f> Ivan Cankar
		<g> traduzione di Arnaldo Bressan	
210		<a> Milano	<c> Feltrinelli Economica <d> 1978
215		<a> 110 str.	<d> 20 cm
300		<a> Prevod dela: Hlapec Jernej in njegova pravica	
500	00	<a> Hlapec Jernej in njegova pravica	<m> italijanski jezik
675		<a> 821.163.6-32	
700	1	<3> 147043 <a> Cankar	Ivan <f> 1876-1918 <4> 070 – avtor
702	01	<3> 41633123 <a> Bressan	Arnaldo <4> 730 – prevajalec

Slika 3: Delo, izrazne oblike in pojavne oblike v bibliografskih zapisih za povest *Hlapec Jernej in njegova pravica* I. Cankarja

Logična povezava med delom in izrazno obliko je »osnova za identifikacijo dela, ki ga predstavlja posamezna izrazna oblika, in zagotavlja povezavo vseh ustreznih izraznih oblik s pripadajočim delom« (Funkcionalne zahteve za bibliografske

zapise, 2000, str. 65), posredno pa so med seboj povezane tudi vse izrazne oblike dela. V bibliografskem zapisu delo identificiramo v poljih, namenjenih enotnemu naslovu⁶ (zapisa 3 in 4) ali naslovu pojavne oblike (zapisa 1 in 2). Atribut dela je tudi oblika dela, tj. zvrst, ki ji delo pripada (v tem primeru kratka proza; podatek se v podpolju 105f pojavlja v kodirani obliki, v podpolju 675a pa v vrstilcu UDK). Če je naslov publikacije oziroma pojavne oblike identičen naslovu dela («določeni intelektualni ali umetniški stvaritvi»), je podatek o delu v polju za naslov in navedbo odgovornosti (v podpolju 200a). Če se naslov pojavne oblike razlikuje od naslova dela, zasledimo naslov dela v polju za enotni naslov (v podpolju 500a), v polju 200 pa je naslov publikacije oziroma pojavne oblike (npr. pri prevodih). Med delom (entiteto prve skupine) in osebo (entiteto druge skupine) prav tako obstaja povezava oziroma odnos, in sicer je oseba, ki je ustvarila delo, navedena v polju 700.

V vseh štirih bibliografskih zapisih lahko prepoznamo tudi izrazno obliko: ustreznega polja oziroma podpolja za navedbo naslova izrazne oblike v bibliografskem zapisu ni, je pa ta naslov pogosto enak naslovu pojavne oblike v podpolju 200a; pogosto uporabljeni atribut je jezik izrazne oblike (podpolji 101a in 500m). V bibliografskih zapisih do zdaj praviloma nismo navajali oblike izrazne oblike (podpolje 181a v formatu COMARC še ni v uporabi),⁷ razen izjemoma v opombah. Izrazno obliko v bibliografskem zapisu lahko identificiramo s pomočjo kode za vrsto odgovornosti v podpolju 70X4.

Izrazno obliko v izvirnem jeziku identificiramo s pomočjo kode za jezik v podpolju 101a in prvega indikatorja, ki ima vrednost »0«. Izrazne oblike v drugih jezikih (prevode) prepoznamo s pomočjo podatkov v polju 101 ter v polju 702. Jezik besedila oziroma izrazne oblike je kodiran v podpolju 101a, jezik izvirnika je kodiran v podpolju 101c, vrednost prvega indikatorja je »1«⁸ in pomeni, da je izrazna oblika prevod. Imena oseb, ki so povezana z izrazno obliko dela (v zapisih 3 in 4 sta navedena prevajalca), so v poljih 702, vrsta odgovornosti je pojasnjena z ustrežno kodo v podpolju 4.

Prva izrazna oblika (zapisa 1 in 2) je predstavljena oziroma utelešena v dveh pojavnih oblikah (različen založnik, različno leto izida), druga in tretja izrazna

⁶ Enotni naslov pri delih, ki so izšla v novem veku, je naslov, pod katerim je izšla prva izdaja izvirnega dela, oziroma naslov, ki ga bibliografska ustanova pri katalogizaciji izbere za identifikacijo dela, ki se pojavlja pod različnimi naslovi.

⁷ Navodila za uporabo novih polj 181 (oblika vsebine) in 182 (vrsta medija), ki omogočata navajanje podatkov iz območja 0, ki ga je uvedla združena izdaja ISBD, so v pripravi (IZUM je že pripravil vse potrebno za vključitev polj v format COMARC, NUK pa pripravlja še ustrezne primere).

⁸ Kadar publikacija vsebuje besedilo v izvirnem jeziku in prevodu, je v polju 101 vrednost indikatorja »2«, ki pomeni, da publikacija vsebuje prevod.

oblika (zapisa 3 in 4) sta utelešeni vsaka v eni pojavni obliki. Logična povezava med izrazno obliko in pojavno obliko je osnova »za identifikacijo izrazne oblike dela, utelešene v posamezni pojavni obliki, in zagotavlja povezavo vseh ustreznih pojavnih oblik s pripadajočo izrazno obliko« (Funkcionalne zahteve za bibliografske zapise, 2000, str. 65), posredno pa so med seboj povezane tudi vse pojavnosti iste izrazne oblike.

Identifikacija posameznih entitet v bibliografskem zapisu pa ne zadostuje, da bi uporabnik v katalogu našel vse izrazne oblike nekega dela oziroma da bi našel vsa sorodna dela (več o tem v nadaljevanju).

3.3 Drugi odnosi med entitetami prve skupine (izbor)

Na posameznih primerih bomo pokazali, kdaj lahko uporabnik v katalogu najde informacijo o sorodnih delih in kdaj lahko na podlagi podatkov v bibliografskih zapisih identificira odnose med sorodnimi deli. V prispevku ni mogoče prikazati vseh odnosov med posameznimi deli, izraznimi oblikami in pojavnimi oblikami, prav tako zaradi prostorske omejenosti ne vključujemo različnih medijev, primeri pa zadostujejo za prikaz možnosti in omejitev formata COMARC ter tudi katalogizacijskih pravil (podatki, potrebni za prikaz odnosov, so v bibliografskih zapisih navedeni na različne načine in v različnih poljih).

3.3.1 Odnosi delo – delo

Pri odnosih delo – delo izhajamo iz osnovne predpostavke, da obstajata dve različni dela, kar pomeni, da je intelektualna ali umetniška vsebina enega dela toliko različna od vsebine drugega dela, da le-ta predstavlja novo delo. Odnosi delo – delo vključujejo odnose, ki veljajo za referenčna dela, in odnose, ki veljajo za samostojna dela. Pri referenčnem oziroma nesamostojnem delu je vzpostavljanje odnosov zelo pomembno, saj je za razumevanje takega dela nujno tudi osnovno delo (referenčno delo je brez napotitve na drugo delo bolj ali manj neuporabno). Za uporabo in razumevanje samostojnega dela po FRBR napotitev na drugo delo ni nujna, je pa koristna in zato je tudi v tem primeru vzpostavljanje odnosov pomembno.

Odnosi, ki so prisotni tako v referenčni kot v samostojni kategoriji, so: nadaljevanje, dodajanje (npr. suplement, konkordanca, priročnik za učitelje) in dopolnilo (npr. libreto). V kategoriji samostojnih del so še štiri dodatne vrste odnosov: povzemanje (povzetki, izvlečki), predelava, preobrazba (npr. dramatizacija, verzifikacija) in imitacija (npr. parodija, travestija).

Naslovi sorodnih del (nadaljevanj, predelav, travestij, dramatizacij, verzifikacij, parodij itn.) se pogosto razlikujejo od naslovov prvotnih oziroma predhodnih del, na podlagi katerih so nastala nova dela, zato bi morali biti zapisi med seboj ustrezno povezani. Tudi v primeru, ko imata obe deli enak naslov, je povezovanje koristno, saj uporabniku tako omogočimo, da hitreje najde sorodno delo (tj. brez morebitnega pregledovanja večjega števila zapisov). Podatki za sorodna dela so v bibliografskem zapisu zapisani v polju 200, namenjenem navedbi naslovov in odgovornosti (običajno v podpolju 200e, včasih v podpoljih 200f oziroma 200g, redko v drugih podpoljih), ali pa v opombah (običajno v splošni opombi v polju 300),⁹ v nekaterih primerih tudi v bloku 5XX, ki je namenjen variantnim naslovom.

Kadar so naslovi sorodnih del navedeni v polju 200 (običajno v dodatku k naslovu v podpolju 200e), uporabnik hitro dobi informacijo o njihovem obstoju, pogosto lahko tudi takoj prepozna odnos med deloma. Naslovi sorodnih del so lahko vključeni med rezultate iskanja in napotitev na sorodno delo ni nujna ali pa je med rezultati iskanja tudi informacija o sorodnem delu (v dodatku k naslovu), ki uporabnika napoti na sorodno delo, tj. uporabnik lahko ponovi iskanje z novo informacijo, če ga sorodno delo zanima in bi si ga želel izposoditi. Navedba naslova predhodnega sorodnega dela v podpolju 200e v zapisih za nadaljevanja, predelave, dramatizacije itn. omogoča, da so pri iskanju po naslovih predhodnih del med rezultati v podatkovni zbirki COBIB tudi naslovi nadaljevanja, predelave, dramatizacije itn. Pri iskanju po naslovih kasnejših sorodnih del, npr. nadaljevanja, predelave, dramatizacije itn., pa med rezultati iskanja ni zapisov za predhodna dela (Slike 4, 5 in 6).

V podatkovni zbirki COBIB je več zapisov za angleški roman *Gone with the wind* in njegovo nadaljevanje z naslovom *Scarlett* (Slika 4). V zapisu za predhodno delo ni informacije, da obstaja tudi nadaljevanje dela, v zapisu za nadaljevanje pa je podatek o naslovu predhodnega dela v dodatku k naslovu v podpolju 200e (odnos med obema deloma je jasen). Pri iskanju po naslovih so razlike. Pri iskanju predhodnega dela (*Gone with the wind*) je med rezultati izbirnega iskanja tudi naslov nadaljevanja (*Scarlett*), ker je v zapisu za nadaljevanje v podpolju 200e podatek o naslovu predhodnega dela. Pri iskanju naslova nadaljevanja (*Scarlett*) pa med rezultati ni zapisov za predhodno delo; uporabnik dobi informacijo o sorodnem delu, ker je naslov predhodnega dela naveden v podpolju 200e, mora pa ponoviti iskanje, če ga zanima tudi predhodno delo.

⁹ Podatki, ki jih v publikaciji ni v predpisanem viru, in podatki, ki jih je katalogizator našel v drugih virih (ne v opisovani publikaciji), so navedeni v opombah.

Delo 1 <i>Gone with the wind</i> (M. Mitchell)			
101	0	<a>	eng – angleški
200	0	<a>	<i>Gone with the wind</i> <f> Margaret Mitchell
700	1	<3>	27374179 <a> Mitchell Margaret <f> 1900-1949 <4> 070 – avtor
Delo 2 <i>Scarlett</i> (A. Ripley)			
101	0	<a>	eng – angleški
200	0	<a>	<i>Scarlett</i> <e> the sequel to Margaret Mitchell's <i>Gone with the wind</i> <f> by Alexandra Ripley
700	1	<3>	33550691 <a> Ripley Alexandra <4> 070 – avtor

Slika 4: Roman *Gone with the wind* in njegovo nadaljevanje *Scarlett*

V bibliografskem zapisu za roman *Gadje gnezdo* ni informacije, da je na njegovi podlagi nastala drama *Kastelka*, v zapisu za dramo pa je naslov predhodnega romana naveden v dodatku k naslovu v podpolju 200e¹⁰ (Slika 5). Na podlagi podatkov v polju 200, ki so v skladu s katalogizacijskimi pravili prepisani z naslovne strani, odnos med obema deloma ni jasen, tudi če katalogizator v podpoljih 200f in 200g doda pojasnilo o vrsti odgovornosti (glede na navedbo na naslovni strani bi lahko napačno sklepali, da sta obe osebi avtorja drame). Iz podatkov v podpoljih 200a in 200e ni nedvomno jasno, da je *Kastelka* drama, narejena po Levstikovem romanu. Pri iskanju po naslovih so tudi v tem primeru razlike. Pri iskanju romana *Gadje gnezdo* je med rezultati iskanja tudi drama *Kastelka*, ker je v zapisu za dramo v podpolju 200e podatek o naslovu predhodnega dela. Pri iskanju drame med rezultati ni zapisov za prvotno delo; uporabnik dobi informacijo o sorodnem delu, ker je naslov prvotnega dela naveden v podpolju 200e, mora pa ponoviti iskanje, če ga zanima tudi prvotno delo.

Delo 1 <i>Gadje gnezdo</i> (V. Levstik)			
101	0	<a>	slv – slovenski
200	0	<a>	<i>Gadje gnezdo</i> <f> V. Levstik
700	1	<3>	6300771 <a> Levstik Vladimir <f> 1886-1957 <4> 070 – avtor
Delo 2 <i>Kastelka</i> (H. Grün)			
101	0	<a>	slv – slovenski
200	0	<a>	<i>Kastelka</i> <e> (<i>Gadje gnezdo</i>) <e> igra v enajstih slikah <f> [napisal] Levstik <g> [dramatiziral] Grün
700	1	<3>	7730019 <a> Grün Herbert <4> 070 – avtor
702	11	<3>	6300771 <a> Levstik Vladimir <f> 1886-1957 <4> 100 – bibliografski predhodnik

Slika 5: Roman *Gadje gnezdo* in njegova dramatisacija *Kastelka*

¹⁰ Naslov Levstikovega romana *Gadje gnezdo* se pojavlja na naslovni strani Grünove dramatisacije z naslovom *Kastelka* in je zato naveden v podpolju 200e (kadar je na naslovni strani navedenih več naslovov, stvarni naslov izberemo v skladu s katalogizacijskimi pravili, variantni naslov pa obravnavamo kot dodatek k naslovu).

V bibliografskem zapisu za igro *Die Feldmühle*, na podlagi katerega je nastala predelava *Županova Micka*, je informacija o predelavi v slovenskem jeziku v opombi v polju 300, v zapisu za predelavo pa je podatek o naslovu prvotnega dela v dodatku k naslovu v podpolju 200e (Slika 6). Odnos med obema deloma je jasen v obeh zapisih, pri iskanju po naslovih pa so razlike. Pri iskanju prvotnega dela (*Die Feldmühle*) je med rezultati izbirnega iskanja tudi *Shupanova Mizka* (in tudi *Županova Micka*), ker je v zapisu za predelavo v podpolju 200e podatek o naslovu prvotnega dela. Pri iskanju naslova predelave (*Županova Micka*) pa med rezultati ni zapisov za prvotno delo; uporabnik dobi informacijo o sorodnem delu, ker je naslov prvotnega dela naveden v podpolju 200e, mora pa ponoviti iskanje, če ga zanima tudi prvotno delo.

Delo 1 <i>Die Feldmühle</i> (J. Richter)			
101	0	<a>	ger – nemški
200	1	<a>	Die Feldmühle <e> ein Lustspiel in zwey Aufzügen
300		<a>	Literarna predloga za Županovo Micko A. T. Linharta
700	1	<3>	72349795 <a> Richter Joseph <4> 070 – avtor
Delo 2 <i>Županova Micka</i> (A. T. Linhart)			
101	0	<a>	slv – slovenski
200	1	<a>	Shupanova Mizka <e> ena komedia v'dveh akteh <e> prenarjena po tej nemshki: Die Feldmühle, inu v'Lublani jègrana v'lejtj 1790
700	1	<3>	647779 <a> Linhart Anton Tomaž <f> 1756-1795 <4> 070 – avtor

Slika 6: Igra *Die Feldmühle* in njena predelava *Županova Micka*

Številni zapisi v podatkovni zbirki COBIB pa ne vsebujejo informacije o sorodnem delu niti v polju 200 niti v opombi v polju 300 (Slika 7). V zapisih za predhodna dela te informacije običajno ni, saj se vanje naknadno ne dodaja podatkov o nadaljevanjih, priredbah itn., bi pa morali biti podatki o predhodnih delih ustrezno navedeni v zapisih za nadaljevanja, predelave itn., in sicer na tak način, da bi uporabnik dobil informacijo o sorodnih delih (navedba v podpoljih 200f in 200g ter v opombi v polju 300 ne omogoča povezovanja sorodnih zapisov in uporabnik informacije o sorodnih delih v katalogu ne dobi). Pomanjkljivi so torej predvsem zapisi za kasnejša dela, ki ne vsebujejo potrebnih podatkov o sorodnih delih oziroma so ti podatki neustrezno navedeni in ne omogočajo povezave s sorodnim delom.

Delo Ivana Roba *Deseti brat* je ena najbolj znanih travestij v slovenskem literarnem prostoru, avtor v njem travestira Jurčičevega *Desetega brata* (Slika 7). Zapisa med seboj nista povezana, v nobenem od zapisov ni informacije o sorodnem delu. Pri iskanju po naslovu sicer med množico zapisov za Jurčičevega *Desetega brata* najdemo tudi zapis za Robovo travestijo, vendar ne moremo ugotoviti, da sta deli

med seboj povezani. Glede na to, da iz spremne besede Robovega *Deseta brata* zelo hitro ugotovimo povezavo z Jurčičevim *Desetim bratom*, bi lahko katalogizator na to opozoril v opombi v polju 300.

Delo 1 <i>Deseti brat</i> (J. Jurčič)			
101	0	<a>	slv – slovenski
200	0	<a>	Deseti brat <f> Josip Jurčič
700	1	<3>	436067 <a> Jurčič Josip <f> 1844-1881 <4> 070 – avtor
Delo 2 <i>Deseti brat</i> (I. Rob)			
101	0	<a>	slv – slovenski
200	0	<a>	Deseti brat <f> Ivan Rob
700	1	<3>	6653283 <a> Rob Ivan <f> 1908-1943 <4> 070 – avtor

Slika 7: Jurčičev roman *Deseti brat* in Robova travestija z enakim naslovom

Bibliografskih zapisov, ki ne vsebujejo nobene informacije o sorodnem delu, je v podatkovni zbirki COBIB gotovo več, jih je pa izredno težko najti, saj med njimi ni nobene povezave. Katalogizator, ki se ne ukvarja posebej z literaturo, pogosto ne more prepoznati in v zapisih navesti odnosov med sorodnimi deli, če informacije o njih v viru, ki ga opisuje, ni, in tega od njega tudi ne moremo pričakovati, vendar je zaradi tega uporabnost kataloga slabša.

Med samostojna dela sodijo tudi izvlečki in povzetki, njihov naslov je pogosto identičen naslovu besedila v izvorni obliki (tj. celotnega besedila), podatek o izvlečku oziroma povzetku je v takem primeru običajno naveden kot podrejeni naslov v podpolju 200i (npr. *Europe's environment : the third assessment. Summary*). Uporabnik take izvlečke oziroma povzetke najde in identificira brez težav, če pa se naslova razlikujeta, je treba zapisa za celotno besedilo in izvleček oziroma povzetek ustrezno povezati, sicer uporabnik ne bo dobil informacije, da za določeno delo obstaja tudi izvleček oziroma povzetek. Tak primer je npr. angleški povzetek dela *Načelo neintervencije v mednarodnih odnosih in v mednarodnem pravu* avtorja Danila Türka z naslovom *The principle of non-intervention in international relations and in international law : (summary)*. Zapis za predhodno delo in zapis za povzetek v podatkovni zbirki COBIB med seboj nista povezana in uporabnik pri iskanju po naslovih ne dobi informacije o sorodnem delu (da najde obe deli, mora pregledati zapise za vsa avtorjeva dela, ki jih je v podatkovni zbirki COBIB več kot 200).

Sorodna dela uporabnik zagotovo najde v primeru, če so podatki v zapisih navedeni na tak način, da je med njimi omogočena avtomatska povezava in če je tudi odnos med njimi jasen. Ena od možnosti za povezavo predhodnega dela in njegovega nadaljevanja bi bila uporaba polja 430, ki je namenjeno predhodnemu

naslovu (v zapisu za nadaljevanje dela), ter polja 440, ki je namenjeno naslovu nadaljevanja (v zapisu za predhodno delo) in omogoča izpis ustrezne opombe (za povezavo zadostuje uporaba polja 430). Uporabnik, ki bi iskal nadaljevanje dela (npr. *Scarlett*, glej Sliko 4), bi hkrati dobil tudi predhodno delo (*Gone with the wind*); prav tako bi dobil nadaljevanje (*Scarlett*), če bi iskal predhodno delo (*Gone with the wind*). Polji 430 in 440 pa se v formatu COMARC (kot tudi v formatu UNIMARC, na katerem temelji format COMARC) uporablja le za kontinuirane vire, zato ne prideta v poštev (če bi se odločili za tak način povezovanja zapisov, bi bilo treba spremeniti definicijo polj v formatu UNIMARC oziroma sprejeti dogovor o spremembi uporabe polj v formatu COMARC).

Pri iskanju dodatkov, suplementov, prilog (odnos dodajanje) dobi uporabnik tudi informacijo o matični publikaciji, in obratno, pri iskanju določene publikacije dobi informacijo o prilogah in suplementih, če ti obstajajo. To je omogočeno z vnosom naslova suplementa oziroma priloge v polje 421 v bibliografskem zapisu za matično publikacijo. Vnos naslova matične publikacije (polje 422) v bibliografskem zapisu za suplement oziroma prilogo za iskanje oziroma povezavo zapisov ni nujen (služi pa za izpis ustrezne opombe). Polji 421 in 422 v podatkovni zbirki COBIB za povezovanje med zapisi uporabljamo le v primeru kontinuiranih virov, priloge monografskih publikacij pa praviloma navedemo v zapisu za matično publikacijo. Taka navedba načeloma zadostuje, težava pa nastane, ko avtor matične publikacije ni tudi avtor priloge, kot je v primeru učbenika za angleščino *Way up. Intermediate* (avtorica učbenika je Joanne Collie, avtorici priloge *Grammar and vocabulary booklet* pa sta Petra Vizjak in Darja Marjanovič). V polje 421 ne moremo vgraditi polj iz bloka 7XX (vgradimo lahko le polja za bibliografski opis priloge, ki so omogočala ustrezen izpis podatkov na kataložnih listkih), kar pomeni, da imena avtorja priloge ni mogoče povezati z naslovom priloge. To je zelo velika pomanjkljivost, katalogizatorji pa težavo rešujejo na bolj ali manj primeren način. Navajanje avtorja priloge v polju 701 ni ustrezno, saj avtor priloge ni so-avtor osnovne/matične publikacije. Nekateri katalogizatorji avtorja priloge zato navedejo v polju 702, ki je namenjeno sekundarnim avtorjem, nekateri pa naslov priloge ponovijo v polju 423, ki se uporablja za analitične dodatne vpise, da je omogočeno iskanje po naslovu dela avtorja, hkrati pa je vzpostavljena povezava med naslovom priloge in njenim avtorjem. Obstajata dve možnosti, in sicer da v polju 421 omogočimo vgrajevanje polj iz bloka 7XX ali pa da za prilogo izdelamo samostojen zapis in ga povežemo z zapisom za matično publikacijo.

Za povezovanje drugih sorodnih del (predelave, dramatizacije, verzifikacije, scenariji, parodije, travestije itn.) v formatu COMARC ni posebnih polj, uporaba polja 488, ki se v formatu COMARC uporablja za povezavo dveh kontinuiranih virov, kadar odnos med njima ni določen v drugih poljih v bloku 4XX, v formatu UNIMARC pa se polje uporablja za vse vire, pa za povezovanje ni primerna, ker

odnos brez ustrezne opombe ni jasen, opomba pa ne omogoča avtomatske povezave med sorodnimi deli.

Po katalogizacijskem pravilniku *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga* (PPIAK) (Verona, 1986) je treba pri nadaljevanju, ki je po vsebini samostojno, in pri predelavah za avtorja predhodnega oziroma prvotnega dela izdelati analitični dodatni vpis (PPIAK, čl. 13), kar je bilo zlasti pomembno v času listkovnega kataloga, v računalniški podatkovni zbirki COBIB pa je omogočeno tudi iskanje po besedah iz dodatka k naslovu in drugih variantnih naslovov. Format COMARC izdelave analitičnih vpisov ne omogoča, v praksi pa se za analitični vpis (avtor: naslov) uporablja polje 423, ki je po določenih formata COMARC namenjeno dodanim, prikritim in priključenim delom (uporablja se za vnos podatkov o bibliografskih enotah, ki so izšle skupaj z opisovano enoto), ne pa naslovom sorodnih del. V bibliografskih zapisih v podatkovni zbirki COBIB analitičnih dodatnih vpisov za avtorja predhodnega oziroma prvotnega dela običajno ni, bi pa bil koristen vsaj v primeru, ko je podatek o sorodnem delu naveden samo v opombi v polju 300 (podatek v opombi v polju 300 ne omogoča povezave s sorodnim delom). Vzpostavitev povezave med dvema zapisoma oziroma dvema deloma prek polja 423 ni v skladu s pravili oziroma z definicijo polja 423, vendar uporabniku omogoča, da najde sorodno delo.

Najpogosteje se polje 423 neustrezno uporablja za vzpostavitev povezave med filmom in literarno predlogo, po kateri je bil film posnet (Prekat (Dimec, Hočevar in Kavčič, 2001) v členu 12.5.3.4 predvideva obvezen analitični dodatni vpis za avtorja literarne predloge).¹¹ V najavni špici filma je pogosto podatek, da je film nastal po literarni predlogi, vključno z naslovom in/ali imenom avtorja; npr. pri filmu *Invictus* je v najavni špici podatek »based on the book *Playing the enemy* by John Carlin«, ki ga navedemo v polju 200. Če se naslov literarne predloge v špici ne pojavlja (ali pa se pojavlja le na embalaži), ga navedemo v polju 300, npr. film *Šanghaj* režiserja Marka Naberšnika, ki je nastal po literarni predlogi romana *Nedotakljivi* avtorja Ferija Lainščka (Slika 8). Podatek o avtorju literarne predloge, navedenem v špici filma, je zapisan v podpolju 200g, podatek o naslovu romana pa v opombi v polju 300. Navedba naslova v opombi zadostuje, da uporabnik na podlagi podatkov v zapisu prepozna odnos med dvema sorodnima naslovoma (*Šanghaj* in *Nedotakljivi*), ne omogoča pa iskanja po naslovu predloge, zato katalogizatorji v takih primerih podatke o predlogi navedejo v polju 423.¹² Vzpo-

¹¹ V prispevku smo se sicer omejili na tiskane monografske publikacije, primer povezave dela s sorodnim delom na drugem mediju oziroma s filmom smo posebej poudarili zato, ker sodi med tiste dileme, ki jih je treba čim prej rešiti (takih primerov je namreč veliko).

¹² Če za avtorja in naslov literarne predloge ne izdelamo analitičnega dodatnega vpisa (polje 423), literarnega predhodnika navedemo v polju 702, vrednost prvega indikatorja je »1« (dodatni vpis).

stavitev odnosa med zapisom za film in zapisom za predlogo prek polja 423 ni v skladu s pravili, vendar uporabnik na tak način pri iskanju Lainščkovskega romana *Nedotakljivi* med rezultati iskanja najde tudi sorodno delo, tj. film *Šanghaj*. Na prvi pogled oziroma glede na rezultate iskanja povezava med zapisoma ni jasna, za identifikacijo odnosa je treba pregledati zapis za film. Pri iskanju filma *Šanghaj* pa med rezultati iskanja romana ni (v zapisu za roman polje za povezovanje ni izpolnjeno¹³), uporabnik dobi informacijo o sorodnem delu, tj. o predlogi, na podlagi katere je film nastal, po pregledu celotnega zapisa.

200	1	<a> Šanghaj Videoposnetek <d> Shanghai gypsy <f> scenarist in režiser, written and directed by Marko Naberšnik <g> literarna predloga, based on the novel by Feri Lainšček
300		<a> Po romanu Ferija Lainščka Nedotakljivi
423	1	<1> 2000 <a> Nedotakljivi <1> 700 1 <a> Lainšček Feri <4> 070 – avtor
702	11	<3> 125325155 <a> Naberšnik Marko <4> 690 – scenarist <4> 300 – režiser

Slika 8: Film *Šanghaj* po literarni predlogi romana *Nedotakljivi*

V primeru, ko sta naslov filma in naslov literarne predloge enaka (npr. *Sense and sensibility* avtorice Jane Austen), zapisa za film in roman med seboj nista posebej povezana, vendar uporabnik najde obe deli; biti mora le nekoliko potrpežljiv, da med rezultati iskanja najde deli oziroma mora iskanje dodatno omejiti (na vrsto gradiva).

Pri določanju in navajanju avtorjev nadaljevanj, ki so po vsebini samostojna, načeloma ni težav in podatki v bibliografskih zapisih omogočajo ustrezno povezavo med delom in osebo, ki je delo ustvarila. Pri določanju avtorstva priredb in predelav pa so kljub dokaj natančnim in jasnim pravilom težave in številne priredbe in predelave so pripisane napačnim avtorjem; eden takih primerov je že omenjena dramatisacija *Kastelka* Levstikovega romana *Gadje gnezdo* (Slika 5). Po katalogizacijskih pravilih je avtor predelave v obliki verzifikacije, dramatisacije, scenarija itn. predelovalec, za avtorja prvotnega dela pa se – tako kot pri nadaljevanjih dela – izdela analitični dodatni vpis (PPIAK, 31/1). Omenjene predelave so samostojna dela tudi po FRBR, torej je treba njihove naslove povezati s pravim avtorjem. Pri iskanju igre *Kastelka* je med rezultati iskanja v katalogu šest zadetkov, v treh je kot dodatek k naslovu omenjen tudi naslov *Gadje gnezdo* (*Kastelka* :

¹³ V zapisih za predlogo, po kateri je bil posnet film, podatka o filmu načeloma ni, navzkrižne povezave med zapisi so v podatkovni zbirki COBIB zelo redke.

(Gadje gnezdo)), od tega je pri enem naslovu kot avtor naveden Vladimir Levstik, pri dveh pa sta kot avtorja navedena Vladimir Levstik in Herbert Grün. Gre torej za isto igro, navedba avtorjev je različna, da pa bo uporabnik še bolj zmeden, za izdajo iz leta 1961 v podatkovni zbirki COBIB obstajata dva zapisa,¹⁴ v enem je naveden le Levstik, v drugem pa sta navedena Levstik in Grün. Avtor igre je Herbert Grün, ki bi ga katalogizator moral navesti v polju 700, avtorja prvotnega dela pa se zaradi iskanja navede kot sekundarnega avtorja v polju 702 s kodo za bibliografskega predhodnika. V enem od zapisov je podatek o prvotnem delu naveden v opombi v polju 300, naslov prvotnega dela pa v polju 540, kar ni ustrezno,¹⁵ omogoča pa povezavo med zapisoma: uporabnik pri iskanju najde sorodno delo, opomba v zapisu pojasnjuje odnos med obema deloma, avtomatsko povezovanje zapisov za sorodna dela pa na podlagi takšnega navajanja podatkov ni možno.

3.3.2 Odnosi izrazna oblika – izrazna oblika

Odnosi izrazna oblika – izrazna oblika vključujejo tako odnose med izraznimi oblikami istega dela kot tudi odnose med izraznimi oblikami različnih del. Odnosi med izraznimi oblikami različnih del so enaki odnosom, ki delujejo na nivoju delo – delo in se »podedujejo« (odnos med izrazno obliko enega dela in izrazno obliko drugega dela je enak odnosu med obema deloma). Najpogostejši odnosi so nadaljevanje, dodajanje in dopolnilo, nekoliko manj običajna je navedba odnosa z določeno izrazno oziroma pojavno obliko prejšnjega dela za povzemanja, predelave, preobrazbe in imitacije.¹⁶ Tak odnos je koristno navesti v opombi, če so na voljo ustrezni podatki.

Odnos med izraznimi oblikami istega dela nastane, kadar ena izrazna oblika izhaja iz druge (ena izrazna oblika je spremenjena oblika druge izrazne oblike); običajno je to samostojna izrazna oblika, kar pomeni, da za njeno uporabo oziroma razumevanje ni nujna napotitev na prejšnjo izrazno obliko. Odnosi med izraznimi oblikami istega dela so: prevod (prevod ali transkripcija (v glasbi)) in priredba (v glasbi), skrajšava (skrajšana, zgoščena oziroma prečiščena oblika) ter revizija (popravljen oziroma razširjen izdaja). V bibliografskih zapisih identificiramo

¹⁴ En zapis je zelo verjetno duplikat, v podatkovni zbirki NUK je le en zapis.

¹⁵ Polje 540 se po formatu COMARC/B uporablja za navajanje variantnih naslovov, ki jih ni v viru, bi pa uporabnik lahko po njih iskal. Polje se v praksi pogosto uporablja zaradi možnosti iskanja po sorodnih naslovih, včasih zato, ker ustreznega načina ni, včasih pa zato, ker katalogizator ustreznjšega načina ne pozna; vsekakor je za take primere treba najti ustreznjšo rešitev.

¹⁶ V številnih primerih je težko ugotoviti natančnejši odnos izrazna oblika – izrazna oblika, zato je precej pogosto vzpostavljanje odnosa med nivojem izrazne oblike in nivojem dela, tj. odnosa med natančnejšim nivojem izrazne oblike s splošnejšim nivojem dela (težko je npr. ugotoviti, katero besedilo je bilo uporabljeno kot osnova za scenarij ali dramatisacijo).

odnose med različnimi izraznimi oblikami na podlagi njihovih pojavnih oblik (tj. fizičnih izvedb izraznih oblik dela).

Pri povezovanju različnih izraznih oblik ima pomembno vlogo enotni naslov.¹⁷ Bibliotekarski terminološki slovar (2009) opredeljuje enotni naslov kot naslov, ki ga izberemo za identifikacijo dela, ki izhaja pod različnimi naslovi. Pri izbiri enotnega naslova pri delih, ki so izšla v novem veku, še vedno upoštevamo PPIAK, ki določa, da je enotni naslov tisti naslov, pod katerim je izšla prva izdaja izvirnega dela (Verona, 1986, čl. 16.1).¹⁸ Enotni naslov omogoča uresničevanje zbirne funkcije kataloga tako, da se na enem mestu zberejo vse izdaje, prevodi, priredbe itn. določenega dela (Petek, 2012).

Enotni naslov v formatu COMARC vnašamo v polje 500, navajanje pa je nedosledno; polje pogosto ni uporabljeno ali pa je uporabljeno napačno. Zaradi pomanjkanja ustreznih povezav zapisi za sorodna dela med seboj niso povezani in uporabnik o njih sploh ne dobi informacije, zaradi neustreznih povezav pa dobi napačno informacijo.

Če je v zapisu za prevod naslov izvirnika naveden kot enotni naslov v polju 500, lahko uporabnik najde vse prevode (izrazne oblike) nekega dela; opomba v polju 300 zadostuje le za informacijo o izvirnem naslovu. Navedba enotnega naslova dela v polju 500 omogoča, da uporabnik najde npr. vse prevode dela *The catcher in the rye* (slovenski, italijanski, hrvaški, madžarski prevod) ter tudi vse prevode, ki so v slovenskem jeziku izšli s tremi različnimi naslovi (Slika 9). Naslov izvirnika, naveden v publikaciji, se že od začetka 90-ih let prejšnjega stoletja navaja tudi v polju 500, pri tem pa se predpostavlja, da je naslov, po katerem je bilo delo prevedeno, v resnici enotni naslov, tj. naslov prve izdaje v izvirnem jeziku, kar v večini primerov verjetno tudi drži (v opombi v polju 300 se je naslov izvirnika za uvodno frazo »Prevod dela« navajalo že prej).

¹⁷ V katalogizacijskih načelih, ki so leta 2009 nadomestila pariška načela, izraz *enotni naslov* (angl. *uniform title*) ne obstaja več; kot pri imenih se tudi v povezavi z naslovi uporablja izraz *authorized access point* (v slovenskem prevodu načel je uporabljen izraz *normativni element dostopa*, ki ga je kasneje nadomestil izraz *normativna točka dostopa*). V revidirani izdaji načel (Statement of international cataloguing principles (ICP), 2016) se uporablja izraz *prednostni naslov* (angl. *preferred title*).

¹⁸ Po revidirani izdaji načel iz leta 2016 je *prednostni* naslov tisti naslov, ki se pojavlja v prvi pojavnih obliki izvirne izrazne oblike dela, običajno v izvirnem jeziku, ali splošno uporabljen naslov (Statement of international cataloguing principles (ICP), 2016).

Izrazna oblika 1 (izvirno angleško besedilo)			
101	0	<a> eng – angleški	
200	0	<a> The catcher in the rye <f> J. D. Salinger	
700	1	<3> 5779555 <a> Salinger J. D. <4> 070 – avtor	
Izrazna oblika 2 (slovenski prevod M. Mirtič-Saje)			
101	1	<a> slv – slovenski <c> eng – angleški	
200	0	<a> Igra v rži <f> J. D. Salinger <g> [prevedla Milka Mirtič-Saje]	
300		<a> Prevod dela: The catcher in the rye	
500	00	<a> The catcher in the rye <m> slovenski jezik	
700	1	<3> 5779555 <a> Salinger J. D. <4> 070 – avtor	
702	01	<3> 11475299 <a> Mirtič-Saje Milka <4> 730 – prevajalec	
Izrazna oblika 3 (slovenski prevod B. Jukiča)			
101	1	<a> slv – slovenski <c> eng – angleški	
200	0	<a> Varuh v rži <f> Jerome D. Salinger <g> [prevedel Boris Jukič]	
300		<a> Prevod dela: The catcher in the rye	
500	00	<a> The catcher in the rye <m> slovenski jezik	
700	1	<3> 5779555 <a> Salinger J. D. <4> 070 – avtor	
702	01	<3> 432227 <a> Jukič Boris <4> 730 – prevajalec	

Slika 9: Roman *The catcher in the rye* in prevoda v slovenščino

Informacija o prevodu dela je v bibliografskih zapisih praviloma razvidna iz opombe v polju 300 in iz podatkov v polju 101. V zgornjem primeru je prikazan odnos med izrazno obliko v izvirnem angleškem jeziku ter dvema izraznima oblikama v slovenščini (različna prevajalca in različna naslova). V podatkovni zbirki COBIB je večje število zapisov za izvirno izdajo v angleškem jeziku (ena izrazna oblika v več pojavnih oblikah), med zapisi za prevode v slovenskem jeziku sta vsaj dve izrazni obliki¹⁹ v osmih pojavnih oblikah. S pomočjo navedbe enotnega naslova v polju 500 lahko ugotovimo, da gre pri izraznih oblikah v slovenščini kljub dvema različnima naslovoma za prevod istega dela, vendar uporabnik, ki bo iskal določeno izrazno obliko po njemu znanem naslovu, ne bo našel druge izrazne oblike oziroma drugega prevoda, ker zapisa med seboj nista povezana in tudi ne vsebujeta informacije, da je prevod izšel tudi pod drugimi naslovi (če išče točno določen prevod, bo zadovoljen, če pa mu zadostuje katerikoli prevod v slovenski jezik, bodo njegove možnosti iskanja oziroma najdenja želenega vira v podatkovni zbirki omejene).

¹⁹ V podatkovni zbirki COBIB obstaja sedem zapisov za prevod Borisa Jukiča; prevod je prvič izšel leta 1990 z naslovom *Varuh mlade rži*, v naslednjih letih pa z naslovom *Varuh v rži* (vsakič pri isti založbi). Iz zapisov ni razvidno, ali gre za isto izrazno obliko: če je prevod identičen, tj. če se je spremenil samo naslov, besedilo prevoda pa je ostalo nespremenjeno, gre za isto izrazno obliko; če pa je prevajalec iz kakršnegakoli razloga prevod spremenil oziroma delo ponovno prevedel, gre za novo izrazno obliko.

Pri prevodih polje 500 ni vedno ustrezno uporabljeno, ker ga nekateri katalogizatorji uporabijo tudi, ko je v polju 300 naveden naslov posrednega besedila, tj. besedila, po katerem je bil narejen prevod (npr. v primeru, ko je bilo izvirno švedsko besedilo v slovenščino prevedeno po angleškem prevodu, v publikaciji pa je naveden samo angleški naslov, ki se ga v skladu s katalogizacijskimi pravili navede v opombi v polju 300).

Katalogizatorji enotni naslov vedno bolj dosledno navajajo v polju 500 v primeru prevodov, ne navajajo pa ga v primerih, ko je delo izšlo pod različnimi naslovi. Navajanje enotnega naslova je zelo pomembno pri delih, za katere obstajajo izrazne oblike z različnimi naslovi že v izvirnem jeziku, poleg tega pa obstajajo še prevodi v različne jezike. Tak primer so štiri detektivske zgodbe o komisarju Brunettiju priljubljene ameriške pisateljice Donne Leon (Brunettijev tretji, četrti, peti in šesti primer), ki so v angleškem izvirniku izšle z dvema različnima naslovoma, najprej v Veliki Britaniji, nato z drugačnim naslovom v ZDA. V podatkovni zbirki COBIB za omenjena dela obstaja več izraznih in pojavnih oblik v različnih jezikih, vse pa niso ustrezno povezane prek polja 500, zaradi česar uporabnik težko dobi informacijo o vseh izraznih in pojavnih oblikah dela. Za tri Brunettijeve primere v izvirnem jeziku v podatkovni zbirki COBIB obstajata po dva zapisa (tj. zapisa za dve pojavnimi oblikami z različnima naslovoma), v zapisih za izrazne oblike pa so za isto delo navedeni različni enotni naslovi. Eden od primerov (Brunettijev tretji primer) je v angleškem izvirniku najprej izšel z naslovom *The anonymous Venetian*, kasneje pa z naslovom *Dressed for death* (Slika 10). V zapisu za kasnejšo izdajo (*Dressed for death*) je v opombi v polju 300 naveden naslov prve izdaje z letnico izida, naslov je naveden tudi v polju 500 kot enotni naslov,²⁰ kar omogoča, da sta izdaji v izvirnem jeziku med seboj povezani. Slovenski prevod z naslovom *Neznani Benečan* je bil narejen po prvi izdaji, naslov te izdaje je ustrezno naveden v opombi v polju 300 in kot enotni naslov v polju 500, pri iskanju po enotnem naslovu pa uporabnik ne dobi informacije o slovenskem prevodu, ker v slovenski publikaciji v navedbi izvirnega naslova manjka začetni določni člen (katalogizator je podatek o izvirnem naslovu prepisal iz vira in ni preverjal, ali je naslov točen²¹) (Slika 11). V podatkovni zbirki COBIB sta še dva zapisa za hrvaški prevod, ki je bil narejen po kasnejši izdaji (*Dressed for death*), ta naslov pa je naveden tudi v polju 500, kar ni ustrezno (Slika 12). Katalogizator bodisi ni vedel, da je naslov prve izdaje drugačen, bodisi ni bil pozoren, da naslov dela, po katerem je narejen prevod, ni vedno tudi enotni naslov. Polje 500 v nekaterih zapisih ni ustrezno uporabljeno, zato med zapisi ni mogoča ustrezna avtomatska povezava, uporabnik pa za iskanje sorodnih del porabi precej časa.

²⁰ Zapis je prevzet iz knjižničnega kataloga WorldCat in že vsebuje podatek o naslovu izvirne izdaje.

²¹ Katalogizator ne more preverjati vsakega podatka, ki ga prepíše iz vira, v tem primeru pa bi bilo preverjanje koristno.

101	0	<a> eng – angleški
200	0	<a> Dressed for death <f> Donna Leon
300		<a> Prvič izšlo 1994 z nasl. The anonymous Venetian
500	00	<a> The anonymous Venetian
700	1	<3> 18707811 <a> Leon Donna <4> 070 – avtor

Slika 10: Navedba ustreznega enotnega naslova v polju 500

101	1	<a> slv – slovenski <c> eng – angleški
200	0	<a> Neznani Benečan <f> Donna Leon
300		<a> Prevod dela: Anonymous Venetian
500	00	<a> Anonymous Venetian <m> slovenski jezik
700	1	<3> 18707811 <a> Leon Donna <4> 070 – avtor

Slika 11: Navedba ustreznega enotnega naslova v polju 500 brez začetnega določnega člena

101	1	<a> scr – hrvaški <c> eng – angleški
200	0	<a> Odjevan za smrt <f> Donna Leon
300		<a> Prevod dela: Dressed for death
500	00	<a> Dressed for death <m> hrvaški jezik
700	1	<3> 18707811 <a> Leon Donna <4> 070 – avtor

Slika 12: Navedba neustreznega enotnega naslova v polju 500

Katalogizatorji tudi pozabljajo, da lahko v zapisu obstaja samo eno polje 500; če publikacija vsebuje več del oziroma izraznih oblik, pri katerih je treba navesti tudi enotni naslov, posamezna dela oziroma izrazne oblike zaradi povezovanja naslovov z ustreznim enotnim naslovom vnesemo v polje 423. Glede na navedene nedoslednosti in glede na razširjeno uporabo polja 500 pri prevodih (brez preverjanja, ali gre za enotni naslov) bo treba dopolniti oziroma ustrezno prirediti uveljavljena pravila za navajanje enotnega naslova, da bo omogočena avtomatska priprava normativnih zapisov za enotne naslove.

Pri iskanju skrajšanih, dopoljenih in popravljenih izdaj nekega dela so težave, ker so podatki, ki označujejo take izdaje, običajno v podpoljih, ki niso indeksirana, identifikacija takih izdaj pa je v bibliografskih zapisih v večini primerov mogoča. Informacija o skrajšanih oziroma poenostavljenih izdajah dela je v bibliografskih zapisih običajno razvidna iz podatkov v polju 200 (predvsem iz podatka o prireditelju, ki je običajno naveden v podpolju 200g, glej Sliki 13 in 15), v polju 205 (podatki o izdaji, glej Slika 14) in v polju 225 (navedba zbirke, glej Slika 15), pri primerjavi zapisov lahko o skrajšani izdaji sklepamo na podlagi podatkov o obsegu vira v podpolju 215a (Slika 16), skrajšano izdajo pa lahko prepoznamo tudi s pomočjo splošnega privesnega vrstilca za obliko v podpolju 675a (Slike 13,

15 in 16). Na podlagi podatka o obsegu publikacije uporabnik težko ugotovi, da gre za skrajšano izdajo in bi bilo koristno pojasnilo v opombi v polju 300.

Naslov skrajšane izdaje je običajno enak naslovu prvotne oziroma popolne izdaje in posebna povezava med zapisi ni nujna, vendar pa mora uporabnik pogosto pregledati večje število zapisov, da skrajšano oziroma dopolnjeno izdajo najde. Pri poenostavljenih izdajah, npr. za mlajše bralce ali začetnike pri učenju tujega jezika, je v publikacijah navedena oznaka za zahtevnost besedila (glede na uporabnikov besedni zaklad), taka oznaka je pogosto povezana z navedbo zbirke v polju 225, lahko pa je navedena tudi v polju 200 kot del naslova oziroma dodatka k naslovu. Iskanje skrajšanih oziroma poenostavljenih izdaj je možno s pomočjo splošnih privesnih vrstilcev za obliko v podpolju 675a, in sicer predvsem pri leposlovju (vrstilec za skrajšano izdajo je 0.046.4, za prirejeno izdajo pa 0.046.6), ki pa jih večina uporabnikov ne pozna in pri iskanju ne uporablja. V nekaterih knjižnicah zato zaradi iskanja v javnem računalniškem katalogu za take izdaje navedejo predmetne oznake v bloku 6XX (tj. poenostavljene izdaje, prirejene izdaje). Iskanje takih priredb je možno tudi s pomočjo kode za prireditelja (010) v podpolju 70X4, ki pa se je različno uporabljala, zaradi česar tak način iskanja ni vedno primeren.²²

Izrazna oblika 1 (prvotno oziroma popolno besedilo)

101	0	<a> eng – angleški
200	0	<a> Sense and sensibility <f> Jane Austen
215		<a> 373 str. <d> 18 cm
675		<a> 821.111-311.2
700	1	<3> 8965475 <a> Austen Jane <4> 070 – avtor

Izrazna oblika 2 (skrajšana izdaja)

101	0	<a> eng – angleški
200	0	<a> Sense and sensibility <f> by Jane Austen <g> abridged and simplified by R. H. Durham
215		<a> 156 str. <d> 18 cm
675		<a> 821.111-311.2(02.046.4)
700	1	<3> 8965475 <a> Austen Jane <4> 070 – avtor
702	11	<3> 63429475 <a> Durham R. H. <4> 010 – prireditelj

Slika 13: Roman *Sense and sensibility* in njegova skrajšana izdaja

²² Koda 010 se je vrsto let uporabljala predvsem za priredbe za drug medij, za prireditelje leposlovnih del ni bilo ustrezne kode in se je v praksi pogosto uporabljala koda 340 (koda za urednika), včasih v kombinaciji s kodo 070 (koda za avtorja). Odkar je v priročniku COMARC/B dodano pojasnilo, da se koda 010 uporablja tudi za »avtorja priredbe besedila v novo besedilo«, je navajanje kode v zapisih enotnejše (v zadnjih desetih letih).

Izrazna oblika 1 (prvotno oziroma popolno besedilo)

101 0 <a> fre – francoski
 200 0 <a> Introduction à une science du langage <f> Jean-Claude Milner
 215 <a> 701 str. <d> 21 cm
 700 1 <3> 31087203 <a> Milner Jean-Claude <4> 070 – avtor

Izrazna oblika 2 (skrajšana izdaja)

101 0 <a> fre – francoski
 200 0 <a> Introduction à une science du langage <f> Jean-Claude Milner
 205 <a> Éd. abrégée
 215 <a> 313 str. <d> 18 cm
 700 1 <3> 31087203 <a> Milner Jean-Claude <4> 070 – avtor

Slika 14: Študija *Introduction à une science du langage* in njena skrajšana izdaja

Izrazna oblika 1 (prvotno oziroma popolno besedilo)

101 0 <a> eng – angleški
 200 0 <a> Treasure island <f> Robert Louis Stevenson
 215 <a> 207 str. <d> 22 cm
 675 <a> 821.111-93-311.3
 700 1 <3> 7533155 <a> Stevenson Robert Louis <4> 070 – avtor

Izrazna oblika 2 (skrajšana oziroma poenostavljena izdaja)

101 0 <a> eng – angleški
 200 0 <a> Treasure island <f> Robert Louis Stevenson <g> retold by Ann Ward
 215 <a> V, 36 str. <c> ilustr. <d> 20 cm
 225 1 <a> Penguin readers <i> Level 2
 675 <a> 821.111-93-311.3(02.046.6)
 700 1 <3> 7533155 <a> Stevenson Robert Louis <4> 070 – avtor
 702 11 <3> 67595875 <a> Ward Ann <4> 010 - prireditelj

Slika 15: Roman *Treasure island* in njegova poenostavljena izdaja

Izrazna oblika 1 (prvotno oziroma popolno besedilo)

101 0 <a> eng – angleški
 200 0 <a> Oliver Twist <f> Charles Dickens
 215 <a> 319 str. <d> 22 cm
 675 <a> 821.111-311.2
 700 1 <3> 7902819 <a> Dickens Charles <f> 1812-1870 <4> 070 – avtor

Izrazna oblika 2 (skrajšana in prirejena izdaja)

101 0 <a> eng – angleški
 200 0 <a> Oliver Twist <f> Charles Dickens
 215 <a> 160 str., [7] f. pril. <d> 20 cm
 675 <a> 821.111-311.2(02.046.4)
 700 1 <3> 7902819 <a> Dickens Charles <f> 1812-1870 <4> 070 – avtor

Slika 16: Roman *Oliver Twist* in njegova skrajšana oziroma prirejena izdaja

Tudi naslov popravljene in dopolnjene izdaje je običajno enak naslovu prvotne izdaje in uporabnik brez večjih težav najde obe izrazni obliki (Slika 17). V katalogu je za dve izrazni obliki pogosto več zapisov (za dve izrazni obliki lahko obstaja večje število pojavnih oblik), zato jih mora uporabnik pregledati in med seboj primerjati, kar je lahko precej zamudno (običajno želi novejšo, popolnejšo izrazno obliko).

Izrazna oblika 1 (prva izdaja)			
101	0	<a>	slv – slovenski
200	0	<a>	Praktikum iz molekularne biologije
		<f>	Blagajana Herzog-Velikonja, Kristina Gruden
215		<a>	70 str. <c> ilustr. <d> 30 cm
700	1	<3>	3202147 <a> Herzog-Velikonja Blagajana <4> 070 – avtor
701	11	<3>	3734115 <a> Gruden Kristina <4> 070 – avtor
Izrazna oblika 2 (dopolnjena izdaja)			
101	0	<a>	slv – slovenski
200	0	<a>	Praktikum iz molekularne biologije
		<f>	Blagajana Herzog-Velikonja, Kristina Gruden, Lejla Pašić
205		<a>	Dopolnjena izd.
215		<a>	78 str. <c> ilustr. <d> 30 cm
700	1	<3>	3202147 <a> Herzog-Velikonja Blagajana <4> 070 – avtor
701	11	<3>	3734115 <a> Gruden Kristina <4> 070 – avtor
701	11	<3>	4998243 <a> Pašić Lejla <4> 070 – avtor

Slika 17: Učbenik *Praktikum iz molekularne biologije in njegova dopolnjena izdaja z enakim naslovom*

V zgornjem primeru (Slika 17) je naslov popravljene oziroma razširjene izdaje identičen naslovu prejšnje izrazne oblike. V bibliografskem zapisu je podatek o popravljene oziroma razširjene izdaji običajno naveden v polju 205, ki je namenjeno navedbi izdaje, v navedenem primeru pa je razlika med obema izraznima oblikama tudi v navedbi odgovornosti, ker je pri pripravi dopolnjene izdaje sodelovala še ena avtorica. Razlike v zapisih niso tako velike, da bi uporabnik imel težave oziroma dvome pri ločevanju oziroma identifikaciji obeh izraznih oblik.

Kadar pa se naslov dopolnjene izdaje razlikuje od naslova prejšnje izdaje, morata biti zapisa med seboj povezana, sicer uporabnik ne najde obeh izraznih oblik. Če katalogizator ugotovi, da se naslov opisovane izdaje razlikuje od naslova prve oziroma prejšnje izdaje, to navede v opombi v polju 300, nekateri katalogizatorji naslov prejšnje izdaje navedejo tudi v polju 500 kot enotni naslov (Slika 18). Navedba enotnega naslova v polju 500 v zapisu za dopolnjeno izdajo pa ne zadostuje, da bi uporabnik hitro našel obe izdaji. Iskanje po naslovu ne vključuje enotnih naslovov iz polja 500 (število zadetkov bi bilo preveliko), te naslove je mogoče

najti pod naslovom izvirnika (izbirno iskanje) oziroma z iskalno predpono »to« (ukazni način), uporabnik pa verjetno na tak način išče naslove izvirnih del pri prevodih, in ne variantnih naslovov izvirnih del.

Izrazna oblika 1 (prva izdaja)			
101	0	<a> slv – slovenski	
200	0	<a> Joga, znanost ljubezni <f> Jurij Zalokar	
215		<a> 134 str. <c> ilustr. <d> 20 cm	
700	1	<3> 13027683 <a> Zalokar Jurij <f> 1928- <4> 070	
Izrazna oblika 2 (predelana in dopolnjena izdaja)			
101	0	<a> slv – slovenski	
200	0	<a> Joga in naš čas <e> pot k resnici, stranpota, zlorabe <f> Jurij Zalokar	
205		<a> 2., predelana in dopolnjena izd.	
215		<a> 144 str. <c> ilustr. <d> 20 cm	
300		<a> 1. izd. z nasl.: Joga, znanost ljubezni	
500	00	<a> Joga, znanost ljubezni	
700	1	<3> 13027683 <a> Zalokar Jurij <f> 1928- <4> 070	

Slika 18: Prva izdaja dela *Joga, znanost ljubezni* ter predelana in dopolnjena izdaja z naslovom *Joga in naš čas*

V zgornjem primeru (Slika 18) naslov dopolnjene izdaje ni identičen naslovu prejšnje izrazne oblike. Podatek o dopoljnjeni izdaji je naveden v polju 205, naslov prve izdaje je naveden v opombi v polju 300 ter kot enotni naslov v polju 500. Zapisa sta med seboj prek polja 500 sicer povezana, vendar uporabnik pri iskanju po naslovu ne dobi informacije o obeh izdajah dela; če išče publikacijo po naslovu prve izdaje, ne dobi informacije o dopoljnjeni izdaji in obratno, če išče po naslovu dopolnjene izdaje, ne dobi podatka o prvi izdaji. Če pa uporabnik išče samo po imenu avtorja (tj. vsa dela tega avtorja), iz seznama zadetkov ne more takoj ugotoviti, da gre pri dveh naslovih za isto delo; da to ugotovi, mora preveriti posamezne zapise (povezava med prvo in dopolnjeno izdajo je razvidna le iz besedila opombe v dopoljnjeni izdaji).

Pri dopoljenih in predelanih izdajah večkrat pride do spremembe avtorstva (neredki so primeri, ko pri naslednji izdaji sodeluje še kak avtor). Del, ki se večkrat spreminjajo in dopolnjujejo, za spremembe in dopolnitve pa poskrbi oseba, ki pri prvi izdaji ni enakovredno sodelovala ali pa sploh ni sodelovala, prej ali slej ne moremo več pripisati prvotnemu avtorju. Močno spremenjene in popravljene izdaje veljajo za novo delo, kot je npr. *Slovenska kuharica* Felicite Kalinšek, ki so jo uporabljale naše mame in babice, prejšnji rodovi pa so poznali izdaje prve avtorice Magdalene Pleiweis. Prva izdaja *Slovenske kuharice* je izšla leta 1865, leta 1902 je izšel 5. »pomnoženi natis«, v 6. izdaji iz leta 1912 z

naslovom *Magdalene Pleiweisove Slovenska kuharica* se poleg imena Magdalene Pleiweis prvič pojavi ime s. Felicite Kalinšek, ki je izdajo tako zelo priredila, da »prejšnji skoraj ni več podobna, ker je vsa prenovljena, izboljšana in izpopolnjena« (Kalinšek, Felicita, sestra, 2017). V bibliografskem zapisu je prirediteljica navedena v polju 205 ob navedbi izdaje, avtorica dela je še vedno Magdalena Pleiweis.²³ Že v naslednji izdaji Pleiweisova ni več niti omenjena, v zapisu za 7. »izpopolnjeno in pomnoženo izdajo« je kot avtorica navedena prirediteljica Kalinškova, Pleiweisove pa v zapisu sploh ni, čeprav naj bi jo v skladu s katalogizacijskimi pravili navedli v opombi v polju 300 kot avtorico prejšnjih izdaj in zanjo tudi izdelali dodatni vpis. Od 10. do 17. izdaje je pri kuharici sodelovala s. Izabela Gosak, od 18. izdaje dalje pa s. Vendelina Ilc; v tej izdaji gre spet za večje spremembe, ki pa glede na podatke v bibliografskih zapisih očitno niso tako velike, da bi katero od teh izdaj lahko obravnavali kot novo delo. Primer smo natančneje opisali še iz enega razloga. Uporabniku pri iskanju po naslovu *Slovenska kuharica* ni čisto jasno avtorstvo posameznih izdaj. Do 5. izdaje je edina avtorica Pleiweisova, pri 6. izdaji iz leta 1912 je videti, da sta avtorici dve (prirediteljica Kalinškova je kot primarna avtorica navedena v polju 701 s kodo za prireditelja, tj. 010), od 7. izdaje iz leta 1923 je avtorica samo Kalinškova (na naslovni strani 7. izdaje je navedena še kot prirediteljica), pri 18., 19., 21., 22. in 23. izdaji je videti, kot da sta avtorici dve (prirediteljica Ilčeva je navedena v polju 701, včasih s kodo za prireditelja, tj. 010, včasih pa s kodo za avtorja, tj. 070), pri 20. izdaji pa je navedena samo avtorica Kalinškova (Ilčeva je v zapisu navedena kot sekundarna avtorica v polju 702 s kodo za avtorja, tj. 070). Na podlagi podatkov v zapisih ni vedno čisto jasen odnos med delom oziroma izrazno obliko in med avtorjem dela oziroma izrazne oblike, kar oteži avtomatsko povezovanje med naslovi in avtorji (primer, ki je sicer eden tistih, ki za uporabnika morda niso preveč moteči, smo posebej omenili, ker je takih nedoslednosti v podatkovni zbirki COBIB več).

3.3.3 Odnosi celota – del

Odnosi med celoto in delom na ravni dela vključujejo odnose, ki veljajo za podrejene dele, in odnose, ki veljajo za samostojna dela. Podrejeni deli so sestavni deli dela, namenjeni so rabi v okviru širšega dela in so pomensko odvisni od njegove vsebine (npr. poglavje v knjigi, ilustracija k besedilu), samostojni deli pa imajo

²³ Glede na besedilo v Slovenskem biografskem leksikonu bi bilo koristno preveriti, ali je avtorica 6. izdaje še vedno Magdalena Pleiweis ali pa gre že za novo delo; navedba prvotne avtorice v naslovu lahko pomeni, da je izdaja še vedno toliko podobna predhodnim, da jo lahko pripišemo prvotni avtorici, lahko pa je ime uporabljeno iz drugih razlogov, npr. iz komercialnih.

običajno značilne naslove in pomensko niso bistveno odvisni od vsebine širšega dela (npr. monografsko delo v zbirki, članek v časopisu itn.).

Posebno težavo v podatkovni zbirki COBIB predstavljajo trilogije, tako na nivoju dela kot na nivoju izrazne oblike. V prispevek smo primere trilogij vključili predvsem zato, da pokažemo, kako pomembno je ustrezno navajanje podatkov, da uporabnik dobi informacijo o posameznih delih in da jih čim hitreje najde. Za posamezne knjige trilogije se običajno izdela samostojen zapis, zapisi za posamezne dele so včasih med seboj povezani in uporabnik hitro dobi informacijo o vseh naslovih, pogosto zapisi med seboj niso povezani in uporabnik potrebuje več časa, da prepozna odnos med posameznimi naslovi, večkrat pa podatka o naslovu trilogije v zapisu ni in uporabnik tudi po pregledu posameznih zapisov ne ugotovi, da gre za trilogijo.

Bibliografski zapisi za posamezne dele trilogije *Irish born* med seboj niso povezani (Slika 19), v posameznih zapisih ni informacije o sorodnih delih, ker pa je trilogija izšla tudi v enem zvezku, je med rezultati iskanja po naslovih posameznih zvezkov vsakič še naslov *Irish born*, tj. naslov trilogije v enem zvezku (naslovi posameznih zvezkov so navedeni v opombi o vsebini v polju 327 in v polju 423, ki omogoča iskanje po naslovih dodanih, prikritih in priključenih del). Po pregledu najdenih zapisov uporabnik hitro ugotovi, v kakšnem odnosu so posamezni naslovi.

Knjiga 1: Born in fire			
101	0	<a> eng – angleški	
200	0	<a> Born in fire <f> Nora Roberts	
700	1	<3> 6425699 <a> Roberts Nora <4> 070 – avtor	
Knjiga 2: Born in ice			
101	0	<a> eng – angleški	
200	0	<a> Born in ice <f> Nora Roberts	
700	1	<3> 6425699 <a> Roberts Nora <4> 070 – avtor	
Knjiga 3: Born in shame			
101	0	<a> eng – angleški	
200	0	<a> Born in shame <f> Nora Roberts	
700	1	<3> 6425699 <a> Roberts Nora <4> 070 – avtor	

Slika 19: Trilogija *Irish born*

Pri pregledu bibliografskih zapisov za trilogije smo se osredotočili na slovenske prevode, ker predvidevamo, da se največ izposojajo. V bibliografskem zapisu je podatek o naslovu trilogije (in navedbi zaporedne številke) lahko v dodatku k naslovu v podpolju 200e in če je naslov v imenovalniku, je po njem mogoče iskati (izbirni način). Tak primer je trilogija *Snežni pajek* (naslov trilogije je prevzet po

naslovu prve knjige, kar je precej pogosto) in pri iskanju pod tem naslovom so med rezultati iskanja naslovi vseh treh knjig (Slika 20).²⁴

Knjiga 1: Snežni pajek			
101	1	<a> slv – slovenski	<c> eng – angleški
200	0	<a> Snežni pajek	<e> 1. del trilogije Snežni pajek <f> Jenny Nimmo
700	1	<3> 47513955 <a> Nimmo Jenny	<4> 070 – avtor
Knjiga 2: Lunin krajec			
101	1	<a> slv – slovenski	<c> eng – angleški
200	0	<a> Lunin krajec	<e> 2. del trilogije Snežni pajek <f> Jenny Nimmo
700	1	<3> 47513955 <a> Nimmo Jenny	<4> 070 – avtor
Knjiga 3: Kostanjev vojak			
101	1	<a> slv – slovenski	<c> eng – angleški
200	0	<a> Kostanjev vojak	<e> 3. del trilogije Snežni pajek <f> Jenny Nimmo
700	1	<3> 47513955 <a> Nimmo Jenny	<4> 070 – avtor

Slika 20: Trilogija Snežni pajek

Če je naslov trilogije naveden kot naslov zbirke v polju 225, kar je precej pogosto (npr. trilogija *Irska kri*, Slika 21), iskanje po naslovu ni možno, torej uporabnik informacije o trilogiji ne dobi. Posamezni naslovi so v tem primeru med seboj povezani samo prek zbirke, pri iskanju po posameznih naslovih uporabnik ne dobi informacije o drugih naslovih v trilogiji, lahko pa iskanje ponovi po naslovu zbirke. Katalogizatorji v takem primeru naslov trilogije vnesejo še v polje 540, kar sicer ni v skladu z določili za uporabo polja, vendar je na ta način omogočeno iskanje po naslovu trilogije.

Če v virih podatkov, ki služijo kot osnova za opis, ni podatkov o naslovu trilogije oziroma o drugih zvezkih, lahko podatke navedemo v opombi v polju 300, kar pa za iskanje ne zadostuje. Podatki morajo biti v zapisih navedeni na tak način, da je omogočena povezava med njimi in da je odnos med posameznimi naslovi jasen.

²⁴ V tem primeru je naslov trilogije naveden v polju 540, kar omogoča iskanje tudi v ukaznem načinu.

Knjiga 1: Rojena iz strasti			
101	1	<a> slv – slovenski <c> eng – angleški	
200	0	<a> Rojena iz strasti <f> Nora Roberts	
225	1	<a> Trilogija Irska kri <v> 1	
700	1	<3> 6425699 <a> Roberts Nora <4> 070 – avtor	
Knjiga 2: Rojena iz dolžnosti			
101	1	<a> slv – slovenski <c> eng – angleški	
200	0	<a> Rojena iz dolžnosti <f> Nora Roberts	
225	1	<a> Trilogija Irska kri <v> 2	
700	1	<3> 6425699 <a> Roberts Nora <4> 070 – avtor	
Knjiga 3: Rojena iz sramote			
101	1	<a> slv – slovenski <c> eng – angleški	
200	0	<a> Rojena iz sramote <f> Nora Roberts	
225	1	<a> Trilogija Irska kri <v> 3	
700	1	<3> 6425699 <a> Roberts Nora <4> 070 – avtor	

Slika 21: *Trilogija Irska kri (slovenski prevod prej omenjene trilogije Irish born)*

4 Možnosti povezovanja sorodnih del oziroma njihovih izraznih in pojavnih oblik

Podatki v zapisih morajo biti navedeni tako, da je med njimi omogočena povezava in da je jasen odnos med njimi, sicer uporabnik v katalogu ne dobi ustrezne informacije o sorodnih delih oziroma sorodnih del ne najde. Na podlagi primerjave med zapisi za sorodna dela smo ugotovili, da se v podatkovni zbirki COBIB za povezovanje zapisov uporablja polje 500 za enotni naslov (ne dovolj dosledno in tudi ne vedno v skladu s pravili), polje 423 (za izdelavo analitičnega dodatnega vpisa, ki omogoča iskanje po naslovih sorodnih del, v večini primerov uporaba ni v skladu s pravili), v polju 540 pa katalogizatorji navajajo vse naslove, po katerih bi uporabnik lahko iskal, vključno z naslovi sorodnih del, čeprav polje temu ni namenjeno in tudi ne omogoča identifikacije odnosa med posameznimi naslovi oziroma avtomatskega povezovanja zapisov za sorodna dela. Za povezovanje zapisov za sorodna dela je treba najti ustreznejše rešitve. Smiselno bi bilo čim prej pregledati možnosti prikazovanja odnosov oziroma povezav med posameznimi entitetami oziroma med povezanimi bibliografskimi zapisi v standardu *Resource description and access* (RDA) ter nova polja v formatu UNIMARC/A, ki omogočajo izdelavo normativnih točk dostopa za naslove del in izraznih oblik (UNIMARC authorities, 2017).

4.1 Standard za katalogizacijo Resource description and access (RDA)

Standard RDA, ki je poleg italijanskega pravilnika *Regole italiane di catalogazione* (REICAT) edini pravilnik, ki je nastal po izidu študije FRBR, vse bolj postaja mednarodni pravilnik in naj bi tudi pri nas v prihodnosti nadomestil sedanjega.²⁵ Standard temelji na modelu FRBR, sedaj pa ga usklajujejo z novim združenim modelom *IFLA library reference model* (LRM). Prva štiri poglavja RDA so namenjena opisovanju atributov, ki se nanašajo na posamezne entitete v modelu FRBR, preostala poglavja (poglavja od 5 do 10) pa opisovanju bibliografskih odnosov, tako primarnih (med delom, izrazno obliko, pojavno obliko in enoto) kot odnosov med osebo/družino/korporacijo in opisovanim virom, med pojmi/predmeti/dogodki/kraji in opisovanim virom, med povezanimi deli, izraznimi oblikami, pojavnimi oblikami in enotami, med povezanimi osebami, družinami in korporacijami ter med pojmi, predmeti, dogodki in kraji. RDA odnose iz modela FRBR primerneje kategorizira ter natančneje opredeli mehanizme za njihovo zapisovanje (Picco in Ortiz Repiso, 2012, str. 635).

4.2 Format UNIMARC/A (format za normative podatke)

V bibliografskih zapisih je običajno naveden naslov pojavne oblike (podpolje 200a), ki je v zapisih za določena izvorna dela lahko enak naslovu izrazne oblike in naslovu dela, česar pa iz zapisov ne moremo vedno prepoznati. Izdelava bibliografskih zapisov za dela in izrazne oblike ni smiselna, prav tako za vnos podatkov o delih in izraznih oblikah ni smiselno dodajanje novih polj v bibliografski zapis. Za dela in izrazne oblike je bolj smiselna in učinkovita izdelava normativnih zapisov, ki se jih potem ustrezno poveže z bibliografskim zapisom. V normativne zapise za dela in izrazne oblike se lahko vključi attribute, ki se nanašajo na omenjeni obliki. Format UNIMARC/A, ki je osnova formata COMARC/A, je že dopolnjen s polji za vnos podatkov, ki omogočajo frbrizacijo kataloga, format UNIMARC/B pa s polji, ki omogočajo povezavo bibliografskih zapisov z normativnimi zapisi za delo in izrazno obliko.

Na začetku prispevka smo entitete in osnovne odnose po FRBR prikazali na primeru bibliografskega zapisa za Cankarjevo povest *Hlapec Jernej in njegova pravica* (Slika 1). Na istem primeru bomo pokazali, kako lahko podatke za delo in izrazno obliko zapišemo v normativnih zapisih (polja 241, 242, 500 in

²⁵ Strokovna skupina za razvoj katalogizacije v NUK je prišla do zaključka, da je prevzem obstoječega mednarodnega katalogizacijskega pravilnika najustreznejša rešitev (priprava novega slovenskega nacionalnega pravilnika ni racionalna oziroma smiselna, saj se razvoj na mednarodnem področju katalogizacije odvija prehitro, priprava pa bi bila tudi preveč zahtevna).

502) in kako normativni zapis povežemo z bibliografskim zapisom. V formatu UNIMARC/B sta novi polji 576 (za identifikacijo dela) in 577 (za identifikacijo izrazne oblike).

Nova polja so, tako v formatu UNIMARC/A kot v formatu UNIMARC/B, vgrajena polja, postopek vgrajevanja je enak, kot smo ga navajeni v poljih 421 in 423 (v polja vgrajujemo s pomočjo podpolja 1, kamor vnesemo oznako polja, ki ga želimo vgraditi, s pripadajočimi indikatorji; sledijo podpolja, v katera vnesemo vsebino).²⁶

UNIMARC/A:

- polje 241 (normativna točka dostopa – ime/naslov (delo))
- polje 242 (normativna točka dostopa – ime/naslov (izrazna oblika))

Obe polji se uporablja v katalogih, ki se ravnaajo po modelu FRBR. Polje 241 je izpolnjeno v zapisu, ki opisuje delo, polje 242 pa v zapisu, ki opisuje izrazno obliko.

V polju 241 navedemo ime ustvarjalca in naslov dela; na tak način zberemo vse zapise za izdaje dela, ki je bilo objavljeno pod različnimi naslovi ali v različnih zbirkah. Navedba naslova dela je obvezna, navedba imena ustvarjalca pa ne, ker je njegova navedba obvezna v polju 500 (Slika 22). Vgrajeno polje 231 vsebuje normativno točko dostopa za naslov dela. Polje 500, ki se uporablja za sorodno točko dostopa za osebno ime, se v tem primeru uporablja za povezavo z delom, ki je opisano v zapisu.

241	<1>	231	<a>	Hlapec Jernej in njegova pravica							
500	1	<3>	147043	<5>	xxxxa	<a>	Cankar		Ivan	<f>	1876–1918
			<4>	070	–	avtor					

Slika 22: Normativna točka dostopa za ime ustvarjalca in naslov dela

V polju 242 navedemo ime ustvarjalca in naslov izrazne oblike dela (Slika 23); na tak način zberemo vse zapise za izdaje izrazne oblike, ki je izšla pod različnimi naslovi ali v različnih zbirkah. Vgrajeno polje 232 vsebuje normativno točko dostopa za naslov izrazne oblike. Polje 502 vsebuje točko dostopa za normativno obliko osebnega imena za osebo, ki je povezana z izrazno obliko dela (v tem primeru je to prevajalec).

²⁶ Format UNIMARC omogoča uporabo vgrajenih polj in standardnih podpolj; v formatu COMARC/B je uporabljena prva metoda, zato smo jo uporabili tudi za prikaz primera (Slike 22, 23 in 24). Pri prikazu primera smo upoštevali določila formatov UNIMARC/A in UNIMARC/B ter Le Papovo predstavitev *FRBRising UNIMARC* s konference UNIMARC Users Meeting leta 2014 v Mariboru, kjer so bila v primerih uporabljena standardna podpolja (Le Pape, 2014).

242		<1> 001 <identifikacijska številka normativnega zapisa za delo> <1> 200 1 <a> Cankar Ivan <f> 1876-1918
442		<1> 232 <a> Hlapec Jernej in njegova pravica <m> italijanski jezik <1> 200 1 <a> Cankar Ivan <f> 1876-1918 <4> 070 – avtor <1> 232 <a> Il servo Jernej e il suo diritto
502	1	<3> 41633123 <a> Bressan Arnaldo <4> 730 – prevajalec

Slika 23: Normativna točka dostopa za ime in naslov izrazne oblike dela

UNIMARC/B:

- polje 576 (ime/prednostna točka dostopa – identifikacija dela)
- polje 577 (ime/prednostna točka dostopa – identifikacija izrazne oblike)

Obe polji se uporabljata v katalogih, ki se ravna po modelu FRBR; pojavljata se v zapisu, ki opisuje pojavno obliko, in nadomeščata polje 500.

V polju 576 navedemo ime in prednostni naslov, ki identificirata delo, utelešeno v pojavnih oblikah, ki je opisana v zapisu. Polje je lahko povezano z zapisom, ki opisuje to delo. V polju 577 navedemo ime in prednostni naslov, ki identificirata določeno izrazno obliko dela, utelešeno v pojavnih oblikah, ki je opisana v zapisu. Polje je lahko povezano z zapisom, ki opisuje to izrazno obliko. Uporaba polja 576 za delo in polja 577 za izrazno obliko v bibliografskem zapisu je prikazana na Sliki 24.

200	0	<a> Il servo Jernej e il suo diritto <f> Ivan Cankar <g> traduzione di Arnaldo Bressan
210		<a> Milano <c> Feltrinelli Economica <d> 1978
576	1	<1> 001 <identifikacijska številka normativnega zapisa za delo> <1> 700 1 <a> Cankar Ivan <f> 1876-1918 <4> 070 – avtor <1> 506 <a> Hlapec Jernej in njegova pravica
577	1	<1> 001 <identifikacijska številka normativnega zapisa za izrazno obliko> <1> 700 1 <a> Cankar Ivan <f> 1876-1918 <1> 507 <a> Hlapec Jernej in njegova pravica <m> italijanski jezik

Slika 24: Bibliografski zapis za pojavno obliko iz leta 1978 *Il servo e il suo diritto* (delo v polju 576 in izrazna oblika v polju 577)

Vgrajeno polje 506 vsebuje prednostni naslov, ki identificira delo, vgrajeno polje 507 pa prednostni naslov, ki identificira izrazno obliko dela.

5 Zaključek

Na podlagi pregledanih in v prispevku predstavljenih primerov (in glede na dobro poznavanje bibliografskih zapisov v podatkovni zbirki COBIB avtoric) ugotavljamo, da bibliografski zapisi za sorodna dela med seboj večinoma niso ustrezno povezani (večji vzorec zapisov bi zelo verjetno pokazal podobne rezultate) in da je identifikacija bibliografskih odnosov otežena. Na avtomatsko povezovanje zapisov za sorodna dela oziroma za njihove izrazne in pojavne oblike vplivajo katalogizacijska pravila in omejitve formata COMARC, pogosto pa tudi večje napake katalogizatorjev (npr. napačne in nejasne povezave med imenom avtorja in naslovom dela), podatki so večkrat navedeni v napačnih poljih, kar onemogoča avtomatsko prepoznavanje odnosov oziroma povezovanje zapisov (katalogizatorji se zavedajo, da uporabnik podatke potrebuje pri iskanju vira, nimajo pa dovolj znanja oziroma izkušenj, da bi podatke navedli v skladu s pravili), ali pa sploh niso navedeni.

Pri iskanju primerov za prikaz odnosov v bibliografskih zapisih smo večinoma naleteli na zapise, ki ne omogočajo avtomatske povezave med sorodnimi deli oziroma njihovimi izraznimi in pojavnimi oblikami, vsi tudi ne vsebujejo informacij o sorodnih delih in napotitev nanje ni možna. To je sicer lahko le naključje, po vsej verjetnosti pa je to realnost in nas čaka še veliko dela. Podobno ugotavljata tudi Aalberg in Žumrova v svoji raziskavi (Aalberg in Žumer, 2008). Zavedati se moramo, da je vzpostavljanje povezav med zapisi za sorodna dela pomembno in da informacija o sorodnih delih bistveno poveča uporabnost kataloga. Uporabnik se pogosto težko znajde med večjim številom zapisov za različne izdaje, predelave, prevode itn., med rezultati iskanja v katalogu težko prepozna povezave med njimi, nekatere prepozna le po natančnejšem pregledu zapisov, nekaterih pa ne more prepoznati.

Sprva smo v prispevku nameravali prikazati tudi možnosti avtomatskega dodajanja podatkov v že obstoječe zapise, ki bi omogočili povezovanje med zapisi za sorodna dela oziroma njihove izrazne in pojavne oblike, nato pa smo ugotovili, da je področje preveč obsežno in da je bolj smiselno, da se te možnosti obravnava posebej. Razlog, da so v prispevku prikazani le osnovni bibliografski odnosi in omejitve pri zapisovanju in vzpostavljanju odnosov v podatkovni zbirki COBIB, je poleg prostorske omejenosti tudi želja, da bi bil prispevek razumljiv tudi manj izkušenim katalogizatorjem in vsem, ki se z modelom FRBR srečujejo prvič oziroma ga ne poznajo dobro. Priporočljivo bi bilo analizirati vse odnose in vse vrste gradiva na različnih medijih ter bibliografske in normativne zapise v povezavi z novim modelom IFLA LRM, ki harmonizira vse tri konceptualne modele, FRBR, FRAD in FRSAD. Glede na to, da FRBR omogoča uporabo podatkov, ki so zbrani v ogromnem številu bibliografskih zapisov, na tak način, da postanejo del

semantičnega spleta, je treba podrobneje raziskati tudi to področje. Novi podatkovni model za bibliografski opis BIBFRAME (Bibliographic Framework) je dovolj obetajoč, da bi lahko nadomestil format MARC, obstoječi bibliografski podatki bodo z uporabo načel povezovanja podatkov bolj koristni, tako v knjižničnem okolju kot zunaj njega.

Vse spremembe, ki jih pripravljamo na področju katalogizacije, že usklajujemo s standardom RDA. S posodobitvijo katalogizacijskih pravil ni treba čakati na prevod RDA in na njegovo implementacijo, ampak je smiselno, da se nekatere pomanjkljivosti odpravi že prej, to pa velja tudi za povezovanje zapisov za dela, izrazne oblike in pojavne oblike na tak način, da lahko uporabnik v katalogu najde tudi sorodna dela (priprava normativne podatkovne zbirke za enotne oziroma prednostne naslove bi morala biti že zdaj ena od prioritet pri posodabljanju katalogizacijske prakse).

Navedeni viri

Aalberg, T. in Žumer, M. (2008). Looking for entities in bibliographic records. V G. Buchanan, M. Masoodian in S. J. Cunningham (ur.), *Digital libraries: universal and ubiquitous access to information: 11th International Conference on Asian Digital Libraries, ICADL 2008, Bali, Indonesia, December 2-5, 2008: proceedings* (str. 327–330). Berlin: Springer.

Bibliotekarski terminološki slovar. (2009). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.

Dimec, Z. (2002). Slovenska katalogizacijska praksa in funkcionalne zahteve za bibliografske zapise (FZBZ): primerjalna analiza. *Knjižnica*, 46(3), str. 35–59.

Dimec, Z., Hočevar, M. in Kavčič, I. (ur.) (2001). *Prekat: priročnik za enostavno uporabo katalogizacijskih pravil* (1. popravljena izd.). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.

Funkcionalne zahteve za bibliografske zapise: končno poročilo. (2000). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo.

Kalinšek, Felicita, sestra: (1865–1937). (2017). V *Slovenska biografija*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Pridobljeno 10. 3. 2017 s spletne strani: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi263930/>

Le Pape, P. (2014). *FRBRising UNIMARC*. Prispevek predstavljen na konferenci UNIMARC 2014. Maribor: Institut informacijskih znanosti. Pridobljeno 28. 2. 2017 s spletne strani: http://home.izum.si/izum/puc/presentations/Philippe_Le_Pape.pdf

Petek, M. (2012). Enotni naslov v teoriji in v slovensko-hrvaški katalogizacijski praksi. *Knjižnica*, 56(1–2), 127–148.

Picco, P. in Ortiz Repiso, V. (2012). The contribution of FRBR to the identification of bibliographic relationships: the new RDA-based ways of representing relationships in catalogs. *Cataloguing and classification quarterly*, 50(5–7), 622–640.

Smiraglia, R. P. (1992). *Authority control and the extent of derivative bibliographic relationships*. Dissertation. Chicago: University of Chicago.

Statement of international cataloging principles (ICP). (2016). Haag: IFLA. Pridobljeno 10. 3. 2017 s spletne strani: http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/icp/icp_2016-en.pdf

Tillett, B. B. (1987). *Bibliographic relationships: toward a conceptual structure of bibliographic information used in cataloguing*. Dissertation. Los Angeles: University of California.

UNIMARC authorities (3rd edition: updates 2012 in updates 2016). (2017). Haag: IFLA. Pridobljeno 10. 3. 2017 s spletne strani: <https://www.ifla.org/publications/unimarc-authorities-3rd-edition-updates-2012?og=33>

Vellucci, S. L. (1997). *Bibliographic relationships in music catalogs*. Lanham, Md.: Scarecrow Press.

Verona, E. (1986). *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga. Dio 1, Odrednice i redalice*. (2. izmijenjeno izd.). Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo.

Irena Kavčič

Narodna in univerzitetna knjižnica, Turjaška 1, 1000 Ljubljana
e-pošta: irena.kavcic@nuk.uni-lj.si

Suzana Šulek

Narodna in univerzitetna knjižnica, Turjaška 1, 1000 Ljubljana
e-pošta: suzana.sulek@nuk.uni-lj.si

Združevanje bibliografskih zapisov v COBISS+: začetek novih katalogov v sistemih COBISS

*Clustering bibliographic records in COBISS+: the beginning
of new catalogues in the COBISS system*

Andreja Krajnc Vobovnik, Gordana Mazić

Oddano: 11. 4. 2017 – Sprejeto: 28. 5. 2017

1.04 Strokovni članek

1.04 Professional article

UDK 004.78:025.4.036(497.4)

Izvleček

Skupaj z zasnovo COBISS+ smo želeli začeti postopek prestrukturiranja katalogov v sistemu COBISS po modelu FZBZ, vendar smo se po daljši analizi sedanjih odnosov med zapisi v katalogu in katalogizacijskih pravil omejili na tri odnose; to so prevodi, revizije in reprodukcije. Po njih smo oblikovali skupke bibliografskih zapisov (angl. *cluster*) in jih poimenovali »Vse izdaje in prevodi«. Pri konceptualizaciji skupkov smo imeli več težav. Prva dilema se je pojavila pri obravnavanju intelektualnih in umetniških stvaritev, ki so samostojni deli v okviru širših celot, in istih stvaritev, ki so celota zase. Glede na velikost katalogov ter na obseg domače založniške produkcije smo se odločili, da samostojne dele širših celot obravnavamo enako kot celote. Druga dilema je bila povezana z določanjem dela. V bibliografskih zapisih, ki so zgrajeni po principih opisne katalogizacije, namreč ni dovolj podatkov, ki bi omogočali zanesljivo identifikacijo istih intelektualnih ali umetniških stvaritev oziroma jasno ločitev dela od dela. Zato smo za združevanje zapisov za posamezne vrste virov pripravili celo vrsto različnih algoritmov. Uporaba teh algoritmov nam je omogočila povezovanje dejanske strukture bibliografskih zapisov z našo okvirno shemo, za katero predvidevamo, da bo zanimiva za uporabnike.

Analiza skupkov »Vse izdaje in prevodi« bo prispevala k izboljšanju algoritmov, s katerimi identificiramo bibliografske odnose v katalogih. Nadaljnji razvoj strukturiranega kataloga COBISS+ vidimo v prehodu na sodobna katalogizacijska pravila, ki upoštevajo konceptualni model FZBZ oziroma Iflin knjižnični referenčni model (angl. *IFLA Library Reference Model* ali *IFLA LRM*). V tem vidimo prostor za prestrukturiranje sedanjih zapisov v zahtevnem postopku določanja entitet in odnosov med njimi, na katerih želimo utemeljiti strukturirane kataloge COBISS v prihodnosti.

Ključne besede: *COBISS+, odnosi med bibliografskimi zapisi, skupki bibliografskih zapisov, odnosi FZBZ*

Abstract

Along with the conception of COBISS+ the wish arose to start the process of restructuring the COBISS catalogues following the FRBR model. After an extended analysis of the existing relationships between records in the catalogue and the cataloguing rules, the procedure was limited to three relationships: translations, revisions and reproductions. Bibliographic records were clustered on the base of these relationships and the clusters were named "All editions and translations". When conceptualising the clusters we had several problems. The first dilemma was about treating intellectual and artistic works that are independent parts within wider entities, and treating these same creations that are independent entities. Depending on the catalogue size and the extent of the domestic publishing production it was decided that independent parts of larger entities should be treated the same as entities. The other dilemma was related to defining the work. Bibliographic records that are built only according to the principles of descriptive cataloguing do not contain enough data to ensure reliable identification of the same intellectual or artistic creation or allow for a clear distinction between works. This is why several different algorithms for individual types of resources were created for merging the records. The use of these algorithms allowed for the linking of the actual structures of bibliographic records with the framework scheme, for which it is assumed that it might be interesting to the users.

The analysis of the clusters "All editions and translations" will contribute towards the improvement of algorithms used to identify bibliographic relationships in the catalogue. The further development of the COBISS+ structured catalogue is seen in the transition to modern cataloguing rules that take into account the FRBR conceptual model or the IFLA Library Reference Model (IFLA LRM). These should provide options for restructuring the existing records in the demanding procedure of defining entities and the relationships between them, on which the COBISS structured catalogue shall be based in the future.

Keywords: *COBISS+, bibliographic relationships, clustering bibliographic records, FRBR relationships*

1 Uvod

Pri zasnovi nove verzije spletne aplikacije COBISS/OPAC, poimenovane COBISS+, smo si zastavili cilj, da bibliografske zapise postavimo v odnose, ki bodo uporabnikom omogočili celovit vpogled v posamezne intelektualne ali umetniške stvaritve, ne glede na jezikovne transformacije (prevode), spremembe dela, ki jih prinašajo popravljene, dopolnjene ali razširjene izdaje, in tudi ne glede na spremembe, ki so posledica umetniških poustvaritev. Prav tako smo želeli, da uporabniki dobijo vpogled v ista dela na različnih nosilcih, izdana pri različnih

založnikov ali v drugi fizični obliki. Grupiranje različnih intelektualnih in fizičnih izvedb istega dela, ki jih predstavlja skupina posameznih bibliografskih zapisov, je namenjeno lažji identifikaciji dela, hkrati pa celovitemu vpogledu v knjižnični fond. Kot večina načrtovalcev javnih katalogov smo tudi mi začeli preučevati IFLIN model funkcionalnih zahtev za bibliografske zapise (v nadaljevanju FZBZ) oziroma možnost frbrizacije katalogov. Čeprav smo v literaturi našli dokaj spodbudne rezultate eksperimentalnih identifikacij FZBZ entitet in odnosov v utemeljenih formatih MARC21 in UNIMARC, se je bilo treba usmeriti na dejanske bibliografske podatke v katalogih.

V knjižnični informacijski sistem COBISS je povezanih 500 knjižnic vseh vrst in v njihovih spletnih katalogih je bilo na začetku projekta leta 2015 več kot 13 milijonov zapisov. Vse te zapise je kreiralo več kot 1000 katalogizatorjev v več kot 25 letih delovanja sistema COBISS. Bibliografski in normativni zapisi so v formatu COMARC, ki je zasnovan na formatu UNIMARC. V celotnem obdobju vodenja katalogov v sistemu COBISS smo v slovenski katalogizacijski praksi uporabljali ista katalogizacijska pravila.

Rezultati, ki smo jih dobili po prvem eksperimentu uporabe orodja Kongresne knjižnice *FRBR Display Tool* (2009), niso dali pričakovanih rezultatov (glej poglavje 2). Zato smo se usmerili na analizo vzajemnega kataloga COBIB in določenega števila knjižničnih katalogov različnih vrst knjižnic. Z analizo bibliografskih zapisov v katalogih smo želeli ugotoviti, katere elemente modela FRBR je mogoče prepoznati v dejanskih bibliografskih zapisih. Naš model je tako upošteval, da je obseg podatkov v bibliografskih zapisih v večini katalogov neenoten in ne bi omogočal prepoznavanja večine izraznih oblik dela. Število enotnih naslovov za dela, ki so izšla pod različnimi stvarnimi naslovi, je zanemarljivo, tako da je bila identifikacija dela mogoča le preko stvarnih naslovov in odnosov teh s podatki o odgovornosti.

Pri identifikaciji izraznih oblik ter odnosov med istimi in različnimi entitetami prve skupine pa smo prepoznali veliko ovir, in sicer v skopih opombah, ki bi naj opisovale odnose med bibliografskimi zapisi, pa tudi v manjšem številu polj bloka 4---. Naš model smo zato omejili le na identifikacijo dela in njegovih pojavnih oblik ter na identifikacijo prevodov in glasbenih poustvaritev kot edinima izraznima oblikama dela. Identificirali smo entitete druge skupine – osebe in korporacije, pri ugotavljanju vrste odnosa pa smo se omejili le na osebe, in sicer na samo dva odnosa – *ustvaril(a)* in *izvedel/izvedla*. Drugih odnosov nismo ugotavljali. Glede na precejšnjo poenostavitev modela FZBZ smo model opisali kot postopek oblikovanja skupkov, ki združujejo bibliografske zapise za isto delo na različnih medijih, na istem mediju v drugi fizični obliki, s spremenjenimi založniškimi ali tržnimi podatki ter prevode istega dela.

2 Teoretična izhodišča

Z definicijo dela kot tudi z navodili za razlikovanje med deli in združevanje variacij posameznega dela v skupke predstavlja model FZBZ uporabno orodje za identifikacijo, opis in primerjavo del (Bennett, Lavoie in O'Neill, 2003). Model FZBZ je odprt za različne interpretacije in implementacije; tako ga nekateri sistemi uporabljajo v celoti, nekateri pa le delno. Predvsem je problematična identifikacija izraznih oblik, zato se večina prototipov zadovolji z identifikacijo del in pojavnih oblik (Pisanski in Žumer, 2009).

Pri pregledu tuje prakse smo preverjali predvsem študije o frbrizaciji (angl. *frbrisation*), ki v knjižničarski skupnosti označuje identifikacijo entitet po modelu FZBZ (ter njihovih atributov in odnosov) iz obstoječih bibliografskih zapisov v formatu MARC (Aalberg in Žumer, 2013). V Sloveniji imamo pri prevodu izraza »frbrisation« težavo pri izbiri med angleško izpeljanko frbrizacija in FZBZ-izacija po predlogu Sekcije za terminološke slovarje Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Do sprejetja slovenskega izraza v splošno uporabo bomo zaenkrat uporabljali bolj uveljavljeni izraz frbrizacija.

Pri pregledu literature smo se osredotočili na ugotovitve, ki se nanašajo na vzajemne baze podatkov, še posebej izsledke frbrizacije slovenske nacionalne bibliografije. Aalberg in Žumer (2013) sta ugotovila, da se metode za interpretacijo enega kataloga ne morejo avtomatično uporabiti za drug katalog. Pri večini projektov frbrizacije je glavni problem, da v zapisih ni enotnega naslova, ta pa je najbolj zanesljiv podatek za identifikacijo dela, ki je izšlo pod različnimi naslovi. Ugotovila sta, da ima v slovenski nacionalni bibliografiji 21 % bibliografskih zapisov vpisan enotni naslov, kar je precej več kot v drugih katalogih, ki sta jih analizirala v svoji študiji.

V nadaljevanju smo pregledali, kako v modelu FZBZ in pri drugih projektih obravnavajo samostojna dela v okviru širših celot in istih stvaritev, ki so celota zase in so zaradi svoje kompleksne narave manj raziskane. V modelu FZBZ so poimeno-vane kot združene entitete ali agregati (angl. *aggregates entities*, v nadaljevanju agregati). V dokumentu Final Report of the Working Group on Aggregates (2011) je agregat definiran kot pojavnost oblika, ki uteleša več različnih izraznih oblik, in obratno kot ena izrazna oblika, ki lahko uteleša več pojavnih oblik. Primeri so zbrana/izbrana dela, antologije, različne novele, objavljene skupaj v enem zvezku, posamezne pesmi, izdane skupaj na CD-ju, razširitve, kot so objave s predgovori, uvodi, ilustracijami, opombami, ter vzporedne objave, npr. objave za večjezična okolja, spletne objave z možnostjo izbire jezika ali objava originalnega besedila s prevodom. Aalberg in Žumer (2013) sta natančneje preučila agregate in ugotovila, da je težko zanesljivo najti informacijo, ki označuje agregate. Po eni

strani je za identifikacijo agregatov na voljo veliko potencialnih virov, po drugi strani pa jih je težko sistematično identificirati, ne da bi pri tem prišlo do napačne interpretacije. Zmožnost procesiranja agregatov močno vpliva na kvaliteto vsakega procesa frbrizacije.

Pri prvi zasnovi smo za identifikacijo entitet uporabili orodje Kongresne knjižnice *FRBR Display Tool* (2009), ki bibliografske podatke iz formata MARC 21 prikaže kot tri entitete – delo, izrazno obliko in pojavno obliko. Prikazi, ki smo jih dobili, so bili na majhnem vzorcu zapisov za literarna dela ustrezne kakovosti, tisti, ki smo jih dobili na večjem vzorcu zapisov za raznovrstna dela, pa niso zadoščali za uporabo v COBISS+. Nato smo pregledali še druge knjižnične kataloge, kot so OCLC-jev katalog WorldCat.org,¹ skupni katalog švedskih univerzitetnih in raziskovalnih knjižnic Libris,² belgijski katalog The Libraries of Université catholique de Louvain UCL,³ katalog nizozemskih splošnih knjižnic⁴ in še nekaj drugih. Ugotovili smo, da večina naštetih katalogov ne uporablja prikaza vseh entitet modela FZBZ in da zapise, ki so povezani z izbranim zapisom, uvrščajo v skupke, ki se imenujejo »Druge izdaje«, »Vsi formati in jeziki« in podobno. Po podrobnejših analizah smo izbrali OCLC-jev *FRBR Work-Set Algorithm* (Hickery in Toves, 2009), saj podatki v njem ustrezajo strukturi zapisov v sistemu COBISS.

3 Priprava koncepta

Testiranje smo začeli z manjšimi stratificiranimi vzorci zapisov, ki so nam omogočili hipotetično preverjanje modela na skupinah zapisov, ki so bili bolj ali manj primerni za strukturiranje po modelu FZBZ. Najprej smo preverili možnost identifikacije entitet iz prve skupine. Že na začetku smo se srečali s težavo, kako naj prepoznamo delo. Normativnih zapisov za dela ni, tudi enotni naslovi za dela, ki se izdajajo pod različnimi naslovi, se v bibliografske zapise vnašajo nedosledno. Zato smo za identifikacijo dela imeli na voljo le stvarne naslove in podatke o odgovornosti. Najprej smo upoštevali cel niz podatkov o glavnem stvarnem naslovu z vsemi dodatki, naslovi podrejenih del in vzporednimi naslovi. Takoj smo ugotovili, da je cel niz podatkov o naslovu pravzaprav element za izločanje, in ne za združevanje zapisov. Nato smo iz niza podatkov o naslovu izločili tiste elemente, ki nam povezovanje preprečujejo. Pri kasnejših analizah smo določili, katere manjše nize podatkov naj upoštevamo, vendar ne kot splošni kriterij, ampak kot

¹ Dostopen na <http://www.worldcat.org/>.

² Dostopen na <http://libris.kb.se/>.

³ Dostopen na <https://bib.uclouvain.be/opac/ucl/>.

⁴ Dostopen na <http://zoeken.oba.nl/>.

posamezne kriterije za različne vrste gradiva. Analize, ki smo jih naredili z namenom identifikacije izraznih oblik, prav tako niso dale neposredno dobrih rezultatov, razen pri prevodih. Drugih odnosov, kot so skrajšave, revizije ali priredbe, nismo mogli natančno identificirati. Opombe v bibliografskih zapisih, s katerimi naj bi bili ti odnosi opisani, namreč niso del katalogizacijske prakse. Ugotovili smo, da se lahko zanašamo le na podatek o izdaji, ki omogoča združevanje, ne omogoča pa natančne identifikacije vrste odnosa med izraznimi oblikami istega dela. Pri pojavnih oblikah pa je bilo za nas pomembno, da iste izrazne oblike združimo neodvisno od njihovega nosilca. Že pri pripravi koncepta smo vedeli, da bomo različne nosilce enostavno prepoznali na osnovi kodiranih podatkov. Vendar niti ta naloga ni bila tako enostavna, saj so bibliografski zapisi kreirani s primarnim dostopom do medija in intelektualne vsebine, s čimer identifikacija iste intelektualne vsebine na različnih medijih ni zgolj vprašanje izbire osnovnih kodiranih podatkov.

Pri analizi druge skupine entitet, ki zajema osebe in korporacije, smo ugotovili, da dosledna identifikacija oseb preko normativnih zapisov ne bo mogoča, kljub relativno daljšemu obdobju uporabe normativnih zapisov za osebe. V bibliografskih zapisih namreč še zmeraj zasledimo osebna imena, ki niso pod normativno kontrolo.

Ob pripravi koncepta smo posebno pozornost namenili intelektualnim in umetniškim stvaritvam, ki so samostojni deli v okviru širših celot, in istim stvaritvam, ki so celote zase: npr. Bevkovi črtici *Pestrna*, ki je večkrat izšla samostojno, enkrat v zbirki črtic ter enkrat skupaj s črtico *Lukec in njegov škorec* (glej Sliko 3). Glede na velikost katalogov ter na obseg domače založniške produkcije smo se odločili, da samostojne dele širših celot, ki so v dokumentu *Final Report of the Working Group on Aggregates* (2011, str. 3) poimenovane *združene zbirke izraznih oblik* (angl. *aggregate collection of expressions*), obravnavamo enako kot celote. Predvidevali smo, da bo uporabnikom pri iskanju določene stvaritve vseeno, ali je objavljena samostojno ali v okviru širše celote. Ob tem smo se omejili na dela, ki jih je mogoče identificirati s podatkom o naslovu, ki se v formatu COMARC zapisuje v samostojnih ali v vgrajenih poljih. Organska dela (Funkcionalne zahteve za bibliografske zapise, 2000, str. 78), ki so v bibliografskih zapisih praviloma opisana v opombah ali v poljih za fizični opis, so ostala zunaj našega koncepta.

Komplete monografskih publikacij s skupnim naslovom »Zbrana dela«, »Izbrana dela« in podobnimi izrazi v drugih jezikih smo iz praktičnih razlogov obravnavali kot novo delo. Prvi razlog je kvaliteta podatkov v bibliografskih zapisih, drugi pa tveganje slabo preglednih skupkov, kadar skupki združujejo več sto zapisov. Če bi jih obravnavali enako kot monografije, kjer se primerjajo tudi naslovi samostojnih del v okviru širših celot, bi v skupkih na osnovi množice naslovov iz vgrajenih

polj dobili obsežne sezname zapisov (glej poglavje 5.1). Tako smo dosegli, da smo med sabo primerjali samo zbrana in izbrana dela.

Vse opravljene analize so nam pomagale pri odločanju, s kakšnim modelom bomo začeli prestrukturiranje kataloga, ter pri iskanju prave mere med željo, da model FZBZ implementiramo v COBISS+, in dejanskim stanjem v katalogu, kjer je nekaj milijonov zapisov, ki že desetletja nastajajo z različnimi nameni in različnim odnosom do izčrpnega navajanja podatkov. Zavedali smo se, da dosledna implementacija tudi v omejenem obsegu ne bo mogoča, kar je med drugim potrdil vpogled v tuje knjižnične kataloge (glej poglavje 2).

4 Identifikacija skupkov

Zapise, ki pripadajo istemu delu, smo oblikovali v skupke in jih prikazali v zavihku »Vse izdaje in prevodi« (Slika 1). Delo smo identificirali z enotnim naslovom, pri zapisih brez enotnega naslova pa z glavnim naslovom, s primarnim avtorjem in alternativnimi avtorji, bibliografskim nivojem in vrsto zapisa. Naknadna testiranja so pokazala veliko napak pri združevanju zapisov za anonimna dela, ki nimajo podatkov o odgovornosti. Zato smo v skupke vključili le zapise z enotnim naslovom, pri zapisih brez enotnega naslova pa le tiste z nekaterimi vrstami sekundarne odgovornosti. Samo pri slikovnem in kartografskem gradivu, kjer je večina zapisov brez podatka o odgovornosti, smo delo identificirali po naslovu.

Osnovni podatki Podrobni podatki Vse izdaje in prevodi

Povest o knjigah
Capuder, Andrej

esej
2., pregledana izd. - Ljubljana : Slovenska matica, 2015
slovenski
ISBN 978-961-213-250-7 : 28,00 EUR
COBISS.SI-ID: 281851392

Išči dalje

Avtor
Capuder, Andrej |

Drugi avtorji
Capuder Grce, Neva |

Teme
Knjige | Eseji | Književnost | Branje | Življenjska
obdobja |

Vse izdaje in prevodi:

Naslov	Avtor	Vrsta gradiva	Jezik	Leto
Povest o knjigah	Capuder, Andrej	esej	slovenski	2014

Slika 1: Prikaz skupka »Vse izdaje in prevodi« za Capudrovo delo *Povest o knjigah*

Pri različnih testiranjih smo ugotovili, da ne moremo uporabiti enotnega algoritma za vse vrste virov, ker ima vsaka skupina svoje posebnosti. Zato smo pri združevanju zapisov pripravili celo vrsto različnih algoritmov za posamezne vrste virov, in sicer za monografije, kartografsko in slikovno gradivo, videoposnetke, filme, notne zapise, glasbo in serijske publikacije. Iz združevanja smo izločili

članke, rokopise, integrirne vire in zbirne zapise, saj združevanje v teh primerih ni smiselno.

- **Monografije** smo ločili na leposlovje in neleposlovje. Pri leposlovju smo se odločili samo za zapise z individualnim primarnim avtorjem, iz skupine leposlovja pa smo izločili gledališke liste, programe, radijske igre, scenarije in priredbe. Pri ugotavljanju dela smo upoštevali le glavni naslov, ne pa tudi dodatkov k naslovu in drugih delov naslova. V skupke smo vključili tako samostojna dela kot samostojne dele širših celot (Slika 3).

Vse preostale monografije smo obravnavali kot neleposlovje. Iz skupine smo izločili zapise brez podatka o odgovornosti ter zapise z različnimi, manj pomembnimi vrstami sekundarne odgovornosti; izvzeli smo prireditelje, zbiratelje in urednike. Pri identifikaciji dela smo upoštevali vse dele naslova razen vzporednih oblik. Prevode del pa smo določili preko originalnega naslova oziroma opombe o prevodu (Slika 2).

Naslov	Avtor	Vrsta gradiva	Jezik	Leto
The galley slave	Jančar, Drago	roman	angleški	2011
Galernik : roman	Jančar, Drago	roman	beloruski	1990
Galejnik	Jančar, Drago	roman	češki	1990
Kaškyn : roman	Jančar, Drago	roman	kazaški	1987
A gályarab	Jančar, Drago	roman	madžarski	1985
Galiot : [roman]	Jančar, Drago	roman	makedonski	1984
Der Galeot	Jančar, Drago	roman	nemški	1991
Der Galeot : Roman	Jančar, Drago	roman	nemški	2004
Der Galeerenstráfling : Roman	Jančar, Drago	roman	nemški	2015
De galeislaaf	Jančar, Drago	roman	nizozemski	1995
Galernik	Jančar, Drago	roman	poljski	1988
Dorotej : roman. Galernik : roman. Podzemnaja reka : roman Vsebina: Galjot	Nenadić, Dobrilo	roman	ruski	1982
Galjot	Jančar, Drago	roman	slovenski	1984
Galjot	Jančar, Drago	roman	slovenski	2004
Galjot : roman	Jančar, Drago	roman	slovenski	1980

Slika 2: Slovenske izdaje in prevodi Jančarjevega romana Galjot

Naslov	Avtor	Vrsta gradiva	Jezik	Leto
Pestrna [Zvočni posnetek]	Bevk, France	zvočna kaseta	slovenski	[med 1990 in 1993]
Pestrna	Bevk, France	kratka proza	slovenski	1952
Otroci samote : [Izbor iz Bevkovih mladinskih del] Vsebina: Pestrna	Bevk, France	kratka proza	slovenski	1963
Pestrna	Bevk, France	kratka proza	slovenski	1965
Pestrna	Bevk, France	kratka proza	slovenski	1967
Lukec in njegov škorec : Pestrna	Bevk, France	kratka proza	slovenski	1974

Slika 3: Bevkova črtica Pestrna je objavljena samostojno ali skupaj z drugimi deli; tiskane izdaje in zvočna izdaja so izenačene

- Skupino **zbranih in izbranih del** je sicer mogoče prepoznati glede na kodo za vrsto vsebine, se pa ta koda uporablja nedosledno. Zato smo skupino zbranih in izbranih del oblikovali na osnovi individualnega primarnega avtorja in seznama generičnih izrazov, kot so zbrana dela, izbrana dela, dela ipd. v desetih različnih jezikih. Zapisi se združujejo za vsak jezik posebej, in sicer za slovenščino, srbščino, bosanščino, makedonščino, bolgarščino, albanščino, nemščino, angleščino, francoščino, ruščino in italijanščino. Pri določanju dela smo upoštevali samo glavni stvarni naslov in oznako podrejenega dela.
- Pri **kartografskem in slikovnem gradivu** smo pri določanju dela upoštevali samo naslove. Glavne stvarne naslove in vzporedne naslove smo obravnavali enakovredno, npr. zapis za delo z naslovom Novo mesto = Rudolfswert se je združil z zapisom za delo, ki ima v naslovu samo Novo mesto, in z zapisom za delo, ki ima v naslovu samo Rudolfswert.
- Pri **videoposnetkih in filmih** smo izločili zapise brez podatka o odgovornosti ter zapise z različnimi, manj pomembnimi vrstami sekundarne odgovornosti, nismo pa izločili režiserjev, umetnikov, bibliografskih predhodnikov, scenaristov, avtorjev snemalne knjige in skladateljev. Tudi tukaj smo glavne stvarne naslove in vzporedne naslove obravnavali enakovredno, npr. zapis za delo z naslovom Franklin = Franček se je združil z zapisom za delo, ki ima v naslovu samo Franklin, in z zapisom za delo, ki ima v naslovu samo Franček.
- Pri **notnem gradivu in glasbenih zvočnih posnetkih** smo uporabili podoben algoritem kot pri neleposlovju, vendar smo pri sekundarnih avtorjih upoštevali skladatelje, prireditelje, aranžerje, urednike, pisce besedil, libretiste, glasbenike, izvajalce, notografe, umetnike in bibliografske predhodnike. Pri glasbenih izvedbah nismo vsake izvedbe obravnavali kot novo delo, zato so se zapisi za izvedbe istega dela, ki so jih izvajali različni izvajalci, uvrstili v isti skupek.
- **Pri serijskih publikacijah** smo pri ugotavljanju dela upoštevali samo ISSN-L, pri prevodih pa ISSN izvirnikov in prevodov.

Izenačili smo izdaje na različnih medijih (ali nosilcih), kot so tiskane in elektronske oblike (Slika 4), pri monografijah pa tudi zvočne izdaje (Slika 3), izdaje v Braillovi pisavi in izdaje s povečanim tiskom.

Naslov	Avtor	Vrsta gradiva	Jezik	Leto
Noč v Reykjaviku	Švigelj-Mérat, Brina	roman	slovenski	2014
Noč v Reykjaviku [Elektronski vir]	Švigelj-Mérat, Brina	e-knjiga	slovenski	2014

Slika 4: Tiskana in elektronska izdaja romana *Noč v Reykjaviku* sta izenačeni

5 Analiza rezultatov

5.1 Statistični podatki

Prvi statistični podatki o združevanju bibliografskih zapisov v skupke so nam pokazali, da smo z algoritmom za povezovanje zajeli 2.690.414 zapisov, kar predstavlja nekaj več kot polovico zapisov v bazi podatkov COBIB.SI (Preglednica 1).

Preglednica 1: Število pojavnih oblik v bazi podatkov COBIB.SI glede na vrsto vira (stanje decembra 2016)

Vrsta vira/ število pojavnih oblik	Karto- graf- sko g.	Slikov- no g.	Video g.	Notno g.	Glas- beno g.	Zbrana /izbra- na dela	Lepo- slovje	Nelepo- slovje	Serij- ske publi- kacije	Skupaj
1	12960	31188	24003	22221	50003	30768	198611	1706249	73996	2149999
2–3	3485	6425	9255	2383	8327	3191	68311	203415	46250	351042
4–5	906	1995	2355	489	987	510	23731	38819	251	70043
6–8	767	1530	638	348	444	231	18135	20760	79	42932
9–19	745	2689	227	604	562	142	24511	15825	32	45337
20–49	417	2576	0	135	101	24	13640	2601	1	19495
50–499	497	3273	0	62	9	0	6497	326	0	10664
>500	0	2	0	0	0	0	1	0	0	3

Kot v drugih katalogih (Bennett idr., 2003) ima tudi v bazi podatkov COBIB.SI 20 % identificiranih del več kot eno pojavno obliko, največ oziroma 44 % pri leposlovju (razen pri zbranih/izbranih delih), najmanj oziroma 14 % pa pri neleposlovju. Nekoliko preseneča relativno slabo povezovanje zapisov za notno gradivo in glasbena dela, kjer je približno 16 % del izraženih z več kot eno pojavno obliko, kar je morda posledica podatkov v bibliografskih zapisih ali algoritma. 17,2 % del ima med dve in osem pojavnih oblik, najmanj oziroma 13 % pri notnem gradivu in neleposlovju, največ oziroma 39 % pa pri serijskih publikacijah. Več kot osem pojavnih oblik ima 2,4 % del, najmanj oziroma 0,6 % pri videoposnetkih, največ oziroma 10 % pa pri leposlovju (razen pri zbranih/izbranih delih) in slikovnem gradivu. Med 50 in 500 pojavnih oblik ima 0,4 % del, največ oziroma 6,6 % pri slikovnem gradivu, medtem ko zbrana/izbrana dela, glasbena dela in serijske publikacije v tej skupini sploh nimajo pojavnih oblik. Več kot 500 pojavnih oblik se pojavi le izjemoma, saj jih imajo le tri dela, dve pri slikovnem gradivu in eno pri leposlovju. Deleži pojavnih oblik pri različnih vrstah gradiva med sabo niso čisto primerljivi, ker smo za vsako vrsto gradiva uporabili različne algoritme (glej poglavje 4). Predvsem odstopajo algoritmi za zbrana/izbrana dela, kartografsko in slikovno gradivo ter serijske publikacije, kjer smo določili bolj poenostavljene modele kot npr. za monografije.

Pri oblikovanju koncepta smo se odločili za združevanje samostojnih del in del, ki so izšla v okviru celote. Iz tega koncepta smo izločili dela, ki so v naslovu opredeljena kot zbrana/izbrana dela, vendar pa so v skupku ostala dela, ki jih sestavlja veliko število posameznih del, niso pa označena s skupnim naslovom *zbrana dela*. Tako smo za knjigo z naslovom *The handy volume Shakespeare*, ki je izšla v 13 zvezkih (s 36 samostojnimi deli), v skupku dobili 734 zapisov. Podobne primere smo zasledili tudi pri slikovnem gradivu.

5.2 Ovire pri realizaciji koncepta

Pisanski in Žumer (2009) navajata, da so »frbrizirani prototipi sicer vnesli veliko mero reda v prikaze bibliografskega sveta. Napake so sicer zdaj bolj izpostavljene, predvsem v obliki napačno identificiranih entitet, ki pa niso posledica frbrizacije, temveč napak v obstoječih bibliografskih podatkih«. ⁵ Pri analizah in testiranju smo tudi mi naleteli na številne bibliografske zapise, ki pripadajo istemu delu, a se niso povezali zaradi pomanjkljivih podatkov ali napak v zapisih, različne uporabe katalogizacijskih pravil ali formata COMARC/B. Prav tako smo ugotovili, da smo v skupke zajeli nekatere neustrezne zapise, zato se nismo odločili za kompleksnejši algoritem, ker bi to upočasnilo hitrost procesa združevanja in prikaza podatkov. Združevanje zapisov namreč poteka ob vsakem iskanju in v skupke vsakič prinaša tudi najnovejše zapise.

Največja ovira pri realizaciji koncepta so bili bibliografski zapisi za dela, ki so izšla pod različnimi naslovi in ki praviloma nimajo enotnega naslova. Zato je določanje dela potekalo v nizu optimizacij podatkov o naslovu in odgovornosti, s katerimi smo poskušali nadomestiti enotne naslove.

Druga bistvena ovira je neenotna kvaliteta zapisov; zapisi so namreč nastajali v različnih časovnih obdobjih in z različnimi nameni, tako da so nekateri precej popolni, drugi pa zelo skopi. Tudi pristop h katalogizaciji se razlikuje od ene do druge vrste gradiva, saj se katalogizacijska pravila in tudi opis katalogizacijske prakse največkrat posvečajo besedilom, precej manj pa drugim vrstam virov. Zato smo bili prisiljeni skleniti kompromis med zastavljenim modelom in stanjem kataloga ter algoritme optimizirati po t. i. »povprečnem zapisu«.

Zaradi nepopolne normativne kontrole osebnih imen smo morali narediti še en kompromis in upoštevati le glavni del osebne značnice. Na enak način smo obravnavali tudi imena v vgrajenih poljih pri dodanih, prikritih in priključenih

⁵ Avtorja sta verjetno mislila napake v bibliografskih zapisih.

delih. Precej izgubljenih povezav je posledica neenotnega pristopa pri določanju avtorstva, kar je še posebej očitno pri predelavah. Tako je npr. v zapisu za zvočno knjigo *Samorastniki* Prežihov Voranc enkrat primarni avtor, prireditelj in režiser Jože Vozny pa sekundarni avtor, v drugem zapisu pa obratno. Precej nedoslednosti pri določanju avtorstva smo zasledili tudi pri glasbi in filmu, zato smo bili prisiljeni uporabiti manj natančen algoritem, posledica pa je nekoliko več napačnih povezav pri tovrstnemu gradivu.

Pri združevanju del, ki so na različnih nosilcih, predvsem na nosilcih zvoka in slik, so bili precejšnja ovira kodirani podatki, težave pa so nastopile tudi zaradi manjkajočih podatkov za vrsto vsebine.

V skupke so se uvrstila samostojna dela, ki so izšla v okviru širše celote, kadar so navedena v bloku za povezovanje. Kadar so dela navedena le v opombi, pa jih ni bilo mogoče programsko povezati. Celote z veliko samostojnimi deli povzročajo obsežne skupke, ki so zato za uporabnike manj pregledni.

Težave so tudi pri povezovanju slikovnega in kartografskega gradiva, kjer je večina del anonimnih in se primerjajo samo naslovi. Pri slikovnem gradivu se zapisi povežejo na osnovi ujemanja naslovov, ne pa tudi na osnovi motiva. Motiv je naveden opisno, na osnovi tega pa ne moremo ločiti dela od nekega drugega dela. Kljub temu smo se odločili, da zapise povezujemo na osnovi ujemanja naslovov. Zato se predvsem pri razglednicah v skupku prikazujejo pojavne oblike drugih del.

Pri kartografskem gradivu nismo upoštevali merila in drugih značilnosti kartografskega prikaza, ki so vpisane zelo nekonsistentno.

6 Kako vidimo nadaljnji razvoj

Ko smo se odločili za pripravo skupka »Vse izdaje in prevodi«, smo se zavedali, da napak ne bo malo. Na kvaliteto avtomatske ekstrakcije zahtevne strukture FZBZ poleg zastavljenega modela vplivajo še kvaliteta zapisov in razvitost katalogizacijske prakse. Kljub vidno izboljšani kvaliteti novejših bibliografskih zapisov so stari zapisi in zapisi, ki so nastali z retrospektivno konverzijo listkovnih katalogov, trajna ovira kvalitetni frbrizaciji.

Bibliografsko tranzicijo COBISS/OPAC-a kratkoročno vidimo v izboljšanju in dopolnitvah uveljavljenih algoritmov za združevanje zapisov. Spremljanje statistike skupkov in dodatna analiza bibliografskih zapisov bosta usmerjena na:

- nadaljnjo selekcijo zapisov, ki niso primerni za povezovanje;
- dodatno ugotavljanje elementov v bibliografskih zapisih, ki vplivajo na prepoznavnost dela;
- ugotavljanje konkretnih pomanjkljivosti v bibliografskih zapisih, ki vplivajo na napake pri identifikaciji dela.

Prva cilja sta povezana z izboljšanjem uveljavljenih algoritmov, tretji cilj pa nas vodi k naslednji fazi, oplemenitvi bibliografskih zapisov z določenimi dodatnimi podatki, ki ne bi bili namenjeni samo identifikaciji dela, ampak tudi identifikaciji izraznih oblik. V prvi fazi bi želeli preučiti možnost programskega dodajanja povezav, ki obstajajo v bloku 4 formata UNIMARC. V obsegu podatkov, ki so v bibliografskih zapisih, bi povezali dela, ki so izšla na različnih medijih, različne izdaje dela na istem mediju, originalna dela in reprodukcije, pa tudi originalna in revidirana besedila. Obogatitev bibliografskih zapisov z definiranimi odnosi do drugih zapisov je pogoj za pripravo strukturiranih prikazov, ki bi jih v prvi fazi uporabljali le v skupkih »Vse izdaje in prevodi«.

Nadaljnji razvoj COBISS+ vidimo ne le v frbrizaciji starih bibliografskih zapisov, ampak tudi v sistematičnem uvajanju nove katalogizacijske prakse, utemeljene na novih načelih katalogizacije z bibliografskimi in normativnimi zapisi, ki upoštevajo konceptualne modele iz družine Iflinih FZBZ dokumentov. Zavedamo se, da vse to zahteva spreminjanje miselnosti pri velikem številu katalogizatorjev, ki delujejo v sistemu COBISS, hkrati pa pomeni tudi obvezo nacionalne knjižnice in nacionalnega bibliografskega servisa, da jim to novo miselnost približajo.

7 Zaključek

Združevanje bibliografskih zapisov v skupke je naš prvi poskus, da uporabnikom pri enem samem iskanju ponudimo tudi informacijo o vseh izdajah in prevodih iskanega dela. Upamo, da bomo z obogateno informacijo pomagali uporabnikom, da lažje in bolj vsestransko dostopajo do knjižničnih fondov. Zavedamo se, da je pred nami še veliko dela, tako glede izboljšanja združevanja kot tudi samih prikazov podatkov v katalogu. Kljub vsemu smo zadovoljni, da smo naredili prvi korak, saj smo s tem postavili smernice za nadaljnji razvoj frbrizacije katalogov COBISS.

Navedeni viri

Aalberg, T. in Žumer, M. (2013). The value of MARC data, or, challenges of frbrisation. *Journal of documentation*, 69(6), 851–872.

Bennet, R., Lavoie, B. F. in O'Neill, E. T. (2003). The concept of a work in worldcat: an application of FRBR. *Library collections, acquisitions, and technical services*, 27(1), 45–59.

Final report of the Working Group on Aggregates. (2011). Haag: IFLA. Pridobljeno 23. 3. 2016 s spletne strani: <http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/frbrwg/AggregatesFinalReport.pdf>

FRBR Display Tool, Version 2.0. (2009). Washington: Library of Congress. Pridobljeno 13. februarja 2015 s spletne strani: <http://www.loc.gov/marc/marc-functional-analysis/tool.html>

Funkcionalne zahteve za bibliografske zapise: končno poročilo. (2000). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo.

Hickery, T. B. in Toves, J. (2009). *FRBR work-set algorithm. Version 2.0*. Dublin, Ohio: OCLC. Pridobljeno 15. 12. 2015 s spletne strani: <http://www.oclc.org/content/dam/research/activities/frbralgorithm/2009-08.pdf>

Pisanski, J. in Žumer, M. (2009). Funkcionalne zahteve za bibliografske zapise (FZBZ): analiza uporabnosti konceptualnega modela bibliografskega sveta. *Knjižnica*, 53(1–2), 61–76.

Andreja Krajnc Vobovnik

Institut informacijskih znanosti, Prešernova 17, 2000 Maribor
e-pošta: andreja.krajnc@izum.si

Gordana Mazić

Institut informacijskih znanosti, Prešernova 17, 2000 Maribor
e-pošta: gordana.mazic@izum.si

Starejši monografski viri: povezovanje in kontekstualizacija specifičnih bibliografskih (meta)podatkov na ravni pojavne oblike (izdaje) in posamezne enote (izvoda) v formatu COMARC

Older monographic resources: connecting and contextualizing specific bibliographical (meta)data on the manifestation (edition) and item (copy) level in the COMARC format

Sonja Svolfjšak

Oddano 23. 12. 2016 – Sprejeto 24. 3. 2017

1.02 Pregledni znanstveni članek

1.02 Review article

UDK: 025.3:094/096

Izveleček

Namen: Namen prispevka je spodbuditi razmislek o nekaterih smiselnih povezavah med posameznimi metapodatki oziroma sklopi metapodatkov v bibliografskih zapisih za starejše monografske vire, ki se nanašajo na fizične osebe, formalne in neformalne skupine, podjetja in ustanove ter nekatere značilne materialne, likovno-oblikovne in historične posebnosti ročno izdelane knjige, z namenom nadgradnje oziroma izboljšave funkcionalnosti bibliografskih zapisov ter kataloga in uporabniške izkušnje pri iskanju, identifikaciji, izbiri in raziskovanju omenjenih podatkov ter pridobivanju najbolj relevantnih izvodov.

Metodologija/pristop: Pregledu lokacij in oblik obravnavanih metapodatkov v bibliografskih zapisih bibliografskega formata COMARC sledi analiza njihovih (sedanjih in potencialnih) medsebojnih odnosov oziroma njihove medsebojne povezanosti. Ob upoštevanju sodobnih funkcionalnih zahtev za bibliografski zapis in iz njih izhajajočih primerov uporabniških poizvedb ter na podlagi uveljavljenih raziskovalnih trendov na področju starejših monografskih virov so predstavljeni predlogi za vzpostavitev nekaterih bistvenih povezav med specifičnimi metapodatki, ki bi omogočili njihovo kontekstualizacijo v javnem katalogu (OPAC-u).

Rezultati: Rezultati analize kažejo na precejšnje pomanjkanje relevantnih medsebojnih povezav in odnosov med obravnavanimi metapodatki in sklopi metapodatkov v

bibliografskih zapisih za starejše monografske vire, kar znižuje kakovost izkušnje pri uporabi javnega kataloga pri tem segmentu. Z vzpostavitvijo predlaganih odnosov med metapodatki bi bilo ugotovljene pomanjkljivosti iskalnika ter pomožnih filtrov oziroma faset mogoče relativno enostavno odpraviti.

Omejitve raziskave: Raziskava je osredotočena predvsem na entitete, atribute in njihove odnose na ravni pojavnih oblik (izdaja) in enote (izvod), kar pa je zaradi specifičnih materialnih in historičnih značilnosti obravnavanega gradiva in z njimi povezanih uporabniških zahtev tudi razumljivo.

Izvirnost/uporabnost raziskave: Izsledki analize ter iz njih izhajajoči predlogi in rešitve so uporabni pri nadgradnji funkcionalnosti bibliografskega zapisa za starejše monografske vire, s tem pa tudi specifičnih funkcionalnosti javnega knjižničnega kataloga na tem segmentu.

Ključne besede: *starejši monografski viri, metapodatki, signeti, provenience, rokopisne zabeležke, bibliografski opis, funkcionalne zahteve, format COMARC*

Abstract

Purpose: The objective of the paper is to entice the consideration over some logical connections between individual metadata and metadata groups in bibliographical records for older monographic resources, pertaining to certain individuals, formal and non-formal groups, establishments, institutions, as well as some specific material, artistic, graphical and historical aspects of the hand-made book, with a purpose to upgrade and improve the functionalities of the bibliographical records, public catalogue and the user search, identification, selection, and exploration tasks including the task of obtaining the most relevant copies.

Methodology/Approach: An overview of the locations and forms of the metadata in question in the bibliographical records in the COMARC bibliographical format is followed by an analysis of their (existing and potential) relations and connections. With the consideration of modern functional requirements for bibliographical descriptions and the deriving user tasks and user cases, as well as the existing research trends in the field of older monographic resources, suggestions for some essential connections between the specific metadata which would enable their contextualization in the public catalogue (OPAC).

Results: The results of the analysis show a considerable lack of relevant connections and relations among the metadata and the metadata groups in question in the bibliographical records for older monographic resources. This reduces the quality of the public catalogue user's experience on this segment significantly. With the establishment of the suggested relations, the deficiencies in the search interface as well as the filtration and faceting tools would be relatively easy to improve.

Research limitations: The research focuses primarily on the entities, attributes and their relations at the manifestation (editions) and item (copies) level, which is understandable because of the specific material and historical aspects of the library materials in question and the pertaining researchers' requirements.

Originality/Practical implications: The results of the analysis, and the deriving suggestions and solutions are applicable in the process of the older monographic resources bibliographical description and record functionalities upgrading, as well as in the upgrading of particular functionalities of the public catalogues for this segment.

Keywords: *older monographic resources, metadata, printers' marks, provenances, handwritten notes, bibliographic description, functional requirements, COMARC format*

1 Uvod

Med starejše monografske vire prištevamo vse publikacije, ki so izšle od izuma tiska do začetka strojne izdelave knjige v obdobju industrijske revolucije. Znamujejo jih številne materialne, likovno-oblikovne in historične značilnosti ter posebnosti, pa tudi nekaj specifičnih individualnih in korporativnih podrobnosti na ravni pojavnih oblike (izdaje) in posamezne enote (izvoda). Številne podatke, značilne za starejše, ročno izdelane publikacije katalogizatorji vnašamo v temu namenjena polja in podpolja formata COMARC. Na strani uporabnikov teh podatkov oziroma knjižničnih katalogov se prav tako pojavljajo značilne raziskovalne potrebe, ki izhajajo iz različnih interesnih področij v okviru zgodovine tiskarstva, založništva, knjigotrštva, knjigoveštva, cirkulacije in recepcije knjige, splošne kulturne zgodovine, umetnostne zgodovine ter zgodovine in njenih pomožnih ved.

Statistični podatki o informacijskih zahtevkih oziroma uporabniških poizvedbah v Zbirki starih tiskov Narodne in univerzitetne knjižnice kažejo, da se je med letoma 2010 in 2016 le 20 % posameznih vprašanj in obsežnejših raziskav na področju starejših, ročno izdelanih publikacij oziroma starejših monografskih virov nanašalo (zgolj) na njihove vsebinske vidike. Preostalih 80 % poizvedb se je nanašalo (tudi) na podatke o proveniencah, različnih rokopisnih zabeležkah, signetih, posameznih likovnih in dekorativnih elementih, vezavah in vodnih znakih.

Med najpogostejše poizvedbe uporabnikov oziroma raziskovalcev starejših monografskih virov sodijo:

- poizvedbe o nekdanjih lastnikih posameznih enot oziroma izvodov (proveniencah),
- poizvedbe o rokopisnih zabeležkah oziroma anotacijah (npr. marginalijah, posvetilih in avtografih) v posameznih enotah oziroma izvodih ter njihovih avtorjih (tudi v povezavi s proveniencami),
- poizvedbe o signetih v povezavi z založniki in s tiskarji ter kraji in z državami izida/natisa.

Med njimi so tudi občasna vprašanja o dekoraciji in strukturnih elementih knjižnih vezav,¹ likovnih in drugih dekorativnih elementih v povezavi s posamezno izdajo (različico izdaje), posameznim izvodom ali posameznim avtorjem ilustracij (grafik), knjigotržcih, knjigovezih in vezavah, papirnicah in vodnih znakih ter cenzorjih oziroma izdajateljih tiskarskih privilegijev.

Medtem ko katalogizacijski standardi in pravilniki ter priročniki, kot so ISBD Consolidated (2011), RDA Toolkit (2016) ter Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga (Verona, 1983, 1986), omenjene podatke in njihovo vlogo v okviru sedanjih in potencialnih nalog ter funkcionalnosti bibliografskega opisa na nivoju pojavne oblike in posamezne enote obravnavajo precej nesistematično oziroma naključno,² pa bibliografski formati, kot sta UNIMARC (2008) in COMARC/B (1991–2008), omogočajo precej natančno beleženje posameznih podatkov, ki se nanašajo na materialne, likovne in historične značilnosti starejših, ročno izdelanih publikacij oziroma starejših monografskih virov. Te podatke je v bibliografske zapise mogoče vnašati v obliki kodiranih oziroma normiranih metapodatkov ali pa v obliki bolj ali manj standardiziranih tekstovnih opomb. Ne glede na njihovo prisotnost v bibliografskih zapisih, pogosto pa tudi zelo visoko raven podrobnosti, so s stališča potencialnih dodatnih funkcionalnosti bibliografskega zapisa oziroma specifičnih uporabniških potreb na tem segmentu gradiva precej slabo izkoriščeni.

Prispevek je nastal na podlagi referata z naslovom: *Sekundarni bibliografski podatci u bibliografskim zapisima: bibliografske baze i istraživački trendovi*, ki je bil leta 2015 predstavljen na posvetovanju 2. mednarodni interdisciplinarni znanstveni skup »Knjižna baština danas« v Osijeku in bo predvidoma objavljen v Analih HAZU (Svoljšak, v tisku). Izvorni prispevek obravnava splošno problematiko prisotnosti in iskalnosti (meta)podatkov o vodnih znakih, signetih, proveniencah, rokopisnih zabeležkah ter strukturnih in dekorativnih elementih ročno izdelanih knjižnih vezav v bibliografskih zapisih in katalogu, medtem ko se ta prispevek poglobljeno in podrobneje ukvarja z (meta)podatki o proveniencah, signetih in rokopisnih zabeležkah v bibliografskih zapisih za starejše monografske vire s posebnim poudarkom na predlogih za razvoj formata COMARC in funkcionalnosti javnega kataloga za ta segment gradiva, glede na cilje in funkcije kataloga, ki jih določa Iflina Izjava o mednarodnih katalogizacijskih načelih (Izjava o

¹ Za analizo problematike metapodatkov o strukturnih in dekorativnih elementih vezav v bibliografskih opisih za starejše monografske vire oziroma v formatih COMARC in UNIMARC glej Svoljšak idr. (v tisku).

² Izjema je italijanski REICAT (2009), ki se podrobneje ukvarja tudi z odgovornostmi na nivoju posamezne enote ter nekaterimi materialnimi vidiki starejših monografskih virov.

mednarodnih katalogizacijskih načelih (ICP), 2017) oziroma glede na entitetno-odnosni model FRBR.

2 Analiza lokacij, oblik in povezav med (meta)podatki, značilnimi za starejše monografske vire v formatu COMARC

Izhajajoč iz opaženih specifičnih informacijskih potreb raziskovalcev starejših monografskih virov bomo izvedli analizo lokacij, oblik in funkcionalnosti naslednjih (meta)podatkov in sklopov (meta)podatkov v formatu COMARC, ki predstavljajo tudi največji delež uporabniških poizvedb. To so (meta)podatki o:

- proveniencah,
- signetih (v povezavi s posameznimi tiskarji, založniki in knjigotržci ter mesti izida) in
- rokopisnih zabeležkah oziroma različnih anotacijah (v povezavi s proveniencah).

Ob analizi posameznega sklopa podatkov podajamo tudi predloge za vzpostavitve ustreznih povezav, ki bi omogočile njihovo kontekstualizacijo, s tem pa tudi izboljšave funkcionalnosti kataloga pri njihovem iskanju, identifikaciji, izbiri ter odkrivanju. Predstavljeni predlogi so osredotočeni predvsem na izkoriščanje (meta)podatkov, ki so že prisotni v zapisih za starejše monografske vire v formatu COMARC, v posameznih primerih so podani tudi predlogi za dopolnitev formata, ki bi bila nujna za doseganje celostnih rešitev.

Analiza in predlogi se naslanjajo na sodobne funkcionalne zahteve za bibliografski zapis in iz njih izhajajoče primere uporabniških poizvedb (Riva, Le Bœuf in Žumer, 2016), pri čemer je posebna pozornost posvečena vzpostavljanju odnosov med posameznimi (meta)podatki in sklopi (meta)podatkov po vzoru RDA Toolkit (2016), ki sicer tukaj obravnavanega segmenta podatkov trenutno, razen v primeru podatkov o nekdanjem lastništvu oziroma proveniencah ter identifikatorjih in lokacijah posameznih enot, še ne obravnava dovolj celostno in podrobno, da bi bilo njegove rešitve mogoče neposredno aplicirati na predstavljene primere.

2.1 Provenience

Provenience oziroma nekdanje lastništvo posameznih enot oziroma sklopov gradiva je mogoče ugotavljati in določati na podlagi rokopisnih zabelež in zaznamkov, kot so podpisi, ekslibrisi, anotacije, avtografi, supralibrosi, lastniške vezave, stare signature in žigi, ter iz različnih evidenc, kot so inventarne knjige

in drugi arhivski dokumenti. Podatki o proveniencah so izjemnega pomena za rekonstrukcijo zgodovinskih knjižničnih zbirk, pa tudi za različne študije ter analize cirkulacije in recepcije posameznega avtorja, dela ter izrazne in pojavne oblike (npr. prevoda, izdaje). Nekdanji lastniki so lahko fizične osebe, formalne in neformalne skupine (npr. rodbine) ali različne pravne osebe (samostani, šolske ustanove in podobno). Posamezen izvod pogosto izkazuje več različnih provenienc, kar omogoča rekonstrukcijo nekdanjega lastništva skozi čas in prostor (Svoljšak in Kocjan, 2013).

Slika 1: Lastniški vpis Wolfganga Engelberta Auersperga v Aldrovandijevi *Serpentum, et draconum historiae libri duo* iz leta 1640

Podatki o proveniencah so v bibliografskem zapisu formata COMARC prisotni v polju **317** (opomba o izvoru, Slika 2) oziroma v polju **316** (opomba k izvodu, Slika 3), kadar se podatku o provenienci/proveniencah pridružujejo še podatki o drugih značilnosti oziroma posebnostih posameznega izvoda oziroma enote. Polji vsebujeta tudi podpolji **5** in **0**, ki podatke o nekdanjem lastništvu in/ali posebnostih izvoda povezujeta s podatkom o signaturi posameznega izvoda in ustanovi, ki ga hrani. Nobena od omenjenih opomb ne predvideva standardiziranih ali normiranih podatkov pri opisu znamenj nekdanjega lastništva in navedbi nekdanjih lastnikov.

Podatke o posameznikih, ki so bili identificirani kot nekdanji lastniki, je mogoče kot normirane podatke vnašati tudi v polje **702** (osebno ime – sekundarna odgovornost), vendar le do nivoja ustanove, ki hrani opisovani izvod, ne pa tudi do nivoja signatur posameznega izvoda, kar je problematično predvsem, kadar ustanova hrani več izvodov, ki izkazujejo različne provenience. Število ponovitev polj **316**, **317** in **702** v primeru večjega števila izvodov z različnimi proveniencami sicer ni omejeno.

317	a	Izvod iz knjižnice Wolfganga Engelberta Auersperga (na vrhu naslovne strani zabeležka: Wolfg. Engleberti S. R. I. Com. Ab Aursperg ... Cat. Inser. Anno 1655)
	5	50001 - Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
	0	GS I 2234

Slika 2: Zapis podatkov o provenienci v formatu COMARC

316	a	Izvod iz knjižnice Wolfganga Engelberta Auersperga z manjkajočo naslovno stranjo in brez prilog na koncu knjižnega bloka
	5	50001 - Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
	0	GS I 9943

Slika 3: Zapis podatkov o provenienci in posebnostih opisovanega izvoda v formatu COMARC

702	3	38206819
	a	Auersperg
	b	Wolfgang Engelbert von
	f	1641-1709
	4	390 - prejšnji lastnik
	5	50001 - Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

Slika 4: Zapis podatkov o nekdanjem lastništvu v formatu COMARC

Omogočanje iskanja oziroma identifikacije, izbire in raziskovanja podatkov o nekdanjih lastnikih v knjižničnem katalogu predpostavlja naslednje ukrepe:

- dosleden vnos normiranih podatkov o nekdanjih lastnikih, ne glede na to, ali so fizične osebe, formalne ali neformalne skupine ter pravne osebe, v polje **702** oziroma vzpostavitev normativne baze z zapisi za vse vrste nekdanjih lastnikov;
- vzpostavitev povezave med normiranimi podatki o nekdanjih lastnikih ter podatki o ustanovah in signaturah posameznih izvodov v hrambi posameznih ustanov (uvedba podpolja **0** v polju **702**, Slika 5);
- uvedba fasete »nekdanji lastnik« v naboru filtrov v javnem katalogu, kadar so ti podatki prisotni v bibliografskem opisu oziroma v bloku **7XX** formata COMARC (koda **390** v podpolju **4** polja **702**);
- vzpostavitev možnosti iskanja po nekdanjih lastnikih v izbirnem in ukaznem načinu iskanja, vezano na prisotnost kode **390** v podpolju **4** polja **702**.

702	3	38206819
	a	Auersperg
	b	Wolfgang Engelbert von
	f	1641-1709
	4	390 - prejšnji lastnik
	5	50001 - Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
	0	GS I 2234

Slika 5: Polje 702 s podpoljem 0, ki omogoča povezavo podatkov o nekdanjem lastniku s podatki o posameznem izvodu v posamezni ustanovi

Funkcionalnosti kataloga bi pri iskanju, identifikaciji, izbiri in raziskovanju podatkov o nekdanjem lastništvu morale uporabnika voditi od splošnega k

specifičnemu (delo, izrazna oblika, pojavna oblika -> posamezna enota/izvod in njen nekdanji lastnik) ali pa od specifičnega k splošnemu (nekdanji lastnik posamezne enote/izvoda -> pojavna oblika, izrazna oblika, delo). Katalog bi tako uporabniku moral odgovoriti na vprašanje: »Kateri naslovi/izdaje ipd. so bili nekoč v lasti posamezne osebe ali ustanove?«, pa tudi na vprašanje: »Del katere zbirke je bil nekoč točno določen posamezen naslov/izdaja ipd.?« S tem bi bila omogočena tako (virtualna) rekonstrukcija in analiza historičnih zbirk kot tudi kontekstualizacija podatkov o nekdanjem lastništvu v povezavi s posamezno izrazno oziroma pojavno obliko.

2.2 Signeti

Tiskarski, založniški in knjigotrški signeti so industrijski zaščitni znaki. Najpogosteje jih najdemo na naslovni strani, drugih preliminarnih straneh ali na koncu knjižnega bloka ob eksplicitih, kolofonih in registrih. Posebej pogosto se pojavljajo v gradivu iz 15., 16. in 17. stoletja. Slog in vsebina signetov se praviloma skladata s splošnimi umetnostnimi, literarnimi in estetskimi usmeritvami posameznega obdobja in/ali prostora, zato jih raziskovalci najpogosteje obravnavajo z umetnostnozgodovinskega ali ikonografskega vidika. Pomembni so tudi za identifikacijo posameznega založnika, tiskarja ali knjigotržca, kadar v opisovanem viru ni nobenega drugega podatka o odgovornosti za pojavno obliko (izdajo).

Slika 6: Signet beneškega tiskarja Melchiorreja Sesse mlajšega na naslovni strani Homerjeve *Odiseje* iz leta 1551

Podatki o tiskarskih in založniških signetih so v bibliografskem zapisu formata COMARC prisotni v podpoljih **j** in **k** polja **140** (antikvarno gradivo – splošno, Sliki 8 in 9) kot kodirani podatki, s katerimi označujemo prisotnost oziroma odsotnost (zgolj tiskarskih in založniških) signetov. Posebnega podpolja za označevanje prisotnosti knjigotrških signetov v formatu COMARC ni. Neizpolnjeni podpolji pomenita, da opisovani vir ne vsebuje tiskarskega oziroma založniškega signeta,

koda »1« v enem ali drugem podpolju pa pomeni, da opisovani vir vsebuje tiskarski oziroma založniški signet.

Slika 7: Naslovna stran brevirja iz leta 1595 oziroma 1596, ki sta ga v sozaložništvu izdala Giovanni Bernardo Sessa in Barezo Barezi in zato prinaša signeta obeh tiskarjev oziroma založnikov

140 j 1 - tiskarski signet je prisoten

Slika 8: Zapis podatkov o prisotnosti tiskarskega signeta v formatu COMARC

140 k 1 - založniški signet je prisoten

Slika 9: Zapis podatkov o prisotnosti založniškega signeta v formatu COMARC

Glavni strokovni problem pri vnosu oziroma kodiranju podatkov o signetih predstavlja dejstvo, da funkcije tiskarja, založnika in knjigotrčca v razvoju tiskarske, založniške in knjigotrške obrti oziroma industrije³ med seboj niso bile strogo ločene ali formalno zamejene, kot so danes, pač pa so se, posebej v 15., 16. in 17. stoletju, neprenehoma izmenjevale in spreminjale. Zato bi bilo smiselno razmisliti o združevanju podpolj 140 j in k v eno samo podpolje, v katerem bi označili zgolj prisotnost signeta, ne glede na opredelitev odgovornosti za pojavno obliko oziroma izdajo v impresumu, kolofonu ali eksplicitu (založnik, tiskar, knjigotržec ali različne kombinacije funkcij). Bibliografski opis ter bibliografski format bi se s tem tudi smiselno prilagodila zgodovinskim dejstvom, povezanim z razvojem knjižne industrije. Določena oseba je namreč v določenem obdobju lahko nastopala kot tiskar in/ali založnik, v drugem pa kot založnik in/ali knjigotržec,

³ Vloge tiskarja, založnika in knjigotrčca med seboj niso ločene in se pogosto izmenjujejo. Določena oseba/ustanova je lahko hkrati založnik, tiskar in knjigotržec ali pa določena oseba/ustanova nekaj časa nastopa samo kot založnik, nekaj časa samo kot tiskar, nekaj časa pa samo kot knjigotržec (v različnih kombinacijah). Kot založnik lahko nastopa tudi avtor ali mecen (glej Richardson (1999), Febvre in Martin (2010) ter številne druge temeljne in aktualne znanstvene študije s področja zgodovine knjige, vključno s podatkovnimi bazami, kot sta ISTC (2016) in EDIT16 (2016)).

obstajale pa so tudi tako imenovane tiskarske in založniške družbe ter različna formalna in manj formalna partnerstva (Slika 7), ki so združevala fizične in pravne osebe s področja tiskarske, založniške in knjigotrške obrti in industrije, s tem pa tudi njihove zaščitne znake (signete), ki so se glede na vlogo in pripadnost posameznikov lahko pojavljali v različnih kombinacijah in kontekstih.

Vnos podatkov o prisotnosti signeta/signetov v posameznem opisovanem izvodu se tako ne bi ravnal po vsakokratni navedbi vloge oziroma funkcije posamezne osebe/delavnice/družbe v impresumu, kolofonu in eksplicitu, ampak bi bil prisoten le kot splošna kategorija, uporabna za indeksacijo ter vzpostavitev ustreznih faset in filtrov, namenjenih iskanju oziroma identifikaciji, izbiri in raziskovanju podatkov o pojavnih oblikah (izdajah), ki vsebujejo signete posameznih tiskarjev, založnikov in/ali knjigotržcev ter obratno.

Uporabniške poizvedbe, ki smo jih v preteklih letih zabeležili v Zbirki rokopisov, redkih in starih tiskov NUK-a, povezane z založniki, tiskarji in knjigotržci ter njihovimi signeti, se najpogosteje nanašajo na:

- prisotnost signetov v izdajah posameznega tiskarja, založnika oziroma knjigotržca,
- prisotnost signetov v izdajah z določenega ozemlja (npr. Italija, Francija),
- prisotnosti signetov v izdajah iz določenega mesta (npr. Benetke, Pariz),
- prisotnost signetov v izdajah iz določenega obdobja (npr. 1500–1600),
- različne kombinacije zgornjih poizvedb (npr. signeti v pariških izdajah med 1550 in 1600, signeti italijanskih tiskarjev v 15. stoletju, signeti določenega tiskarja/založnika/knjigotržca v določenem obdobju).

102	a	ita - Italija
140	j	1 - Zapis podatkov o nekdanjem lastništvu v formatu COMARC signet je prisoten
	k	1 - založniški signet je prisoten
210	a	Venetiis
	c	ex officina Melchioris Sessae
	d	1551
620	d	Venezia
702 01	3	38206819
	a	Sessa
	b	Melchiorre
	f	1641–1709
	4	610 - tiskar

Slika 10: Polja in podpolja v formatu COMARC, nujna za vzpostavitev nujnih povezav ter faset in filtrov na relaciji država izida-kraj izida-letno/obdobje izida, tiskar/založnik/knjigotržec-signet

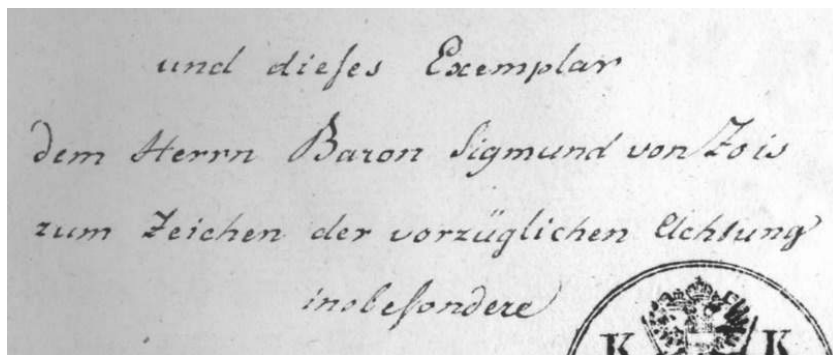
Da bi omogočili iskanje, identifikacijo, izbiro in raziskovanje različnih kombinacij zgoraj naštetih podatkov v knjižničnem katalogu, bi bili nujni naslednji ukrepi:

- dosleden vnos normiranih podatkov o tiskarjih, založnikih in knjigotržcih, ne glede na to, ali so fizične osebe, formalne ali neformalne skupine oziroma pravne osebe, v polje **702** (kode v podpolju **4: 160**-knjigotržec, **610**-tiskar in **650**-založnik) oziroma vzpostavitev normativne baze z zapisi za individualne in korporativne odgovornosti za to področje;
- dosleden vnos sodobne oblike imena kraja izida v podpolje **620 d**;
- dosleden vnos podatka o prisotnosti signeta v posamezni pojavnosti oziroma izdaji, ne glede na to, ali gre za tiskarski, založniški ali knjigotrški signet, v za to namenjeno podpolje polja **140** v formatu COMARC (glej Sliko 10);
- uvedba filtra »vsebuje signet« v naboru faset (OPAC), kadar so ti podatki prisotni v bibliografskem opisu oziroma v določenih poljih formata COMARC.

Nadgradnja funkcionalnosti kataloga na tem segmentu bi morala omogočati tudi različne povezave med podatki o državi in kraju izida/natisa, letu/obdobju izida/natisa, podatki o tiskarju, založniku oziroma knjigotržcu in podatki o prisotnosti signetov v posameznih izdajah oziroma pojavnih oblikah.

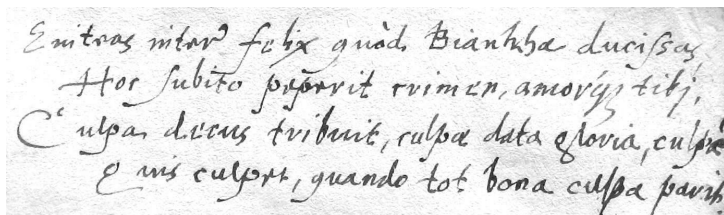
2.3 Rokopisne zabeležke

Rokopisne zabeležke obsegajo vse zaznamke, ki so jih nekdanji lastniki oziroma uporabniki in bralci posamezne enote oziroma izvoda pustili na katerem koli mestu v gradivu. Tako imenovani anotirani izvodi so posebnega pomena za raziskovanje recepcije posameznih del ter njihovih izraznih in pojavnih oblik skozi prostor in čas, pa tudi za raziskovanje provenienc na ravni posamezne enote (izvoda).

Slika 11: Avtograf – posvetilo avtorja Žigi Zoisu v *Deliciae Cobresianae* iz leta 1782

Med rokopisne zabeležke, iz katerih so mnogokrat neposredno razvidne tudi proveniencie, sodijo posvetila, avtografi, rokopisni ekslibrisi in različni (datirani ali nedatirani) podpisi lastnikov. Med najpogostejšimi rokopisnimi zabeležkami, iz katerih je s pomočjo paleografskih in grafoloških metod prav tako mogoče razbrati nekdanje lastništvo, so obrobni komentarji oziroma marginalije ter različne zabeležke in komentarji na spojnih listih.

Slika 12: Besedna igra na spojnem listu v *Templum omnium iudicium pontificiae, cesareae, regiae, inferiorisque potestatis* iz leta 1575, avtor je Gašper Žitnik

Podatki o rokopisnih zabeležkah so v bibliografskih zapisih formata COMARC prisotni v poljih **316** ali **317** (Sliki 13 in 14) v obliki nestandardiziranih opomb k izvodu in/ali opomb o provenienci. Posebnega polja za označevanje prisotnosti zabeležk oziroma anotacij v formatu COMARC ni.

316	a	Na fol. 56r krajša besedna igra, ki se nanaša na toskansko vojvodinjo Bianco Capelli, avtor Gašper Žitnik
	5	50001 - Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
	0	GS I 7878

Slika 13: Zapis podatkov o rokopisni zabeležki v formatu COMARC

317	a	Izvod iz knjižnice Žige Zoisa z avtografom (avtorjevim posvetilom) na sprednjem spojnem listu
	5	50001 - Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
	0	GS I 9999

Slika 14: Zapis podatkov o provenienci in posebnostih opisovanega izvoda v formatu COMARC

Da bi omogočili iskanje, identifikacijo, izbiro in raziskovanje izraznih oblik, pojavnih oblik oziroma posameznih enot (izvodov), ki vsebujejo rokopisne zabeležke, pa tudi identifikacijo njihovih avtorjev, kadar je to mogoče, bi bili nujni naslednji ukrepi:

- dosledno (standardizirano) beleženje podatkov prisotnosti rokopisnih zabeležk (anotacij) v posameznih enotah, ki bi bili vezani na posamezen izvod iz posamezne ustanove. To bi lahko omogočili z ustreznim podpoljem v polju **141**

- (antikvarno gradivo – značilnosti izvoda), v katerem bi bilo podatke mogoče povezati s posamezno ustanovo in posameznim izvodom (kodo »1« za izvod z anotacijami/anotiran izvod);
- dosleden vnos normiranih podatkov o (identificiranih) avtorjih zabeležk/anotacij, vezanih na posamezen izvod in posamezno ustanovo, v polje **702** (enako kot pri proveniencah, glej poglavje 2.1);
 - uvedba ustreznih kod za identificirane avtorje zabeležk/anotacij v podpolju **702 4** (glej Sliko 15).

141	y	1 - izvod vsebuje anotacije
	5	50001 - Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
	0	GS I 7878
200 0	a	Templum omnium iudicum pontificiae, cesariae, regiae, inferiorisque potestatis
	f	auctore D. Lancelotto Conrado Laudense
205	a	Editio tertia
316	a	Na fol. 56r krajša besedna igra, ki se nanaša na toskansko vojvodinjo Bianco Capelli, avtor Gašper Žitnik
	5	50001 - Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
	0	GS I 7878
700 01	3	38206819
	a	Corradi
	b	Lancelotto
	4	070 - avtor
702 01	3	556748
	a	Žitnik
	b	Gašper
	f	1541–1552
	4	390 - prejšnji lastnik
	4	999 - avtor anotacij
	5	50001 - Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
0	GS I 7878	

Slika 15: Osnovna polja in podpolja v formatu COMARC, nujna za vzpostavitev nujnih povezav ter faset in filtrov na relaciji delo/avtor-pojavna oblika-(anotirana) enota ter (anotirana) enota/avtor anotacij (vključno s podatkom o nekdanjem lastništvu/proveniencah)

Nadgradnja funkcionalnosti kataloga na tem segmentu bi vključevala vzpostavitev dveh faset: »anotirani izvodi« ter »avtor anotacij«, v primeru, da se zgoraj naštetih podatki standardizirani in normirani pojavljajo v bibliografskem opisu oziroma zapisu formata COMARC. Iskanje, identifikacija, izbira in raziskovanje enot bi bilo tako mogoče na relaciji: delo/avtor-pojavna oblika (izdaja)-anotirana enota (izvod)/avtor anotacij, ob tem pa bi bilo smiselno razmisliti tudi o nadgradnji iskalnika, da bi lahko omogočal iskanje vseh enot, ki vsebujejo anotacije istega avtorja oziroma istega nekdanjega lastnika, kadar je ta identificiran.

3 Sklep

Ob nenehnem povečevanju zanimanja za različne elemente in vidike stare, ročno izdelane knjige, vključno s temeljnimi raziskavami in študijami na področju zgodovine knjige, ki slednjo obravnavajo kot kulturni, materialni in zgodovinski objekt v kontekstu različnih kulturno-zgodovinskih okvirjev, in s tem povezanimi informacijskimi potrebami specifičnih skupin uporabnikov se odpirajo metodološka in tehnična vprašanja, ki se nanašajo na funkcionalnosti sedanjih bibliografskih opisov/zapisov oziroma katalogov in podatkovnih zbirk na tem segmentu. V prvi vrsti gre za vprašanje prisotnosti oziroma odsotnosti sodobnih funkcionalnosti bibliografskih zapisov in bibliografskih podatkovnih zbirk (katalogov) na področju starejših monografskih virov in njihovih posebnosti, v širšem smislu pa zagotovo tudi za vprašanje možnih povezovanj med različnimi podatkovnimi zbirkami in katalogi drugih kulturnih institucij, ki tako kot knjižnice hranijo tovrstno gradivo in gradijo podatkovne zbirke. Osnovo za razmislek o povezovanju in boljši kontekstualizaciji metapodatkov v okviru bibliografskih, pa tudi drugih metapodatkovnih formatov in podatkovnih zbirk različnih dediščinskih inštitucij, nudijo Izjava o mednarodnih katalogizacijskih načelih (ICP) (2017) in družina konceptualnih modelov FRBR, ki so zbrani v okviru modela FRBR Library Reference Model (Riva idr., 2016), pa tudi katalogizacijski pravilnik Resource Description and Access – RDA (RDA Toolkit, 2016), ki na prvo mesto postavlja pravdnose med posameznimi entitetami in sklopi podatkov v bibliografskem opisu.

Rezultati opravljene analize kažejo na pomanjkanje relevantnih medsebojnih povezav in odnosov med obravnavanimi metapodatki in sklopi metapodatkov v bibliografskem opisu oziroma bibliografskih zapisih formata COMARC za starejše monografske vire, kar znižuje kakovost uporabniške izkušnje pri uporabi javnega kataloga na tem segmentu. Z vzpostavitvijo predlaganih odnosov med kodiranimi in normiranimi metapodatki oziroma relevantnimi sklopi metapodatkov bi bilo ugotovljene pomanjkljivosti na področju iskalnika ter pomožnih filtrov in faset mogoče relativno enostavno odpraviti. Večina nadgradenj, ki bi jih potrebovali za dosego predlaganih izboljšav oziroma funkcionalnosti bibliografskih zapisov na tem segmentu gradiva⁴ in kataloga, je izvedljiva brez bistvenih posegov v sedanji format, saj so podatki, ki jih potrebujemo, v zapisih za starejše monografske vire že prisotni. Na nekaterih točkah (glej poglavje 2.2) bi bilo treba razmisliti tudi o ustreznih in smiselnih spremembah in nadgradnjah v smeri prilagoditve bibliografskega formata realnim zgodovinskim okoliščinam in dejstvom na področju zgodovine založništva, knjigotrštva in tiskarstva, predvsem pa uporabniškimi

⁴ Glej tudi analizo izvedljivosti FRBR-izacije na področju bibliografskih zapisov za starejše monografske vire T. Katić (2007).

potrebam. Najpomembnejšo izboljšavo na tem področju predstavljajo funkcionalne nadgradnje in prilagoditve uporabniškega iskalnika ter določanje relevantnih filtrov oziroma faset za obravnavani segment gradiva. Zagotovo je na mestu tudi razmislek o tem, katere funkcionalnosti in raziskovalna orodja bi bili uporabni na širšem, splošnem nivoju (vse gradivo, ne glede na datacijo), katere pa bi bilo smiselno aplicirati samo v povezavi z gradivom, ki ima značilnosti starejših monografskih virov oziroma je bibliografsko obdelano v skladu s temi posebnostmi (Slika 16).

Slika 16: Segmentacija kataloga z namenom omogočanja prilagojenih funkcionalnosti (iskanje, filtri, fasete) glede na specifične (meta)podatke v bibliografskih zapisih za gradivo, nastalo v tem obdobju (prirejeno po: COBISS+, 2016)

Skrbniki in katalogizatorji starejšega knjižničnega gradiva smo praviloma tudi primarni informatorji za ta segment. Vedno pogosteje se srečujemo s kompleksnimi uporabniškimi oziroma raziskovalnimi vprašanji, ki se nanašajo tako na vsebino naših zbirk kot tudi na zgoraj obravnavane materialne in zgodovinske posebnosti. Preostajata nam dve rešitvi: kompleksne poizvedbe tipa: »katere izdaje Boccacciovega *Dekameron*a vsebujejo anotacije«, »koliko francoskih izdaj iz 16. stoletja vsebuje tiskarske signete« ali »koliko knjig je bilo nekoč v lasti Janeza Krstnika Seebacha« lahko še nadalje rešujemo na analogen način, to je s pomočjo vsakokratnega pregledovanja (pre)obsežnega števila posameznih bibliografskih zapisov oziroma fizičnih enot. Lahko pa tudi nadgradimo in optimiziramo vnos specifičnih podatkov v bibliografske zapise, s ciljem omogočanja njihove medsebojne povezanosti oziroma kontekstualizacije v javnem katalogu. Z naslonitvijo na sodobne konceptualne modele oziroma funkcionalne zahteve za bibliografski zapis bi se vsekakor približali plodnejšemu sodelovanju med katalogizatorji ter raziskovalci različnih vidikov in posebnosti starejših monografskih virov na bolj smiseln in dolgoročen način. Vsak že uveljavljen ali dodaten (meta)podatek, ki bi ga kontekstualizirali z namenom bolj poglobljenega iskanja in raziskovanja, bi zagotovo omogočil naprednejšo uporabniško izkušnjo, ki bi bila hkrati skladna tudi s specifičnimi uporabniškimi potrebami na tem področju. To bi bil prav tako velik korak proti celovitejši predstavitvi značilnih in pomembnih vidikov naše pisne kulturne dediščine, ki bi tako zagotovo prinesel tudi številne nove potencialne pri povezovanju in izmenjavi podatkov z drugimi kulturnimi ustanovami

ter sodelovanju s skrbniki mednarodnih podatkovnih zbirk in katalogov s področja starejšega gradiva oziroma pisne kulturne dediščine, kot so ISTC, GW, MEI, EDIT16, VD16 in CERL Thesaurus, ter z globalno znanstveno-raziskovalno skupnostjo, ki se ukvarja z različnimi vidiki zgodovine knjige.

Navedeni viri

COBISS+. (2016). Maribor: Institut informacijskih znanosti. Pridobljeno 18. 11. 2016 s spletne strani: <https://plus.si.cobiss.net/opac7/bib/search>

COMARC/B Format. (1991–2008). Maribor: Institut informacijskih znanosti.

EDIT16. (2016). Roma: Istituto Centrale per il Catalogo Unico delle biblioteche italiane e per le informazioni bibliografiche. Pridobljeno 18. 11. 2016 s spletne strani: http://edit16.iccu.sbn.it/web_iccu/ihome.htm

Febvre, L. in Martin, H. L. (2010). *The coming of the book: the impact of printing 1450–1800*. London: Verso.

ISBD: *International Standard Bibliographic Description: consolidated edition*. (2011). München: De Gruyter Saur. Pridobljeno 18. 11. 2016 s spletne strani: http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/isbd/isbd-cons_20110321.pdf

ISTC: *incunabula short title catalogue*. (2016). London: British Library Board. Pridobljeno 18. 11. 2016 s spletne strani: <http://www.bl.uk/catalogues/istc/index.html>

Izjava o mednarodnih katalogizacijskih načelih (ICP), izdaja 2016 z manjšimi popravki, 2017. (2017). *Knjižnica*, 61(1–2), 261–278.

Katić, T. (2007). *Stara knjiga: bibliografska organizacija informacija*. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo.

RDA Toolkit. (2016). Chicago: American Library Association. Pridobljeno 18. 11. 2016 s spletne strani: <https://access.rdatoolkit.org/>

REICAT: *regole italiane di catalogazione*. (2009). Roma: ICCU. Pridobljeno 18. 11. 2016 s spletne strani: http://www.iccu.sbn.it/upload/documenti/REICA_bozza_complessiva_genn2009.pdf

Richardson, B. (1999). *Printing, writers and readers in renaissance Italy*. Cambridge: University Press.

Riva, P., Le Bœuf, P. in Žumer, M. (2016). *FRBR-library reference model*. Haag: IFLA. Pridobljeno 18. 11. 2016 s spletne strani: http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/frbr-lrm/frbr-lrm_20160225.pdf

Svoljšak, S. (v tisku). Sekundarni bibliografski podaci u bibliografskim zapisima: bibliografske baze i istraživački trendovi. *Anali Zavoda za znanstveni i umjetnički rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Osijeku*.

Svoljšak, S., Malešič, J., Štolfa, A. in Kocjan, U. (v tisku). Bookbinding description in library catalogues, and bibliographies: an attempt at a basic metadata scheme. *Bibliologia: elementa ad librorum studia pertinentia*, (45).

Svoljšak, S. in Kocjan, U. (2013). *Provenience starih tiskov Narodne in univerzitetne knjižnice*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.

UNIMARC manual. Bibliographic format. (2008). München: K. G. Saur.

Verona, E. (1983). *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga. Dio 2, Kataložni opis*. Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo.

Verona, E. (1986). *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga. Dio 1, Odrednice i redalice* (2. izmijenjeno izd.). Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo.

dr. Sonja Svoljšak

Narodna in univerzitetna knjižnica, Turjaška 1, 1000 Ljubljana
e-pošta: sonja.svoljsak@nuk.uni-lj.si

Izhodišča za proučevanje kakovosti podatkov v bibliografskih in normativnih zapisih: kakovost podatkov v kontekstu in raziskovalne usmeritve v katalogizaciji

Researching the quality of data of bibliographic and authority records: the data quality in the context and research directions in cataloging

Branka Badovinac

Oddano: 10. 3. 2017 – Sprejeto: 5. 5. 2017

1.02 Pregledni znanstveni članek

1.02 Review article

UDK 025.32

Izvelek

Namen: S prispevkom smo želeli opozoriti na nekatera izhodišča za proučevanje kakovosti podatkov v bibliografskih in normativnih zapisih. Specifično nas je zanimalo 1) razumevanje kakovosti podatkov v katalogizaciji, 2) teoretične osnove in pojmi o kakovosti podatkov ter 3) usmerjenost novjših raziskav o kakovosti podatkov s področja katalogizacije (vključujoč digitalne knjižnice).

Metodologija/pristop: Prva dela raziskave sta zasnovana eksplorativno, medtem ko smo se v študiji raziskovalnih usmeritev z metodo analize literature omejili na pomembnejše objave v letih 2003–2016.

Rezultati: Kakovost podatkov smo umestili v katalogizacijo tako, da smo poskusili opredeliti dejavnike, ki vplivajo na razumevanje kakovosti podatkov v katalogizaciji. V prispevku smo povzeli nekaj izhodišč z vidikov uporabnika, enotne obdelave, organizacije/racionalizacije delovnega procesa, katalogizatorjev ter tehnologije in programske opreme. Na podlagi drugega dela prispevka o teoretičnih osnovah o kakovosti podatkov smo nato raziskovalne usmeritve povzeli skozi prizmo opredeljevanja napak, dimenzij, uporabo mer in metod merjenja, vrednotenja in interpretacije ugotovitev, tehnike in aktivnosti pri odpravljanju napak. Rezultati so pokazali možnosti razširitve nabora dimenzij, ki opredeljujejo kakovost podatkov, ter nakazali problem

ekspertnega vrednotenja in smer razvoja bolj sofisticiranih avtomatiziranih postopkov merjenja in odpravljanja napak.

Omejitve raziskave: Zaradi obsežnosti raziskovalnega vprašanja in slabše sistematičnosti pri izboru virov so nekateri vidiki premalo problematizirani.

Izvirnost/uporabnost raziskave: Študija zapolnjuje nekatere teoretične vrzeli pri preučevanju kakovosti podatkov v katalogizaciji.

Ključne besede: *katalogizacija, kakovost podatkov, metapodatki, bibliografski zapisi, normativni zapisi*

Abstract

Purpose: The aim of the study is to explore starting points in researching the quality of data in bibliographic and authority records, specifically 1) how is the concept of data quality determined in cataloguing field, 2) what are basic theoretical concepts of data quality, and 3) what are research directions in data quality according to the contemporary professional literature in cataloguing (including digital libraries).

Methodology/approach: The first two parts are designed in exploratory research manner, the third part has been conducted by literature review of contemporary works in the field of cataloguing in the years 2003–2016.

Results: Five main factors were identified in comprehension of data quality in the field of cataloguing: users, contents and format standards, workflow rationalization, cataloguers, and cataloguing technology. From the theoretical basis the contemporary literature was disposed in the following viewpoints: determining the data problems, dimensions, metrics and evaluation, quality assessment and study interpretations, and techniques and activities of data enhancement. The results are showing trends in the extension of possible dimensions and development in automatic metric and evaluation. Moreover, the subjective evaluation from the expert point of view has been highlighted.

Research limitation: Because of the extensiveness of the research question and the arbitrariness in selecting the sources, some issues have not been explored in detail.

Originality/practical implications: The study is filling up some theoretical gaps in researching data quality.

Keywords: *cataloguing, data quality, metadata, bibliographic records, authority records*

1 Uvod

S prispevkom smo želeli opozoriti na nekatera izhodišča za proučevanje kakovosti podatkov v bibliografskih in normativnih zapisih, za katera ocenjujemo, da so v slovenskem prostoru premalo raziskana. Prispevek je razdeljen na tri dele. Razumevanje kakovosti je kontekstualno, zato smo pojem kakovosti podatkov

najprej umestili na področje katalogizacije in poskusili opredeliti dejavnike, ki vplivajo na razumevanje in s tem vrednotenje kakovosti podatkov. V drugem delu smo proučili teoretične osnove in pojme o kakovosti podatkov širše, torej povzeli smo spoznanja iz sorodnih in drugih raziskovalnih področij. Na podlagi teh spoznanj smo nato v tretjem delu izvedli raziskavo, kjer nas je zanimalo, katere so raziskovalne usmeritve v novejših študijah o kakovosti podatkov s področja katalogizacije (vključujoč tudi digitalne knjižnice). Prva dela oziroma poglavji v prispevku sta zasnovana eksplorativno, medtem ko smo se v študiji raziskovalnih usmeritev z metodo analize literature omejili na pomembnejše objave v letih 2003–2016.

Zanimajo nas **podatki v bibliografskem in normativnem zapisu**, zato smo se glede na uveljavljeno terminologijo¹ odločili, da so enota našega preučevanja podatki v najširšem smislu. Čeprav bi izraz metapodatek lahko obravnavali kot le en tip podatkov v zapisu (glej Aljumaili, Karim in Tretten, 2016; Bibliotekarski terminološki slovar, 2009), ga razumemo kot sinonim za našo enoto preučevanja. Metapodatek je navadno strukturiran, kodiran podatek, ki opiše značilnosti entitete z namenom identifikacije, odkrivanja, vrednotenja, upravljanja in ohranjanja. Poznamo tri tipe metapodatkov: opisni metapodatki (opišejo vsebino vira za identifikacijo, iskanje in poizvedovanje), strukturni metapodatki (opišejo arhitekturo in odnose različnih delov vira za navigacijo) in administrativni podatki (opišejo tehnične vidike vira za obdelavo in upravljanje) (prim. Zeng in Qin, 2008).²

¹ *Bibliografski podatek* je vsak podatek o delu, dokumentu, publikaciji, ki skupaj z drugimi podatki omogoča njegovo identifikacijo in/ali opis. *Bibliografski opis* so po strokovnih načelih izbrani in razporejeni bibliografski podatki; *popolni nivo bibliografskega opisa* je opis z vsemi mogočimi elementi, priporočen za nacionalne bibliografije (poznamo še skrajšani in minimalni bibliografski opis). *Bibliografski vpis* je osnovna enota knjižničnega kataloga, ki vsebuje bibliografski opis, razporejevalne, lokacijske in druge podatke; *kataložni vpis* je osnovna enota knjižničnega kataloga, ki vsebuje ali bibliografski vpis ali normativni vpis ali napotilni vpis. *Popolni kataložni vpis* obsega bibliografski opis, značnico, signaturo in razporejevalni ključ. *Bibliografski zapis* je računalniški zapis bibliografskega vpisa; celotni bibliografski zapis zajame vse bibliografske podatke v skladu s katalogizacijskimi pravili. *Normativni vpis* je v klasičnem katalogu kataložni vpis, ki se začneja z iskalnim elementom v obliki enotne značnice, lahko pa vsebuje še opombe, variantne in sorodne značnice. Normativni vpis postane v računalniškem okolju *normativni zapis* (Bibliotekarski terminološki slovar, 2009).

² Metapodatkovni opis je sicer sestavljen iz ene ali več metapodatkovnih izjav (elementov) o enem viru, metapodatkovni zapis pa je strukturirana prezentacija opisnih, administrativnih in strukturalnih informacij enote ali zbirke (prim. Zeng in Qin, 2008).

2 Umestitev kakovosti podatkov na področju katalogizacije

Pojem kakovost podatkov v katalogizaciji se je razvijal skupaj z oblikovanjem bibliografske kontrole in vzajemne katalogizacije. V ameriškem prostoru ga je mogoče zaznati že v 19. stoletju, sredi 20. stoletja se poudarja v kontekstu produktivnosti; v 70. in 80. letih prejšnjega stoletja pa je vzporedno s pojavom kooperativnih sistemov največ pozornosti dobil v okviru podatkovnih zbirk. Kasneje se pojem kakovost podatkov pojavi v vprašanju, kaj razume in želi uporabnik; z razvojem digitalnih knjižnic in novih generacij katalogov v zadnjih desetletjih pa se pogosto pojavi v kontekstu interoperabilnosti in migracij podatkov (prim. Graham, 1990; Snow, 2011; Schultz-Jones, Snow, Miksa in Hasenyager, 2012; Zeng in Qin, 2008; Moulasion Sandy in Dykas, 2016; Tani, Candela in Castelli, 2013). Med prvimi sta v slovenskem prostoru na kakovost podatkov oziroma »ekologijo vzajemnih in lokalnih baz« opozorila Urbajs in Šobot že leta 1991; zaradi zahtev uvajanja najrazličnejših aplikacij in vključevanju novih knjižnic v sistem COBISS.SI pa se je razvoj mehanizmov zagotavljanja kakovosti postopoma nadgrajeval (Seljak, 2006).

Večina strokovnjakov se strinja, da je *namen kakovosti zapisov v prvi vrsti zadovoljiti potrebe končnih uporabnikov, v skladu z načeli vzajemnosti, standardizacije in izmenjave podatkov v lokalnem in mednarodnem okolju*. Definicije poudarjajo potrebe končnega uporabnika. Najpogosteje je v rabi pragmatična opredelitev, da naj kakovost »ustreza namenu«, v katalogizaciji je to v prvi vrsti cilj knjižničnega kataloga (prim. Graham, 1990; Harmon, 1996; Thomas, 1996; Petek, 1998; Paiste, 2003; MacEwan in Young, 2004; Danskin, 2006; Hider in Tan, 2008; Stvilia in Gasser, 2008; Bade, 2008).

Pojem kakovost podatkov je vpet v opredelitve kakovostnega kataloga. Npr. po Myall in Chambers (2007) lahko kakovost kataloga opredelimo: 1) z vidika kakovosti posameznih kataložnih zapisov glede na zastavljeno funkcionalnost in dogovorjene standarde in 2) z vidika kakovosti celotne strukture in predstavitve kataloga ter 3) z vidika kakovosti katalogizacijske storitve kot dela celotne knjižnične dejavnosti (npr. pravočasnost vnosa zapisa). Z vidika ugotavljanja uspešnosti katalogizacijskega procesa lahko katalog ovrednotimo s kvantitativnimi (npr. število prirasta, čas obdelave) in kvalitativnimi kazalci (delež ustreznosti zapisov glede na standarde) (Massey, 2000). Po Petek (1998) pa kakovost kataloga lahko presojamo z vidika pravilnosti kataložnega vpisa in z vidika zadovoljstva uporabnikov (npr. uspešnostjo iskanja).

Na področju digitalnih knjižnic se kakovost podatkov umešča v splošne evalvacijske analize (prim. Tani idr., 2013), z vidika sistemov upravljanja znanja pa se kakovost podatkov lahko meri na nivoju vsebine informacij, vira informacij in kakovosti informacijskega sistema (prim. Aljumaili idr., 2016).

Na dojetje kakovosti podatkov vpliva več dejavnikov, v nadaljevanju smo povzeli nekaj izhodišč z vidikov: *uporabnik kataloga in drugih storitev, enotna obdelava, organizacija/racionalizacija delovnega procesa, katalogizator, tehnologija in programska oprema*.

2.1 Uporabnik

Uporabnik je najpomembnejši dejavnik pri presoji kakovosti podatkov. Žal so študije uporabnikov o kakovosti podatkov redke, verjetno tudi zaradi njihove zahtevne izvedljivosti, posploševanje rezultatov pa je navadno omejeno na posamezne študije primera (manjše skupine uporabnikov). Študije uporabnikov so tesno vezane na preučevanje javnih računalniških katalogov (OPAC), kar povzroča metodološke in interpretativne nejasnosti, npr. ne vemo, kaj v resnici uporabnik vrednoti: kakovost podatkov ali funkcionalnost vmesnika, iskalnika, prikaz rezultatov itn. (prim. Ma, Mo in Luo, 2014). Ne nazadnje pa kakovosti podatkov ne moremo več pogojevati le v okviru kakovosti kataloga, saj knjižnični katalog ni več glavna vstopna točka iskanja virov in tudi ne edini produkt knjižnice.

V številnih študijah, ki so povezane s katalogom in pojmom kakovosti podatkov, razbiramo informacije o obsegu (naboru) in vrstah podatkov. Starejše študije so ugotavljale, da uporabniki uporabljajo zelo malo podatkov: najpogosteje so bili v rabi podatek o avtorju, naslovu in letu izida, manj podatki o ilustracijah, velikost dokumenta in knjižne zbirke, podobni rezultati pa so veljali tudi za knjižnično osebje. Uporabniki so najpogosteje iskali dejanski dokument ali pa dokumente na določeno temo; slednje je značilno tudi za tedanje računalniške kataloge (prim. Petek, 1998). Da je za uporabnike najpomembnejša identifikacija vira in da potrebujejo le malo podatkov, zapiše tudi Kavčič (2012), ki je pri presoji o kakovosti bibliografskih zapisov preverjala, ali lahko uporabniki najdejo določeni vir na podlagi v zapisu navedenih podatkov.

Ne nazadnje Kavčič in Velkavrh (2009) argumentirata tudi, da je knjižničar med drugim uporabnik. Odmevna OCLC-jeva študija iz leta 2009 pa kaže, da obstajajo razmeroma velike razlike med potrebami končnih uporabnikov in knjižničarji kot uporabniki (Calhoun, Cantrell, Gallagher in Hawk, 2009). Ugotovili so, da končni uporabniki spletnih (online) katalogov pričakujejo več kot gole podatke, potrebujejo dodane vrednosti podatkov (povzetke, kazalo vsebin) in pomoč pri iskanju informacij z različnimi orodji (npr. omejevanje) ter sorodne predmetne oznake. Ugotovitev, da uporabniki od knjižničnih katalogov pričakujejo več podatkov, kot jih navaja ISBD; medtem ko so nekateri elementi verjetno odveč, potrjujeta tudi Švab in Žumer (2016). Petrucciani (2015) pa opozori, da četudi so podatki točni, težave izhajajo iz razlik med »katalogizacijskim jezikom« in obliko podatkov, ki

bi jih uporabniki razumeli. »Jezik katalogizacije« je namreč abstrakten, medtem ko je jezik končnih uporabnikov specifičen.

2.2 Enotna obdelava

Enotna obdelava je izrazito vpeta v mednarodne standarde za zajem vsebine, strukture in vrednosti³ podatkov in je v strokovni literaturi deležna največ pozornosti. V zadnjih dveh desetletjih so standardi v postopkih posodabljanja. Novo izhodišče v katalogizaciji je Iflina družina konceptualnih modelov FZBZ,⁴ ki podajajo osnovo, kako informacijo opišemo in organiziramo oziroma jo identificiramo in določimo odnose. Zanimivo je, da niti model Funkcionalne zahteve za bibliografske zapise – FZBZ ne temelji na empiričnih raziskavah, nekaj kasnejših študij pa je potrdilo intuitivnost modela (prim. Pisanski in Žumer, 2009; Zhang in Salaba, 2012; Cossham, 2013).

Ne glede na pomanjkljivosti modela (prim. Petrucciani, 2015) so na teh osnovah oblikovana nova katalogizacijska načela (Izjava, 2009; Statement, 2016). Ta načela se nanašajo na izdelavo katalogizacijskega pravilnika, cilje in funkcije kataloga, zahteve iskanja in najdenja. Poleg tega še določajo, da morajo pravilniki upoštevati entitete, attribute in odnose v Iflinih konceptualnih modelih (da mora bibliografski opis, tj. opisni del bibliografskega zapisa, temeljiti na Iflinem standardu ISBD), način izbire točk dostopa⁵ v bibliografskih podatkih (zapisih)⁶ ter obliko in izbiro točk dostopa v normativnih podatkih (zapisih). V izdajo načel iz leta 2016 so vključene še značilnosti novih kategorij uporabnikov in spremenjenih uporabniških vedenj, novih orodij za odkrivanje informacij, interoperabilnost in dostopnost podatkov.

Pri izdelavi katalogizacijskega pravilnika je najpomembnejše načelo uporabnik – ta določa tudi, kakšno besedišče in katere elemente opisa uporabiti; slednji morajo biti v bibliografskem smislu pomembni. Podatki morajo biti, po načelih Izjave (2009), točni, prepisani tako, kot so na viru, navedeni ter oblikovani in strukturirani na podlagi standardov, kar pomeni njihovo doslednost. Opisi za vse vrste gradiva naj temeljijo na enotnih pravilih. Med bolj poudarjenimi načeli

³ Angl. izraz *data value* na tem mestu ne pomeni vrednotenje podatka, temveč gre za dejanski zapis podatka (npr. številčna vrednost).

⁴ Iflina družina konceptualnih modelov: <http://www.ifla.org/node/2016>.

⁵ Točka dostopa je ime, pojem, kodiran podatek itd., s pomočjo katerega iščemo bibliografske in normativne podatke in jih identificiramo (prim. Izjava, 2009).

⁶ V dopolnjeni izdaji iz leta 2016 je namesto bibliografskega/normativnega zapisa uporabljen termin bibliografski/normativni podatki; zapis je namreč le en način agregacije in predstavitve podatkov.

je tudi interoperabilnost, ki omogoča izmenjavo podatkov znotraj in zunaj knjižničarske skupnosti. V poglavju o iskanju in najdenju Izjava določa minimalni nivo podatkov, tj. seznam bistvenih točk dostopa bibliografskih in normativnih podatkov.

Kot določa Izjava, je ISBD osrednji standard za opisno katalogizacijo vira. Standard je bil zasnovan v listkovnem obdobju kataloga z namenom, da se ne glede na tehnološki razvoj in kulturne ter jezikovne razlike omogoči mednarodna izmenjava podatkov (skladno z Iflinim programom UBC). Standard določa nabor, strukturo (vrstni red) in predstavitev (prepis) podatkov. V kontekstu FZBZ-ja se ISBD ukvarja s praktično aplikacijo opisa za identifikacijo pojavne oblike. Nova združena izdaja naj bi prinesla korenite spremembe standarda glede na tehnološke možnosti in zahteve uporabnikov. Npr. nova izdaja se odziva na potrebe granulacije informacij, medtem ko interpunkcija vztraja – ta predstavlja sintakso oziroma določa kontekst med elementi v opisu kot celoti. Med argumenti nove izdaje je tudi večja kakovost podatkov, saj standard omogoča konsistentnost podatkov iz vseh vrst objavljenih virov na različnih nivojih nabora podatkov za različne uporabnike (ustanove) ter stopnjo obveznosti posameznih elementov (Escolano Rodriguez, 2014).

Na izvedbeni ravni so določila ISBD-ja vključena v posameznem katalogizacijskem pravilniku, ki odraža kulturne posebnosti določene skupnosti. Zaradi ekonomičnosti se številne države odločajo za (delni) prevzem novega ameriškega pravilnika Resource Description and Access (v nadaljevanju RDA), ki ima težnjo postati mednarodni standard. RDA vsebuje pravila, katere informacije potrebujemo za identifikacijo vira in njegovih odnosov z drugimi viri. Obeta se, da bo RDA zagotovil večjo kakovost podatkov, saj se namesto na zapis osredotoča prav na podatek. Zapis tako ni več statičen, temveč dinamičen, omogoča pa tudi uvedbo mreže povezav med podatki. Pravilnik RDA daje večji poudarek zapisovanju oziroma zajemanju podatkov, medtem ko je predstavitev podatkov odvisna od posameznih tehnoloških zmognosti in potreb. Natančnost in verodostojnost popisa podatkov izhajata iz metodološkega načela: »vzemi, kar vidiš« (angl. »take what you see«) in »sprejmi, kar dobiš« (angl. »accept what you get«) (Bianchini in Guerrini, 2016). V sodobnem pravilniku značnica nima več osrednjega pomena,⁷ v elektronskem okolju so vsi elementi vira najdljivi – vir ima namreč več točk dostopa, nekatere med njimi so kontrolirane. Slednje so bistveni korak k večji konsistentnosti podatkov (prim. Seljak idr., 2004; Zalokar, 2006), njihov nabor pa se še širi z različnimi projekti, npr. normativne kontrole založnikov (Connaway in Dickey, 2011).

⁷ Koncept značnice je lahko uporaben le še npr. v izpisih citatov, literature ipd.

Podatke o viru v računalniškem okolju vpisujemo v paket, t. i. komunikacijski format, ta format je sedaj v katalogizaciji prevladujoča družina formatov MARC, ki je izpeljan iz standarda ISO 2709 in je bil zasnovan za shranjevanje in izmenjavo podatkov ter za izpis listka. V primerjavi s številom podatkov ISBD se je nabor podatkov, ki jih katalogizator navaja, s formatom MARC razširil. Format je sestavljen iz treh elementov: struktura zapisa (sistemska polja), označevalci (polja, podpolja, indikatorji) in vsebina (to določajo pravilniki za opisno in vsebinsko katalogizacijo). Zajema torej opisne podatke, administrativne podatke o zapisu, identifikacijske podatke (npr. DOI), relacijske podatke (povezave z drugimi viri), podatke o pravicah in tehnične podatke (npr. podatek o programu za uporabo vira).

MARC je zelo strukturiran in semantično bogat z metapodatki, a je v primerjavi z drugimi metapodatkovni standardi neracionalen tako časovno kot finančno. Po eni strani ima preobsežno strukturo elementov, po drugi strani pa je omejen tudi za opise nekaterih tipov virov ter zastarel glede tehnoloških zmožnosti, ki jim niti pravilniki niti razvoj MARC-a niso sledili (prim. On the record, 2008; Leckie, Given in Campbell, 2009). Leta 2011 je Kongresna knjižnica predlagala, da se ugotovijo vidiki trenutne metapodatkovne sheme (kateri naj se obdržijo in kateri dodajo), preučijo možnosti semantičnega spleta in povezovanja podatkov, pospešijo možnosti ponovne uporabe metapodatkov, omogočijo možnosti krmarjenja med različnimi entitetami (FZBZ), preučijo možnosti prezentacije metapodatkov, ki presegajo sedanje sisteme MARC-a, opredelijo načini prehoda v strokovni skupnosti in načrtujejo prenosi metapodatkov v nove bibliografske sisteme glede na sedanjo tehnično infrastrukturo (Transforming, 2011). Tehnologija novih orodij v katalogizaciji naj bila prostodostopna, temeljila naj bi na formatu, ki je fleksibilen in nadgradljiv ter prilagojen potrebam mobilnega sveta.

Nastala je iniciativa BIBFRAME,⁸ okvirni model, ki bo omogočil enostavno implementacijo pravilnika RDA in druge sorodne koncepte. Sedanja različica sheme BIBFRAME 2.0 ima v primerjavi z RDA-jem širši nabor podatkov z namenom, da omogoči opis čim več tipov virov, podpre nove uporabniške vmesnike in zadosti potrebam nadgradnje, granularnosti in kompleksnega povezovanja virov.

Poleg trdnih konceptualnih izhodišč pa se v stroki poudarja tudi potreba po kvalitetni in ažurni dokumentaciji enotne obdelave (prim. Seljak, 2000; Pesjak in Petek, 2010); nekaj raziskav kaže, da so napake v zapisih med drugim posledica rabe katalogizacijskih pravil in priročnikov, ki so po mnenju katalogizatorjev

⁸ BIBFRAME: <https://www.loc.gov/bibframe>.

preveč nejasna, podrobna, nepovezana, hitro spremenljiva (Romero in Romero, 1992).

2.3 Organizacija/racionalizacija delovnega procesa

Bade (2008) poudarja, da je stroka preveč obremenjena z idejo o »popolnem bibliografskem zapisu« (angl. perfect bibliographic record), s čimer se v bistvu izogiba debati o kakovosti v katalogizaciji. Ker ne vemo, kaj naj bi popolni bibliografski zapis predstavljal, Bade predlaga pragmatični pristop, ki bo pomagal pri določitvi, kateri elementi so pomembni za uporabnika in koliko teh elementov si ustanova lahko privošči.

Posodabljanje procesa katalogizacije naj bo podprto z ekonomičnimi rešitvami vzajemnosti in povezovanja, saj knjižničarji sami ne bodo uspeli uresničevati ciljev informacijsko bogatega knjižničnega kataloga (prim. Calhoun idr., 2009; Krstulović, 2006). ALA je leta 2010 pozvala strokovno javnost k preučevanju stroškov in vrednosti bibliografske kontrole, v literaturi lahko zasledimo nekaj študij o dejanskih stroških katalogizacije (npr. Kont, 2015), vendar matrika stroškov in koristi (angl. cost-benefit) še ni povsem razvita. Velik problem je vrednotenje podatkov in zapisov ipd. (Stalberg in Cronin, 2011). Kavčič (2012) na primer predlaga določitev nivoja zapisov ter zmanjšanje nabora podatkov na srednjem nivoju bibliografskega opisa.

Katalogizacija predstavlja sorazmerno velik strošek, zato obstajajo različni pogleди med skupino zagovornikov, za katere je katalogizacija oblika intelektualnega dela, in predstavniki, ki katalogizacijo obravnavajo kot tehnično, rutinsko opravilo. Prvi se zavzemajo za čim natančnejši kataložni zapis, lokalno katalogizacijo glede na potrebe dejanskega uporabnika in podrobna katalogizacijska pravila ter za strokovni in usposobljen kader, ki lahko zagotovi intelektualno osnovo pravilnosti zapisa. Medtem drugi očitajo prvim časovno neučinkovitost, zlasti za tisto gradivo, ki je manj v uporabi, in preširok nabor bibliografskih podatkov, ki jih povprečni uporabniki ne potrebujejo. Sami pa podpirajo zaposlovanje tehničnih delavcev in zunanje izvajanje storitev (angl. outsourcing) ter vse večjo stopnjo avtomatizacije, tj. uvažanje paketov zapisov različnih ponudnikov (prim. Graham, 1990; Thomas, 1996; Massey, 2000; Paiste, 2003).

Primer tovrstnega spora je uvedba vzajemnih bibliografskih sistemov v 70. letih 20. stoletja, ko se je pojavil strah pred nekakovostnimi bibliografskimi zbirkami in deprofesionalizacijo. V resnici so bile kritike o nekakovostnih zapisih pretirane (Intner, 1989); Cook in Payn (1991 cv: Massey, 2000) pa sta dokazala, da so spletni katalogi popolnejši in imajo manj napak v primerjavi z listkovnimi katalogi.

Četudi se je potreba po zagotavljanju in kontroli kakovosti v decentraliziranih sistemih večala, so se zaradi ekonomske učinkovitosti ukinjali katalogizacijski oddelki in s tem notranja kontrola kakovosti (Hafter, 1986).⁹

Največji problem v katalogizaciji je podvajanje dela. Zunanji izvajalci po mnenju prve skupine ogrožajo status in avtonomijo katalogizacije, kar se kaže v zmanjšani potrebi po usposobljenih katalogizatorjih, ki so s svojim ekspertnim znanjem nepogrešljivi pri najrazličnejših razvojnih projektih. Razvojniki digitalnih knjižnic so recimo sprva razglašali, da je katalogizacija zastarelo opravilo in da so nabori bibliografskih podatkov preobsežni. Izkazalo se je, da tudi obsežne zbirke s celotnimi besedili potrebujejo kakovostne metapodatke, ustvarjene z intelektualnim delom; številni projekti zaradi čim hitrejše izgradnje digitalnih knjižnic ne predvidevajo ali si ne morejo privoščiti kontrole kakovosti, npr. že pri dodajanju metapodatkovnih zapisov – postopek, ki je v katalogizacijski praksi sicer običajen. Poleg tega pa nove zahteve v katalogizaciji kažejo potrebo po več podatkih s semantičnimi povezavami, ki zahtevajo več intelektualnega dela. Uravnoteženost med obema poloma zatorej izhaja iz možnosti avtomatizacije katalogiziranja z določenim, a neobhodnim intelektualnim vložkom (prim. Thomas, 1996; Zeng in Qin, 2008; Cox in Myers, 2010; Tani idr., 2013; Diao in Hernadez, 2014; Moulaison Sandy in Dykas, 2016).

2.4 Katalogizator

Katalogizator ima po Krstuloviću (2006) najodgovornejšo nalogo. Zagotoviti mora, da se »struktura podatkov, ki jo opredeljujejo katalogizacijska pravila, ustrezno razvrsti (pravilno preslika) v elemente podatkovnega formata bibliografskega sistema«. Avtor zato zaključí, da je podatkovni niz težko preverjati izključno z algoritmi in da je ne glede na izbor katalogizacijskih pravil pri zagotavljanju kakovosti bibliografskih podatkov odločujoč subjektivni dejavnik, tj. katalogizator.

Tudi Dimec (1994 cv: Likar, 2003) je ugotavljala, da na kakovost zlasti vpliva usposobljenost katalogizatorjev, saj so težave pri vnosu podatkov v COMARC večinoma odraz preslabega poznavanja strokovne obdelave gradiva in nezadostne uporabe priročnikov, pa tudi, da na kakovost zapisov vpliva pomanjkljiva priprava in podcenjevanje katalogizacijskega dela. Podobno sta tudi Pesjak in Petek

⁹ Tako so v ameriškem prostoru oblikovali program za vzajemno katalogizacijo (angl. PCC, <http://www.loc.gov/aba/pcc/>), ki je razvil standardni zapis (angl. standard record). Ta naj bi predstavljal zanesljiv, točen in veljaven zapis, katerega osnovni namen je zmanjšati stroške obdelave in povečati kakovost.

leta 2010 preverjala, ali uporaba priročnikov lahko vpliva na kakovost bibliografskih zapisov. Ugotovila sta, da manjšina, ki ne uporablja priročnikov, meni, da v prvi vrsti priročniki ne ponujajo ustreznih rešitev, priročnikov pa ne uporabljajo tudi zaradi pomanjkanja časa ter zadostnega poznavanja pravil – raba katalogizacijskih priročnikov namreč z izkušnjami pada. Zanimivo je, da več kot polovica respondentov želi več kontrole, saj bi se kakovost zapisov zvišala. Sicer pa si, kot kaže OCLC-jeva študija, knjižničarji najbolj želijo odpraviti podvojene zapise in tipkarske napake, nato pa dopolniti kratke zapise in dodati druge podatke: kazala vsebin, povzetke in slike ovitkov. Slednje pa ne velja za katalogizatorje, ki želijo zlasti orodje za popraviljanje zapisov (Calhoun idr., 2009).

Tudi Schultz-Jones in sodelavci (2012) poročajo o rezultatih treh študij, kjer so poudarjeni katalogizatorji. V prvi razkrivajo, da katalogizatorji v splošnih knjižnicah priročnike uporabljajo redko ali občasno, ker jih ne poznajo in ker jim primanjkuje finančnih sredstev in osebja. Zelo veliko zaupanja imajo v zapise različnih dobaviteljev. Druga študija med profesionalnimi in pomožnimi katalogizatorji v visokošolskih knjižnicah razkriva, da kakovost v katalogizaciji najpogosteje zanje predstavlja 1) tehnično podrobnost bibliografskega zapisa (točnost in popolnost podatkov), 2) vpliv katalogizacije na uporabnike (npr. najdljivost, dostopnost idr.), 3) usklajenost s katalogizacijskimi standardi ter (4) katalogizacijski postopek (npr. delitev dela). Med najpomembnejšimi podatki v formatu MARC so polja točk dostopa (z izjemo leto izdaje): naslov, avtor, predmetne oznake. Tretja študija pa se je izvajala med šolskimi knjižničarji in je med drugim razkrila, da je katalogizacija drugotnega pomena, da obstaja veliko zaupanje v zapise dobaviteljev in da jih večina še ni slišala za uvedbo novega pravilnika RDA ter da se o tem tudi ni pogovarjala z dobavitelji.

Zanimiva je tudi študija napak na manjšem vzorcu študentov, ki niso imeli praktičnih izkušenj s katalogizacijo. Po kratkem usposabljanju z AACR2 so kreirali zapise za glasbene tiske. Analiza napak je pokazala, da so v bistvu katalogizirali po načinu RDA, čeprav se z njim niso srečali, kar kaže na enostavnost in intuitivnost novega pravilnika ter obete za lažje izobraževanje novih katalogizatorjev (Harden, 2012). Kavčič (2012) pa poudarja, da posodobitev pravil ni edini pogoj za odpravo neupoštevanja pravil in površnost katalogizatorjev, ampak so nujna tudi dodatna izobraževanja. Po njenem mnenju ima dober katalogizator osnovno znanje iz katalogizacije in povprečno splošno razgledanost ter je zelo natančen pri prepisu podatkov. Podobno tudi Romero in Romero (1992) opozarjata na pomanjkanje specifičnega znanja (npr. znanje tujih jezikov), omejenosti znanja (npr. interdisciplinarno gradivo) in nepoznavanje katalogizacijskih pravil pri katalogizatorjih.

2.5 Tehnologija in programska oprema

Tehnologija in programska oprema v procesu katalogizacije omogočata in določata izvedljivost modelov in učinkovitost katalogizacijskih postopkov. Vprašanje odnosa med kakovostjo zapisa in vmesnika za katalogizacijo sta poudarili tudi Likar in Žumer (2004), ko sta preverili, kakšen odnos imajo katalogizatorji do segmenta COBISS2/Katalogizacija. Študija je pokazala, da so bili katalogizatorji zadovoljni z zanesljivostjo, hitrostjo in kakovostjo segmenta, razmeroma tudi z enostavnostjo in zaslonskim prikazom.

V skladu z razvojem formatov se razvijajo tudi nova katalogizacijska orodja, npr. orodje BIBFRAME EDITOR za katalogizacijo v formatu BIBFRAME je usklajeno s standardom povezanih podatkov. Tehnološki izzivi tovrstnega orodja so shranjevanje podatkov, oblikovanje katalogov s tehnologijo, ki bo razumela podatke formata BIBFRAME, in usklajevanje besednjaka z drugimi shemami (prim. Yang in Li, 2015).

Veliko kakovostnih podatkov zahtevajo nove generacije katalogov in migracije v nove modele t. i. FZBZ-izacija. Pri njihovem uvajanju so se pokazale najrazličnejše težave s podatki, npr. zaradi nekonsistentnosti v kodiranju, določanja točk dostopa, nepravilnih predmetnih oznak, pomanjkanja klasifikacije e-virov, integracije kontroliranih in nekontroliranih geslovnikov, integracije metapodatkov v shemo MARC itn. (prim. npr. Wayne in Hanscom, 2011 cv: Schultz-Jones idr., 2012; Mitchell in McCallum, 2012).

Knjižnični metapodatki so bili vedno kompleksen pojem, bodisi v tehnološkem bodisi v vsebinskem smislu. Čeprav posamezne podatke v zapisu lahko upravljamo ločeno, je bil bibliografski zapis vedno uporabljen kot smiselna celota o pojavnih oblikih. Zapisi so vedno del podatkovne baze in s težavo sodelujejo v svetu povezanih podatkov (angl. linked data). Zaradi zaprtosti sistema uporabniki najraje začnejo iskanje pri drugih ponudnikih. Podatki naj bodo strukturirani s povezavami na druge podatke zato, da bodo lažje odkriti, vloga kataloga je v tem okviru povezava med virom (znanjem) na spletu in knjižnico. Ko so bibliografski metapodatki dostopni/objavljeni na spletu, se razširi tudi funkcija bibliografske kontrole; ta bo sodelovalna, decentralizirana, internacionalizirana in zasnovana na spletu. Coyle (2010) ugotavlja, da težave z interpretacijo in rabo podatkov za orodja semantičnega spleta izhajajo iz tega, da FZBZ in RDA nista povsem razvita v skladu z zahtevami standardov povezanih podatkov, čeprav vsebujeta koncepte semantičnega spleta.

3 Kratek uvod v kakovost podatkov

Kakovost podatkov je ključnega pomena za zanesljivost in učinkovitost ter uspešnost ustanov in informacijskih sistemov. Zaradi nekovostnih podatkov nastanejo neposredni in posredni stroški (npr. stroški odprave napak, izguba ugleda itn.). Kakovost podatkov je vpeta v zakonodajne okvire, recimo v direktivo 2003/98/CE Evropske unije (z dopolnitvijo 2013/37/EU), ki govori o ponovni uporabi javnih podatkov;¹⁰ prav tako je predmet različnih mednarodnih standardov (npr. ISO 25012, ISO 8000, ISO 9000).

Zato ni presenetljivo, da obstaja precejšnje število opredelitev kakovosti podatkov. Ena izmed najosnovnejših je t. i. naravna oziroma inherentna definicija, ki opisuje stopnjo, s katero podatek najboljše oziroma čim boljše odraža realni svet, medtem ko pragmatična ali stvarna kakovost podatkov opisuje stopnjo uporabnosti podatkov za neki namen. Problematika kakovosti podatkov narašča z različnostjo podatkov (npr. strukturirani, nestrukturirani itn.), kategorijami podatkov (npr. glavni, začasni, zgodovinski) in tipi informacijskih sistemov (npr. monolitni, distribuirani, kooperativni itn.). Nekateri strokovnjaki opozarjajo tudi na razliko med kakovostjo podatkov in kakovostjo informacij. Kakovost informacij je načeloma širši pojem od kakovosti podatkov, saj je odvisna od konteksta uporabe in vsebine (Stvilia, Gasser, Twidale in Smith, 2007) oziroma namena in znanja avtorja, intertekstualnosti, družbenih in kulturnih norm o vsebini vira ter aktivnosti oziroma interesov bralca (Mai, 2013).

Definicija kakovosti podatkov je odvisna zlasti od vključenih dimenzij, to so značilnosti podatka, ki jih lahko merimo in ovrednotimo glede na zastavljene standarde. Dimenzije se lahko nanašajo na vrednost podatka (angl. data value) ali na shemo (npr. shema podatkovne baze); vse dimenzije so opisane na kvalitativni način. Poimenovanj, opredelitev dimenzij in njihove kategorizacije je v literaturi veliko, najpogostejše so naslednje (prim. Batini in Scannapiecco, 2016):

- Točnost (angl. accuracy): ali podatek pravilno predstavlja realni svet ali dogodek? V grobem jo delimo v dve različni obliki: sintaktična točnost (npr. tipkarska napaka) in semantična točnost (npr. napačno avtorstvo).
- Popolnost (angl. completeness): ali podatek vsebuje vse dele podatka, ki predstavljajo en subjekt ali dogodek? Do katere stopnje vneseni podatek opisuje realni svet?
- Konsistentnost (oziroma doslednost) (angl. consistency): koliko so upoštevana semantična pravila?

¹⁰ Direktiva določa, da morajo biti dokumenti skupaj s svojimi metapodatki splošno dostopni, in sicer v obliki – formatu, ki ni odvisen od specifičnega programja, pojem ponovne uporabe pa je zagotovilo, da bodo podatki kakovostni, točni in aktualni.

- Skupina časovnih dimenzij, ki vključujejo spremembe in posodobitve podatkov skozi čas:
 - ▶ Aktualnost (angl. currency): kako hitro so podatki posodobljeni, npr. datum zadnje posodobitve?
 - ▶ Pravočasnost (angl. timeliness): kako aktualen je podatek za neki cilj, nalogo ipd.?
 - ▶ Nestanovitnost (angl. volatility): kako pogosto se podatki spreminjajo skozi čas?

V uporabi pa so še naslednje dimenzije: edinstvenost (angl. uniqueness) (npr. delež dvojnikov), ustrezna količina podatkov (angl. appropriate amount of data), dostopnost oziroma razpoložljivost (angl. accessibility), verodostojnost (angl. credibility), interpretativnost (angl. interpretability), uporabnost (angl. usability), jedrnatost (angl. conciseness), izčrpnost (angl. comprehensiveness), pravilnost (angl. correctness) in ustreznost oziroma relevantnost (angl. relevancy). Za shemo lahko poudarimo še dimenzijo minimalnosti (angl. minimality), tj. vsak element v shemi je predviden le enkrat (npr. odvečni atribut za entiteto). Dodamo pa lahko tudi dimenzije, ki so bližje pojmu kakovosti informacij, npr. stopnja nevtralnosti, kredibilnosti, objektivnosti (prim. Mai, 2013).

Za primer kategorizacije dimenzij najprej opozorimo na znano Wangovo in Strongovo (1996) opredelitev. Raziskovalca sta na podlagi študije kupcev opredelila 15 dimenzij in jih razvrstila v štiri kategorije (Preglednica 1).

Preglednica 1: Primer kategorizacije dimenzij kakovosti podatkov (po Wang in Strong (1996))

Kategorija kakovosti podatkov	Dimenzije
Notranja, neločljiva kakovost podatkov (angl. intrinsic) (zajeti kakovost podatka takšnega, kot je)	Točnost (natančnost), objektivnost (celostni in nepristranski podatki), verodostojnost, ugled (podatki so zanesljivi glede na njihov vir in vsebino)
Kontekstualna kakovost podatkov (upoštevava kontekst uporabe podatkov)	Dodana vrednost, relevantnost, pravočasnost, popolnost, ustreznost količine podatkov
Predstavitvena kakovost podatkov (angl. representational) (oblika podatkov)	Interpretativnost, razumljivost, doslednost, natančna predstavitev
Dostopnost	Dostopnost, varnost

Primer naslednje kategorizacije dimenzij pa povzemamo po Redman, Fox in Levitin (2009), ki do dimenzij pristopajo iz opredelitve podatka. Ta je v določenem *konceptualnem modelu* (oziroma podatkovnem modelu) opredeljen z *vrednostjo*, ki je izbrana iz *domene atributov* za določeno *entiteto*. Skupino entitet, ki si v konceptualnem modelu delijo nabor atributov, imenujemo *tip entitete* (oziroma

razred, kategorija, set). Podatek pa zapišemo v skladu s pravili za *reprezentacijo podatka* s pomočjo *formata* za zapisovanje vrednosti podatka. Iz tega sledi, da kakovost podatkov določajo značilnosti (dimenzije), ki jih lahko kategoriziramo v tri skupine: 1) *kakovost konceptualnega modela (dimenzije sheme)*, 2) *kakovost vrednosti* in 3) *kakovost reprezentacije podatka v formatu* (Preglednica 2).

Preglednica 2: Kategorizacija dimenzij po Redman, Fox in Levitin (2009)

1. <i>Kakovost konceptualnega modela (dimenzije sheme)</i> se nanaša na: – <u>vsebinsko</u> (značilnosti dejstev, ki jih predstavlja podatek) z dimenzijami: ustreznost, natančnost definicij (nedvoumne opredelitve sestavnih komponent v modelu), pridobivanje podatkov (za entitete in attribute) (npr. pravna podlaga za zbiranje podatkov); – <u>obseg modela</u> z dimenzijami: izčrpnost in poglobitost (angl. essential) (obširen tako, da zadovolji vse potrebe uporabnikov in izključi nepotrebne informacije); – <u>nivo specifičnosti</u> z dimenzijami: granularnost atributov (npr. bolj podrobni podatki omogočajo več možnosti za uspešno iskanje in popravljanje napak, vendar jih je težje in dražje pridobiti in vzdrževati) in natančnost domene (nanaša se na izbiro mere/klasifikacije izbranega elementa); – <u>kompozicijo</u> (strukturiranje in grupiranje dejstev, ki jih predstavljajo podatki) z dimenzijami: naravnost (npr. vsak podatek naj ustreza svoji skupini atributov in entitet), identifikacijska oznaka (unikatna oznaka, primarni ključ) in homogenost tipov entitet (vsak atribut se lahko uporabi pri vseh entitetah istega tipa); – <u>konsistentnost</u> z dimenzijami: semantična doslednost (med definicijami sorodnih komponent v modelu) in strukturna doslednost (ko kombiniramo komponente modela); – <u>odziv na spremembe</u> z dimenzijami: možnost dodajanja/brisanja entitet, spreminjanja vrednosti in domen ter uvedba novega atributa ali tipa entitete.
2. <i>Kakovost vrednosti</i> (angl. data value) zajema dimenzije: točnost, aktualnost, popolnost (in edinstvenost) ter konsistentnost (in celovitost).
3. <i>Kakovost reprezentacije podatka v formatu</i> zajema dimenzije: primernost, nedvoumnost, univerzalnost (razumljivost podatka za večino uporabnikov), natančnost, fleksibilnost formata, sposobnost predstavitve praznih vrednosti (angl. null values) in učinkovita uporaba formata (angl. recording medium).

Dimenzije niso neodvisne; med njimi obstajajo korelacije, ki so določene s specifiko proučevanega področja, npr. med konsistentnostjo in popolnostjo je razmerje pogosto obratno sorazmerno. Odločitev, katere dimenzije so pomembnejše za določeno opredelitev kakovosti, lahko izhaja iz teoretskega, intuitivnega ali raziskovalnega pristopa (prim. Wang in Strong, 1996). Dimenzije ne dajejo kvantitativnih mer (angl. metrics); te so ločene lastnosti dimenzij. Za vsako mero obstaja več metod merjenja, glede na to, kje je merjenje izvedeno, kateri podatki so vključeni, s katerim merilnim instrumentom ter po kateri lestvici so rezultati predstavljeni (Batini in Scannapiecco, 2016).

Dimenzije uporabljamo v različnih vlogah, v različnih tehnikah in modelih. Modele v podatkovnih bazah uporabljamo za opis podatka in podatkovne sheme (npr. model entitet in povezav); v informacijskih sistemih z modeli opišemo

poslovne procese organizacije. Tehnike so algoritmi, procedure in postopki, s katerimi rešujemo specifični problem kakovosti podatkov v okviru določene aktivnosti (npr. ročni popravki nabora zapisov). Aktivnosti so lahko osvežitve oziroma dopolnitve z novimi podatki, standardizacija (oziroma normalizacija), identifikacija objektov¹¹ in odprava dvojnikov, integracija podatkov, določanje zanesljivosti podatkov, lokalizacija oziroma odkrivanje ter odpravljanje napak in optimizacija stroškov (npr. razmerje med ceno in kakovostjo uvoženih podatkov) (prim. Batini in Scannapiecco, 2016).

Za zagotavljanje kakovosti podatkov (angl. data quality assurance) potrebujemo splošni okvir, (metodologijo, model), ki glede na potrebe organizacij ali informacijskih sistemov daje smernice za:

- **ugotovitev** stanja kakovosti podatkov (npr. kontekstualne informacije o podatkih – taksonomija nepravilnih podatkov (prim. Kim idr., 2003), študije uporabnikov itn.),
- najbolj učinkovito in stroškovno upravičeno **merjenje**¹² kakovosti podatkov (glede na določene dimenzije) ter
- **izboljšanje** kakovosti podatkov oziroma uvedbo kontrole preprečevanja težav (prim. Vetro idr. 2016).

Na voljo so številni okviri, ki so navadno vpeti v celovito zagotavljanje kakovosti organizacije, sistema, najbolj znana sta npr. Eppplerjev *Information Quality Measurement* (IQM) in Englishev *Total Information Quality Management* (TIQM). Sicer pa jih lahko kategoriziramo v štiri splošne skupine: 1) celovite metodologije (okviri), ki zagotavljajo podporo za ugotavljanje/merjenje in izboljšavo ter poudarjajo tehnične in ekonomske vidike; 2) revizijske metodologije, ki se osredotočajo na ugotavljanje in merjenje z manjšim poudarkom na izboljšavah; 3) operativne metodologije, ki so osredotočene na tehnične vidike ugotavljanja/merjenja in izboljšav, brez ekonomskih vidikov; 4) ekonomske metodologije, ki so osredotočene na stroške evalvacije (prim. Batini in Scannapiecco, 2016).

Številni avtorji opozarjajo, da imajo napake, ki jih uporabniki najdejo, neposreden vpliv na zadovoljstvo uporabnikov, ki je končno merilo kakovosti podatkov. Prav tako poudarjajo, da je iskanje in popraviljanje napak občutno dražje v primerjavi s kontrolo vnosa podatkov. Zato Redman, Fox in Levitin (2009) priporočajo, da naj menedžment kakovosti zajema hkrati tri pristope: s prvim pristopom se osredotočimo na nadzor in predelavo končnih produktov, z drugim se usmerimo

¹¹ Angl. izrazi: data matching, record linkage, data linkage, entity resolution, object identification, field matching. S to aktivnostjo identificiramo, uskladimo in tudi lahko združimo zapise, ki se nanašajo na isto entiteto ene ali več podatkovnih baz.

¹² V uporabi so tudi izrazi evalvacija, ocenjevanje, vrednotenje, preverjanje, revizija ipd.

na zmanjšanje vzrokov napak v procesu izdelave in dostave končnih produktov, medtem ko se pri tretjem pristopu osredotočimo na celotno oblikovanje procesov, s katerimi onemogočimo pojavljanje napak (npr. poenostavljanje postopkov, implementacija novih tehnologij ipd.). Sicer pa so problemi, zaradi katerih nastajajo napake, večplastni. Galway in Hank (2011) jih npr. opredelita na treh nivojih:

- *Operativni*: podatki so netočni, nepopolni ali manjkajoči zaradi težav pri zajemanju ali prenosu podatkov (npr. odvečno ponavljanje vnosa podatkov, težave zaradi metode zajemanja podatkov, kontrole vnosa, kodirnih shem itn.).
- *Konceptualni*: podatki so netočni, nepopolni ali manjkajoči zaradi slabo definiranih podatkov oziroma podatkov, ki niso namenjeni uporabi (npr. slabo opredeljeni nabor elementov, slabo opredeljene kodirne sheme itn.).
- *Organizacijski*: nenehni operativni in konceptualni problemi zaradi različnih težav med tistimi, ki zbirajo podatke, in tistimi, ki podatke uporabljajo.

4 Raziskovalne usmeritve v študijah kakovosti (meta)podatkov na področju katalogizacije (vključujoč digitalne knjižnice)

4.1 Namen in metodološka zasnova

Z analizo novejšje literature smo želeli ugotoviti, katere so raziskovalne usmeritve na temo kakovosti (meta)podatkov na področju katalogizacije, vključujoč digitalne knjižnice in repozitorije. Zanimalo nas je torej, kakšni so načini raziskovanja in obeti z vidika raziskovalnih in metodoloških pristopov ter spoznanj. Tuje znanstvene vire smo iskali v podatkovnih zbirkah (npr. LISTA, ESBCO, LISA, Web of Science, Scopus), omejili smo se na vire s področja katalogizacije in knjižničnih katalogov ter digitalnih knjižnic v obdobju zadnjega desetletja. V iskanju smo uporabili kombinacije ključnih besed (v angl.): *quality, data, bibliographic, records, metadata, information, auditing, assessing, evaluation, database, control* ipd. Nabor gradiva smo dopolnili z metodo sledenja referenc navedenih v prispevkih in z viri s slovenskega prostora. Vire smo nato v končni vzorec uvrstili glede na njihovo odmevnost in presojo o izvirnosti, uporabnosti ipd. v primerjavi s celotnim pregledanim korpusom gradiva. V končni vzorec smo uvrstili 27 virov, objavljenih v obdobju 2003–2016.

4.2 Ugotovitve

Preglednica v Prilogi 1 navaja vire v kronološkem redu z informacijami o namenu študije, metodološkem pristopu, navedenimi (oziroma identificiranimi) dimenzijami in ugotovitvami raziskave. V večini primerov gre za aplikativne raziskave, vključeni pa so tudi nekateri zanimivi teoretični prispevki. V prikazu ugotovitev

vire ne primerjamo med seboj in jih ne ovrednotimo, temveč jih smiselno povzemamo po problemskih sklopih, ki smo jih oblikovali glede na zgoraj predstavljeno poglavje o splošnem teoretičnem uvodu o kakovosti podatkov. Ti sklopi so: opredelitev napak, dimenzije, mere, metode merjenja in evalvacije, vrednotenje in interpretacija rezultatov, tehnike in aktivnosti za odpravljanje napak.

4.2.1 Opredelitev napak

Ugotavljanje vrste napak in njihovo štetje je precej uveljavljen pristop, značilen zlasti za starejše študije (prim. Romero in Romero, 1992; Massey, 2000; Shin 2003). V slovenskem prostoru ga zasledimo tudi pri Crnčić (2010), ki je v vzorec zajela 50 zapisov za monografske publikacije ter z njihovo primerjavo s katalogizacijskimi priročniki ugotovila, da je 72 % zapisov imelo skupaj 63 različnih napak, največ v območju založništva in distribucije. Enci (2011) pa je na podlagi vzorca 50 zapisov za serijske publikacije ugotovila, da je 94 % zapisov vsebovalo skupaj 128 napak, opredeljenih glede na priporočila ISBD(CR). Največ napak je bilo v območju založništva in fizičnega opisa ter območju opomb. Te napake po mnenju Encijeve nimajo vpliva na najdenje publikacije, saj večina teh podatkov po ISBD(CR)-ju ni obveznih.

Več pozornosti opredelitvi kakovosti podatkov se v zadnjem času posveča na področju digitalnih knjižnic, npr. Yaser (2011) je opredelil pet problemov: netočna vrednost, nepravilen element, manjkajoči podatek (informacija), izgubljena informacija (npr. zaradi konverzij), nedosledna vrednost. Wisser (2014) je na primeru agregiranih podatkov za imena korporacij in osebnih imen razkrila 30 različnih vrst napak, med drugim: napačno kodiranje, napačna interpunkcija in tipkarske napake, prisotnost kvalifikatorjev, krajšave. Najpogostejši napaki sta bili nekonsistentna vsebina (oblikovanje podatka) in nekonsistentni format (osebno ime/korporacija).

Parkova (2006) pa je izhajala iz formata; z raziskavo je želela ugotoviti katera poimenovanja polj v shemi Dublin Core so težko razumljiva, kar povzroča netočnost podatkov in s tem neinteroperabilnost med različnimi zbirkami. Z analizo zapisov treh različnih zbirk je ugotavljala, v katerih poljih je največ napak, ki so rezultat neenotnega razumevanje vsebine oziroma namena posameznega metapodatkovnega elementa. Ugotovila je, da je največ težav pri razumevanju pri naslednjih metapodatkovnih elementih: format, tip, opis, vir in relacije. Avtorica je zato predlagala, da bi pomene in razumevanje metapodatkovnih elementov poenotili.

Dimenzije. Izbira dimenzij oziroma kazalnikov je po mnenju Zeng in Qin (2008) navadno stvar intuitivnega razumevanja problema, izkustev in strokovne

literature, v kateri sicer ni soglasja. Pri aplikativnih raziskavah sta najpogosteje uporabljeni dve dimenziji: točnost in popolnost, medtem ko jih v teoretičnih prispevkih predvidevajo več.¹³ Bruce in Hilman (2004) sta opredelila sedem dimenzij: popolnost, izvor, točnost, skladnost s pričakovanim, logična konsistentnost in skladnost, pravočasnost in dostopnost. Avtorja razlikujeta tri nivoje kakovosti metapodatkov: semantično strukturo (format), sintaktično strukturo (shema) in dejanske podatke. Stvilia s sodelavci (Stvilia idr., 2007; Stvilia in Gasser, 2008) je pri oblikovanju splošnega modela kakovosti informacij opredelil kar 22 dimenzij. Te so nato kategorizirali v tri večje skupine, ki se nanašajo na: 1) dogovorjene standarde (skupina notranjih dimenzij), 2) odnos med informacijo in njeno uporabo (skupina relacijskih/kontekstualnih dimenzij) ter 3) merodajnost danega podatka/informacije (skupina uglednost).

Zanimiv je tudi pristop Moulaisonove (2015), pri kateri med drugim zasledimo časovne dimenzije. Avtorica je preučila, kako se normativnim zapisom za osebe po RDA-ju dodajajo atributi skozi čas, natančneje v enem letu. Glede na popolnost je študija pokazala nizko kakovost zapisov. Število metapodatkov, povezanih z osebo, je malo in zelo počasi naraščajo. Najpogostejši atribut je letnica, sledijo jezik, država in spol entitete.

Taniguchi (2005, 2007) je predlagal sistem, v katerem se pri katalogizaciji poleg podatkov v bibliografskem zapisu navedejo tudi dokazi (npr. pravila), na osnovi katerih je bil določen podatek v bibliografskem zapisu izbran in oblikovan. Sistem navajanja dokazov omogoča razumevanje, zakaj je določena vrednost podatka v bibliografskem zapisu navedena. Na takšen način bi se povečali izraznost (angl. expressivity) in zanesljivost podatkov ter s tem interoperabilnost in življenjska doba bibliografskih zapisov ter deskriptivnih metapodatkov. Shranjevanje dokazov je uporabno tudi za razumevanje posameznih podatkov ter morebitno zasnovo za avtomatizacijo katalogizacije virov nasploh. V postopku testiranja modela je Taniguchi predvidel tudi način (pol)avtomatizacije beleženja dokazov že v postopku kreiranja in redigiranja zapisov.

4.2.2 Mere

Za merjenje kakovosti zapisa in bibliografskih podatkov sta najpogosteje v rabi dve meri: 1) količina podatkov v zapisu in 2) delež napak (vključujoč tudi izpušcanje) na zapis v primerjavi s popolnim zapisom, tj. zapisom, kot ga določa neka ustanova glede na dogovorjene standarde (Hider in Tan, 2008). Najpogostejši je

¹³ Za primere starejših študij glej npr. Thomas (1996) in Tenopir (1990).

prvi način, to so obsežne študije štetja polj/podpolj oziroma ugotavljanja rabe označevalcev v formatu. Petek (2012) je npr. v okviru pomembnosti enotnega naslova kot podatka opravila študijo o uporabi polj 300 in 500 v COBIB-u in CROLIST-u ter ugotovila, da večina zapisov nima zelenega podatka, uporaba polj pa je nedosledna. Lundy (2006) je predstavil analizo primerjave uporabe polj v zapisih MARC21 v dveh katalogih glede na navodila PCC za antikvarno gradivo in redke knjige. Ugotovil je, da je standard deloma uporaben, vendar v praksi katalogizatorji za to vrsto gradiva potrebujejo večji nabor polj, zato je treba standard dopolniti.

Eklund (2009) je s sodelavci izvedel obsežno študijo o rabi več kot 2000 označevalcev v zapisih MARC. Analiza 56 milijonov zapisov v WorldCatu, ki so bili razdeljeni na 10 setov glede na vrsto gradiva oziroma 20 podsetov glede na popolnost zapisa (nivo), je pokazala, da se povprečno uporablja zelo omejen nabor različnih polj in podpolj, ki so katalogizatorjem na voljo.¹⁴ Rezultate so nato primerjali z navodili Kongresne knjižnice za minimalni nivo obdelave in standardnimi zapisi PCC BIBCO. Ugotovljene razlike med polji kažejo, da navodila niso bila pripravljena na osnovi empiričnih raziskav, temveč v skladu z interesi zmanjševanja stroškov in standardizacije. V okviru projekta se je kasneje pojavilo tudi vprašanje, kako ti zapisi podpirajo uporabniška opravila po FZBZ-ju; za monografije so npr. ugotovili, da le 16 % uporabljenih polj podpira opravilo najdi, 12 % uporabljenih polj podpira opravilo identifikacije, 16,3 % podpira opravilo izbire in 11,9 % podpira opravilo pridobi. Sicer pa te ugotovitve ne odgovarjajo na vprašanje, ali so ti rezultati zadovoljivi in ali prisotnost polj v resnici kaže na njihovo rabo pri poizvedovanju informacij (prim. Miksa, 2007).

Kasneje so pri OCLC izvedli podobno študijo na primeru 145 milijonov zapisov. Poleg končnih uporabnikov, knjižničarjev (in katalogizatorjev) so med uporabnike metapodatkov vključili tudi strojne aplikacije, ki se uporabljajo za skupno iskanje in indeksiranje agregiranih podatkov vzajemnih podatkovnih zbirk. Ugotovili so, da se v zapisih od 200 zajetih polj uporablja le manjši nabor polj (npr. najpogosteje polja naslova in odgovornosti, založništva in fizičnega opisa), prav tako se le manjši nabor indeksira v večini vmesnikov knjižničnih sistemov. Razkrili sta se tudi nekonsistentnost uporabe kod in nezanesljivost oznake o popolnosti zapisa. Avtorji so med drugim opozorili na razlike med samimi strojnimi aplikacijami, ki najpogosteje uporabljajo poenostavljene algoritme. Sicer pa strojne aplikacije težko interpretirajo opombe, čeprav so ta polja v zapisih relativno pogosta. Ne nazadnje so tudi ugotovili, da analize dnevnikov (angl. log analysis) ne zagotavljajo

¹⁴ Oziroma se, kot ugotovijo Moen idr. (2006), v zapisih za monografije, kreirane v LC, le 15 % polj pojavi v več kot 50 % zapisov in le 167 različnih polj se pojavi vsaj v enem zapisu.

zadostnih informacij o vedenju uporabnikov tj. pogostnost uporabe polj v odnosu do uresničitev uporabniških potreb (Smith-Yoshimura idr., 2010).

Po Zeng in Qin (2008) lahko merimo kakovost na nivoju zbirke, zapisa in elementa. Čeprav je običajna enota merjenja metapodatkovni zapis v izbranem vzorcu podatkovne zbirke, v zadnjem času postaja zanimiv tudi posamezni element v zapisu, tj. niz podatkov o posameznem viru (izjava). Predlog mer za splošni model kakovosti informacij podajo tudi Stvilia idr. (2007). Na primer problem manjkajočih elementov glede na priporočljivi nabor sovpada z dimenzijo relacijske popolnosti, ki se jo lahko izračuna na podlagi formule FZBZ in identificira avtomatizirano. Medtem identifikacija elementov, ki vsebujejo napačne vrednosti glede na dani standard (dimenzija relacijske semantične konsistentnosti), zahteva polavtomatizirano štetje tovrstnih napak.

4.2.3 Metode merjenja in evalvacije

Najpogostejša metoda identifikacije/analize napak je ročna, na osnovi ekspertnega mnenja, ki ga lahko deloma dopolnimo z avtomatizirano identifikacijo napak na osnovi danih algoritmov. Pri konverzijah se lahko izvajajo primerjave med zapisi, sicer pa je po Zeng in Qin (2008) primerjava zapisov in primarnega gradiva nujna, čeprav so v praksi redke. Npr. Likarjeva (2003) je z metodologijo CAT-ASSES (prim. Chapman in Massey, 2002¹⁵) ugotavljala kakovost obdelave slovenskih spletnih (online) serijskih publikacij in tistih tiskanih serijskih publikacij, ki imajo vzporedno izdajo v spletni (online) obliki. Ekspertna študija ročne primerjave zapisov s knjižničnim gradivom je zajela celotni zapis s posebnim poudarkom na elementih, ki omogočajo najdljivost, identifikacijo in dostopnost. Likar (2003) zaključuje, da je bila le slaba tretjina zapisov zadovoljivih, največ pomanjkljivosti je bilo v poljih za vsebinsko obdelavo ter v poljih za elektronsko lokacijo in dostop (polje 856) ter pri določanju indikatorjev v tem polju. Pri publikacijah z vzporedno spletno izdajo pa je bilo največ napak pri polju 856 in njegovem indikatorju ter v polju za vnos ISSN-ja.

Ochoa in Duval (2009) sta izhajala iz ugotovitve, da ročna evalvacija vzorca ni uporabna metoda za hitro naraščajoče digitalne zbirke, zato sta poskusila zasnovati avtomatizirano evalvacijo. Po njenem mnenju mora ta imeti dve značilnosti:

¹⁵ Chapman in Massey (2002), ki sta zasnovala metodo in orodje za evalvacijo katalogov (CAT-ASSES), sta predlagala dva simultana ročna testa: »katalog-zbirka« in »zbirka-katalog«. Pri prvem se na osnovi naključnega vzorčenja in kodiranja napak po določeni shemi preveri pravilnost zapisa z dejanskim gradivom, pri drugem pa lahko poleg napak najdemo tudi primere nekatalogiziranega gradiva in dvojnikov, s čimer ugotavljamo popolnost kataloga.

nadgradljivost, tj. avtomatski izračun za vsak nov vneseni metapodatkovni primer (angl. scalability), in uporabnost mere (angl. meaningfulness). Za avtomatizirano zagotavljanje kakovosti sta avtorja izbrala sedem dimenzij, ki sta jih predlagala Bruce in Hilmann (2004), in jim dodelila mere. Npr. mera za popolnost se lahko izračuna s prisotnostjo elementa v zapisu, izračun je podprt tudi s pomembnostjo elementa (pomembnost pa lahko razberemo recimo analiz dnevnikov iskanja (log datotek)). Pri primerjavi avtomatiziranega izračuna in rezultatov skupine pregledovalcev zapisov se je izkazalo, da rezultati kakovosti podatkov ne sovpadajo, neekspertno ocenjevanje zapisov pa je nezanesljiva metoda. Pri primerjavi visoko in nizko kakovostne zbirke se je izkazalo, da je avtomatizacija merjenja kakovosti zadovoljiva. Medtem je primerjava med ekspertnim in avtomatiziranim določanjem najslabše kakovosti metapodatka glede posameznih dimenzij v zapisu pokazala, da je kljub razlikam avtomatiziran postopek merjenja nekaterih dimenzij uporaben. S študijo so ugotovili zelo nizek konsenz ekspertne (ročne) evalvacije, avtomatizacija je uporabna le pri nekaterih merah (npr. stopnja izpolnjevanja zahtev skupnosti za določeno uporabniško nalogo), druge pa, četudi ne sovpadajo z rezultati ročne evalvacije, so zaradi svoje učinkovitosti pogojno uporabne pri zagotavljanju kakovosti podatkov.

Metodologije so lahko vpete tudi v splošni evalvacijski model, npr. na področju digitalnih knjižnic, kjer se dopolnjujeta metoda zbiranja mnenj uporabnikov (npr. intervjuji) in metoda zbiranja podatkov o uporabi (npr. analize log datotek) (prim. Zeng in Qin, 2008).

4.2.4 Vrednotenje in interpretacija rezultatov

Zeng in Qin (2008) ločita dva nivoja vrednotenja: makrovrednotenje izvedemo z analizo na nivoju zbirke, mikrovrednotenje pa nivoju elementov. Po Krstulović (2006) morajo bibliografski podatki ustrezati semantični opredelitvi (pod)polja, njihovo pravilnost in ustreznost pa dokončno potrди kontekst zapisa kot celote. Na semantični ravni namreč ocenjujemo le natančnost vnosa podatkov, medtem ko na kontekstualni ravni raziščemo, ali so izpolnjena vsa za identifikacijo publikacije nujna polja in ali pravilni podatki v posameznih (pod)poljih niso v medsebojnem nasprotju ali navzkrižju. Torej je podatek na ravni (pod)polja lahko pravilen, a je napačen v kontekstu bibliografskega zapisa kot celote.

Kavčič (2012) je z manjšo študijo poskusila pokazati, da so slabe ocene kakovosti zapisov v postopku preverjanja naključnih zapisov pretirane glede na potrebe splošnega uporabnika, saj so viri najdljivi kljub omejenim obsegu podatkov. Ocene izhajajo iz strokovnih zahtev, zato predlaga spremembo kriterijev ocenjevanja. Obenem pa ugotavlja, da katalogizatorji pomanjkljivosti ocenjenih zapisov

pogosto ne odpravijo zaradi nestrinjanja z urednikom, zaradi nepoznavanja pravil ali pa pomanjkanja interesa.

Z metodološkega vidika preučevanja kakovosti podatkov je štetje napak nesmiselno, če vrednotenje ni povezano z uporabniškimi potrebami. Po MacEwan in Young (2004) to lahko storimo s pomočjo uporabniških opravil FZBZ-ja. Za britansko nacionalno knjižnico so razvili matriko pomembnosti posameznih atributov pojavnih oblik, s katero so omogočili izračun odstotka kakovosti opisne in vsebinske obdelave ter splošne kakovosti posameznega zapisa, kar so preverili tudi na osnovi manjšega vzorca zapisov v MARC21, ki so jih primerjali s predlogo – virom.

Kritična do vrednotenja na osnovi ekspertnega mnenja sta zlasti Hider in Tan (2008); različni knjižničarji bi namreč pod okriljem enakih standardov različno katalogizirali isto gradivo, prav tako različni katalogizatorji različno ocenjujejo kakovost zapisov. Primerjalne analize med študijami so zaradi različnosti vzorčenja, metode analize in taksonomije napak in interpretacije precej otežene. Nekateri ugotavljajo nizko kakovost zapisov, spet drugi zagovarjajo, da so napake le kozmetične (npr. El-Sherbini, 2010).

Hider in Tan (2008) se zato zavzemata za katalogizacijo, ki bo podprta z dokazi (angl. evidence-based cataloging), sama pa sta zasnovala študijo, ki je sicer še vedno temeljila na napakah kot osnovni enoti, a so bile te ovrednotene glede na dejansko uporabo kataloga – identifikacijo in izbiro virov med uporabniki singapurskih splošnih knjižnic. Z intervjuji in anketami ter raziskovalno metodo glasnega razmišljanja sta ugotavljala, kako uporabniki v javnem računalniškem katalogu ovrednotijo bibliografske elemente v različnih mogočih scenarijih. Rezultati so pokazali, da so pri identifikaciji najbolj uporabni podatki o naslovu in avtorju ter povzetki in slika ovoja, pri izbiri pa je bolj kot slika ovoja pomembna vsebina. Uporabnike so povprašali tudi o učinku štirih tipov napak – izpuščanje, razlikovanje, tipkarske napake in napačna raba ločil – na identifikacijo in izbiro virov. Rezultati so pokazali, da ni velikih odstopanj med pomembnostjo tipov napak, najmanjšo težo imajo napake, povezane z rabo ločil. Na podlagi rezultatov sta avtorja nato oblikovala preglednico ovrednotenih napak za najbolj uporabljena polja in podpolja formata MARC21. Razen napak z ločili in »oblikovnih« napak imajo vse druge napake vpliv na poizvedovanje, zato sta jih razdelila v dve skupini: bistvene napake (vključujoč zatipkanost) in oblikovne napake (npr. napačna raba ločil, z nekaterimi izjemami, npr. navedbo URL-ja). Vrednotenje posameznega polja sta izvedla z lestvico pomembnosti od 0 do 9 (višja stopnja pomeni večjo pomembnost) in skupaj z naborom polj in podpolj predstavlja priporočilo pri katalogizaciji gradiva.

4.2.5 Tehnike in aktivnosti izboljšanja kakovosti podatkov

Tani, Canela in Castelli (2013) so na področju digitalnih knjižnic poskušali izluščiti naslednje pristope za odpravo problemov:

- uveljavitev skupne obdelave (standardi in navodila);
- evalvacija metapodatkov s podpornimi orodji: analitično usmerjeni pristopi opredelitve problemov (npr. avtomatizirana validacija – programske kontrole, črkovalniki) in pristop, usmerjen v uporabnike (odziv končnih uporabnikov in administratorjev, npr. orodja za sporočanje napak, programsko preverjanje zapisov);
- polavtomatizirano generiranje metapodatkov (ekstrakcija in zbiranje metapodatkov neposredno iz virov);
- odprava, izboljšanje in dopolnitev metapodatkov (projekti normativne kontrole, avtomatizirano popravljanje napak).

V strokovni literaturi zasledimo veliko poročil o posameznih aktivnostih, kot je projekt *Izboljšanja kakovosti v COBIB.SI*, ki je bil izveden leta 2005 in 2006. V tem projektu so se osredotočili na probleme pri zapisih za posamezne vrste publikacij, na probleme pri zapisih določenega statusa, pa tudi na probleme v posameznih delih zapisov (bibliografski del, podatki o zalogi), in z njim odpravili vrsto težav, kot je poenotenje polj za opombe, kontrola neverificiranih ISSN, kontrola vnosa v polje 115b itn. (Rogina, 2007).

Najpogostejše aktivnosti so uvajanje programske kontrole podatkov, avtomatizacija vrednotenja posameznih vidikov ter zaznavanje tipkarskih in podobnih napak, uvajanje normativne kontrole in kontrole zaznavanja duplikatov. Po Zen in Qin (2008) k večji kakovosti prispevajo tudi t. i. vnaprej pripravljene predloge, ki imajo določene tudi stopnje obveznosti posameznih metapodatkovnih elementov. Likarjeva (2003) je npr. predlagala izdelavo smernic, priročnikov, navodil in vzorčnih zapisov. Van Kleeck in sodelavci (2016) pa na študiji primera predstavljajo uvedbo mednarodnih standardov za katalogizacijo in načine pogajanja z dobavitelji podatkov. Pri kontroli so se usmerili na urejanje zapisov, postopke »čiščenja«¹ paketnih zapisov, identifikacijo potencialnih napak in analizo trendov. Uporabili so tudi orodje CatQC, ki poroča o potencialno manj kakovostnih uvoženih zapisih, uvedli pa so tudi možnost, da na napake opozorijo uporabniki.

5 Razprava

Čeprav so zaradi obsežnosti izbrane raziskovalne teme in slabše sistematičnosti pri izboru virov nekateri vidiki v tem prispevku ostali neproblematizirani,

ocenjujemo, da smo z našo pregledno raziskavo poudarili pomembna izhodišča za proučevanje kakovosti podatkov v bibliografskih in normativnih zapisih.

Najprej smo izhajali iz predpostavke, da je razumevanje kakovosti podatkov kontekstualno. Na podlagi strokovnega diskurza smo poudarili pet dejavnikov, ki lahko vplivajo na dojetje in s tem na vrednotenje kakovosti. V prispevku smo povzeli nekaj izhodišč z vidika: končnih uporabnikov, enotne obdelave, katalogizatorja, organizacije/racionalizacije delovnega procesa in tehnologije in programske opreme.

Ugotovitve kažejo, da je kakovost podatkov v katalogizaciji pogosto poudarjen pojem, posebej z mislijo na končne uporabnike. Opredelitve kakovosti so navadno pragmatične, najpogosteje v odnosu s knjižničnim katalogom, čeprav ta ni več primarna izhodiščna uporabniška točka niti edina storitev, pri kateri knjižnice in servisi uporabljajo podatke bibliografskih in normativnih zapisov. Razumevanje kakovosti podatkov z vidika uporabnika kot najpomembnejšega presojevalca kakovosti je žal redko podprto z empiričnimi raziskavami, verjetno tudi zaradi njihove težje izvedljivosti. Iz večine (ne)posrednih raziskav se lahko razbereta predvsem nabor in pomembnost podatkov. Zato pa je lažje kot končne uporabnike v metodološkem smislu preučevati katalogizatorje, ki se v literaturi tudi kažejo kot pglavitni dejavnik kakovosti podatkov. Te raziskave se usmerjajo na pogostnost uporabo priročnikov, usposabljanje in znanje katalogizatorja pri preslikavi podatkov v format; poleg tega katalogizator lahko nastopi tudi v vlogi presojevalca kakovosti.

Pomanjkanje študij končnih uporabnikov zasledimo tudi pri razvoju novih modelov in enotnih dogovorov o obdelavi, čeprav se ti v praksi že udeležujejo. Med pglavitnimi argumenti novih dokumentov o enotni obdelavi je prav večanje kakovosti podatkov, četudi nekatera pričakovanja strokovne javnosti, ki bi lahko vplivala na podatke, niso uresničena (npr. odprava interpunkcije v ISBD-ju). Zanimivo je tudi, da so osrednja tema zanimanja predvsem podatki bibliografskega opisa, čeprav se je nabor podatkov v elektronskem okolju s formatom MARC že pred desetletji razširil (npr. podatki o zapisu, podatki o elementih bibliografskega zapisa itn.). Vmes se je zgodila tudi dekonstrukcija bibliografskega zapisa – ta ne temelji več na statičnih podatkih, temveč se nenehno dopolnjuje in osvežuje. Težave z zastarelostjo formata MARC pa so vodile v oblikovanje novega, še razvijajočega se fleksibilnega formata BIBFRAME. Sicer pa, kot kažejo študije, je dobro urejena in dostopna dokumentacija o enotni obdelavi pomemben dejavnik pri kakovostni katalogizaciji.

Opazili smo tudi potrebo po vnosu vse več podatkov, kot jih je mogoče razbrati iz vidika uporabnika in enotne obdelave. Nekateri podatki oziroma dodane vrednosti zapisa so bile v dosedanjih standardih za opis vira že predvidene (npr.

kazalo vsebin, povzetki, relacije), a zanje ni bilo dovolj interesa. Realizacija teh potreb je namreč odvisna tudi organizacije delovnega procesa katalogizacije, ki predstavlja enega največjih izdatkov knjižnic. K zmanjševanju stroškov se je pristopalo z odpravljanjem podvajanja del in zmanjševanjem števila strokovnih delavcev, kar je vodilo tudi v deprofesionalizacijo v katalogizaciji. Racionalizacija v obliki poenostavljanja katalogizacije in nabora podatkov je vplivala na kakovost podatkov, npr. večina zunanjih dobaviteljev podatkov ne dosega katalogizacijskih standardov za opis vira. V tem oziru je umestna Grahamova teza (1990), da sta produktivnost in kakovost v katalogizaciji obratno sorazmerni. Ne nazadnje kakovostne podatke potrebujejo tudi strojne aplikacije, ki predstavljajo novi tip uporabnika. Zanimivo je torej, da tehnologija v tem primeru predstavlja porabnika podatkov, ne pa dejavnik, ki omogoča pogoje za boljšo kakovost podatkov (npr. programska oprema za katalogizacijo).

V drugem delu prispevka smo se v teoretičnem uvodu seznanili z osnovnimi pojmi in problematiko preučevanja kakovosti podatkov nasploh. Poudarjen je bil pomen dimenzij pri opredelitvi kakovosti podatkov in njihove kategorizacije. Med drugim smo nakazali strukturo splošnega okvira zagotavljanja kakovosti podatkov. Poudarili smo tudi, da imajo napake, ki jih uporabniki najdejo, neposreden vpliv na uporabniško izkušnjo.

Na podlagi teoretičnega pregleda o kakovosti podatkov smo v tretjem delu prispevka prikazali izsledke analize literature o raziskovalni usmeritvah v obdobju 2003–2016, tako da smo oblikovali šest tematskih sklopov: opredelitev napak, dimenzije, mere, metode merjenja in evalvacije, vrednotenje in interpretacija rezultatov, tehnike in aktivnosti za odpravljanje napak. Analiza literature je pokazala, da precej pozornosti še vedno vzbuja pristop iskanja oziroma opredeljevanja napak s poskusi njihovega vrednotenja. Predlagani so tudi bolj sofisticirani in obsežnejši nabori dimenzij (npr. časovne dimenzije), čeprav sta največkrat v rabi dve: popolnost in točnost, ki se ju meri z ročnim štetjem na osnovi določene kategorizacije napak. Osrednja enota preučevanja so bibliografski in normativni zapisi, pokazal pa se je tudi trend granulacije – usmeritev k posameznem podatku – elementu zapisa. Strokovnjaki opozarjajo, da se kakovost največkrat vrednoti na osnovi (subjektivnega) ekspertnega mnenja; metode analize potekajo ročno – pregledi zapisov/podatkov glede na veljavno dokumentacijo enotne obdelave, in to brez primarnega gradiva, čeprav je slednje zaželeno. In čeprav naj bi standardi za kakovost postajali bolj eksplicitni in objektivni, primerjave med raziskavami niso zaželeni, saj se uporablja različno vzorčenje, tipologijo napak in metodologijo vrednotenja.

Veliko zanimanja je tudi za avtomatizacijo merjenja kakovosti in evalvacijo ter za aktivnosti pri izboljšanju kakovosti podatkov. Prav tako so v porastu obsežne

študije, ki proučujejo pogostnost rabe posameznih označevalcev/polj, kot osnovo za razvoj navodil in novih modelov enotne obdelave; poudarjajo pa se potrebe po vrednotenju na osnovi uporabniških opravil. Ne nazadnje strokovnjaki poročajo tudi o težavah s kakovostjo podatkov pri postopkih interoperabilnosti in prenosom podatkov v druge modele.

6 Zaključki

Pregled strokovne literature o kakovosti podatkov nakazuje možnosti nadaljnega proučevanja tega področja, saj je kakovost podatkov pomemben aspekt najrazličnejših informacijskih sistemov, posebej tako kompleksnih, kot so vzajemni bibliografski sistemi. Z našo pregledno raziskavo smo najprej želeli pokazati, da kakovost podatkov lahko razumemo z različnih vidikov. Na primer, v kontekstu uporabnika in enotne obdelave zasledimo miselnost, da bi se z razširitvijo oziroma reorganizacijo nabora elementov povečala kakovost podatkov bibliografskega in normativnega zapisa. Bibliografski in normativni zapisi z dodano vrednostjo bi tako bolje zadovoljili zahteve naprednih knjižničnih katalogov in storitev. Velik poudarek pa je tudi na potrebah strojnih aplikacij kot novega tipa uporabnika kakovostnih podatkov. Poleg normativne kontrole še vedno obstaja velika težnja po odpravljanju podvajanja dela in vključevanju drugih partnerjev, s katerimi bi bibliografske zapise lahko še bolj obogatili.

Pomembno izhodišče je tudi poznavanje raziskovalnih in metodoloških pristopov ter izsledkov s področja proučevanja kakovosti podatkov. Kakovost podatkov je treba natančno opredeliti z dobro definiranimi dimenzijami, merami, metodami merjenja in vrednotenja. Analiza literature raziskovalnih usmeritev s področja katalogizacije (vključujoč digitalne knjižnice) je pokazala na možnosti razširitve dimenzij, ki opredeljujejo kakovost podatkov, nakazal se je tudi problem ekspertnega vrednotenja in trend k razvijanju bolj sofisticiranih avtomatiziranih postopkov merjenja in odpravljanja napak, čeprav je vnos podatkov še vedno ključna faza v modelu zagotavljanja kakovosti. V tem oziru je katalogizator s svojim znanjem nedvomno najpomembnejši dejavnik.

V nadaljnjih študijah o kakovosti podatkov v bibliografskih in normativnih zapisih bi bilo smiselno raziskati tudi možnosti za enotnejše razumevanje in vrednotenje kakovosti, npr. z oblikovanjem modela kakovosti podatkov bibliografskih in normativnih zapisov. V skladu s tem bi bilo treba določiti taksonomijo napak na osnovi FZBZ-ja in mapiranje dimenzij, določiti pa bi bilo treba tudi mere in mogoče tehnike merjenja kakovosti podatkov v okviru posamezne dimenzije.

Navedeni viri

- Aljumaili, M., Karim, R. in Tretten, P. (2016). Metadata-based data quality assessment. *Vine*, 46(2), 232–250.
- Bade, D. (2008). The perfect bibliographic record: platonic ideal, rhetorical strategy or nonsense?. *Cataloging and classification quarterly*, 46(1), 109–133.
- Batini, C. in Scannapieca, M. (2016). *Data and information quality: dimensions, principles and techniques*. Berlin: Springer.
- Bianchini, C. in Guerrini, M. (2016). RDA: a content standard to ensure the quality of data. *JLIS*, 7(2), 83–98
- Bibliotekarski terminološki slovar*. (2009). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.
- Bruce, T. R. in Hillman, D. I. (2004). The continuum of metadata quality: defining, expressing, exploiting. V D. Hillmann in E. Westbrooks (ur.), *Metadata in practice* (str. 238–256). Chicago: American Library Association. Pridobljeno 12. 3. 2012 s spletne strani: <http://www.ecommons.cornell.edu/handle/1813/7895>
- Calhoun, K., Cantrell, J., Gallagher, P. in Hawk, J. (2009). *Online catalogs: what users and librarians want: an OCLC report*. Dublin, Oh.: OCLC. Pridobljeno 12. 12. 2016 s spletne strani: <http://www.oclc.org/us/en/reports/onlinecatalogs/fullreport.pdf>
- Chapman, A. in Massey, O. (2002). A catalogue quality audit tool. *Library and information research news*, 26(82), 26–37.
- Colyle, K. (2010). Library data in the web world. *Library technology reports*, 46(2), 5–11.
- Connaway, L. S. in Dickey, T. J. (2011). Publisher names in bibliographic data: an experimental authority file and a prototype application. *Library resources and technical services*, 55(4), 182–194.
- Cossham, A. F. (2013). Bibliographic records in an online environment. *Information research*, 18(3), paper C42.
- Cox, E. J. in Myers, A. K. D. (2010). What is a professional cataloger?: perception differences between professionals and paraprofessionals. *Library resources and technical services*, 54(4), 212–226.
- Crnčič, M. (2010). *Kakovost bibliografskih zapisov v vzajemnem katalogu COBIB*. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Danskin, A. (2006). What difference does it make? Measuring the quality of cataloguing and the catalogue. *Catalogue and index*, (154), 9–12.
- Diao, J. in Hernadez, M. A. (2014). Transferring cataloging legacies into descriptive metadata creation in digital projects: catalogers' perspective. *Journal of library metadata*, 14(2), 130–145.
- Eklund, A. P., Miksa, S. D., Moen, W. E., Snyder, G. in Polyakov, S. (2009). Comparison of MARC content designation utilization in OCLC WorldCat records with national, core, and minimal level record standards. *Journal of library metadata*, 9(1–2), 36–64. doi: 10.1080/19386380903095073
- El-Sherbini, M. (2010). Program for cooperative cataloging: BIBCO records: analysis of quality. *Cataloging and classification quarterly*, 48(2–3), 221–236.

- Enci, T. (2011). *Kakovost bibliografskih zapisov za serijske publikacije v vzajemnem katalogu COBIB.SI*. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Escolano Rodriguez, E. (2014). Consolidated edition of ISBD, International Standard Bibliographic Description: a standard to trust, a quality brand. *Cataloging and classification quarterly*, 52(8), 835–854.
- Galway, L. A. in Hank, C. H. (2011). Classifying data quality problems. *IDQ newsletter*, 7(4), 3 str.
- Graham, P. S. (1990). Quality in cataloguing: making distinctions. *Journal of academic librarianship*, 16(4), 213–218.
- Hafter, R. (1986). *Academic librarians and cataloging networks: visibility, quality control, and professional status*. New York: Greenwood Press.
- Harden, J. (2012). Inadvertent RDA: new catalogers' errors in AACR2. *Journal of library metadata*, 12(2–3), 264–278.
- Harmon, J. C. (1996). The death of quality cataloging: does it make a difference for library users?. *Journal of academic librarianship*, 22(4), 306–307.
- Hider, P. in Tan, K. (2008). Constructing record quality measures based on catalog use. *Cataloging and classification quarterly*, 46(4), 338–361.
- Intner, S. S. (1989). Much ado about nothing: OCLC and RLIN cataloguing quality. *Library journal*, 114(2), 38–40.
- Izjava o mednarodnih katalogizacijskih načelih*. (2009). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Pridobljeno 12. 12. 2016 s spletne strani: http://old.nuk.uni-lj.si/infobib/images/stories/Dokumenti/Izjava_o_mednarodnih_katalogizacijskih_nacelih.pdf
- Kavčič, I. (2012). Kakovost zapisov v vzajemni bibliografsko-kataložni bazi podatkov COBIB.SI. *Knjižničarske novice*, 22(6), str. 1–19.
- Kavčič, I. in Velkavrh, V. (2009). Kakovost knjižničnih katalogov (bibliografskih baz podatkov). *Knjižničarske novice*, 19(11), 8–10.
- Kim, W., Choi, B. J., Hong, E. K., Kim, S. K. in Lee, D. (2003). A taxonomy of dirty data. *Data mining and knowledge discovery*, 7(1), 81–99.
- Kont, K. (2015). How much does it cost to catalog a document?: a case study in Estonian university libraries. *Cataloging and classification quarterly*, 53(7), 825–850.
- Krstulović, Z. (2006). Katalogizacijska pravila in kakovost bibliografskih podatkov. *Organizacija znanja*, 11(4), 215–218.
- Leckie, J. G., Given, L. in Campbell, G. (2009). Technologies of social regulation: an examination of library OPACs and web portals. V G. J. Leckie in J. E. Buschman (ur.), *Information technology in librarianship: new critical approaches* (str. 221–259). Wesport: Libraries Unlimited.
- Likar, T. (2003). Enotna obdelava knjižničnega gradiva: pogoj za izmenjavo in skupno uporabo bibliografskih zapisov. *Knjižnica*, 47(1–2), 7–34.
- Likar, T. in Žumer, M. (2004). Mnenja katalogizatorjev o modulu za katalogizacijo v sistemu COBISS. *Knjižnica*, 48(1–2), 83–122.
- Lundy, M. W. (2006). Evidence of application of DCRB Core Standard in WorldCat and RLIN. *Library resources and technical services*, 50(1), 42–57.

- Ma, F., Mo, Z. in Luo, Y. (2014). Empirical research on a model to measure end-user satisfaction with the quality of database search results. *Journal of academic librarianship*, 40(2), 194–201.
- MacEwan, A. in Young, T. (2004). Quality vs. quantity: developing a systematic approach to a perennial problem. *Catalogue and index*, (152), 1–7.
- Mai, J. E. (2013). The quality and qualities of information. *JASIST*, 64(4), 675–688.
- Massey, O. (2000). *Auditing catalogue quality by random sampling*. Master's dissertation. Loughborough: Centre for information management. Pridobljeno 12. 2. 2016 s spletne strani: <http://users.ox.ac.uk/~bodl0842/dissertation/index.html>
- Miksa, S. D. (2007). Functional requirements for bibliographic records: understanding support of FRBR's four user tasks in MARC-encoded bibliographic records. *Bulletin of the Association for the Information Science and Technology*, 33(6), 24–26.
- Mitchell, E. in McCallum, C. (2012). Old data, new scheme: an exploration of metadata migration using expert-guided computational techniques. *Proceedings of the Association for Information Science and Technology*, 49(1), 1–10.
- Moen, W. E., Miksa, S. D., Eklund, A., Polyakov, S. in Snyder, G. (2006). Learning from artifacts: metadata utilization analysis. V *JCDL '06: proceedings of the 6th ACM/IEEE-CS joint conference on digital libraries* (2 str.). New York: Association for Computing Machinery. Pridobljeno 12. 12. 2016 s spletne strani: <http://dl.acm.org/citation.cfm?id=1141813>
- Moulaison Sandy, H. in Dykas, F. (2016). High-quality metadata and repository staffing: perceptions of United States-Based OpenDOAR participants. *Cataloging and classification quarterly*, 54(2), 101–116.
- Moulaison, H. L. (2015). The expansion of the personal name authority record under Resource Description and Access: current status and quality considerations. *IFLA journal*, 41(1), 13–24.
- Myall, M. in Chambers, S. (2007). Copy cataloging for print and video monographs in two academic libraries: a case study of editing required for accuracy and completeness. *Cataloging and classification quarterly*, 44(3–4), 233–257.
- Ochoa, X. in Duval, E. (2009). Automatic evaluation of metadata quality in digital repositories. *International journal on digital libraries*, 10(2–3), 67–91.
- On the record: report of the Library of Congress Working Group on the Future of Bibliographic Control*. (2008). Washington, D.C.: Library of Congress. Pridobljeno 12. 4. 2012 s spletne strani: <http://www.loc.gov/bibliographic-future/news/lcwg-ontherecord-jan08-final.pdf>
- Paiste, M. S. (2003). Defining and achieving quality in cataloging in academic libraries: a literature review. *Library collections, acquisitions and technical services*, 27(3), 327–338.
- Park, J. (2006). Semantic interoperability and metadata quality: an analysis of metadata item records of digital image collections. *Knowledge organization*, 33(1), 20–34.
- Pesjak, D. in Petek, M. (2010). Kakovost bibliografskih zapisov v COBIB in uporaba katalogizacijskih priročnikov. *Knjižnica*, 54(3), 15–33.
- Petek, M. (1998). Vrednotenje knjižničnih katalogov s stališča uporabnikov. *Knjižnica*, 42(4), 127–147.
- Petek, M. (2012). Enotni naslov v teoriji in v slovensko-hrvaški katalogizacijski praksi. *Knjižnica*, 56(1–2), 127–148.

Petruciani, A. (2015). Quality of library catalogs and value of (good) catalogs. *Cataloging and classification quarterly*, 53(3–4), 303–313.

Pisanski, J. in Žumer, M. (2009). Funkcionalne zahteve za bibliografske zapise (FZBZ): analiza uporabnosti konceptualnega modela bibliografskega sveta. *Knjižnica*, 53(1–2), str. 61–67.

Redman, T. C., Fox, C. in Levitin, A. (2009). Data and data quality. V *Encyclopedia of library and information sciences* (str. 1420–1431). New York: Taylor and Francis.

Rogina, A. (2007). Projekt Izboljšanje kakovosti zapisov v COBIB.SI. *Organizacija znanja*, 12(2), 58–67.

Romero, L. in Romero, N. (1992). Original cataloging in a decentralized environment: an identification and explanation of errors. *Cataloging and classification quarterly*, 15(4), 47–65.

Schultz-Jones, B., Snow, K., Miksa, S. in Hasenyager, R. L. (2012). Historical and current implications of cataloging quality for next-generation catalogues. *Library trends*, 61(1), 49–82.

Seljak, M. (2000). Poti do konsistentnih katalogizacijskih pravil. *Organizacija znanja*, 5(4).

Seljak, M. (2006). Izvajanje določil pravilnika o izdaji dovoljenja za vzajemno katalogizacijo v sistemu COBISS.SI. *Organizacija znanja*, 11(4), 208–214.

Seljak, M., Brešar, T., Curk, L., Zalokar, M., Tominc, A., Mazič, G., ... Urbajs, A. (2004). Vzpostavitev normativne kontrole v knjižničnem informacijskem sistemu COBISS.SI, Slovenija. *Organizacija znanja*, 9(2), 37–46.

Shin, H. (2003). Quality of Korean cataloging records in shared databases. *Cataloging and classification quarterly*, 36(1), 55–90.

Smith-Yoshimura, K., Argus, C., Dickey, T. J., Naun, C. C., Rowilson de Ortiz, L. in Taylor, H. (2010). Implication of MARC tag usage on library metadata practices. Ohio: OCLC. Pridobljeno 12. 12. 2016 s spletne strani: <http://www.oclc.org/content/dam/research/publications/library/2010/2010-06.pdf>

Snow, K. (2011). *A study of the perception of cataloging quality among catalogers in academic libraries*. Dissertation. Denton, Texas: University of North Texas Libraries. Pridobljeno 12. 12. 2016 s spletne strani: https://digital.library.unt.edu/ark:/67531/metadc103394/m2/1/high_res_d/dissertation.pdf

Stalberg, E. in Cronin, C. (2011). Assessing the cost and value of bibliographic control. *Library resources and technical services*, 55(3), 124–137.

Statement of international cataloging principles (ICP). (2016). Haag: IFLA. Pridobljeno 23. 12. 2016 s spletne strani: <http://www.ifla.org/publications/node/11015>

Stvilia, B. in Gasser, L. (2008). Value-based metadata quality assessment. *Library and information science research*, 30(1), 67–74.

Stvilia, B., Gasser, L., Twidale, M. B. in Smith, L. C. (2007). A framework for information quality assessment. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 58(12), 1720–1733.

Švab, K. in Žumer, M. (2016). Izbira leposlovja – še vedno izziv za knjižnice?: kriteriji, ki so pomembni za uporabnike. *Knjižnica*, 60(2–3), 127–149.

- Tani, A., Candela, L. in Castelli, D. (2013). Dealing with metadata quality: the legacy of digital library efforts. *Information processing and management*, 49(6), 1194–1205.
- Taniguchi, S. (2005). Recording evidence in bibliographic records and descriptive metadata. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 56(8), 872–882.
- Taniguchi, S. (2007). A system supporting evidence recording in bibliographic records. Part II: What is valuable evidence for catalogers?. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 58(6), 823–841.
- Tenopir, C. (1990). Database quality revisited. *Library journal*, 115(16), 64–67.
- Thomas, S. E. (1996). Quality in bibliographic control. *Library trends*, 44(3), 491–505.
- Transforming our bibliographic framework: a statement from the Library of Congress*. (2011, 13. maj). Washington, D.C.: Library of Congress. Pridobljeno 12. 4. 2012 s spletne strani: <http://www.loc.gov/marc/transition/news/framework-051311.html>
- Urbajs, A. in Šobot, P. (1991). Vidiki kvalitete vzajemne in lokalnih baz v sistemu vzajemne katalogizacije. V T. M. Šercar (ur.), *Tretiranje znanstvenih in strokovnih publikacij in polpublikacij v online dostopnih bazah podatkov za znanost in tehnologijo*, 14. posvetovanje o znanstvenih in strokovnih publikacijah in polpublikacijah, Maribor, 16.–18. 12. 1991 (str. 269–273). Maribor: Univerza, Institut informacijskih znanosti.
- Van Kleeck, D., Langford, G., Lundgren, J., Nakano, H., O'Dell, A. J. in Shelton, T. (2016). Managing bibliographic data quality in a consortial academic library: a case study. *Cataloging and classification quarterly*, 54(7), 452–467.
- Vetrò, A., Canova, L., Torchiano, M., Orozco Minotas, C., Iemma, R. in Morando, F. (2016). Open data quality measurement framework: definition and application to open government data. *Government information quarterly*, 33(2), 325–337.
- Wang, R. Y. in Strong, D. M. (1996). Beyond accuracy: what data quality means to data consumers. *Journal of management information systems*, 12(4), 5–33.
- Wisser, K. M. (2014). The errors of our ways: using metadata quality research to understand common error patterns in the application of name headings. V S. Closs idr. (ur.), *Metadata and semantics research. MTSR 2014* (str. 83–94). Cham: Springer.
- Yang, S. in Li, L. (2015). Emerging technologies for librarians: a practical approach to innovation. Amstardam: Chandos.
- Yasser, C. M. (2011). An analysis of problems in metadata records. *Journal of library metadata*, 11(2), 51–62.
- Zalokar, M. (2006). Razvoj splošnega geslovnika COBISS.SI. *Organizacija znanja*, 11(4), 224–229.
- Zeng, M. in Qin, J. (2008). *Metadata*. London: Facet.
- Zhang, Y. in Salaba, A. (2012). What do users tell us about FRBF-based catalogs?. *Cataloging and classification quarterly*, 50(5–7), 705–723.

mag. Branka Badovinac

Institut informacijskih znanosti Maribor, Prešernova ulica 17, 2000 Maribor
e-pošta: branka.badovinac@izum.si

Priloga 1: Preglednica virov po kronološkem redu

Vir in namen študije	Metodološki pristop	Dimenzije	Ugotovitve
Likar (2003) Preverjanje kakovosti enotne obdelave slov. serijskih publikacij z online dostopom	Primerjava zapisov s primarnim gradivom po Chapman in Masey (2002) Ekspertna analiza	Točnost, popolnost Podatek je naveden v napačnem polju Nedosljedna uporaba slov. jezika Tipkarske napake	Tretjina ustreznih zapisov Predlog ukrepov za izboljšanje kakovosti
Bruce in Hilman (2004) Splošni opis dimenzij kakovosti metapodatkov	Teoretični pristop	Točnost, izvor, točnost, skladnost s pričakovanim, logična konsistentnost in skladnost, pravočasnost in dostopnost	Opis dimenzij brez metrike, namenjeno za ekspertne analize
MacEwan in Young (2004) Razvoj metodologije točkovanja kakovosti zapisov za merjenje učinkovitosti katalogizacije	Primerjava zapisov z virom na podlagi matrice posameznih atributov po pomembnosti FRBR-jevih uporabniških opravil	Točnost, popolnost	Model FRBR je uporaben za vrednotenje kakovosti zapisov
Kristulović (2006) Vpliv katalogizacijskih pravil na kakovost v COBISS-u	Teoretični pristop	<i>(dimenzije niso navedene oz. jih ni mogoče določiti)</i>	Največji vpliv na kakovost podatkov ima katalogizator (subjektivni dejavnik)
Lundy (2006) Vzroki neuporabe standarda PCC za antikavarno gradivo in redke knjige (DCRB) na osnovi primerjava polj v zapisih MARC21 in v standardu v dveh katalogih	Primerjalna študija, statistična analiza	Popolnost	Standard je omejen, praktičen le za gradivo z manj podatki, sicer je nujna razširitev (npr. opombe)
Park (2006) Semantična inteoperabilnost v konverziji treh digitalnih zbirk slik v shemo Dublin Core	Kvalitativna in kvantitativna analiza metapodatkovnih zapisov	Točnost, popolnost	Problem netočnih elementov – podatek je naveden v napačnem polju Potreba po poenotenju pomenov in razumevanja rabe posameznih konceptov/elementov v metapodatkovni shemi ter navodila katalogizacije metapodatkov
Taniguchi (2005, 2007) Zasnova ekonomičnega sistema navajanja dokazov, ki kažejo, zakaj in kako so vrednosti podatka izbrani	Teoretični pristop modeliranja in testiranje uporabnosti	Izraznost (ang. expressivity), zanesljivost	Sistem je funkcionalen in uporaben
Myall in Chambers (2007) Dopolnjevanje bibliografskih zapisov OCLC za monografije in video gradivo dveh ustanov	Študija primera s primerjav izhodiščnih in končnih bibliografskih zapisov (kakovostni zapis = nič popravkov)	Točnost, popolnost	Zapisi za video gradivo potrebujejo več popravkov Za video gradivo potrebni nacionalni kooperativni program (npr. PCC)

Vir in namen študije	Metodološki pristop	Dimenzije	Ugotovitve
Rogina (2007) Predstavitve projekta izboljšanje kakovosti zapisov v COBIB_51	Avtomatizirana odprava napak/konverzija podatkov	(dimenzije niso navedene oz. jih ni mogoče določiti)	Konverzija podatkov v več kot 400.000 zapisih Dopolnitev programske opreme Sinhronizacija normativnih zapisov
Stvilija idr. (2007) Opredelitev splošnega modela kakovosti informacij	Teoretični pristop z analizo literature; izhodišče iz vzrokov spremembe v kakovosti	22 dimenzij v 3 skupine	Tipologija problemov v kakovosti in informacij Taksonomija dimenzij
Stvilija in Gasser (2008) Oblikovanje metode in modela vrednotenja kakovosti na podlagi pomembnosti metadapotkov	Analiza zbirke z analitičnim in empiričnim pristopom ugotoviti osnovni nivo kakovosti metadapotkov	Popolnost	Različna pomembnost istih metapodatkov pri ponudnikih in uporabnikih
Hider in Tan (2008) Načini vrednotenja kakovosti zapisa: zanesljivost ekspertnega mnenja, vrste napak in njihova pomembnost z vidika končnih uporabnikov	Anketa, intervju, metoda glasnega razmišljanja	Točnost, popolnost	Nezanesljivost ekspertnega mnenja Ni večjih razlik med pomembnostjo napak
Zeng in Qin (2008) Merjenje in izboljšanje kakovosti v metapodatkovnih projektih	Pregledni teoretični pristop	Popolnost, pravilnost, doslednost, deduplikacija (edinственost)	Povzetek o merjenju/vrednotenju, merah (kazalcih), evalvacijski metodologiji in aktivnostih izboljšav
Ochoa in Duval (2009) Dopolnjevanje modela kakovosti metapodatkov z merami za avtomatizirani postopek evalvacije (tj. avtomatizirano zagotavljanje kakovosti)	Testiranje s statistično analizo	Dimenzije po Bruce in Hilman (2004)	Enostavna implementacija mer; standardizirane v stroki; namenjene za analizo tekstovnih in numeričnih znakov; namenjene za relativno stabilno metapodatkovno shemo; normalizacija mere ni vedno mogoča; nujna kombinacija mer Nekaterih mer ni mogoče še avtomatizirati
Eklund idr. (2009) Primerjava najpogosteje uporabljenih polji in podpolji v WorldCat z elementi v priporočilih LC nivojih in programi PCC BIBCO, CONSER	Statistična analiza zapisov MARC21 in primerjalna analiza	Popolnost	Raba majhnega nabora polji/podpolji

Vir in namen študije	Metodološki pristop	Dimenzije	Ugotovitve
El-Sherbini (2010) Analiza kakovosti PCC zapisov	Primerjava zapisov po izboljšavi z vidika zunanjega ponudnika storitev Tipologija napak glede na možnost poizvedovanja: manjše, večje	<i>(dimenzije niso navedene oz. jih ni mogoče določiti)</i>	Kljub velikem številu popravkov večina napak ne vpliva na poizvedovanje virov
Smith-Yoshimura idr. (2010) Raziskava prakse uporabe metadatkov v WorldCat zapisih, tudi glede na značilnosti strojnih aplikacij	Kombinacija metod, analiza 145 milijonov zapisov	Popolnost	Raba majhnega nabora polj Nekonsistentnost Nepopolnost
Crnčič (2010) Ugotavljanje kakovosti bibliografskih zapisov v slovenskem vzajemnem katalogu COBIB	Ekspertna analiza 50 zapisov za monografije glede na pravilnik in format	<i>(dimenzije niso navedene oz. jih ni mogoče določiti)</i>	Največ napak v območju opomb in v območju založništva in distribucije, glede na priročnik COMARC pa največ v bloku šifriranih podatkov in bloku podatkov o odgovornosti Večja težava v katalogizacijskem pravilniku kot pa v formatu
Enci (2011) Ugotavljanje kakovosti bibliografskih zapisov za serijske publikacije v vzajemnem katalogu COBIB.SI	Ekspertna analiza 50 zapisov s standardom ISBD(CR) in format	<i>(dimenzije niso navedene oz. jih ni mogoče določiti)</i>	Največ napak v območju fizičnega opisa, glede na format pa v bloku šifriranih podatkov Vzrok slabe kakovosti je neuporaba priročnikov
Yaser (2011) Opredelitev problemov pri kakovosti metapodatkov	Analiza literature	<i>(dimenzije niso navedene oz. jih ni mogoče določiti)</i>	Pet problemov: netočna vrednost, nepravilni element, manjkajoči podatki (informacija), izžbljena informacija, nedosledna uporaba vrednosti (value representation)
Mitchel in McCallum (2012) Evaluacija kakovosti metapodatkov po migraciji v konceptualni model FRBR z uporabo ekspertno-avtomatiziranih tehnik	Primerjava kakovosti podatkov med ekspertno in avtomatizirano migracijo podatkov	<i>(dimenzije niso navedene oz. jih ni mogoče določiti)</i>	Hibridni pristop se je izkazal za učinkovito metodo migracije podatkov

Vir in namen študije	Metodološki pristop	Dimenzije	Ugotovitve
Kavčič (2012) Glede na uporabnika in katalogizacijski pravilnik ugotavljanje dejanske kakovosti ocenjenih zapisov v postopku preverjanja 50 naključnih zapisov Odpravljanje napak po rezultatih preverjanja 50 naključnih zapisov	Anketa uporabnikov (2/3 knjižničarji) o pomembnosti podatkov pri iskanju in identifikaciji vira ter primerjava z napakami v ocenjenih zapisih Ekspertna analiza za primerjavo zapisov	<i>(dimenzije niso navedene oz. jih ni mogoče določiti)</i>	Večina zapisov je glede uporabnika ustrezna, tudi tisti, ki so označeni kot večja napaka Potreba po novih kriterijih za ocenjevanje zapisov Manj kot polovica katalogizatorjev zapisov ni popravila
Petek (2012) Uporaba enotnega naslova kot zbirna funkcija kataloga COBIB in CROLLIST	Primerjalna študija o uporabi polj 300 in 500 za prevođe avtorskih in anonimnih del	Popolnost	Nedоследna in pomanjkljiva uporaba polj 300 in 500 Manj podatkov v CROLLIST-u, a tudi v COBIB-u premalo zavedanja o uporabnosti polja 500
Tani, Candela in Castelli (2013) Pregled raziskav o kakovosti podatkov v digitalnih knjižnicah, s poudarkom na splošnih okvirih	Analiza literature	<i>(dimenzije niso navedene oz. jih ni mogoče določiti)</i>	Zanimanje za kakovost podatkov in oblikovanje splošnih okvirov narašča Potreba po enotnem splošnem okviru, avtomatizaciji vnosa podatkov, razvoju orodja za preverjanje kakovosti in veljavnosti podatkov
Wisser (2014) Opredelelitev napak pri imenih korporacij in osebnih imen iz agregiranih podatkov v zapisih za arhive EAC-CPF	Analiza zapisov za isto entiteto	Točnost, popolnost, konsistentnost	Identifikacija 30 različnih napak
Moulaïson (2015) Preučevanje dodajanja atributov v normativnih zapisov po RDA-ju	Longitudinalna študija primera	Popolnost	Normativni zapisi se redko dopolnjujejo z atributi
Van Kleeck idr. (2016) Uvedba zagotavljanja in kontrola kakovosti zapisov	Študija primera večje visokošolske knjižnice	<i>(dimenzije niso navedene oz. jih ni mogoče določiti)</i>	Uvedba aktivnosti kontrole kakovosti in odprave napak

Programska oprema COBISS3/Katalogizacija: ovrednotenje sistemskih sprememb in funkcionalnosti modula z vidika katalogizatorjev¹

The COBISS3/Cataloguing software: evaluation of system changes and functionality of the module from cataloguers' point of view

Janja Levičar, Marija Petek

Oddano: 10. 3. 2017 – Sprejeto: 10. 4. 2017

1.01 Izvirni znanstveni članek
1.01 Original scientific article
UDK 025.3(497.4)

Izveček

Namen: Namen raziskave je bil ovrednotiti modul COBISS3/Katalogizacija z vidika katalogizatorjev. Želeli smo ugotoviti, kakšni so zadovoljstvo s COBISS3/Katalogizacijo, prednosti/slabosti modula, vpliv modula na kakovost bibliografskih zapisov, mnenje o spremenjenih postopkih za delo v sistemu COBISS.SI ter več o centralizaciji katalogizacije in implementaciji novih katalogizacijskih pravil.

Metodologija/pristop: Uporabili smo kvantitativno in kvalitativno raziskovalno metodo. S spletno anketo smo zajeli 133 katalogizatorjev z dovoljenjem za delo v modulu COBISS3/Katalogizacija, ki so v zadnjih treh letih kreirali največ zapisov v COBIB-u. Z metodo delno strukturiranega intervjuja pa smo spraševali 12 katalogizatorjev.

Rezultati: Katalogizatorji so bili z modulom COBISS3/Katalogizacija zadovoljni. Kot najpomembnejši prednosti navajajo črkovalnik in integrirane katalogizacijske priročnike. Moteča pa je predvsem povečana uporaba računalniške miške. Izobraževanje za delo v sistemu COBISS.SI je bilo ocenjeno visoko, vendar je bila poudarjena potreba po dodatnem usposabljanju. Nekoliko slabše, a še vseeno visoko, so bili ocenjeni postopki za pridobitev dovoljenja za vzajemno katalogizacijo. Modul omogoča dobre pogoje

¹ Prispevek je nastal na podlagi magistrskega dela Janje Levičar z naslovom *Ovrednotenje modula za katalogizacijo v sistemu COBISS3* pod mentorstvom doc. dr. Marije Petek.

za delo, zato lahko v prihodnje pričakujemo zapise boljše kakovosti. Vendar je ta odvisna predvsem od posodobitve katalogizacijskih pravil.

Omejitve raziskave: Vzorec katalogizatorjev je pripravljen ne glede na vrsto knjižnice.

Izvirnost/uporabnost raziskave: Celovit metodološki pristop, ki upošteva širši sistemski kontekst, prva raziskava o modulu COBISS3/Katalogizacija s predlogi za njegove nadaljnje izboljšave.

Ključne besede: *katalogizacija, COBISS, modul za katalogizacijo, katalogizatorji, vrednotenje*

Abstract

Purpose: The purpose of this research was to evaluate the module *COBISS3/Cataloguing* from cataloguers' point of view. We wanted to find out whether cataloguers are satisfied with the cataloguing module. Its advantages/disadvantages and impact on quality of bibliographic records were examined. Also cataloguers' opinions about system changes and about planned novelties were explored.

Methodology/approach: A combination of quantitative and qualitative research method was used. 133 cataloguers were surveyed via an online questionnaire, only cataloguers who possess the cataloguing licence and who have created the highest number of bibliographic records during the last three years are selected. Afterwards semi-structured interviews were conducted with 12 cataloguers.

Results: The cataloguers were satisfied with the cataloguing module. A spelling checker and integrated e-manuals were considered the most important advantages. The increased use of a computer mouse was found to be disturbing. Professional training for the COBISS system is estimated rather high, however a need for additional training is observed. Procedures to acquire the cataloguing licence were rated only a little lower. In future we may expect records of higher quality as the module provides good working conditions for cataloguers. The quality of records depends also upon the modernization of cataloguing rules.

Research limitation: A sample of cataloguers is selected irrespective of the library type.

Originality/practical implications: A complex methodological approach, taking into account a broader system context was used. It is the first research on the COBISS3/Cataloguing module including suggestions for further improvements.

Key words: *cataloguing, COBISS, cataloguing module, cataloguers, evaluation*

1 Uvod

Razvoj tehnologije je knjižnicam omogočil tesnejše sodelovanje in povezovanje v sisteme za vzajemno katalogizacijo. Glavno načelo vzajemne katalogizacije je, da se dokument obdela samo enkrat in na enem mestu, ti podatki pa so nato

dostopni vsem udeležencem v sistemu preko vzajemnega kataloga oziroma podatkovne zbirke, ki jo sodelujoče knjižnice gradijo skupaj. Takšna organiziranost zagotavlja prihranek pri postopku obdelave gradiva in vodenju katalogov ter racionalno delitev dela. Eden od najpomembnejših pogojev za delovanje sistema je kakovostna in katalogizatorjem prijazna programska oprema (Seljak, 2006).

COBISS3 je tretja generacija programske opreme, ki podpira vzajemno katalogizacijo v okviru nacionalnega sistema COBISS.SI. Osrednji programski modul² je COBISS3/Katalogizacija, ki ga je Institut informacijskih znanosti (IZUM) razvijal od leta 2006 do 2010, postopek prehoda knjižnic iz predhodne COBISS2/Katalogizacije na novo programsko platformo pa je potekal od leta 2012 do julija 2016 (Obvestila in novosti, 1997–2017; Predstavitev COBISS3/Katalogizacije na Univerzi v Ljubljani, 2011). Prehod pomeni uvedbo tehnološko sodobnejšega uporabniškega vmesnika in vrsto novih funkcionalnosti, med drugim spremembo v konceptu ažuriranja lokalnih podatkovnih zbirk in vzajemnega kataloga COBIB.SI, ki je bila povod za implementacijo novih organizacijskih rešitev v sistemsko ureditev z namenom racionalizacije dela oziroma katalogizacije in izboljšanja njene kakovosti, to je kakovosti bibliografskih zapisov (Prehod na COBISS3/Katalogizacijo, 2012). Pomen ustrezno usposobljenega kadra se je z novim načinom shranjevanja bibliografskih zapisov, ki vključuje koncept vzajemnosti in individualnosti, še povečal. Gre torej za izrazite, tudi širše sistemske spremembe, ki še niso bile celostno obravnavane s ciljem ovrednotenja. Da bi ugotovili zadovoljstvo oziroma mnenja in izkušnje katalogizatorjev z modulom COBISS3/Katalogizacija, smo zasnovali raziskavo.

2 Pregled dosedanjih raziskav

V okviru analiz sistema COBISS lahko zasledimo le dve raziskavi,³ ki sta se ukvarjali z modulom za katalogizacijo. Likarjeva in Žumrova (2004) sta v drugi fazi širšega raziskovanja povezave med kakovostjo bibliografskih zapisov in strokovno obdelavo v modulu želeli ugotoviti odnos katalogizatorjev do COBISS2/Katalogizacije, način uporabe in odnos do sistema vzajemne katalogizacije nasploh. Anketiranih je bilo 133 katalogizatorjev, rezultati pa so pokazali, da so bili zadovoljni z modulom. Dobre ocene so dali tudi katalogizacijskim priročnikom in izobraževanju za delo v sistemu COBISS.SI. Nekoliko nižja, vendar še vseeno visoka, je bila ocena postopkov in vsebin za pridobitev dovoljenja za vzajemno

² Vsebinsko povezani računalniški programi za izvajanje določenega opravila, npr. programski modul za katalogizacijo (Bibliotekarski terminološki slovar, 2009).

³ Izvedeni na večjem vzorcu katalogizatorjev.

katalogizacijo. Prav tako je bilo ugotovljeno, da se katalogizatorji zavedajo pomena sprememb, ki bi omogočile učinkovitejše delo, vendar jih težko sprejmejo. Izkazalo se je, da obstaja potreba po večji informiranosti katalogizatorjev. Avtorici sta opozorili na pomen ažurnega obveščanja ter navodil za strokovno delo, možnosti dodatnega izobraževanja, permanentnega preverjanja usposobljenosti katalogizatorjev in ne nazadnje na pomen dobro načrtovane, standardizirane programske opreme, zasnovane v skladu s sodobnimi tehnološkimi smernicami.

Dimov Džoleva in Petkova (2014) sta predstavili stanje na področju katalogizacije v Makedoniji pred prehodom na programsko platformo COBISS3 in rezultate ocen različnih vidikov modula COBISS2/Katalogizacija. Anketirali sta 69 makedonskih katalogizatorjev in prav tako ugotovili, da so zadovoljni z modulom druge generacije. Rezultati so tudi pokazali, da nimajo težav pri izdelavi bibliografskih zapisov v sistemu COBISS.MK. Obenem pa sta ugotovili, da si večina želi čim hitrejši prehod na novi vmesnik COBISS3/Katalogizacija. Katalogizacijski priročniki so bili ocenjeni slabše kot v raziskavi Likarjeve in Žumrove (2004), a še vedno pozitivno. Ponovno se je izkazalo, da obstaja potreba po večji obveščenosti katalogizatorjev. Ti so izrazili željo po tečajih za spremljanje novosti in sprememb ter poudarili, da bi moralo biti izobraževanje obsežnejše in bolj poglobljeno. Prav tako so po njihovem mnenju nujne spremembe študijskih programov na področju bibliotekarstva in informacijske znanosti. V okviru tečajev je bila pohvaljena uporabnost navodil, priporočil in vzorčnih zapisov. Postopki za pridobitev dovoljenja za delo v makedonskem sistemu so se izkazali za ustrezne. Med drugim je bilo ugotovljeno, da je pri katalogizaciji nujno dobro poznavanje katalogizacijskih pravil, čeprav so ta preobsežna in zastarela, ter tudi, da znanje in izkušnje katalogizatorjev vplivajo na kakovost bibliografskih zapisov.

Omeniti velja še diplomsko delo Blažonove (2013), ki je predstavila vmesnika za katalogizacijo v sistemih COBISS3 in Koha – prvem odprtokodnem knjižnično informacijskem sistemu, ter primerjala navodila za katalogizacijo. Primerjava je pokazala, da gre za podobna moderna sistema, pri obeh se za izvajanje nalog večinoma uporablja računalniška miška, razlika pa je seveda v formatih za katalogiziranje (COMARC/MARC).⁴ Intervjuvani sta bili tudi dve katalogizatorki, ki sta mnenja, da modul COBISS3/Katalogizacija omogoča lažje delo, vendar ju moti (pre)pogosta uporaba računalniške miške. Ugotovljeno je bilo, da imajo katalogizatorji po dolgoletnih izkušnjah z delom v okolju COBISS2 težave pri učenju uporabe novega vmesnika, vendar je avtorica predvidela, da se bodo sčasoma navadili na novo programsko okolje.

⁴ Predvsem pa je razlika v izvorni kodi.

Breeding (2017) objavlja izsledke vsakoletnih, obsežnih primerjalnih študij na mednarodni ravni, ki zajemajo tako tradicionalne lastniške (komercialne) knjižnične informacijske sisteme kot tudi odprtokodne sisteme in druge modele knjižnične avtomatizacije. Odprta koda je prosto dostopna in jo je mogoče modificirati tako, da programska oprema ustreza specifičnim potrebam knjižnice oziroma knjižnic. V zadnjih letih se poleg odprtokodnih uveljavljajo tudi distribuirani sistemi, ki temeljijo na »računalništvu v oblaku«. ⁵ Do storitev/orodij, ki jih ponujajo tovrstni sistemi, vzpostavljeni v elektronskem okolju, uporabnik (katalogizator) dostopa preko spletnega brskalnika in jih uporablja kot lokalno nameščena orodja na svoji delovni računalniški postaji (po Bešterju, 2011). Namen teh študij je predstaviti širšo sliko stanja na področju knjižnične avtomatizacije, identificirati trende in knjižnicam ponuditi pregled/oceno alternativnih možnosti. S področjem knjižničnih sistemov naslednje generacije se ukvarjajo še številni drugi avtorji (Bénaud in Bordeianu, 2015; Kelley, Leatherman in Rinna, 2013; Müller, 2011; Young, 2013). V okviru Konference LIBER 2016 je bilo poudarjeno, da novi sistemi najbolj vplivajo na upravljanje metapodatkov, ki je v tesni povezavi s standardizacijo aplikacij in delovnih tokov (Žnidarec in Žuran Putora, 2016).

3 Raziskava

Pregled literature je pokazal, da se vrednotenju programske opreme, ki podpira vzajemno katalogizacijo v sistemu COBISS, posveča premalo pozornosti. Izvaja se predvsem t. i. vrednotenje med aktivno uporabo programa (po Shneidermanu, 1998), raziskav s celostnim pristopom – upošteva širši kontekst na področju katalogizacije v Sloveniji, ki bi se osredotočale predvsem na osrednji programski modul, pa primanjkuje. S prehodom katalogizacije v programsko okolje COBISS3 je izvedba raziskave s ciljem ovrednotenja omenjenih novosti še toliko bolj smiselna. Rezultati vrednotenja so lahko dobro izhodišče za nadaljnje izboljšave, s katerimi je mogoče doseči optimizacijo programa.

Namen raziskave je bil ugotoviti, kakšno mnenje imajo katalogizatorji o modulu COBISS3/Katalogizacija in sistemskih spremembah. Pred začetkom raziskave smo pripravili naslednja raziskovalna vprašanja:

⁵ V literaturi, tudi s področja bibliotekarstva in informacijske tehnologije (ki jo na primer navajamo v nadaljevanju odstavka), se vse bolj uveljavlja termin »računalništvo v oblaku« (angl. cloud computing), za katerega pa v okviru bibliotekarske terminologije (Bibliotekarski terminološki slovar, 2009) (še) ni mogoče zaslediti ustreznega ekvivalenta.

- Kakšno je zadovoljstvo katalogizatorjev z modulom COBISS3/Katalogizacija kot celoto in kako ocenjujejo posamezne značilnosti modula, ki določajo njegovo uporabnost?
- Kaj so prednosti in slabosti modula COBISS3/Katalogizacija?
- Kako, če sploh, vpliva modul COBISS3/Katalogizacija na kakovost bibliografskih zapisov?
- Ali so postopki in vsebine za pridobitev dovoljenja za delo v sistemu vzajemne katalogizacije po prehodu na modul COBISS3/Katalogizacija ustrezni in zakaj?
- Ali je izobraževanje za delo v modulu COBISS3/Katalogizacija ustrezno in zakaj?
- Kaj katalogizatorji menijo o sistemskih spremembah, ki so sledile prehodu na modul COBISS3/Katalogizacija, in o napovedanih novostih?

3.1 Metodologija

V skladu z motivi in cilji raziskave smo se odločili za kombinacijo kvantitativne in kvalitativne metode. Po Shneidermanu (1998) je najboljši način vrednotenja uporabniških vmesnikov z uporabo ankete. V prvi fazi raziskovanja smo tako za pridobivanje podatkov uporabili metodo anketiranja, natančneje spletno anketo. V drugi fazi raziskovanja smo se odločili za uporabo metode delno struktuiranega intervjuja. Želeli smo celostno preučiti različne vidike raziskovalnega problema in na ta način dobiti poglobljen uvid v odnos oziroma mnenja in izkušnje katalogizatorjev z modulom COBISS3/Katalogizacija in postopki vzajemne katalogizacije.

3.1.1 Priprava vprašalnikov

Na podlagi raziskovalnih vprašanj smo s spletnim orodjem *EnKlikAnkete – 1KA* pripravili vprašalnik in ga razdelili na tri sklope, ki se nanašajo na: 1. modul COBISS3/Katalogizacija, 2. katalogizacijo in sistemsko ureditev ter 3. demografske podatke o anketirancih. V prvi sklop smo uvrstili vprašanja o novem modulu, med drugim o značilnostih, ki določajo uporabnost vmesnika: zanesljivost, funkcionalnost, časovni odziv, uporabniška prijaznost, intuitivnost, transparentnost in doslednost. Omenjene pojme smo zaradi enoličnega razumevanja anketirancem tudi razložili (ISO 9241/-11: 1998; Likar in Žumer, 2004; Nielsen, 1994, 1999; Shneiderman, 1998; Vilar in Žumer, 2008):

- zanesljivost pomeni zmožnost vmesnika, da ohranja nivo izvedbe; da opravlja zahtevano funkcijo; da pri delovanju ne prihaja do odpovedi;
- funkcionalnost pomeni obstoj funkcij v vmesniku, ki zadovoljijo in izpolnijo zahteve uporabnikov;

- časovni odziv oziroma hitrost in učinkovitost vmesnika povesta, koliko časa in korakov je bilo potrebnih za uspešno izvedbo neke naloge;
- uporabniška prijaznost pomeni prijaznost vmesnika za delo; da je fleksibilen, razumljiv in enostaven za uporabo, ki se je hitro naučiš;
- intuitivnost pomeni zasnovo vmesnika na način, ki omogoča hitro razumevanje delovanja sistema in uspešno rabo funkcij;
- transparentnost pomeni zasnovo vmesnika na način, ki omogoča osredotočanje na dokončanje opravil namesto spraševanja o tem, kako deluje posamezna funkcija;
- doslednost pomeni zasnovo vmesnika na način, da imajo ukazi in meniji vedno enako obliko in da se primerljive operacije izvedejo na podoben način.

Drugi sklop anketnega vprašalnika smo namenili vprašanjem o katalogizacijskih priročnikih⁶ in postopkih vzajemne katalogizacije, tretji sklop pa demografskim in drugim podatkom o anketirancih, saj je bil naš cilj tudi preveriti morebitno medsebojno povezanost med odgovori na nekatera od vprašanj in osnovnimi podatki o anketirancih. Vprašalnik je obsegal 27 vprašanj, večinoma zaprtega tipa: prvi sklop osem vprašanj, drugi sklop 13 vprašanj in tretji sklop šest vprašanj. Pri vprašanjih, ki vključujejo petstopenjsko ocenjevalno lestvico, je bil izbrani odgovor ena od vrednosti od 1 do 5, pri čemer ocena 1 pomeni najbolj negativno vrednost, ocena 5 pa najbolj pozitivno. Le pri enem vprašanju (ocenjevanje novih lastnosti/funkcij modula) smo uporabili tristopenjsko lestvico. Želeli smo, da bi sodelujoči tudi prosto izrazili stališča ter podali morebitne predloge in pripombe, zato smo v vprašalnik dodali še vprašanja polodprtega in odprtega tipa. Na koncu anketnega vprašalnika pa smo anketirance povabili k nadaljnjemu sodelovanju s prošnjo za intervju na temo katalogizacije v COBISS3.

Z delno strukturiranim intervjujem smo želeli dodatno pojasniti, dopolniti in obogatiti rezultate anketiranja, zato so bila izhodišča za večino vprašanj tematsko podobna vprašanja iz anketnega vprašalnika. Vprašalnik za intervju je obsegal 13 vprašanj. Pri pripravi vprašalnikov smo upoštevali predvsem priporočila Ambrožičeve (2008) o anketni metodi.

⁶ V naši raziskavi smo se odločili za uporabo izraza »katalogizacijski priročniki«, ki zajema vsa aktualna priporočila, smernice, navodila, standarde, pravilnike, ki jih katalogizatorji uporabljajo pri delu v sistemu COBISS.

3.1.2 Vzorčenje

Pred začetkom raziskave je bilo evidentiranih več kot 800 imetnikov dovoljenj(a) za delo v sistemu vzajemne katalogizacije,⁷ od tega 563 katalogizatorjev, ki so v zadnjem triletnem obdobju kreirali 100 zapisov ali več, 91 katalogizatorjev pa je kreiralo od enega do 99 zapisov. Drugi katalogizatorji so bili v zadnjem triletnem obdobju, pred izvedbo raziskave, neaktivni, čeprav so nekateri med njimi celo že pridobili dovoljenje (oziroma dovoljenja) za delo v novem programskem okolju (podatki na dan 28. 5. 2015) (Dovoljenja za vzajemno katalogizacijo, 2015).

V vzorec smo želeli zajeti katalogizatorje z dovoljenjem za delo v modulu CO-BISS3/Katalogizacija, ki so v zadnjih treh letih kreirali največ zapisov v vzajemni podatkovni zbirki COBIB.SI, pri čemer smo se omejili na prvih 250 (oziroma nazadnje 252) katalogizatorjev glede na število kreiranih zapisov. Podatke o njihovem statusu smo pridobili iz IZUM-ovih evidenc o dovoljenjih za vzajemno katalogizacijo (Dovoljenja za vzajemno katalogizacijo, 2015). Ko smo izbrali 252 katalogizatorjev, ki so ustrezali profilu iz vzorca, smo se obrnili na IZUM s prošnjo, da bi nam v raziskovalne namene posredovali njihove elektronske naslove. Zaradi Zakona o varstvu osebnih podatkov (2007) nam jih niso smeli posredovati, zato smo jih poiskali sami na spletu. Vsi pridobljeni elektronski naslovi so bili dostopni kot kontaktni podatki knjižnic. Od 252-ih naslovov izbranih katalogizatorjev jih manjše število nismo uspeli zaslediti, nekateri so se izkazali za zastarele in nedelujoče ali pa smo prejeli avtomatsko sporočilo o odsotnosti zaradi bolniškega staleža oziroma porodniškega dopusta. Povabilo za izpolnjevanje vprašalnika in povezavo nanj je na koncu prejelo 215 katalogizatorjev.

3.1.3 Odziv

Anketa

Anketiranje je potekalo od junija do septembra 2015. V prvem tednu je anketo izpolnilo kar 117 katalogizatorjev, nato smo v naslednjih dneh prejeli še 22 izpolnjenih vprašalnikov, do 20. 7. 2015, ko smo ponovno, preko elektronske pošte, zaprosili za sodelovanje v raziskavi. Na koncu je bilo odgovorjenih vprašalnikov 133, kar pomeni 61,9-odstotni odziv. Z odzivom smo zadovoljni, čeprav smo pričakovali, da bo delež vrnjenih vprašalnikov visok, saj gre za aktualno in za katalogizatorje pomembno tematiko. Razlog, da so se odzvali v tolikšnem številu,

⁷ Vendar pa vsi niso imeli aktivnega uporabniškega imena v eni izmed slovenskih knjižnic.

je zagotovo tudi v načinu izvedbe ankete – po spletu. Anketirancem smo tako prihranili dragoceni delovni čas in jim zagotovili občutek anonimnosti.

Intervju

Slabši je bil odziv na povabilo k sodelovanju v intervjuju, saj je vanj privolilo 12 katalogizatorjev. Izvedba intervjujev je potekala od 6. 4. do 19. 5. 2016 v knjižnicah v različnih krajih, ki jih zaradi zagotovitve anonimnosti ne bomo poimensko naštevali. Intervjuje smo posneli s snemalnikom zvoka in jih kasneje prepisali. Štirje intervjuvanci so odgovore posredovali preko elektronske pošte zaradi časovne stiske, občutka večje anonimnosti idr. Nekateri od teh niso odgovorili na vsa vprašanja. Pri intervjujih je bila nujna temeljitejša kvalitativna analiza kot pri obravnavi odprtih odgovorov v okviru ankete. Da bi bili rezultati kar najbolj verodostojni, smo dosledno upoštevali postopke kategorizacije in klasifikacije (Mesec, 1998). Transkribirane odgovore smo razčlenili na enote kodiranja in sorodnim empiričnim postavkam pripisali enak pomen. Sorodne navedbe smo združili v kategorije in zbrali glavne tematske poudarke. Te smo nazadnje primerjali in formulirali zaključke.

3.2 Omejitve raziskave

Slabost spletne ankete je, da ni mogoče nadzorovati pogojev, v katerih se anketa izpolnjuje. Odsotnost spraševalca se lahko odraža v zanesljivosti rezultatov, saj je mogoče morebitno nerazumevanje vprašanj. To pomanjkljivost smo poskušali odpraviti tako, da smo bili anketiranim ob morebitnih nejasnostih na voljo z dodatnimi pojasnili preko elektronske pošte.

Ob povabilu k sodelovanju v intervjuju so številni izrazili skrb zaradi pomanjkanja občutka zasebnosti, čeprav smo jim zagotovili, da iz predstavitve rezultatov ne bo mogoče razbrati njihovih identitet. Hkrati pa intervju zahteva mnogo več dogovarjanj in časa, kar je zagotovo prav tako razlog za slabši odziv. Odgovorov intervjuvancev ne gre posploševati, vendar kljub temu ocenjujemo, da smo dobili dragocen vpogled v odnos katalogizatorjev do modula COBISS3/Katalogizacija.

Pri pripravi vzorca katalogizatorjev smo upoštevali le tiste, ki so kreirali največ zapisov, in to ne glede na vrsto knjižnice, v kateri so zaposleni.

4 Rezultati

4.1 Rezultati anketiranja

4.1.1 Podatki o anketirancih

Med anketiranci, ki so se odzvali na vprašanje o starosti ($n = 125$), ni mlajših od 29 let. Največ (40,8 %) jih je starih med 40 in 49 let, 31,2 % je starih med 50 in 59 let, 24,8 % med 30 in 39 let, 3,2 % pa več kot 60 let. Prevladuje ženski spol (90,2 %, $n = 123$). Večina (69,3 %, $n = 124$) ima univerzitetno izobrazbo (sedma stopnja), od tega 31,4 % s področja bibliotekarstva in 37,9 % iz drugih področij. Tudi izobrazbena struktura celotnega vzorca kaže, da se je odzvalo nekoliko manj katalogizatorjev z bibliotekarsko izobrazbo (42,0 %). 64,0 % anketirancev ($n = 125$) ima s katalogizacijo v sistemu COBISS več kot 10 let izkušenj, med manj izkušene pa sodijo 4,0 % anketirancev, ki delajo z modulom za katalogizacijo od 1 do 2 leti, in eden z manj kot letom dni izkušenj. Na povabilo k izpolnitvi anketnega vprašalnika so se večinoma odzvali katalogizatorji iz visokošolskih knjižnic (56,0 %, $n = 123$), ki prispevajo največ zapisov v COBIB (Bibliografske baze podatkov in podatki o zalogi, 2016).⁸ 16,3 % je zaposlenih v specialnih knjižnicah, 13,0 % v Narodni in univerzitetni knjižnici (NUK), 12,3 % jih prihaja iz splošnih in 2,4 % iz šolskih knjižnic.

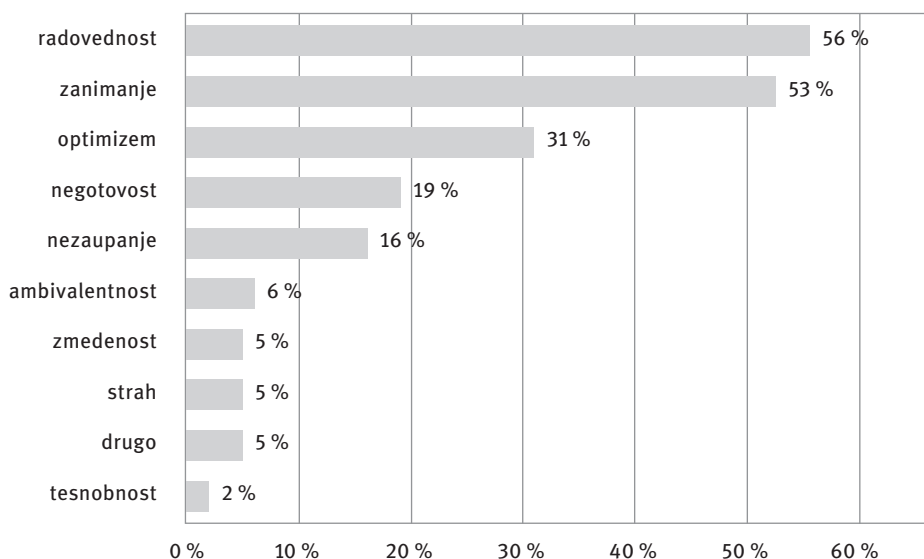
4.1.2 Modul COBISS3/Katalogizacija

Najprej smo želeli preveriti, koliko knjižnic, v katerih so anketiranci zaposleni, je že prešlo na katalogizacijo v okolju COBISS3. Eden od nujnih pogojev za prehod v novo programsko okolje je, da imajo katalogizatorji dovoljenje za delo v modulu COBISS3/Katalogizacija. Kljub temu so rezultati pokazali, da v petih knjižnicah⁹ (3,8 %, $n = 132$) tega prehoda v času raziskave še niso izvedli.

⁸ Iz evidence o prispevkih zapisov glede na vrsto knjižnice (podatki na dan 31. 12. 2016) je razvidno, da največ zapisov v COBIB.SI prispevajo univerzitetne in visokošolske knjižnice, in sicer je skupni prispevek 1.800.992 zapisov (leta 2016 so jih prispevale 87.249), sledijo specialne knjižnice, katerih skupni prispevek je 895.248 zapisov (leta 2016 so jih prispevale 36.304), nacionalna knjižnica (NUK) s skupnim prispevkom 754.349 zapisov (leta 2016 je prispevala 21.454 zapisov), splošne knjižnice s skupnim prispevkom 730.677 zapisov (leta 2016 so prispevale 28.566 zapisov), ter šolske knjižnice s skupnim prispevkom 53.294 zapisov (oziroma 4.553 zapisov leta 2016) (Bibliografske baze podatkov, 2016).

⁹ Zaradi zagotovitve anonimnosti nismo pridobili natančnejših podatkov o knjižnicah, kjer so imetniki dovoljenj zaposleni, zato nismo mogli preveriti, ali gre za pet različnih ustanov.

Nato nas je zanimalo, kakšne občutke so imeli anketiranci ob prehodu na modul COBISS3/Katalogizacija in ob začetnih interakcijah z novim vmesnikom. Mogočih je bilo več odgovorov, zato skupni seštevki presegajo 100 % (skupno smo prejeli 262 odgovorov, $n = 133$). Med anketiranci je ob prehodu na katalogizacijo v programsko okolje tretje generacije in preizkušanju vmesnika prevladovala pozitivna naravnost: radovednost (55,6 %) oziroma zanimanje (53,4 %) in optimizem (30,8 %). Med negativnimi občutki so anketiranci največkrat izbrali negotovost (18,8 %) in nezaupanje (15,8 %).

Slika 1: Občutki anketirancev ob prehodu na modul COBISS3/Katalogizacija

Rezultati so pokazali tudi, da so anketiranci zadovoljni z modulom COBISS3/Katalogizacija kot celoto, saj so mu prisodili povprečno oceno 4,0. Večina je na splošno zadovoljna (50,8 %, $n = 132$) oziroma zelo zadovoljna (27,3 %) z njim. Nekaj manj kot petina (17,4 %) jih ima o modulu nevtralno mnenje, le manjši delež pa jih je z njim nezadovoljnih (3,0 %) oziroma zelo nezadovoljnih (1,5 %).

Želeli smo tudi preveriti, ali obstajajo razlike v zadovoljstvu anketirancev z modulom glede na: 1) vrsto knjižnice, 2) izobrazbo in 3) delovne izkušnje. 1) Glede prvega vprašanja o povezanosti zadovoljstva z vrsto knjižnice nas je natančneje zanimalo, ali anketiranci iz knjižnic, ki letno prispevajo največ zapisov, slabše ocenjujejo modul COBISS3/Katalogizacija kot anketiranci iz knjižnic, ki letno prispevajo zelo malo zapisov (Bibliografske baze podatkov, 2016). Na podlagi odgovorov anketirancev, ki so prikazani v prvem delu Preglednice 1, smo ugotovili,

da so anketiranci iz visokošolskih, univerzitetnih in specialnih knjižnic, ki letno v COBIB prispevajo (naj)več zapisov, modul skupaj slabše ocenili oziroma so z njim manj zadovoljni (skupna povprečna ocena je 3,9) kot tisti iz splošnih in predvsem šolskih knjižnic (skupna povprečna ocena je 4,4), ki letno prispevajo (naj) manj zapisov. Najslabše so ga sicer ocenili anketiranci iz specialnih knjižnic (s povprečno oceno 3,8), ki v vzajemno podatkovno zbirko letno prispevajo srednje velik delež zapisov. Z zelo visoko povprečno oceno (4,7) izstopajo anketiranci iz šolskih knjižnic, ki letno prispevajo najmanj zapisov.

2) Pri drugem vprašanju o povezanosti zadovoljstva z izobrazbo nas je zanimalo predvsem, ali so anketiranci z bibliotekarsko izobrazbo bolj kritični do modula kot tisti, ki imajo izobrazbo z drugih področij, pri čemer smo se omejili na anketirance s sedmo ali višjo stopnjo izobrazbe. Primerjava ocen med tema skupinama, prikazanih v drugem delu Preglednice 1, je pokazala prav nasprotno: anketiranci z izobrazbo z drugih področij so bolj kritični do modula COBISS3/Katalogizacija (skupna povprečna ocena je 3,7) od anketirancev z izobrazbo bibliotekarske smeri (skupno so modulu prisodili povprečno oceno 4,1). Od povprečne ocene najbolj odstopa ocena anketirancev z znanstvenim magisterijem z drugega področja – ti so modulu prisodili nizko povprečno oceno 3,3.

3) Pri tretjem vprašanju o povezanosti zadovoljstva z delovnimi izkušnjami nas je zanimalo, ali so manj izkušeni anketiranci bolj zadovoljni z modulom od bolj izkušenih, ki so (bili) navajeni dela v predhodnem programskem okolju COBISS2. Primerjava ocen anketirancev iz tretjega dela Preglednice 1 je pokazala, da so z modulom COBISS3/Katalogizacija najbolj zadovoljni anketiranci, ki imajo od 3 do 5 let izkušenj (prisodili so mu povprečno oceno 4,4), najmanj pa anketiranci, ki imajo od 1 do 2 leti izkušenj in tisti iz skupine z več kot desetletnimi izkušnjami (oboje so mu prisodili povprečno oceno 3,8). Srednje zadovoljni v primerjavi z drugimi skupinami anketirancev pa so najmanj izkušeni, saj so modulu prisodili povprečno oceno 4,0. Razlike med ocenami so sicer opazne, vendar jih ne moremo pripisati delovnim izkušnjam.

Podrobneje nas je zanimalo tudi, kako anketiranci ocenjujejo modul COBISS3/Katalogizacija glede na: zanesljivost, funkcionalnost, časovni odziv, uporabniško prijaznost, intuitivnost, transparentnost in doslednost (Preglednica 2). Najvišje je bila ocenjena doslednost (oziroma konsistentnost) ter zanesljivost, in sicer s povprečnima ocenama 4,3 oziroma 4,2 (obakrat je $n = 132$). Povprečno oceno 3,9 so anketiranci pripisali funkcionalnosti, uporabniški prijaznosti in transparentnosti (pri vseh treh je $n = 132$). Še za desetinko nižje so ocenili intuitivnost (s povprečno oceno 3,8, $n = 130$), najnižje pa časovni odziv (hitrost in učinkovitost) modula, in sicer s povprečno oceno 3,7 ($n = 132$). Tudi tokrat je izračun celotne povprečne ocene (4,0) razkril, da so anketiranci zadovoljni z modulom COBISS3/

Katalogizacija in z vsemi ocenjevanimi vidiki. Poleg povprečnih ocen posameznih značilnosti modula nas je zanimalo tudi, ali se te razlikujejo glede na vrsto knjižnice, kjer so anketiranci zaposleni. Ponovno smo prišli do ugotovitve, da so anketiranci iz šolskih knjižnic najbolj zadovoljni (celotna povprečna ocena je 4,5) z ocenjevanimi značilnostmi modula, srednje zadovoljni (s celotno povprečno oceno 4,1 oziroma 4,0) so anketiranci iz splošnih in visokošolskih knjižnic, najbolj kritični (s celotno povprečno oceno 3,8 oziroma 3,7) pa so tisti iz specialnih knjižnic in NUK-a. Ocene so različne in podobne splošnim ocenam modula glede na vrsto knjižnice.

Preglednica 1: Splošno zadovoljstvo z modulom COBISS3/Katalogizacija

Vrsta knjižnice	Splošno zadovoljstvo z modulom COBISS3/Katalogizacija	
	Povprečna ocena	n
Splošna	4,1	15
Šolska	4,7	3
Visokošolska	4,0	68
Specialna	3,8	20
Nacionalna	4,0	16
Skupaj	4,0	122
Izobrazba		
Srednješolska	4,0	5
Višješolska	4,5	6
1. stop. bolonj. bib.	4,0	2
Visokošol. strok./1. stop. bolonj.	4,6	7
Uni. (bib. predbolonj./2. stop. bolonj.)	3,9	39
Uni. (predbolonj./2. stop. bolonj.)	3,9	47
Magisterij (bib. predbolonj.)	4,1	8
Magisterij (predbolonj.)	3,3	3
Doktorat (bib.)	4,3	3
Doktorat	4,0	3
Skupaj	4,0	123
Delovne izkušnje		
< 1 leto	4,0	1
1–2 leti	3,8	5
3–5 let	4,4	19
5–10 let	4,3	19
> 10 let	3,8	80
Skupaj	4,0	124

Preglednica 2: *Ocene značilnosti modula COBISS3/Katalogizacija glede na vrsto knjižnice*

Vrsta knjižnice	Ocena modula COBISS3/Katalogizacija glede na:													
	Zanesljivost		Funkcionalnost		Časovni odziv		Uporabniška prijaznost		Intuitivnost		Transparentnost		Doslednost	
	Povpr. ocena	n	Povpr. ocena	n	Povpr. ocena	n	Povpr. ocena	n	Povpr. ocena	n	Povpr. ocena	n	Povpr. ocena	n
Splošna	4,3	15	4,1	15	3,8	15	4,1	15	4,1	15	4,1	15	4,3	15
Šolska	4,7	3	4,7	3	4,7	3	4,7	3	3,7	3	4,7	3	4,3	3
Visokošolska	4,3	69	4,0	69	3,8	69	3,9	69	3,8	67	4,0	69	4,3	69
Specialna	4,3	20	3,6	20	3,6	20	3,6	20	3,6	20	3,6	20	4,1	20
Nacionalna	3,6	16	3,7	16	3,5	16	3,7	16	3,5	16	3,8	16	4,3	16
Skupaj	4,2	123	3,9	123	3,7	123	3,9	123	3,8	121	3,9	123	4,3	123

Ugotovljeno je bilo tudi, da so anketiranci v veliki večini bolj zadovoljni z modulom COBISS3/Katalogizacija kot s predhodno COBISS2/Katalogizacijo (81,2 %, n = 133). Prav tako ima znatna večina (78,8 %, n = 132) pri delu v novem modulu pozitivne izkušnje in soglaša, da je enostaven za uporabo (78,1 %, n = 132). Anketiranci so si bili v glavnem prav tako enotni, da omogoča učinkovitejše delo (72,9 %, n = 133) od predhodnega modula, kar ne preseneča, saj ga po njihovih navedbah olajša (72,9 %, n = 133). K temu gotovo pripomore tudi pregleden uporabniški vmesnik (da je vmesnik pregleden, meni 73,7 % anketirancev, n = 133). Večina (67,4 %, n = 132) se tudi strinja, da so različne funkcije modula dobro povezane v celoto. Nekoliko manjši (57,5 %, n = 132) je delež tistih, ki so mnenja, da je modul COBISS3/Katalogizacija zasnovan v skladu s potrebami knjižnice, kjer so zaposleni. Predvidoma zaradi specifik del, ki je prednostno vezano na izpolnjevanje obveznosti v okviru lastne organizacije, trditvi, da je *modul dobro prilagojen potrebam ustanove, kjer službujejo*, najbolj nasprotujejo anketiranci iz specialnih in visokošolskih knjižnic. Prav tako nekaj več kot polovica anketirancev (52,7 %, n = 131) soglaša, da modul COBISS3/Katalogizacija omogoča kreiranje bolj kakovostnih bibliografskih zapisov kot COBISS2/Katalogizacija. Da so anketiranci zadovoljni z novim modulom, kaže tudi ugotovitev, da se najmanj strinjajo z negativnima trditvama: *V modulu COBISS3/Katalogizacija je premalo prilagoditev novim oblikam objavljanja, digitalnemu okolju* (47,7 %, n = 132) in *Modul COBISS3/Katalogizacija je po nepotrebnem tako kompleksen* (28,5 %, n = 133). Zanimiva, vendar pričakovana je tudi ugotovitev, da se s prvo izmed negativnih trditvev najpogosteje strinjajo anketiranci iz visokošolskih oziroma univerzitetnih in specialnih knjižnic, ki se (naj)bolj pogosto srečujejo s katalogizacijo tovrstnih virov.

Modul za katalogizacijo tretje generacije prinaša vrsto izboljšav, vendar pa je bil prehod nanj precej zahteven. Anketirance smo vprašali, s katerimi težavami so se pri tem soočali. Mogočih je bilo več odgovorov, prejeli pa smo jih 195 (n = 132). Dodatni stroški za izobraževanje – kar v časih restriktivne finančne politike

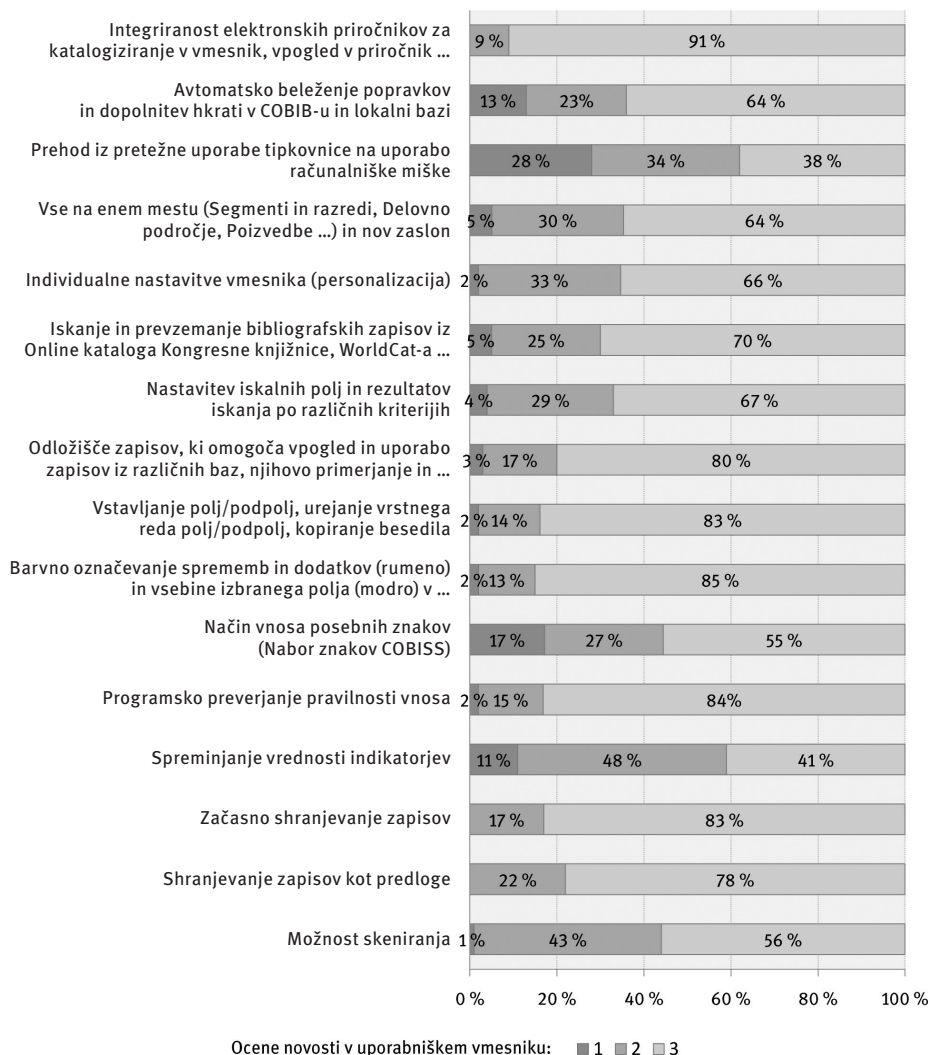
knjižnicam zagotovo predstavlja izziv – so bili najpogostejša težava (45,5 %), s katero so se soočale oziroma se še soočajo ustanove, v katerih so anketiranci zaposleni. 33,3 % jih je imelo težave ob uporabi novih funkcij in z zamudnim učenjem o novostih, kar jim je oziroma jim še predstavlja dodatno obremenitev. Nekaj več kot četrtnina (27,3 %) je zaskrbljenih zaradi napovedane in deloma že realizirane racionalizacije dela. Skoraj petina anketirancev (19,7 %) pa je imela/ima težave ob reorganizaciji dela v ustanovi, kjer so zaposleni. Ti tudi menijo, da se je delovni proces upočasnil. Nekateri drugi problemi, ki jih anketiranci navajajo, pa so še (dobesedno):

- *Zaprte knjižnice zaradi udeležbe na tečaju.*
- *Večjih težav ob prehodu nismo imeli, mogoče je bilo malce naporno zaradi urejanja testnih zapisov, poleg drugega rednega dela, ki zaradi dodatne obremenitve ni smelo trpeti.*
- *Program je zamuden in nemogoč, zato še nismo izvedli prehoda.*
- *Zdravstvene težave zaradi poudarjene uporabe miške.*
- *Premalo zaposlenih kvalitetnih katalogizatorjev.*
- *Problemi s statističnimi podatki.*
- *Prej sem za določen zapis porabil 2 min, sedaj pa 10 min. Je to racionalizacija?*
- *Brez težav, nekatere funkcije, ki jih je omogočal COBISS2, pa pogrešam.*

Anketiranci so bili nato naprošeni, da ocenijo nekatere konkretne novosti/funkcije uporabniškega vmesnika COBISS3/Katalogizacija. Tokrat so na tristopenjski lestvici izbirali med ocenami od 1 do 3, pri čemer ocena 1 pomeni ni mi všeč, ocena 2 pomeni neopredeljenost in ocena 3 pomeni všeč mi je (porazdeljenost deležev glede na ocene prikazuje Slika 2). Najvišje so bili ocenjeni integrirani katalogizacijski priročniki (s povprečno oceno 2,9). Analiza rezultatov je pokazala, da so anketirancem zelo všeč tudi naslednje novosti (povprečna ocena je 2,8): odložišče zapisov, možnost vstavljanja polj/podpolj ter urejanje njihovega vrstnega reda, kopiranje, barvna opozorila, shranjevanje zapisov kot predloge, začasno shranjevanje zapisov in programsko preverjanje pravilnosti vnosa. Za desetinko nižje (s povprečno oceno 2,7) je bila ocenjena možnost iskanja in prevzemanja bibliografskih zapisov iz tujih podatkovnih zbirk. Posodobljen vmesnik – gre za prvi grafični vmesnik¹⁰ modula za katalogizacijo v okolju COBISS – je bil ocenjen s povprečno oceno 2,6. Enako (s povprečno oceno 2,6) so bili ocenjeni še individualne nastavitve, možnost nastavitve iskalnih polj in rezultatov iskanja po različnih kriterijih ter skeniranje. Med slabše ocenjene posodobitve v vmesniku modula se je uvrstila pravzaprav najpomembnejša novost, ki je bistveno spremenila koncept vzajemne katalogizacije – sočasno ažuriranje podatkov v lokalnih

¹⁰ To je vmesnik z okni, ikonami in podobnimi grafičnimi elementi, ki ga upravljamo z računalniško miško.

in vzajemni podatkovni zbirki (s povprečno oceno 2,5). S še nižjo povprečno oceno (2,4) so se anketiranci opredelili do načina vnosa posebnih znakov. Najmanj pa jim je všeč spreminjanje vrednosti indikatorjev (povprečna ocena je 2,3) in, zanimivo, predvsem pretežna uporaba računalniške miške namesto tipkovnice (povprečna ocena je le 2,1).

Slika 2: Ocene novosti v uporabniškem vmesniku COBISS3/Katalogizacija

Poudariti je treba, da je bil črkovalnik v vmesnik implementiran 31. 3. 2016, to je po izvedbi ankete in pred izpeljavo intervjujev. Anketiranci (86,4 %, n = 132) so

v nadaljevanju med ponujenimi funkcijami, ki bi jih veljalo v prihodnje dodati oziroma izboljšati, izbrali prav črkovalnik, zato lahko upravičeno sklepamo, da bi bil med najboljše ocenjenimi novostmi. 66,4 % (n = 131) jih je izrazilo željo po vključitvi vizualnih podatkov, 61,8 % (n = 131) pa po nadaljnjem razvoju rešitev na področju paketnega vnosa podatkov iz drugih sistemov. Anketirancem je bila ponujena tudi možnost prostega odgovora. Med drugim so predlagali: več bližnjic s tipkovnico, lažje kopiranje elektronskih dokumentov (sedaj se podpolje zapira), dopolnitev nabora diakritičnih znakov za vse latinične jezike in za transkripcijo nelatiničnih, povezavo polja 600 z normativno datoteko CONOR, vpeljavo matematičnih/kemijskih znakov in simbolov itd.

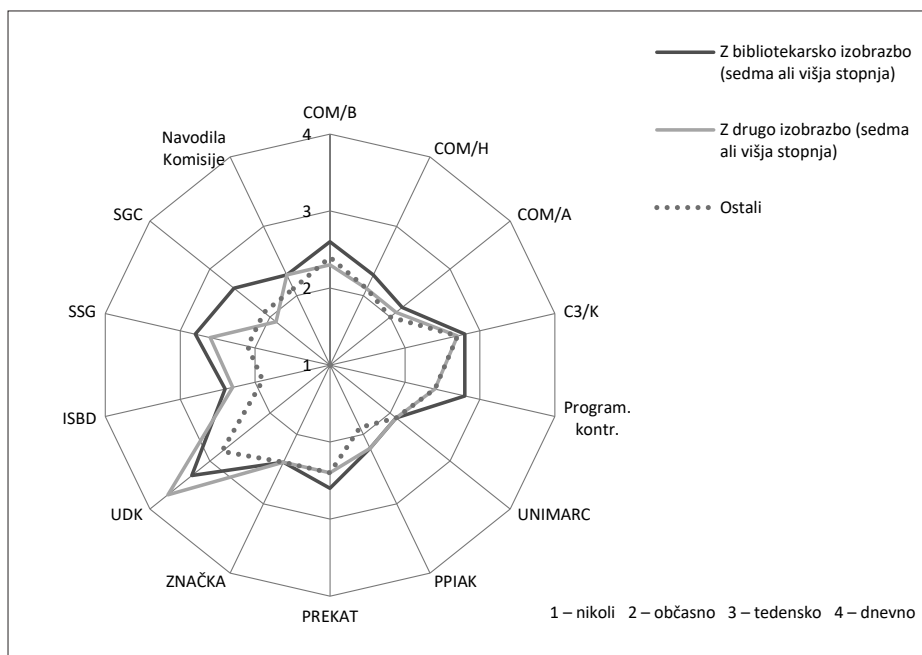
4.1.3 Katalogizacijski priročniki in postopek katalogizacije

Preglednica 3: Ocene katalogizacijskih priročnikov

Ocene priročnikov	1	2	3	4	5	Skupaj	Povprečna ocena	Std. odklon
COMARC/B	1 (1 %)	2 (2 %)	37 (31 %)	51 (43 %)	29 (24 %)	120 (100 %)	3,9	0,8
COMARC/H	0 (0 %)	1 (1 %)	42 (36 %)	48 (41 %)	27 (23 %)	118 (100 %)	3,9	0,8
COMARC/A	0 (0 %)	1 (1 %)	45 (38 %)	43 (36 %)	30 (25 %)	119 (100 %)	3,9	0,8
COBISS3/Katalogizacija	0 (0 %)	1 (1 %)	32 (26 %)	52 (43 %)	37 (30 %)	122 (100 %)	4,0	0,8
Programske kontrole	0 (0 %)	1 (1 %)	39 (33 %)	51 (43 %)	28 (24 %)	119 (100 %)	3,9	0,8
UNIMARC	0 (0 %)	4 (3 %)	48 (41 %)	49 (42 %)	17 (14 %)	118 (100 %)	3,7	0,8
PPIAK ¹¹	2 (2 %)	4 (3 %)	44 (37 %)	48 (41 %)	20 (17 %)	118 (100 %)	3,7	0,9
PREKAT	1 (1 %)	1 (1 %)	33 (27 %)	61 (50 %)	25 (21 %)	121 (100 %)	3,9	0,8
ZNAČKA	1 (1 %)	3 (3 %)	37 (31 %)	58 (48 %)	21 (18 %)	120 (100 %)	3,8	0,8
UDK tablice	1 (1 %)	8 (7 %)	28 (23 %)	52 (43 %)	32 (26 %)	121 (100 %)	3,9	0,9
ISBD-ji	0 (0 %)	7 (6 %)	46 (38 %)	50 (42 %)	17 (14 %)	120 (100 %)	3,6	0,8
Splošni slovenski geslovník	1 (1 %)	18 (15 %)	44 (37 %)	42 (35 %)	14 (12 %)	119 (100 %)	3,4	0,9
Smernice za normativne zapise in napoltila	0 (0 %)	5 (4 %)	52 (43 %)	46 (38 %)	18 (15 %)	121 (100 %)	3,6	0,8
Smernice za predmetne normativne in napoltilne vpise	0 (0 %)	6 (5 %)	51 (43 %)	46 (39 %)	16 (13 %)	119 (100 %)	3,6	0,8
Smernice za uporabo ISBD-jev pri opisu sestavnih delov	0 (0 %)	2 (2 %)	59 (50 %)	42 (36 %)	15 (13 %)	118 (100 %)	3,6	0,7

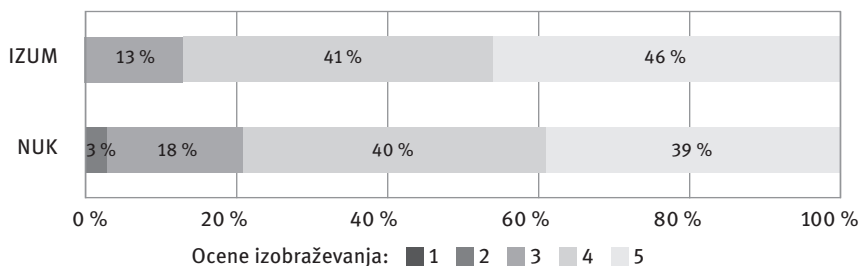
¹¹ Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga (Verona, 1983, 1986)

Katalogizacijski priročniki so bili ocenjeni precej visoko – s celotno povprečno oceno 3,8, vendar so hkrati deleži odgovorov pri tem vprašanju najnižji (n = 118–122) (Preglednica 3). To lahko pomeni, da anketiranci priročnikov ne uporabljajo radi. Najvišje je bil ocenjen prav priročnik za uporabo modula COBISS3/Katalogizacija (s povprečno oceno 4,0), najnižje pa Splošni slovenski geslovník, in sicer s povprečno oceno 3,4. Vsekakor je pozitivna ugotovitev, da noben priročnik ni bil ocenjen negativno. Zanimalo nas je tudi, kako pogosto so v uporabi katalogizacijski priročniki. Natančneje smo preverili, ali jih anketiranci, ki imajo formalno izobrazbo s področja bibliotekarstva, uporabljajo pogosteje. Za namen primerjave smo anketirance razdelili v tri skupine: a) z izobrazbo sedme ali višje stopnje s področja bibliotekarstva, b) z izobrazbo sedme ali višje stopnje z drugih področij in c) z manj kot sedmo stopnjo izobrazbe (ostali anketiranci). S Slike 3 je razvidno, da priročnike najpogosteje uporabljajo anketiranci z bibliotekarsko izobrazbo (sedme ali višje stopnje); najmanj Priročnik za UNIMARC in največ UDK tablice. Srednje pogosto priročnike uporabljajo anketiranci z izobrazbo z drugih področij (sedme ali višje stopnje); najmanj Splošni geslovník COBISS.SI in največ UDK tablice – precej pogosteje od vseh drugih. Najmanj pogosto pa priročnike uporabljajo anketiranci z manj kot sedmo stopnjo izobrazbe (drugi); najmanj, med vsemi skupinami anketirancev, ISBD-je in PPIAK, največ pa UDK tablice.

Slika 3: Pogostost uporabe katalogizacijskih priročnikov glede na izobrazbo

Izobraževalne dejavnosti za delo v modulu COBISS3/Katalogizacija izvajata NUK in IZUM. Anketirance smo prosili, da izobraževanje ocenijo s splošno oceno, ki se nanaša na kakovost, primernost, obseg in uporabnost izobraževanja. Ugotovljeno je bilo, da anketiranci večinoma (87,0 % oziroma 79,0 %) dobro ocenjujejo izobraževanje za delo v modulu (s celotno povprečno oceno 4,3), in sicer tako izobraževanje pri IZUM-u (s povprečno oceno 4,3, n = 123) kot tudi izobraževanje pri NUK-u (s povprečno oceno 4,2, n = 119). Nihče ni izobraževanju prisodil negativne ocene (Slika 4).

Slika 4: Ocene izobraževanja za delo v modulu COBISS3/Katalogizacija

Pričakovano pa je povprečna ocena postopkov in vsebin za pridobitev dovoljenja za vzajemno katalogizacijo precej nižja (3,6, n = 126), saj so se pogoji za vstop v sistem s preходом na uporabo programske opreme COBISS3/Katalogizacija poostriili – bistvena sprememba je prav gotovo zahtevana univerzitetna izobrazba za prijavo v postopek pridobivanja dovoljenj. Največ anketirancev (42,9 %) je mnenja, da so ti postopki primerni. 33,3 % jih ima o postopkih za pridobitev dovoljenja nevtralnno mnenje, 13,5 % pa jih soglašaja, da so zelo primerni. Drugi menijo, da so neprimerni (8,7 %) oziroma zelo neprimerni (1,6 %).

Prehodu na katalogizacijo v okolje COBISS3 so sledile še druge spremembe v sistemski ureditvi, kot sta nova kategorizacija dovoljenj in racionalizacija dela. Napovedana je tudi (večja) centralizacija katalogizacije (in s tem specializacija katalogizatorjev) ter implementacija novih katalogizacijskih pravil v knjižnično okolje. Povprečna ocena, ki ponazarja, v kolikšni meri se anketiranci strinjajo z (napovedanimi) novostmi, je le 3,4 (n = 126). 34,9 % jih ima nevtralen odnos do sprememb, 23,0 % se jih z njimi zelo strinja, 22,2 % se jih strinja, 12,7 % se jih ne strinja in 7,1 % se jih s spremembami v sistemski ureditvi sploh ne strinja. Zanimalo nas je tudi, ali so anketiranci, ki imajo formalno izobrazbo s področja bibliotekarstva, bolj naklonjeni sistemskim spremembam. Na podlagi odgovorov anketirancev, ki so prikazani v Preglednici 4, smo ugotovili, da se anketiranci z bibliotekarsko izobrazbo v precej večji meri strinjajo s sistemskimi spremembami (skupna povprečna ocena je 4,0) kot anketiranci z izobrazbo z drugih področij

(skupna povprečna ocena je 3,2) (oboji z izobrazbo: od prve stopnje bolonjskega študija do doktorata).

Preglednica 4: *Strinjanje s sistemskimi spremembami glede na izobrazbo*

Izobrazba	Strinjanje s sistemskimi spremembami	
	Povprečna ocena	n
Srednješolska	2,6	5
Višješolska	3,5	6
1. stop. bolonj. bib.	4,5	2
Visokošol. strok./1. stop. bolonj.	3,0	7
Uni. (bib. predbolonj./2. stop. bolonj.)	3,8	39
Uni. (predbolonj./2. stop. bolonj.)	3,0	47
Magisterij (bib. predbolonj.)	4,1	8
Magisterij (predbolonj.)	3,3	3
Doktorat (bib.)	3,7	3
Doktorat	3,5	4
Skupaj	3,4	124

Najnižjo oceno med vsemi postopki vzajemne katalogizacije so prejeli postopki za redigiranje zapisov v COBIB (3,2, n = 126). Analiza odgovorov je pokazala, da prevladuje nevtralnno mnenje o načinu preverjanja kakovosti bibliografskih in normativnih zapisov v vzajemni podatkovni zbirki (34,9 %). Zadovoljnih s preverjanjem zapisov je 25,4 % anketirancev, 17,5 % jih je nezadovoljnih, 14,3 % je takšnih, ki so s preverjanjem zelo zadovoljni, 7,9 % pa jih je z načinom preverjanja zelo nezadovoljnih.

Želeli smo ugotoviti še, kako anketiranci ocenjujejo delo IZUM-a na področju koordinacije razvoja nacionalnega vzajemnega bibliografskega sistema. Povprečna ocena je tokrat nekoliko višja (3,8, n = 126). Prevladuje pozitivno mnenje o delu IZUM-a na tem področju, pri čemer so deleži anketirancev precej enakomerno porazdeljeni: 38,9 % jih meni, da IZUM dobro koordinira razvoj sistema, 26,2 % jih soglašajo, da je delo IZUM-a zelo dobro in 25,4 % jih ima o tem nevtralnno mnenje. 9,5 % anketirancev pa je mnenja, da IZUM slabo koordinira razvoj vzajemnega bibliografskega sistema. Nihče ni prisodil koordinaciji sistema najslabše ocene.

Zanimalo nas je tudi, v kolikšni meri se anketiranci strinjajo, da bi bila nujna analiza stroškov in koristi za katalogizacijo, kot se izvaja v Sloveniji. Povprečna ocena, ki ponazarja stopnjo strinjanja, je, ponovno, 3,8 (n = 126). 35,0 % se jih zelo strinja z izvedbo analize stroškov in koristi za slovenski sistem, 31,7 % anketirancev je glede tega nevtralnno, 21,4 % se jih strinja, 7,9 % se jih z izvedbo tovrstne analize ne strinja, 4,0 % anketirancev pa je mnenja, da »cost-benefit« analiza sploh ni smiselna.

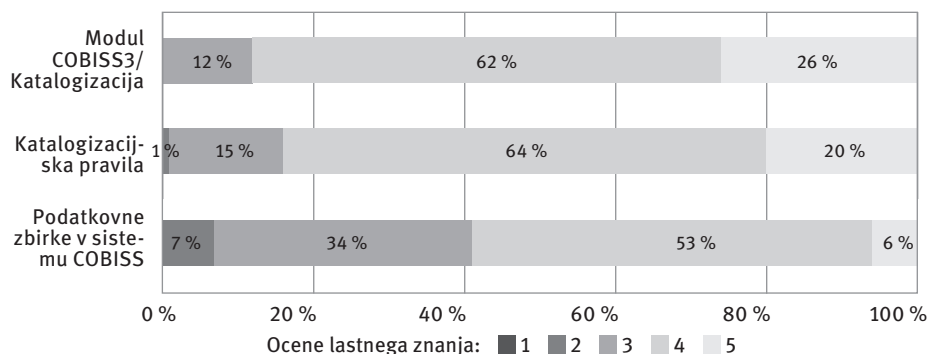
Prav tako smo želeli ugotoviti, kaj po mnenju anketirancev (najbolj) vpliva na kakovost bibliografskih zapisov (Slika 5). Tokrat so imeli možnost označiti več odgovorov (skupaj smo prejeli kar 972 odgovorov, $n = 126$). Največ anketirancev meni, da je kakovost bibliografskih zapisov odvisna predvsem od zavzetosti in odgovornosti katalogizatorjev za svoje delo (94,4 %) ter od dobrega poznavanja katalogizacijskih pravil in standardov (93,7 %). 92,1 % jih soglaša, da (tudi) delovne izkušnje vplivajo na kakovost zapisov, za usklajena in ažurna katalogizacijska pravila pa se je odločilo 80,2 % anketirancev. Za preostale dejavnike (posamezno) se je odločilo manj kot 100 anketirancev. Da ima zasnova sistema COBISS (in s tem modul za katalogizacijo) vpliv na kakovost zapisov, meni le 40,5 % anketirancev.

Slika 5: Dejavniki vpliva na kakovost bibliografskih zapisov

Želeli smo tudi izvedeti, kaj anketirancem povzročata največ težav pri kreiranju zapisov. Na vprašanje samorefleksije se jih je odzvalo nekoliko manj ($n = 124$). Največ težav pri izdelavi zapisov jim povzročata neuskklajenost in zastarelost katalogizacijskih pravil (33,1 %), sledita obsežnost katalogizacijskih pravil (30,6 %) ter interpretacija pravil in standardov (21,0 %). Za odgovor »drugo« se je odločilo 14 anketirancev (11,3 %) – smiselno bi bilo raziskati, kaj tem povzročata težave –, le 3,2 % pa jih meni, da je problem v sami zasnovi sistema COBISS (programska oprema). Samo en anketiranec priznava, da mu največ težav povzročata slabo poznavanje katalogizacijskih pravil in standardov (kar je sicer lahko posledica njihove obsežnosti, kompleksnosti in neuskklajenosti). Nihče se ni odločil za preostala mogoča odgovora (*Slabo poznavanje sistema COBISS* in *Slabo razumevanje jezika, v katerem je napisan PPIAK*).¹²

Anketiranci so bili tudi naprošeni, da sami ocenijo, kako dobro poznajo modul COBISS3/Katalogizacija, katalogizacijska pravila in podatkovne zbirke v sistemu COBISS (Slika 6). Ponovno smo uporabili petstopenjsko lestvico, pri čemer ocena 1 pomeni, da je znanje zelo slabo, ocena 5 pa zelo dobro znanje. Ti, ki so se odzvali na to vprašanje ($n = 125$), v povprečju dobro ocenjujejo svoje poznavanje modula (s povprečno oceno 4,1) in katalogizacijskih pravil (s povprečno oceno 4,0), nekoliko slabše pa poznavanje podatkovnih zbirk v COBISS-u (s povprečno oceno 3,6). Nihče svojega znanja za uporabo omenjenih aplikacij oziroma poznavanja pravil ni ocenil z negativno oceno.

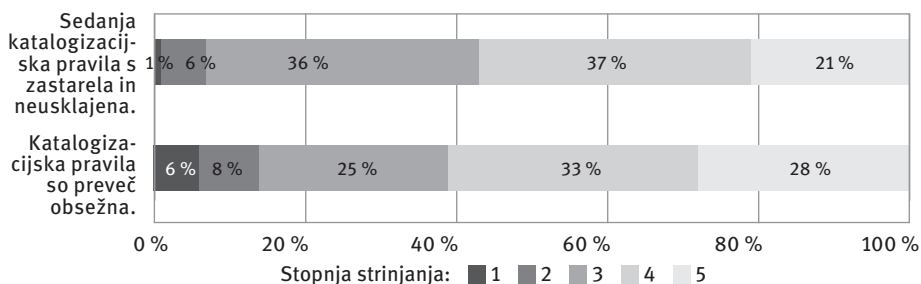

Slika 6: Ocena lastnega znanja

Nato nas je zanimalo, v kolikšni meri se anketiranci strinjajo, da so sedanja katalogizacijska pravila zastarela, neuskklajena in preobsežna. Stopnjo strinjanja so izrazili z ocenami od 1 do 5, pri čemer ocena 1 pomeni sploh se ne strinjam in

¹² Morda bi se za ti možnosti odločilo več katalogizatorjev, če bi izpustili pridevnik »slabo«.

ocena 5 zelo se strinjam. Anketiranci, ki so odgovorili na to vprašanje ($n = 126$), so se do trditve opredelili z enakimi, dokaj visokimi povprečnimi ocenami (3,7), kar pomeni, da se s trditvama (*Sedanja katalogizacijska pravila so zastarela in neuskklajena* ter *Katalogizacijska pravila so preveč obsežna*) večinoma (57,1 % oziroma 61,1 %) strinjajo in to, glede na oceni, v enaki meri (Slika 7).

Slika 7: Strinjanje s trditvama o katalogizacijskih pravilih

Želeli smo tudi ugotoviti, ali anketiranci menijo, da so dobro obveščeni o spremembah na področju katalogizacije (obveščanje NUK-a, IZUM-a, Komisije za katalogizacijo pri NUK, ZBDS-ja ...). Velika večina (92,7 %, $n = 126$) soglaša, da bi jih morale odgovorne institucije bolj obveščati o spremembah na področju katalogizacije. 6,5 % jih je označilo odgovor »ne vem«, samo en anketiranec pa je mnenja, da ni potrebe po večji obveščenosti.

4.1.4 Mnenja, predlogi in pripombe

Anketiranci so odgovarjali predvsem na vprašanja zaprtega tipa, zato smo jim omogočili, da prosto izrazijo mnenje o obravnavani tematiki ter napišejo morebitne predloge in pripombe. Mnenja, predloge in pripombe smo razdelili na tri kategorije: modul COBISS3/Katalogizacija, katalogizacijska pravila in sistemska ureditev vzajemne katalogizacije. Po navedbah številnih anketirancev je modul zelo izboljšal pogoje dela za katalogizatorje. Na eni strani je bilo poudarjeno, da je uporabniški vmesnik pregleden, funkcionalen in nudi sprotno pomoč pri postopku katalogizacije. S tem je omogočeno lažje delo ter kreiranje (bolj) kakovostnih bibliografskih zapisov, vendar je bil na začetku potreben čas za prilagoditev novi delovni platformi. Na drugi strani pa je bilo večkrat poudarjeno, da se je postopek izdelave zapisa podaljšal, predvsem zaradi zamudnega klikanja z miško. Ponovno je bilo predlagano, da bi bila za vsako funkcijo na voljo tudi možnost uporabe tipkovnice – uveljavljenih bližnjic, usklajenih z ukazi, ki obstajajo na primer v Wordu. Hkrati pa bi veljalo presoditi o smotrnosti nenehnega potrjevanja, ki ga program zahteva, da se neka naloga izpelje. Med drugim je bila

večkrat predlagana tudi povezava polja 600 z normativno datoteko CONOR ter zmanjšanje števila polj za vnos. Nujen je razmislek o tem, katera polja/podpolja so za uporabnika sploh zanimiva. Nekateri menijo, da bi moral biti program fleksibilnejši zaradi velike dinamike sprememb na področju katalogizacije. Najpomembnejša novost – drugačen način ažuriranja podatkov, ki je bistveno spremenil koncept vzajemne katalogizacije – se jim zdi sicer dobra rešitev, a hkrati nekateri poudarjajo, da ni vedno zaželeno. Anketiranci tudi opozarjajo, da so pri katalogizaciji moteče zahteve ARRS-ja (Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije). Predlagana je bila vzpostavitev posebnega programskega modula, namenjenega urejanju bibliografij raziskovalcev.

Na sistemski ravni je številne anketirance zmotil način sankcioniranja oziroma ukrepi za izboljšanje kakovosti bibliografskih zapisov. Poudarjeno je bilo, da naj imajo pred uvajanjem restrikcij, regulativnih preverjanj in ukrepov prednost smiseln razvoj stroke, permanentno izobraževanje in pozitivna motivacija. Želijo si aktivnejšega informiranja o novostih in ob tem poudarjajo, da bi bili nujni brezplačni obnovitveni oziroma osvežitveni tečajji. Nekateri anketiranci z bibliotekarsko izobrazbo si želijo, da bi jim bilo že med študijem omogočeno pridobiti dovoljenje za delo v sistemu. Nezanemarljivo število anketirancev priznava, da bi morali tudi katalogizatorji prevzeti dobršen del odgovornosti za visok delež neustreznih zapisov, ki jih že vrsto let kažejo preverjanja. Vendar je problem predvsem v neurejenih razmerah na področju katalogizacijskih pravil – ta so zastarela, nekonsistentna in preveč zapletena. Veljalo bi še nadgraditi uporabniški vmesnik z vključitvijo ne le elektronskih priročnikov, temveč tudi smernic ter navodil, vzorčnih zapisov, diskusijskega foruma itd. Smiselno bi bilo »vesti enoten, pregleden in ažuren interaktivni arhiv katalogizacijskih vprašanj in odgovorov iz delokroga NUK-a, IZUM-a in Komisije za katalogizacijo pri NUK, kjer bi bila zastopana tudi vprašanja s področja bibliografij raziskovalcev. Na podlagi odgovorov na specifična vprašanja (težji in zapletenejši primeri) bi bilo dobro take primere dodati tudi v ustrezne priročnike.«

4.2 Rezultati intervjujev

Intervjuvance smo prosili, da razložijo svoje stališče o tem: 1) kako vpliva modul COBISS3/Katalogizacija na učinkovitost njihovega dela, 2) kaj so prednosti in slabosti novega modula ter 3) kako modul vpliva na kakovost bibliografskih zapisov oziroma katere funkcije/lastnosti so ključne za izboljšanje kakovosti zapisov in zakaj ter katere morda slabo vplivajo na njihovo kakovost. Na vsa vprašanja smo dobili zelo podobne, ponekod enake odgovore, kar ne preseneča, saj funkcija/lastnost, ki je prepoznana kot (naj)pomembnejša prednost modula, zagotovo omogoča učinkovitejše delo in hkrati pripomore k zmanjšanju napak v zapisih. Temu

nasprotujejo trije intervjuvanci, ki vseskozi poudarjajo, da kakovost zapisov ni povezana z modulom, temveč predvsem s katalogizacijskimi pravili ter z vestnostjo katalogizatorja, vendar tudi ti priznavajo, da nov modul prinaša nekatere izboljšave, ki verjetno posredno vplivajo na kakovost. Po mnenju intervjuvancev so prednosti modula COBISS3/Katalogizacija:

- sprotna oziroma takojšnja pomoč pri obdelavi gradiva,
- oblikovna estetika in preglednost vmesnika oziroma pregled nad procesom dela, ki ga omogoča njegova zasnova ter
- večina na novo dodanih, uporabnih funkcij oziroma značilnosti (nekatero lahko uvrstimo tudi pod prvo ali drugo alinejo), ki so pospešile postopek katalogizacije.

Hkrati so to pravzaprav tudi razlogi, zaradi katerih so intervjuvanci opozorili na naslednje, konkretne funkcije oziroma novosti, ki po njihovem mnenju izboljšajo učinkovitost dela in s tem omogočajo kreiranje kakovostnejših zapisov: črkovalnik; integrirani katalogizacijski priročniki; možnosti kopiranja; odložišče; možnosti shranjevanja zapisov in njihovega primerjanja; programsko okolje z okni; opozorila; hitrejša in preglednejša povezava z normativno datoteko CO-NOR in podatkovno zbirko CORES; možnost dodajanja lokalnih gesel in priprave predloge, kjer so polja, ki se ponavljajo, že vpisana; dejstvo, da modul deluje na programskem jeziku Java; izboljšani iskalnik; in možnost uporabe miške, ne le tipkovnice.

Intervjuvanci so mnenja, da sta predvsem črkovalnik (štirje) in integrirani priročniki (štirje) zelo funkcionalni rešitvi, saj jim prihranita veliko časa, ki bi bil sicer namenjen preverjanju napak oziroma iskanju informacij v tiskanih ali po spletu razpršenih priročnikih. Večina (šest, $n = 11$) posebej opozarja na črkovalnik kot ključno funkcijo za izboljšanje kakovosti zapisov, saj preprečuje zatičkane besede. Ob tem pa je vendarle treba pripomniti, da bi bila smiselna tudi možnost uporabe črkovalnika (še vsaj) za angleški jezik. Štirje soglašajo, da so zelo pomembne izboljšane, raznovrstne možnosti iskanja, trije pa so mnenja, da so za izboljšanje kakovosti zapisov ključni integrirani priročniki, saj lahko neposredno iz »zapisa v delu« razrešijo morebitno nejasnost.

Analiza odgovorov je pokazala, da so nekatera mnenja o slabostih v protislovju s tistimi o prednostih. En intervjuvanec meni, da sta največji slabosti modula slabša preglednost oken in s tem težja sprotna kontrola lastnih zapisov ter zamudno klikanje z miško. O slednjem se z njim strinjata še dva – oba moti, da ga je preveč. Po mnenju treh intervjuvancev pa je težava predvsem v programskem jeziku Java, na katerem temelji modul COBISS3/Katalogizacija, kar, kot navajajo, pri vsaki posodobitvi Jave povzroča nevšečnosti v delovanju programa. Dva pa ugotavljata, da je lahko zelo moteče avtomatično prekrivanje lokalnih in vzajemnih zapisov

pri vsakem popravku ali dopolnitvi. Smiselno bi bilo dodati še kakšen šifrant, predlagana je bila tudi vključitev vizualnih podatkov v OPAC. Vendar pa modul po mnenju večine nima večjih slabosti, ki bi imele negativen vpliv na kakovost zapisov. Potrebuje zgolj manjše popravke. Eden še poudarja, da je polje z besedili (povzetki) nepregledno, kadar je aktivno. Zaradi tega je težko popravljati daljša besedila, kar po njegovem mnenju negativno vpliva na kakovost bibliografskih zapisov.

Analiza je prav tako razkrila, da ima več kot polovica intervjuvancev (šest, $n = 11$) deljeno mnenje o postopkih za pridobitev dovoljenja za delo v sistemu vzajemne katalogizacije. Zdeli so se jim sicer transparentni, z usposabljanjem pa so pridobili osnove, ki jih potrebujejo za delo v sistemu COBISS.SI. Po drugi strani pa je bilo poudarjeno, da je usposabljanje dolgotrajno, zapleteno, drago in s tem stresno. Kritični so bili tudi do izpitov, ki so nujni za pridobitev posameznih dovoljenj, in do pogojev za njihov odvzem. Dva intervjuvanca sta poudarila, da je preveč zapleten ne le proces pridobitve dovoljenja, temveč celotni sistem vzajemne katalogizacije v Sloveniji. Menita, da je zaradi tega statistično neprimerljiv oziroma težje primerljiv z nekaterimi drugimi deželami, kot so Avstrija, Nemčija, ZDA, Danska itd. Pri prehodu na uporabo modula COBISS3/Katalogizacija je nekatere intervjuvance zmotilo, da so jim bila vzeta pooblastila za delo, čeprav so jih enkrat že pridobili. Predlagano je bilo, da bi tak način pridobivanja/odvzema dovoljenja začel veljati samo pri katalogizatorjih novincih oziroma da bi se uvedli obnovitveni tečajji. Tudi sicer so kritike namenjene predvsem prestrogim zahtevam za pridobitev in ohranitev dovoljenja. Ob tem intervjuvanci opozarjajo, da so v okviru preverjanj kakovosti zapisov po eni strani postavljeni visoki normativi, po drugi pa je vnos oziroma postopek katalogizacije zamuden in zapleten, katalogizatorji pa preobremenjeni. Pravila so nedorečena, celo ocenjevalci različno obravnavajo iste primere, še navajajo. Preverjanja so seveda nujna, a je nekatere zmotil način; poudarili so nediskretnost pri opozarjanju na napake (en intervjuvanec) in nenehen strah pred izgubo licence (pet intervjuvancev). Eden od intervjuvanih pa je pohvalil »novejši pristop oddelka za bibliografsko kontrolo v IZUM-u«: »Ciljno namreč iščejo določene vrste napak, nanje sproti opozarjajo katalogizatorje in jih pozivajo, da popravijo svoje napake tudi za nazaj, če ugotovijo, da so nekaj delali na napačen način.«

Izsledki so tudi pokazali, da so intervjuvanci v glavnem zadovoljni z izobraževanjem, ki je po njihovem mnenju kakovostno, uporabno in primernega obsega (devet intervjuvancev). Vendar je bilo hkrati poudarjeno, da nudi zgolj teoretično osnovo za delo (štirje intervjuvanci). Za poglobljeno znanje pa je potrebne veliko prakse, kjer katalogizatorji pogosto naletijo na nejasnosti, na katere ne najdejo odgovorov – predvsem zaradi neurejenih razmer na področju katalogizacijskih pravil. Zato bi bili obnovitveni tečajji, delavnice ipd. – kjer bi se podalo jasna,

enoznačna pravila ter obravnavali posebni primeri, najpogostejše napake itd. – po mnenju intervjuvancev še toliko bolj smiselni.

Izobraževanje za vzajemno katalogizacijo se je z novo kategorizacijo dovoljeni racionaliziralo, prav tako delo v sistemu. V dokumentu *Prehod na COBISS3/Katalogizacijo* (2012) lahko preberemo, da je z vidika učinkovitosti bibliografske obdelave smiselna tudi čim večja centralizacija katalogizacije. Zanimalo nas je, kaj o centralizirani organiziranosti dela menijo intervjuvanci. Nekateri so mnenja, da bi bili bibliografski servisi dobra rešitev predvsem za splošne, manjše knjižnice, tako kot to predvideva tudi omenjeni dokument (Prehod, 2012), saj bi se zaposleni v primeru takšne ureditve lažje posvetili drugim nalogam, zapisi pa bi bili verjetno bolj kakovostni. Ob tem velja opozoriti, da je eden od ključnih strateških ciljev – podrobneje opredeljenih v načrtu razvoja splošnih knjižnic do leta 2020 – stabilna, učinkovita in racionalna organizacija mreže splošnih knjižnic. Definirani so tudi ukrepi za doseg tega cilja – eden od njih je povezovanje knjižnic: redefinicija organizacije in izvajanja posebnih nalog osrednjih območnih knjižnic, vpeljava novih skupnih strokovnih in razvojnih rešitev ter racionalizacija delovanja splošnih knjižnic, na primer s povezovanjem pri pridobivanju in obdelavi knjižničnega gradiva (Slovenske splošne knjižnice za prihodnost, 2012). Dokončno realizacijo napovedane centralizacije za splošne knjižnice, tudi na področju bibliografske obdelave gradiva, lahko torej pričakujemo do leta 2020. Prednosti takšnega poslovnega modela so finančni prihranek, saj se aktivnosti ne bodo multiplicirale, izboljšana kakovost obdelave gradiva zaradi specializacije katalogizatorjev in s tem razbremenitev preostalih zaposlenih – kar so kot prednosti takšne organiziranosti poudarili tudi nekateri intervjuvanci – ter ne nazadnje nov razvojni potencial programske platforme COBISS za nadaljnjo optimizacijo, ki ga ponuja tovrstna ureditev dela (Tržan, 2016).

Predvsem intervjuvanci iz specialnih in visokošolskih knjižnic so izrazili skrb zaradi vsebinske obdelave, ki zahteva poglobljeno poznavanje ozkih strokovnih oziroma znanstvenih področij, ter zaradi vprašanja bibliografij raziskovalcev. Pomisleki se porajajo tudi zaradi morebitnih dodatnih stroškov, ki bi jih verjetno predstavljale storitve zunanjih bibliografskih servisov, ter »nevarnosti« izgube avtonomnosti lokalnih knjižnic in vzpostavitve monopola.

Zaradi novih katalogizacijskih pravil Resource Description and Access (RDA) bo treba pripraviti nov vmesnik za katalogizacijo, kot je poudarila Seljakova že ob predstavitvi modula COBISS3/Katalogizacija (Predstavitev, 2011), zato nas je nazadnje zanimalo, na kaj bi morali biti – po mnenju intervjuvancev – IZUM-ovi razvijalci posebej pozorni pri razvoju naslednjega vmesnika, prilagojenega pravilom RDA-ja. Slaba informiranost, ugotovljena že na podlagi kvantitativnih podatkov, je razlog, da so imeli intervjuvanci težave pri določanju stališč o vmesniku

za katalogizacijo naslednje generacije. Želijo si, da bi razvijalci pri načrtovanju upoštevali aktualne smernice na področju razvoja tovrstnih sistemov in trend globalizacije (povezovanja podatkov) oziroma da bi bile opuščene nepotrebne lokalne posebnosti. In seveda, da bi bil naslednji vmesnik uporabniško prijazen – predvsem, da bi še bolj poenostavil delo. Menijo, da bi morale biti izboljšave »vidne« tudi uporabnikom (vključiti bi veljalo možnost vnosov slikovnih datotek). Zanimiv pa je predlog intervjuvanca, ki navaja, da pričakuje »dobro načrtovano in izvedeno izobraževanje« za delo v sistemu, in sicer »tudi glede na tip knjižnice.«

5 Razprava in zaključki

Rezultati anketiranja so pokazali, da so katalogizatorji na splošno zadovoljni z modulom COBISS3/Katalogizacija, saj so ga ocenili s povprečno oceno 4,0. Da so zadovoljni z modulom tretje generacije, potrjuje tudi celotna povprečna ocena (4,0) posameznih značilnosti uporabniškega vmesnika. Najvišje so ocenili doslednost in zanesljivost, in sicer s povprečnima ocenama 4,3 oziroma 4,2. Srednje visoko povprečno oceno (3,9) so pripisali funkcionalnosti, uporabniški prijaznosti in transparentnosti. S povprečno oceno 3,8 so ocenili intuitivnost, najnižje pa časovni odziv (s povprečno oceno 3,7). Katalogizatorji so bili sicer zadovoljni tudi z modulom druge generacije (Dimov Džoleva in Petek, 2014; Likar in Žumer, 2004).

Ugotovili smo, da anketiranci iz tistih vrst knjižnic, ki letno prispevajo največ zapisov (opomba 8), modul slabše ocenjujejo od preostalih, tudi zaradi premalo prilagoditev digitalnemu okolju. Likarjeva in Žumrova (2004) pa sta, nasprotno, ugotovili, da število zapisov, ki jih je knjižnica prispevala v COBIB, sploh ni imelo vpliva na oceno modula za katalogizacijo.¹³ Rezultati naše raziskave so pokazali tudi, da so anketiranci z izobrazbo z drugih področij bolj kritični do modula od anketirancev z bibliotekarsko izobrazbo. Najbolj izstopa ocena anketirancev z znanstvenim magisterijem z drugega področja – ti so modulu prisodili najnižjo povprečno oceno 3,3, vendar je treba poudariti, da gre za majhno skupino anketirancev (trije). Smiselno bi bilo raziskati, zakaj. Razlike med ocenami glede na delovne izkušnje so sicer prisotne, vendar jih ne gre pripisati izkušnjam.

Pri vprašanju, kaj so prednosti in slabosti modula COBISS3/Katalogizacija, so nas zanimale konkretne novosti/funkcije. Rezultati anketiranja in intervjujev so

¹³ Deleži prispevkov (zapisov) glede na vrsto knjižnice so primerljivi: tudi leta 2002, ko je bila predhodna raziskava izpeljana, so visokošolske knjižnice prispevale največ zapisov, šolske pa najmanj.

pokazali, da je ena od najpomembnejših prednosti črkovalnik, saj preprečuje tipkarske napake in s tem pripomore k boljši kakovosti zapisov. Smiselno pa bi bilo razširiti uporabo še na več jezikov, poudarjajo intervjuvanci. Da je tudi združitev elektronskih priročnikov v vmesnik ena od najpomembnejših kvalitiet modula, je pričakovano, saj so rezultati raziskave Pesjak in Petek (2010) – torej pred prehodom na programsko platformo COBISS3 – pokazali, da so si katalogizatorji želeli združitve vseh priročnikov na enem mestu, posebej pa je bilo poudarjeno, da bi bila zelo koristna rešitev prav njihova integracija v sam vmesnik modula COBISS3/Katalogizacija. Vendar so rezultati naše raziskave hkrati pokazali na pomen rešitve problema razpršenosti v celoti, na kar je opozorila že Likarjeva (2003). Predlagala je, tako kot katalogizatorji iz našega vzorca, nadgradnjo uporabniškega vmesnika z vključitvijo ne le online priročnikov, temveč tudi smeric ter navodil, vzorčnih zapisov, diskusijskega foruma itd. Pesjak in Petkova (2010) sta ponudila še drugo, alternativno rešitev, in sicer združitev priročnikov ipd. po vzoru ameriške aplikacije Cataloger's Desktop. Ugotovila sta, da bi večina katalogizatorjev (59,5 %, n = 126) priročnike uporabljala pogosteje, če bi bili organizirani po sistemu omenjene aplikacije in integrirani v vmesnik COBISS3/Katalogizacija – izkazalo se je, da so bili priročniki pred namestitvijo nove programske opreme v uporabi srednje pogosto (anketiranci so izbirali med naslednjimi vrednostmi: vedno, zelo pogosto, pogosto, redko, nikoli). Naša analiza pa je pokazala, da anketiranci priročnike večinoma uporabljajo občasno (anketiranci so izbirali med naslednjimi vrednostmi: dnevno, tedensko, občasno, nikoli). Rezultati raziskav zaradi uporabe različnih vrednosti za merjenje pogostosti uporabe priročnikov niso zadostno primerljivi, zato bi bilo v prihodnje smiselno, z uporabo istih vrednosti, kot so bile uporabljene v raziskavi Pesjak in Petek (2010), natančneje raziskati, ali so priročniki po združitvi in integraciji v vmesnik modula večkrat v uporabi.

Večina sicer kakovosti ne povezuje z modulom – teh, ki jo, je 40,5 % –, temveč prednostno z odgovornostjo katalogizatorjev (94,4 %) in dobrim poznavanjem katalogizacijskih pravil oziroma standardov (93,7 %), tako kot makedonski katalogizatorji (Dimov Džoleva in Petek, 2014). Skoraj vsi sodelujoči v naši raziskavi (96,8 %) obenem tudi soglašajo, da posodobljen modul nima slabega vpliva na kakovost zapisov, kar je vsekakor spodbudno. To potrjuje tudi ugotovitev, da nobena od funkcij ni bila ocenjena negativno, vendar pa je morda nekoliko presenetljivo, da je bila najslabše ocenjena (pretežna) uporaba računalniške miške (s povprečno oceno 2,1). Vzrok je v zamudnem, ponekod odvečnem klikanju, ki upočasnjuje proces katalogizacije. Blažonova (2013) je predvidela, da je miška za katalogizatorje moteča, ker so bili navajeni na uporabo tipkovnice, in da jim postopoma njena pogostejša raba ne bo več povzročala težav. Rezultati so res pokazali, da so se katalogizatorjem po večletnem delu v modulu COBISS3/Katalogizacija nekatere slabosti, ki so se sprva kazale, verjetno zaradi dolgoletne

katalogizacije v okolju COBISS2, kasneje izkazale za njene prednosti – s pozitivnim vplivom na učinkovitost katalogizacije. Vendar pa to za miško ne drži, oziroma drži v najmanjši meri v primerjavi z drugimi novostmi, saj navsezadnje ni bila ocenjena negativno. Med slabše ocenjene posodobitve v modulu se je uvrstila pravzaprav najpomembnejša novost, ki je bistveno spremenila koncept vzajemne katalogizacije in s tem sistemsko ureditev – sočasno ažuriranje podatkov v lokalnih in vzajemni podatkovni zbirki (ocenjeno je bilo s povprečno oceno 2,5). Nov način shranjevanja podatkov je sicer konstruktivna rešitev, vendar je tako analiza odgovorov anketirancev kot tudi intervjuvancev pokazala, da je avtomatično prekrivanje lokalnih in vzajemnih zapisov pri vsakem popravku ali dopolnitvi lahko tudi zelo moteče, saj je, na primer v trenutku katalogizatorjeve nepozornosti – omenili smo, da so prezaposleni –, mogoč izbris podatkov, hkrati pa avtomatsko beleženje popravkov ni vedno zaželeno. Zagotovo je nižja ocena tudi odraz regulacije števila katalogizatorjev z zaostrovanjem pogojev za pridobitev in ohranitev dovoljenja za delo v sistemu, ki je sledila uvedbi modula COBISS3/Katalogizacija oziroma avtomatskega beleženja popravkov in dopolnitev bibliografskih zapisov v COBIB-u.

Rezultati anketiranja so pokazali, kolikšen pomen anketiranci pripisujejo lastni zavzetosti in odgovornosti za sestavljanje kakovostne vzajemne podatkovne zbirke, hkrati pa je bilo ugotovljeno, da je po njihovem mnenju ustrezna (bibliotekarska) izobrazba med najmanj pomembnimi dejavniki (37,3 %). Pesjak in Petkova (2010) posebej opozarjata na pomen uporabe katalogizacijskih priročnikov za izdelavo kakovostnih bibliografskih zapisov. Vse to so razlogi, zaradi katerih smo se odločili še podrobneje raziskati, ali anketiranci, ki imajo formalno izobrazbo s področja bibliotekarstva, pogosteje uporabljajo katalogizacijske priročnike, pri čemer smo se omejili na tiste s sedmo ali višjo stopnjo izobrazbe. Prišli smo do ugotovitve, da priročnike najpogosteje uporabljajo anketiranci z bibliotekarsko izobrazbo, srednje pogosto anketiranci z izobrazbo z drugih področij, najmanj pogosto pa priročnike uporabljajo anketiranci z manj kot sedmo stopnjo izobrazbe. Zanimivo pa rezultati iz leta 2010 niso potrdili domneve – ki sta jo takrat zastavila že Pesjak in Petkova –, da anketiranci s formalno izobrazbo s področja bibliotekarstva uporabljajo katalogizacijske priročnike večkrat.

Ugotovili smo tudi, da večina anketirancev (65,9 %) načinu in pogostosti usposabljanja za delo v sistemu COBISS.SI pripisuje precejšen vpliv na kakovost zapisov v primerjavi z drugimi dejavniki. Rezultati anketiranja so pokazali, da nekaj več kot polovica anketirancev meni, da so postopki in vsebine za pridobitev dovoljenja primerni (42,9 %) oziroma zelo primerni (13,5 %). Povprečna ocena, ki je bila dodeljena tem postopkom, je 3,6 – ne prav visoka, vendar še vseeno lahko sklenemo, da so po mnenju anketirancev ti postopki ustrezni. Zanimiva je ugotovitev, da je ocena iz naše raziskave povsem enaka oceni postopkov za

pridobitev dovoljenja iz raziskave Likarjeve in Žumrove (2004). Tudi Dimov Džoleva in Petkova (2014) sta ugotovili, da so ti postopki po mnenju večine makedonskih katalogizatorjev (59,7 %, n = 67) ustrezni. Analiza odgovorov v okviru intervjujev iz naše raziskave je razkrila še, da so postopki pridobitve dovoljenj sicer transparentni in nudijo potrebne osnove za delo v sistemu. Po drugi strani pa je usposabljanje dolgotrajno, zapleteno, drago in zaradi tega stresno. Kritike so bile namenjene tudi izpitom, ki so nujni za pridobitev posameznih dovoljenj, in pogojem za njihov odvzem. Eden od pogojev za deaktiviranje pooblastil za kreiranje novih zapisov je, če se ugotovijo napake v zapisih tudi po tretjem opozorilu revizorjev zaradi neskladnosti zapisov s katalogizacijskimi pravili oziroma pravili formata COMARC (Ugotavljanje usposobljenosti za vzajemno katalogizacijo v sistemu COBISS.SI, 2012). Tu velja poudariti, da so anketiranci pripisali redigiranju bibliografskih zapisov povprečno oceno 3,2, kar je med povprečnimi ocenami za modul COBISS3/Katalogizacija in postopke vzajemne katalogizacije najnižja ocena. Enako sta ugotovili Likarjeva in Žumrova (2004), vendar je ocena iz naše raziskave še za desetinko nižja. Vzrok za tako nizko oceno je, kot je pokazala predvsem analiza intervjujev, v previsokih in tudi, po mnenju nekaterih intervjuvancev, nesmiselnih kriterijih (z vidika uporabnikov) ter v zastarelih, neuskkljenih in obsežnih oziroma zapletenih katalogizacijskih pravilih.

Rezultati so pokazali, da so anketiranci zadovoljni tako z izobraževanjem pri IZUM-u (povprečna ocena je 4,3) kot pri NUK-u (povprečna ocena je 4,2). Vendar je število odgovorov pri tem vprašanju precej nizko. Smiselno bi bilo raziskati, zakaj in kako ocenjujejo izobraževanje tisti anketiranci, ki na to niso odgovorili. Tudi povprečna ocena izobraževanja v organizaciji IZUM-a je povsem enaka oceni iz raziskave Likarjeve in Žumrove (2004), kar je pravzaprav spodbudno, saj je ocena visoka. To pomeni, da se kakovost tega izobraževanja s prehodom na že tretjo generacijo modula za katalogizacijo ni poslabšala. Prav tako je spodbudna ugotovitev, da so tokrat anketiranci izobraževanjem pod okriljem NUK-a prisodili precej višjo oceno v primerjavi z rezultati iz leta 2004 (takratna povprečna ocena je bila 3,8). Pozitivna je tudi ugotovitev, da je bilo izobraževanje za vzajemno katalogizacijo v sistemu COBISS.SI – torej v okviru naše raziskave – ocenjeno bolje kot izobraževanje za delo v sistemu COBISS.MK v raziskavi Dimov Džoleva in Petek (2014). Ravno tako so rezultati intervjujev pokazali, da so intervjuvanci zadovoljni z izobraževanjem, ki je po njihovem mnenju kakovostno, uporabno in primernege obsega. Vendar je bilo, ponovno, sočasno poudarjeno, da nudi zgolj teoretično osnovo za delo, pri praktičnem delu pa se soočajo s številnimi nejasnostmi zaradi nedorečenih pravil. Več pozornosti bi veljalo nameniti permanentnemu izobraževanju, kar sta poudarili že Likarjeva in Žumrova (2004). Da bi moralo biti izobraževanje obsežnejše in bolj poglobljeno, je bilo ugotovljeno tudi za makedonski sistem (Dimov Džoleva in Petek, 2014).

V dokumentu *Prehod na COBISS3/Katalogizacijo* (2012) sta, poleg priporočil o manjšem številu visoko usposobljenih katalogizatorjev, omenjena dva modela centralizirane katalogizacije, ki bi se lahko uveljavila tudi v slovenskem sistemu: tehnične službe (v večjih knjižnicah) in zunanji izvajalci (za manjše knjižnice). Rezultati anketiranja so pokazali, da se nekaj več kot polovica anketirancev (54,7 %) ne strinja s spremembami v sistemski ureditvi, to je z racionalizacijo dela, oziroma imajo do njih nevtralen odnos. Povprečna ocena, ki ponazarja stopnjo strinjanja, je precej nizka (3,4), kar potrjuje, da niso najbolj naklonjeni novim organizacijskim rešitvam. Razlog za to je verjetno (tudi) v tem, da so na novo definirani pogoji za prijavo v postopek pridobivanja dovoljenja, pa tudi sicer so za vstop v stroko predpisani nekoliko strožji pogoji, hkrati naj bi imeli pri zaposlovanju prednost katalogizatorji s formalno bibliotekarsko izobrazbo. Prav tako smo želeli ugotoviti, ali so anketiranci, ki imajo bibliotekarsko izobrazbo, bolj naklonjeni sistemskim spremembam. Ugotovili smo, da se ti v precej večji meri strinjajo (skupna povprečna ocena je 4,0) s sistemskimi spremembami kot anketiranci z izobrazbo z drugih področij (skupna povprečna ocena je 3,2). To, glede na navedeno, ne preseneča.

Rezultati intervjujev so pokazali, da so zunanji izvajalci (angl. outsourcing) smiselni predvsem za splošne in manjše knjižnice. Vendar ne za specialne in visokošolske, kot predvideva omenjeni dokument (*Prehod*, 2012); treba bo razrešiti vprašani vsebinske analize, ki je v teh okoljih vezana na ozka strokovna/znanstvena področja, in bibliografij raziskovalcev. Pomisleki se porajajo tudi zaradi morebitnih dodatnih stroškov, kar je v časih zmanjševanja finančnih sredstev razumljivo, ter možnosti monopolizacije. Če bo reorganizacija uspešno izpeljana, se bo kakovost zapisov po mnenju intervjuvancev verjetno izboljšala, knjižničarji pa bodo razbremenjeni.

Sklenemo lahko, da so rezultati spodbudni: katalogizatorji so modul COBISS3/Katalogizacija sprejeli z optimizmom in zanimanjem, njihova pričakovanja pa so izpolnjena, saj so z modulom tretje generacije zadovoljni. To potrjuje tudi dejstvo, da nobena od funkcij oziroma značilnosti modula ni bila ocenjena negativno. Nekateri predlogi, ki so jih poudarili, so bili pred objavo rezultatov raziskave že realizirani oziroma določene funkcije izpopolnjene (črkovalnik, novi šifranti, izboljššan iskalnik oziroma razširjene možnosti rangiranja zadetkov, prevzemanja zapisov itd.) – vsekakor je spodbudno, da se program nenehno dopolnjuje na podlagi potreb in želja katalogizatorjev. Modul omogoča dobre pogoje za delo in morda se lahko v prihodnje nadejamo zapisov boljše kakovosti.

Ob tem pa bi bila, kot poudarjajo tudi nekateri anketirani in intervjuvani katalogizatorji, nujna posodobitev oziroma prenova uveljavljenih katalogizacijskih pravil. Glede na to, da se pripravljata prevod standarda RDA ter njegova

implementacija v slovensko knjižnično okolje, bi bilo pri nadaljnjem razvoju funkcionalnosti modula COBISS3/Katalogizacija, pa tudi različnih uporabniških vmesnikov, smiselno predvsem tesnejše sodelovanje med razvijalcem programske opreme oziroma modula (IZUM) ter strokovnjaki in strokovnimi organi s področja razvoja katalogizacije (NUK oziroma Komisija za Katalogizacijo pri NUK, ZBDS idr.).

Zahvala

Avtorici se najlepše zahvalujeta vsem katalogizatorjem, ki so sodelovali v anketah in intervjujih ter tako omogočili izvedbo te raziskave.

Navedeni viri

Ambrožič, M. (2008). Anketna metoda. V A. Šauperl (ur.), *Raziskovalne metode v bibliotekarstvu, informacijski znanosti in knjigarstvu* (str. 23–52). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo.

Bénaud, C. L. in Bordeianu, S. (2015). OCLC's WorldShare management services: a brave new world for catalogers. *Cataloging and classification quarterly*, 53(7), 738–752.

Bešter, T. (2011). Računalništvo v oblaku. *Knjižničarske novice*, 21(12), 22–25.

Bibliografske baze podatkov in podatki o zalogi. (2016). Maribor: Institut informacijskih znanosti. Pridobljeno 1. 3. 2017 s spletne strani: http://home.izum.si/cobiss/o_cobissu/dokumenti/STAT_PRIKRAST_SI_2016_1.pdf

Bibliotekarski terminološki slovar. (2009). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.

Blažon, C. (2013). *Predstavitev vmesnika za katalogizacijo COBISS3*. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Breeding, M. (2017, 25. januar). *Perceptions 2016: an international survey of library automation* [blog zapis]. S.l.: Library technology guides. Pridobljeno 1. 3. 2017 s spletne strani: <https://librarytechnology.org/perceptions/2016/>

Dimov Džoleva, I. in Petek, M. (2014). COBISS2/Katalogizacija z vidika makedonskih katalogizatorjev. *Organizacija znanja*, 19(1), 16–21.

Dovoljenja za vzajemno katalogizacijo. (2015). Maribor: Institut informacijskih znanosti. Pridobljeno 1. 5. 2015 s spletne strani: <http://izobrazevanje.izum.si/EntryFormDesktopDefault.aspx?tabid=36&type=licence>

ISO 9241-11:1998, Ergonomic requirements for office work with visual display terminals (VDTs) — Part 11: Guidance on usability. (1998). Geneva: ISO.

Kelley, K., Leatherman, C. in Rinna, G. (2013). Is it really time to replace your ILS with a next-generation option?. *Computers in libraries*, 33(8), 11–15.

Levičar, J. (2017). *Ovrednotenje modula za katalogizacijo v sistemu COBISS3*. Magistrsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Likar, T. (2003). Enotna obdelava knjižničnega gradiva – pogoj za izmenjavo in skupno uporabo bibliografskih zapisov. *Knjižnica*, 47(1–2), 7–34.

Likar, T. in Žumer, M. (2004). Mnenja katalogizatorjev o modulu za katalogizacijo v sistemu COBISS. *Knjižnica*, 48(1–2), 83–122.

Mesec, B. (1998). *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.

Müller, T. (2011). How to choose a free and open source integrated library system. *OCLC systems and services*, 27(1), 57–78.

Nielsen, J. (1994). Heuristic evaluation. V J. Nielsen in R. L. Mack (ur.), *Usability inspection methods* (str. 25–62). New York: John Wiley and Sons.

Nielsen, J. (1999). *Designing the web usability: the practice of simplicity*. Indianapolis: New Riders.

Obvestila in novice – Arhiv (1998–2016). (1997–2017). Maribor: Institut informacijskih znanosti. Pridobljeno 1. 3. 2017 s spletne strani: http://home.izum.si/cobiss/obvestila_novosti/arhiv.asp

Pesjak, D. in Petek, M. (2010). Kakovost bibliografskih zapisov v COBIB in uporaba katalogizacijskih priročnikov. *Knjižnica*, 54(3), 15–33.

Predstavitev COBISS3/Katalogizacije na Univerzi v Ljubljani. (2011). Ljubljana: Društvo bibliotekarjev Ljubljana. Pridobljeno 1. 3. 2017 s spletne strani: <http://www.dblldrustvo.si/media/Predstavitev%20COBISS3Kat%2021.%2012-1.pdf>

Prehod na COBISS3/Katalogizacijo. (2012). Maribor: Institut informacijskih znanosti. Pridobljeno 1. 3. 2017 s spletne strani: http://home.izum.si/IZUM/program_izobrazevanja/COBISS3_Katalogizacija/PrehodNaCOBISS3KatalogizacijoV10.pdf

Seljak, M. (2006). Izvajanje določil Pravilnika o izdaji dovoljenja za vzajemno katalogizacijo v sistemu COBISS.SI. *Organizacija znanja*, 11(4), 208–214.

Shneiderman, B. (1998). *Designing the user interface: strategies for effective human-computer interaction* (3rd ed.). Reading, Mass.: Addison Wesley Longman.

Slovenske splošne knjižnice za prihodnost: strategija razvoja slovenskih splošnih knjižnic 2013–2020. (2012). Grosuplje: Združenje splošnih knjižnic Slovenije. Pridobljeno 1. 3. 2017 s spletne strani: <http://zdruzenje-knjiznic.si/dokumenti/Strategija-koncno.pdf>

Tržan, M. (2016). *Poslovni model enotne nabave in obdelave knjižničnega gradiva v splošnih knjižnicah*. Prispevek predstavljen na konferenci COBISS 2016. Maribor: Institut informacijskih znanosti. Pridobljeno 1. 3. 2017 s spletne strani: http://home.izum.si/cobiss/konference/konf_2016/presentations/2_11_Miro_Trzan.pdf

Ugotavljanje usposobljenosti za vzajemno katalogizacijo v sistemu COBISS.SI. (2012). Maribor: Institut informacijskih znanosti. Pridobljeno 12. 4. 2017 s spletne strani: http://home.izum.si/IZUM/program_izobrazevanja/COBISS3_Katalogizacija/Ugotavljanje_usposobljenosti_za_VK.pdf

Verona, E. (1983). *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga. Dio 2, Kataložni opis*. Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo.

Verona, E. (1986). *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga. Dio 1, Odrednice i redalice* (2. izmijenjeno izd.). Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo.

Vilar, P. in Žumer, M. (2008). Uporabniški vmesniki sistemov za poizvedovanje in uporabniška prijaznost. *Knjižnica*, 52(1), 41–61.

Young, C. (2013). Trends in library systems: improved workflow processes, greater collaboration, and unbounded openness. *Legal reference services quarterly*, 32(4), 307–319.

Zakon o varstvu osebnih podatkov (ZVOP-1). (2004). *Uradni list RS*, št. 86/2004, 67/2007, 94/2007-UPB1.

Žnidarec, T. in Žuran Putora, T. (2016). Konferenca LIBER 2016. *Organizacija znanja*, 21(2), 130–133.

Janja Levičar

Martina Krpana ulica 77, 1000 Ljubljana
e-pošta: janjalevicar@gmail.com

dr. Marija Petek

Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo, Filozofska fakulteta,
Univerza v Ljubljani, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana
e-pošta: marija.petek@ff.uni-lj.si

Sistem zagotavljanja kakovosti COBIB.SI: izbrane aktivnosti za leto 2016

COBIB.SI quality assurance system: selected activities for 2016

Ema Dornik, Branka Badovinac, Jelka Kos, Brigita Farkaš

Oddano: 20. 3. 2017 – Sprejeto: 26. 4. 2017

1.04 Strokovni članek
1.04 Professional article
UDK 025.3

Izvleček

Namen: Širši strokovni javnosti želimo predstaviti aktivnosti, ki so del sistema zagotavljanja kakovosti bibliografskih in normativnih zapisov v COBIB.SI in jih izvajamo v Institutu informacijskih znanosti (IZUM). Predstavljene aktivnosti, izvedene leta 2016, so usmerjene v spremljanje dela katalogizatorjev začetnikov, v identificiranje bibliografskih zapisov z istovrstnimi pomanjkljivostmi in spremljanje kakovosti dnevne produkcije bibliografskih zapisov.

Metodologija/pristop: V treh predstavljenih aktivnostih smo uporabili različne oblike vzorčenja bibliografskih zapisov s pripadajočimi normativnimi zapisi, podana priporočila za izbrane zapise so temeljila na strokovnem pregledu ter veljavnih katalogizacijskih pravilih in formatu COMARC. V vseh aktivnostih smo katalogizatorje zaprosili za ročno odpravo pomanjkljivosti.

Rezultati: Analiza je pokazala, da so aktivnosti pripomogle k identifikaciji in odpravi nekaterih napak predvsem v bibliografskih zapisih. Ocenili smo, da je bila odzivnost dobra, katalogizatorji, ki so bili obveščeni po elektronski pošti, so prejete predloge pozitivno sprejeli, na voljo so imeli tudi dodatno pomoč in informacije po telefonu.

Omejitve raziskave: V prispevku nismo podali podrobnejše analize vsebine priporočil in vrednotenja kakovosti zapisov, podana priporočila so temeljila na pregledu zapisov brez predlog/virov.

Izvirnost/uporabnost raziskave: Sistem spremljanja kakovosti COBIB.SI in aktivnosti, izvedene leta 2016, so predstavljeni prvič. Predstavljene so tudi nekatere izboljšave v segmentu za katalogizacijo, ki so rezultat spremljanja kakovosti COBIB.SI.

Ključne besede: *vzajemna katalogizacija, bibliografski zapisi, normativni zapisi, izboljšanje kakovosti*

Abstract

Purpose: The activities that are a part of the quality assurance system for bibliographic and authority records within COBISS.SI, carried out by the Institute of Information Science (IZUM), are presented. The activities focus on the quality monitoring of records created by cataloguers – beginners, the identification of groups of bibliographic records with common error patterns, and the quality monitoring of new bibliographic records created daily (group of records created on a certain day). The activities are presented by the analysis of data for the year 2016.

Methodology/approach: Different types of sampling bibliographic records and the corresponding authority records were used; the recommendations for the selected records were based on expert review, valid cataloguing rules and COMARC format. The cataloguers were requested to correct the errors manually.

Results: The data analysis showed that the activities contributed towards the identification and correction of some of the errors within the bibliographic records. The results showed a good response rate; the cataloguers were informed by e-mail and welcomed the suggestions. Additional help and telephone support were also provided.

Research limitation: The paper does not provide a detailed analysis of the recommendations and data quality evaluation of the records; the review was based on data in the records only without the original item in hand.

Originality/practical implications: The activities are presented to the professional public for the first time. Some improvements of the cataloguing module are presented as a result of COBIB.SI quality control.

Key words: *shared cataloguing, bibliographic records, authority records, quality enhancing*

1 Uvod

Pri zahtevnem postopku obdelave knjižničnega gradiva in vodenju katalogov je pomembna prednost vzajemne katalogizacije racionalna delitev dela, ki prinaša prihranek, tako z vidika časa kot s finančnega vidika. Vsak bibliografski vir obdelamo le enkrat, zapis pa je nato dostopen vsem udeležencem v sistemu COBISS.SI in v mreži COBISS.Net. Za vzajemno katalogizacijo je značilna tesna povezava lokalnih baz podatkov posameznih knjižnic z vzajemno bazo podatkov. Baze podatkov vsebujejo bibliografske zapise za različne vrste gradiva (npr. monografske in serijske publikacije, integrirne vire, neknjižno gradivo, članke in druge sestavne dele), za potrebe vodenja osebnih bibliografij raziskovalcev, pa tudi zapise za izvedena dela (Platforma COBISS, 2017).

Pri vzajemni katalogizaciji igra zagotavljanje kakovosti pomembno vlogo, saj bibliografski zapisi ne predstavljajo le podatkov za uporabo v »lokalnem« knjižničnem katalogu. Kakovost dela katalogizatorjev ima velike razsežnosti in s tem vpliv na storitve, ki so na voljo uporabnikom knjižnic. Bodisi gre za uporabnike, ki iščejo gradivo v knjižnici sami, bodisi uporabljajo storitve, ki jih nudijo knjižnice (npr.: Moja knjižnica, oddaljen dostop ipd.). Pomemben je vpliv na storitve, ki so v prid raziskovalcem (npr. izpisi osebnih bibliografij, bibliografij raziskovalnih skupin, prijave na razpise Javne agencije Republike Slovenije za raziskovalno dejavnost (ARRS), bibliografski kazalci uspešnosti za izvolitev v nazive v okviru univerz, altmetrika ipd.), ne gre pa pozabiti slovenskih ustvarjalcev/avtorjev in rabe bibliografskih podatkov iz vzajemne bibliografsko-kataložne baze podatkov – COBIB.SI za knjižnično nadomestilo. Prav tako se bibliografski podatki izmenjujejo na mednarodni ravni, npr. WorldCat (OCLC) in Unesco. Pravilnost in natančnost vnosa bibliografskih podatkov je izjemnega pomena za več ravni rabe in uporabe bibliografskih zapisov, tudi za uporabnike orodij za organizacijo referenc in citiranje, npr. EndNote, RefWorks, ProCite ipd. (Dornik, 2016b).

Sistem zagotavljanja kakovosti bibliografskih in normativnih zapisov v COBIB.SI je večplasten. Bistveno izhodišče je zavedanje, da so znanje, izkušnje in sistematično delo katalogizatorjev, ki gradijo baze podatkov COBISS, ključnega pomena za raven kakovosti sistema kot celote (Seljak, 2004; Rogina, 2007). Za kakovost zapisov so v prvi vrsti odgovorni katalogizatorji sami in tudi vodstvo knjižnic, ki je dolžno spremljati delo svojih katalogizatorjev. V Sloveniji ima po podatkih na dan 9. 1. 2017 649 oseb pridobljeno dovoljenje za vzajemno katalogizacijo monografskih publikacij (Dovoljenja, 2017). Po podatkih Centralnega registra uporabnikov (IZUM) je 88,8 % žensk in 11,2 % moških. Povprečna starost katalogizatorjev je 47,8 leta, največ (65,8 %) jih ima univerzitetno izobrazbo oziroma drugo bolonjsko stopnjo izobrazbe.

Poleg knjižnic pa za kakovost bibliografskih in normativnih zapisov v COBIB.SI skrbijo tudi v Narodni in univerzitetni knjižnici (NUK) in na Institutu informacijskih znanosti v Mariboru (IZUM). Namen prispevka je predstaviti del sistema zagotavljanja kakovosti v COBIB.SI, ki ga izvajamo zaposleni v IZUM-u, v okviru skupine Bibliografska kontrola. V drugem delu smo s podatki za leto 2016 podrobneje predstavili tri aktivnosti, ki so usmerjene v spremljanje dela katalogizatorjev začetnikov, v identificiranje bibliografskih zapisov z istovrstnimi pomanjkljivostmi ter spremljanje kakovosti dnevne produkcije bibliografskih zapisov. Skupna značilnost predstavljenih aktivnosti je neposredno sodelovanje s katalogizatorji, zato želimo s člankom te aktivnosti bolj približati strokovni javnosti.

2 Spremljanje kakovosti v COBIB.SI v okviru skupine Bibliografska kontrola

Namen skupine Bibliografska kontrola je izvajanje aktivnosti, ki višajo kakovost vzajemno bibliografsko-kataložne baze podatkov COBIB. Te so:

- izobraževanje in usposabljanje kandidatov-katalogizatorjev za pridobitev posameznega dovoljenja (skupaj z NUK-om);
- spremljanje dela katalogizatorjev začetnikov po pridobitvi posameznega dovoljenja;
- periodično preverjanje 100 naključno programske izbranih bibliografskih zapisov in pripadajočih normativnih zapisov letno (skupaj z NUK-om);
- sprotno spremljanje kakovosti zapisov:
 - ▶ identifikacija zapisov z istovrstnimi pomanjkljivostmi,
 - ▶ spremljanje kakovosti zapisov dnevne produkcije;
- druge stalne aktivnosti (npr. telefonska podpora, redakcija normativnih baz);
- občasne aktivnosti/projekti (npr. prehod na COBISS3/Katalogizacijo).

Izobraževanju in usposabljanju katalogizatorjev posvečamo veliko pozornost. Skrb za **kakovost dela katalogizatorja začetnika** poteka med postopkom pridobivanja posameznega dovoljenja in tudi po pridobitvi posameznega dovoljenja za vzajemno katalogizacijo. V okviru prve aktivnosti se poleg izobraževanja izvajajo pregledi in svetovanje pri zapisih, ki so pogoj za pridobitev dovoljenj za vzajemno katalogizacijo, pri t. i. testnih zapisih. V okviru druge aktivnosti pa katalogizatorju začetniku nudimo strokovno pomoč in povratno informacijo o pregledanih zapisih (brez predloge/virov), ki so bili kreirani v določenem časovnem obdobju v okviru posameznega pridobljenega dovoljenja (Ugotavljanje, 2012).

Aktivnost **periodičnega preverjanja** 100 programske izbranih naključnih bibliografskih zapisov letno poteka v sodelovanju z NUK-om že od leta 2005. Približno vsake pol leta se zajame vzorec 50 bibliografskih zapisov s pripadajočimi normativnimi zapisi. Pooblaščenca predstavnika obeh ustanov zapise pregledata s pomočjo predlog/virov in jih ovrednotita. Imetnika dovoljenj, katerega bibliografski in pripadajoči normativni zapisi niso skladni s katalogizacijskimi pravili oziroma pravili formata COMARC, NUK-a in IZUM-a, na napake opozorita. Povzetek ugotovitev o pregledu zapisov je objavljen na spletni strani pod *Obvestila in novice* (2017; Kavčič, 2012; Petek, 2012; Ugotavljanje, 2012). Vsak katalogizator lahko na portalu Izobraževanje spremlja, kdaj so bili v naključni izbor uvrščeni njegovi zapisi ter kako oceno kakovosti so dosegli, a le po predhodni prijavi na portal. Zgodovina teh aktivnosti je vidna pod *Dovoljenja za vzajemno katalogizacijo, Pregled mojih aktivnosti*, pod *Druge aktivnosti*.

Z **metodo sprotnega spremljanja kakovosti** COBIB.SI pa skušamo ugotoviti in odpraviti težave ter pomanjkljivosti, nastale pri katalogizaciji gradiva. V okviru sprotnega spremljanja trenutno izvajamo dve aktivnosti. S prvo identificiramo in analiziramo skupino zapisov z istovrstnimi napakami. Pri drugi aktivnosti pregledujemo zapise, ki so bili kreirani na določen dan (t. i. dnevna produkcija); njen glavni namen je sprotno odpravljanje pomanjkljivosti v novejših zapisih.

Med nalogami skupine je tudi **telefonska podpora katalogizatorjem** pri vprašanjih, vezanih na uporabo programske opreme COBISS3/Katalogizacija in na vsebino bibliografskih in normativnih zapisov. Prav tako zbiramo, preverjamo in katalogizatorjem posredujemo sporočila o nedoslednostih v zapisih, ki jih prejmemo bodisi od končnih uporabnikov COBISS-a bodisi od katalogizatorjev samih.

Med občasnimi aktivnosti skupine bi radi poudarili še obsežen projekt prehoda knjižnic na COBISS3/Katalogizacijo, ki smo ga zaključili 1. 7. 2016. V sodelovanju z NUK-om smo v letih 2012–2016 realizirali prehod vseh slovenskih knjižnic, ki uporabljajo segment Katalogizacija. V Sloveniji je 280 knjižnic, ki uporabljajo segment COBISS3/Katalogizacija (podatek na dan 18. 4. 2017). Katalogizatorji so v okviru prehoda opravili obvezno dvodnevno izobraževanje oziroma tečaj *Prehod na COBISS3/Katalogizacijo*. Med letoma 2012 in 2015 je bilo organiziranih 42 tečajev, v Mariboru, Ljubljani in Kopru (Dornik, 2016a).

3 Izbor aktivnosti s podatki za leto 2016

3.1 Spremljanje dela katalogizatorjev začetnikov po pridobitvi posameznega dovoljenja

Po dokumentu *Ugotavljanje usposobljenosti za vzajemno katalogizacijo v sistemu COBISS.SI* (2012) je katalogizator začetnik prvih 12 mesecev po datumu pridobitve posameznega dovoljenja za vzajemno katalogizacijo. Posamezna oseba je v okviru mogočih dovoljenj za vzajemno katalogizacijo lahko petkrat katalogizator začetnik (Dovoljenje A – za vzajemno katalogizacijo monografskih publikacij; Dovoljenje B1 – za vzajemno katalogizacijo sestavnih delov; Dovoljenje B2 – za vzajemno katalogizacijo kontinuiranih virov; Dovoljenje C – za vzajemno katalogizacijo neknjižnega gradiva; Dovoljenje D – za vzajemno katalogizacijo antikvarnega gradiva). Katalogizator začetnik ima na voljo tudi mentorja, običajno katalogizatorja, ki je zaposlen v isti knjižnici, kjer deluje začetnik. Če pa ima knjižnica samo enega katalogizatorja (npr. le začetnika), za mentorstvo poskrbita NUK ali IZUM.

Namen posebnega spremljanja začetnikov v IZUM-u je, da katalogizatorjem pomagamo pri začetku dela z določeno vrsto gradiva ter jih opozarjamo na morebitne napake, do katerih lahko prihaja zaradi neizkušenosti. Novo kreirane zapise vsakega katalogizatorja začetnika pregledamo dvakrat, prvič po pol leta, drugič po enem letu od pridobitve posameznega dovoljenja za vzajemno katalogizacijo. V vsak vzorec pregleda zajamemo do 25 zapisov (zapisi, kreirani v prvem ali drugem obdobju spremljanja dela katalogizatorja), ki jih pregledamo brez predlog/virov. Posebnost pregleda je, da smo pozorni na pomanjkljivosti, ki so bile zaznane pri usposabljanju za pridobitev posameznega dovoljenja. O rezultatih pregleda zapisov katalogizatorje obvestimo po elektronski pošti, za dodatno svetovanje pa smo na voljo tudi po telefonu.

V IZUM-u smo v dveh sklopih pregledov leta 2016 skupaj opravili 77 pregledov, pregledali 723 zapisov 43 katalogizatorjev začetnikov iz 37 različnih knjižnic. V 23 primerih (od 77) katalogizatorji začetniki zapisov še niso kreirali; največ začetnikov zapisov še ni kreiralo v okviru dovoljenja za vzajemno katalogizacijo kontinuiranih virov (B2). Kot kaže Preglednica 1, je bilo največ pregledanih zapisov v okviru dovoljenja za sestavne dele (B1).

Preglednica 1: Število pregledanih zapisov v okviru posameznega dovoljenja leta 2016

Dovoljenje	Število pregledov	Število pregledanih zapisov
A	19	198
B1	28	388
B2	20	77
C	9	60
D	1	0
Skupaj	77	723

Legenda: Dovoljenje A – za vzajemno katalogizacijo monografskih publikacij; Dovoljenje B1 – za vzajemno katalogizacijo sestavnih delov; Dovoljenje B2 – za vzajemno katalogizacijo kontinuiranih virov; Dovoljenje C – za vzajemno katalogizacijo neknjižnega gradiva; Dovoljenje D – za vzajemno katalogizacijo antikvarnega gradiva

3.2 Identifikacija bibliografskih zapisov z istovrstnimi pomanjkljivostmi

Pri spremljanju kakovosti vzajemne baze podatkov pogosto zasledimo napake, ki se ponavljajo. Da bi odkrili vzroke za nastajanje napak, izdelamo analizo na večjem vzorcu zapisov z istovrstnimi pomanjkljivostmi. Izbor zapisov je običajno omejen na določeno obdobje (npr. zadnje leto ali dve), pregled zapisa se izvede brez predloge/vira. Na osnovi analize izbranih zapisov katalogizatorje po e-pošti obvestimo, da preverijo in odpravijo pomanjkljivosti v zapisih.

Leta 2016 smo v okviru te aktivnosti zaključili več analiz. Opozorili bi na naslednje skupine bibliografskih zapisov z istovrstnimi pomanjkljivostmi.

- *Tipkarske napake v navedbi splošne oznake gradiva v podpolju 200b – Splošna oznaka gradiva (n = 952 zapisov).* Vnos vsebine v podpolje 200b je mogoč na dva načina, prosti vnos ali vnos s šifrantom s spustnim seznamom, ki ima omejen nabor izrazov. V analizo smo zajeli zapise z različnimi tipkarskimi napakami, npr. *er* namesto *Elektronski vir*, *Zvočni psnetek* namesto *Zvočni posnetek* ipd. Napake so izvirale iz nepravilne rabe spustnega seznama ali pa so bila posledica tipkarskih napak. V podpolju 200b mora biti izraz izpisan v celoti (COMARC/B, 2017; Dimec, Hočevnar in Kavčič, 2001, glej pogl. 1.2).
- *Bibliografski zapisi za spletne elektronske članke s tipologijo 1.08 – Objavljeni znanstveni prispevek na konferenci in 1.09 – Objavljeni strokovni prispevek na konferenci brez spletne povezave v podpolju 856u – Enotna lokacija vira (URL) (n = 159 zapisov).* Pri elektronskih virih, dostopnih na daljavo, je vnos naslova URL v podpolju 856u obvezen (z vrednostjo 2. indikatorja »0«), saj tvori opombo o dostopu do gradiva (Dimec idr., 2001, glej pogl. 7.5.1.2).
- *Bibliografski zapisi za spletne elektronske vire, v katerih je manjkala obvezna navedba naslova URL v podpolju 856u – Enotna lokacija vira (URL) ali pa je naslov URL naveden v napačnem podpolju v polju 856 (n = 827 zapisov).* Pri elektronskih virih, dostopnih na daljavo, je vnos naslova URL v podpolju 856u (z vrednostjo 2. indikatorja »0«) obvezen, saj tvori opombo o dostopu do gradiva (COMARC/B, 2017; Dimec idr., 2001, glej pogl. 7.5.1.2).
- *Pomanjkljiv vnos avtorjev v bibliografskih zapisih za članke (sestavni deli) z večjim številom avtorjev (n = 444 zapisov).* V zapise za bibliografije raziskovalcev je priporočljivo vnesti vse avtorje, saj popolni zapisi pripomorejo k boljši primerljivosti s tujimi bazami podatkov, npr. Scopus, in k boljšemu prepoznavanju citiranosti. Podatki se izvažajo v druge baze, npr. WorldCat, baze za urejanje referenc (izvozi podatkov v npr. EndNote, RefBase, RefWorks itd.); podatki se uporabljajo pri iskanju citatov, samocitatov (npr. povezava z JCR/SNIP in WoS/Scopus) itd. V skladu z *Dodatnimi navodili za katalogizacijo bibliografskih enot, ki se upoštevajo pri vrednotenju raziskovalne uspešnosti* (2016) smo v vzorec zajeli zapise za članke z večjim številom avtorjev, v katerih v polja 701 – *Osebno ime – alternativna odgovornost* niso bili vneseni vsi avtorji članka. Priporočilo je, da se v zapis vnese vse avtorje, razen če je avtorjev preveč, takrat vsaj prvih desetih avtorjev in tudi vse avtorje iz Slovenije ter vse avtorje s šifro raziskovalca oziroma evidenčno številko. Podatek o skupnem številu avtorjev se vnese v podpolje 970b – *Skupno število avtorjev*. Slednji podatek se uporablja pri izračunu deleža avtorstva. Poudarili smo tudi, da v podpolje 970b ne vpisujemo skupnega števila avtorjev, če so vsi že navedeni v poljih 70X (COMARC/B, 2017, glej polji 701, 970; Dodatna, 2016).
- *Napačno obdelani članki (sestavni deli), objavljeni v več delih, ki nimajo izpolnjenega podpolja 200i – Naslov podrejenega dela (n = 91 zapisov).* Tako smo

zajeli bibliografske zapise za tiste članke, ki so objavljeni v več delih in so bili izdani v istem koledarskem letu ter so bili namesto v enem bibliografskem zapisu katalogizirani v več bibliografskih zapisih (Uporaba, 2016).

- *Tipkarske napake v navedbi izdaje tabel UDK v podpolju 675v – Izdaja (n = 134 zapisov)*. Z izbranimi zapisi smo katalogizatorje opozorili, da v podpolje 675v navajajo pravilno in dogovorjeno obliko podatka, v skladu z uporabo 3. elektronske izdaje Univerzalne decimalne klasifikacije vpisujemo kodo *UDCMRF 2011* (COMARC/B, 2017; UDCMRF 2011, 2016).

3.3 Spremljanje kakovosti bibliografskih in normativnih zapisov dnevne produkcije

V okviru te aktivnosti nas zanimajo značilnosti novejših bibliografskih zapisov s pripadajočimi normativnimi zapisi. Predvidoma enkrat na teden zajamemo vzorec naključnih 10 % zapisov, kreiranih na določen dan. Pri pregledu zapisov enega dne se zgledujemo po *Kriterijih za ocenjevanje bibliografskih in normativnih zapisov v COBISS.SI* (Kriteriji, 2013), pri čemer se osredotočimo na vidik formata COMARC/B Format za bibliografske podatke (2017) in COMARC/A Format za normativne podatke (2017), npr. ali so podatki vpisani v ustrezna polja. V primeru tehtnejših pomanjkljivosti kreatorju ali redaktorju zapisa po e-pošti pošljemo priporočila za dopolnitve. Poslana priporočila so oblikovana le na osnovi strukture podatkov v zapisu (tj. brez predloge/vira); katalogizatorji jih upoštevajo glede na dejansko stanje v primarnem viru. V priporočilih so dodane reference, zato lahko katalogizator pri redakciji zapisa vsebino opomb preveri v katalogizacijskih pravilnikih in priročnikih ter drugi objavljeni dokumentaciji.

Leta 2016 smo zajem izvedli 50-krat, z iskalno zahtevo, ki je iz zajema izločila zbirne zapise (dt=c), zapise, označene za brisanje (rs=d), predhodne nepopolne kataložne zapise oziroma CIP-zapise (rs=p), zapise, ki so bili vpisani s konverzijami lokalnih baz (cr=*old), programsko kreirane zapise, ki so vpisani iz baz Springer (cr=ctk springer) in Ebrary (cr=uplsi*) in drugih virov, npr. ISSN baze v bazo ELINKS ipd. (cr=knt izum_), ter zapise, ki so jih kreirali ali redigirali katalogizatorji iz NUK-a (cr=nuk*, re=nuk*).

Leta 2016 je bilo tako zajetih 29.630 bibliografskih zapisov, kar predstavlja 16,32 % letnega prirasta bibliografskih zapisov za leto 2016 (Statistika, 2017). Iz vsakega zajema enega dne smo z Excel funkcijo =RANDBETWEEN v vzorec vključili 10 % zapisov. Vseh zapisov v vzorcu je bilo 2956. Iz vzorca smo nato med pregledom izločili še 56 zapisov katalogizatorjev začetnikov. V skupnem/celotnem zajemu (tj. zajem vseh zapisov na določen dan) so bili izbrani zapisi 511 (78,73 %) različnih katalogizatorjev iz 229 ustanov. V pregled 10 % dnevne produkcije dela

katalogizatorjev je bilo vključenih 414 (63,79 %) različnih katalogizatorjev iz 190 različnih ustanov. V 10-% naključni vzorec je bilo vključenih največ zapisov z bibliografskim nivojem za monografske publikacije (57,24 %), sledili so sestavni deli (34,81 %), izvedena dela (7 %) in serijske publikacije ter integrirni viri (0,95 %). Največ je bilo zajetih zapisov za tekstovno gradivo (skoraj 80 %), za elektronske vire nekaj manj kot 10 % ter zapisi za druge vrste gradiva.

Med 2900 pregledanimi zapisi je bilo 1462 (50,41 %) bibliografskih zapisov brez ugotovljenih napak, 747 oziroma 25,76 % zapisov je vsebovalo manjšo pomanjkljivost. V 691 zapisih (23,83 %) smo zasledili večje pomanjkljivosti, ki so se vezale zlasti na format COMARC/B, na kar smo pisno opozorili 260 različnih katalogizatorjev. Med 414 pregledanimi katalogizatorji je bilo 48 katalogizatorjev, ki niso imeli niti enega zapisa s pomanjkljivostjo.

Preglednica 2: Število zapisov s priporočili glede na bibliografski nivo in vrsto zapisa

Bibliografski nivo in vrsta zapisa	Število zapisov s priporočili
a – analitična raven (sestavni del)	156
a – tekstovno gradivo, tiskano	111
l – elektronski viri	45
d – izvedeno delo	76
a – tekstovno gradivo, tiskano*	2
i – zvočni posnetki, neglasbeni*	1
u – dogodki	73
m – monografska publikacija	444
a – tekstovno gradivo, tiskano	367
b – tekstovno gradivo, rokopis	2
c – muzikalije, tiskane	3
d – muzikalije, rokopis	2
g – projicirno, filmsko in video gradivo	4
i – zvočni posnetki, neglasbeni	2
j – zvočni posnetki, glasbeni	3
k – dvodimenzionalno slikovno gradivo	9
l – elektronski viri	47
r – tridimenzionalni izdelki in predmeti	5
s – serijska publikacija	15
a – tekstovno gradivo, tiskano	11
l – elektronski viri	4
Skupaj	691

* Napaka v zapisu.

Glede na bibliografski nivo in vrsto zapisa je bilo največ priporočil poslanih za zapise tekstovne monografske publikacije (Preglednica 2), v primerjavi s številom zapisov v vzorcu je bilo največ pomanjkljivosti pri zapisih za serijske publikacije (skoraj 60 % vseh pregledanih zapisov za serijske publikacije), kjer so bila poročila tudi najboljšeješa.

Analiza katalogizatorjem podanih priporočil bi preseгла namen tega članka, zato v nadaljevanju le povzemamo nekatera pomembnejša in nekoliko prezrta priporočila. Slednji tip priporočila se je npr. nanašal na kodo o popolnosti zapisa. Katalogizacija z gradivom v roki je obvezna, zato katalogizatorji ne smejo uporabljati kode 3 – *Podnivo 3 (nepopolni opis)* v podpolju 001g – *Koda popolnosti zapisa*, razen v izjemnih primerih (COMARC/B, 2017).

Druga posebnost se je pokazala zlasti pri prevzemanju zapisov iz COBISS.Net. Tu so se pokazale težave v kombinaciji kod v primeru transliteracije gradiva v latinčni pisavi. Pogosto so v podpolju 100i – *Koda za transliteracijo* uporabili kodo b1 – *transliteracija COBISS za cirilico*, ki jo uporabljajo knjižnice, ki želijo prikaz zapisov v cirilici. Prav tako je treba poudariti, da za transliteracijo uporabimo tabelo po *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga* (PPIAK) (objavljeno tudi v priročniku Dimec idr., 2001, dodatek Č), in ne tabele, objavljene v priročniku COBISS3/Katalogizacija, 2017, dodatek C *Nabor znakov COBISS*.

Pri pregledu zapisov smo večkrat zasledili neujemanje podatkov o letnici izida (podpolja 100bcd) in prepisu/navedeni letnici v območju založništva (210d – *Leto izida, distribucije itd.*). Težave so z razumevanjem kode f – *publikacija z negotovim letom izida* v podpolju 100b – *Oznaka za leto izida*. Koda pomeni, da je v podpolju 210d navedeno obdobje, v katerem je gradivo izšlo, npr. [18--], [med 1920 in 1930] (Navodila, 2009).

Posebno mesto imajo tudi zapisi za izvedena dela – tj. dela, ki jih na fizičnih nosilcih ni. Z letom 2013 smo v priročniku COMARC/B objavili dodatek F.9 z navodili za obdelavo izvedenih del in opažamo, da jih katalogizatorji (še) ne poznajo. Večina priporočil se je nanašala na odvečnost podatkov v poljih, namenjenih podatkom o založbi, distribuciji, izdaji ali izidu gradiva, ter poljih, namenjenih opisu fizičnih lastnosti dela (COMARC/B, 2017).

Med pogostimi splošnimi opombami bi želeli opozoriti na priporočilo, da se izpolnjujejo nekatera polja, ki v preteklosti niso imela posebnega pomena, so pa z razvojem orodij za poizvedovanje postala osnovni del navigacije in raziskovanja v katalogu. Primer takega podpolja je 100e – *Koda za namembnost*, kjer koda označuje vrsto bralcev, ki jim je publikacija namenjena, npr. otrokom. V tem oziru so zelo dobrodošle tudi kode v: 105b – *Kode za vrsto vsebine*, 105f – *Kode*

za literarno vrsto ter 105g – Kode za biografijo. Za dobre rezultate iskanja igra pomembno vlogo tudi vsebinska obdelava, ki je bila izpuščena v 83 pregledanih bibliografskih zapisih.

Med večjimi pomanjkljivostmi opozarjamo na tipkarske napake oziroma zatipkane podatke, ki smo jih zasledili v 81 bibliografskih zapisih. Tipkarske napake se pojavljajo v različnih poljih, tudi v poljih 200 – *Naslov in navedba odgovornosti*, ter v bloku 6XX – za vsebinsko analizo, predvsem v poljih 600–610.

Ne gre pozabiti, da so normativne točke dostopa najpomembnejši podatki v bibliografskem zapisu. Opažamo tudi, da se normativni zapisi za osebna imena le redko ažurirajo, kar velja posebej poudariti, sploh v primerih, ko imajo katalogizatorji pooblastilo za redakcijo. Specifične opombe, vezane na normativne zapise, smo spisali pri pregledu 185 bibliografskih zapisov, zlasti smo opozarjali na manjkajoče variantne točke dostopa za tiste oblike imena, ki so navedene v bibliografskih zapisih, ali obliko imena z dvojnimi priimkom ter obliko imena in priimkom s predpono.

V okviru aktivnosti so nas zanimali tudi razumljivost in ustreznost priporočil ter učinek naših sporočil katalogizatorjem. Zato smo iz vzorca zapisov 10 % dnevne produkcije, za katere smo poslali sporočila, ponovno vzorčili 10 % zapisov; ta je zajemal 69 zapisov (podvzorec), ki jih je kreiralo 61 različnih katalogizatorjev iz 47 različnih ustanov. Ugotovili smo, da je bilo 68 % zapisov ustrezno popravljenih/dopolnjenih, 15 % delno ustrezno popravljenih, 12 % zapisov v času analize še ni bilo popravljenih, 1 zapis je bil zbrisan, v dveh primerih je bilo priporočilo neustrezno, noben zapis pa ni bil neustrezno popravljen. Ugotovili smo tudi, da delno ustrezne popravke zasledimo v primerih, ko je bilo priporočilo obsežno oziroma namenjeno za zapise zahtevnejšega gradiva (npr. kongresne publikacije).

4 Razprava

V članku smo poudarili (le) tri aktivnosti sistema zagotavljanja kakovosti COBIB.SI. Leta 2016 smo v opisanih aktivnostih zajeli več kot 12.500 bibliografskih zapisov, kreiranih v različnih časovnih obdobjih. Celoletni prirast bibliografskih zapisov leta 2016 je znašal 181.535 bibliografskih zapisov.

V predstavljenih aktivnostih smo uporabili različne oblike vzorčenja bibliografskih zapisov s pripadajočimi normativnimi zapisi, priporočila za izbrane zapise so temeljila na metodi ekspertnega pregleda na osnovi veljavnih katalogizacijskih

pravil in vnosa podatkov v COMARC formatu. V vseh aktivnostih smo katalogizatorje zaprosili, da sodelujejo pri tehniki ročnega odpravljanja pomanjkljivosti. Čeprav se pri načrtovanju aktivnosti in pregledu zapisov zgleujemo po *Kriterijih za ocenjevanje bibliografskih in normativnih zapisov v COBISS.SI* (2013), podrobnejše analize vsebine priporočil in vrednotenje kakovosti zapisov nismo izvedli, podana priporočila pa so temeljila na pregledu zapisa brez predloge/vira.

V skupini Bibliografska kontrola (IZUM) spremljamo delo katalogizatorjev začetnikov, kot tudi delo katalogizatorjev z dolgoletnimi izkušnjami. Čeprav nismo neposredno preverjali odnosa med številom kreiranih zapisov in številom pomanjkljivosti v bibliografskih zapisih, smo opazili, da večje oziroma veliko število kreiranih zapisov enega katalogizatorja ne kaže nujno tudi na manjšo pojavnost napak v kreiranih zapisih. V nekaj primerih je celo nasprotno.

Zavedamo se, da so predstavljene aktivnosti tesno povezane s pripravljenostjo sodelovanja katalogizatorjev. Leta 2016 smo prejeli dober odziv na naše aktivnosti, saj so bili ponujeni nasveti med katalogizatorji dobro sprejeti.

Posebej poudarjamo, da pri pregledih oblikujemo priporočila, katerih ustreznost morajo katalogizatorji vedno oceniti in presoditi sami ter jih preveriti glede na dejanske podatke v opisanem viru. V pomoč jim je ponujeno sklicevanje na navodila in priročnike, na osnovi katerih so naša priporočila oblikovana. Podatki v zapisu morajo biti pravilni v kontekstu zapisa kot celote – priporočilo za en podatek lahko tako pomeni spremembo drugih podatkov v zapisu.

Z vsebinskega vidika bi radi opozorili predvsem na problem tipkarskih napak kot obliko napake, ki neposredno vpliva na »najdljivost« posameznega gradiva in zadovoljstvo končnega uporabnika – tj. končno merilo kakovosti. Tipkarske napake je težko izslediti, v naših pregledih smo jih opazili v različnih poljih s prostim vnosom podatkov. Leta 2016 je bil v segment Katalogizacija vključen črkovalnik, ki je katalogizatorjem v pomoč pri vnosu besedila v slovenščini (COBISS3/Katalogizacija, 2017, glej pogl. 7.3.1.2 Črkovalnik).

Pri pregledu zapisov in komunikaciji s katalogizatorji smo ugotovili, da katalogizatorji pogosto niso seznanjeni z novostmi v programski opremi ali z dopolnitvami v priročnikih. Za njihovo lažje spremljanje je bila uvedena možnost naročanja na osebno prejemanje *Obvestil in novosti COBISS*, ki si ga katalogizator uredi preko IZUM-ovega portala Izobraževanje. Katalogizatorjem v pomoč pa je tudi na portalu Izobraževanje prosto dostopno gradivo aktualnih tečajev, ki jih izvajamo v IZUM-u.

Pomemben pripomoček pri katalogizaciji so tudi programske kontrole (COBISS3/Katalogizacija, 2017, glej dodatek B *Programske kontrole*), ki jih nenehno dopolnjujemo in izpopolnjujemo, tudi na osnovi spremljanja kakovosti bibliografskih zapisov COBIB.SI, ki jo izvajamo v skupini Bibliografska kontrola (npr.: skupno število avtorjev v podpolju 970b ne sme biti manjše od števila avtorjev v poljih 70X [kontrola 128]; skupno število sodelavcev pri raziskavi, ki je vpisano v podpolje 970f, ne sme biti manjše od števila sodelavcev pri raziskavi, ki so vpisani v polja 702 [kontrola 129] ipd.).

5 Zaključek

Ugotovitve spremljanja kakovosti zapisov so v pomoč mnogim, ki sodelujejo v kooperativnem bibliografskem sistemu in servisih COBISS.SI. Pri delu se pogosto oblikujejo predlogi za izboljšanje programskih orodij in formatov, poleg tega pa katalogizatorjem tudi s priporočili posredujemo informacije o novostih s področja katalogizacije. Pri tem je izrednega pomena sodelovanje z NUK-om, npr. Komisija za katalogizacijo pri NUK, projekt prehoda slovenskih knjižnic na COBISS3/Katalogizacijo, izobraževanje katalogizatorjev ipd.

Verjamemo, da tudi knjižničarji katalogizatorji, ki sodelujejo v sistemu COBISS, razumejo potrebo po naprednejšem katalogu s kakovostnimi podatki. Nekatere tovrstne spremembe so lahko že vidne pri COBISS+, npr.: fasetno omejevanje glede na ciljno skupino, združevanje zapisov po določenih lastnostih ipd. (COBISS+, 2017). Določene aktivnosti in priporočila so oblikovana skladno tudi z idejo po večjem naboru (meta)podatkov in večji konsistentnosti (npr. ustrezna raba polj v formatu COMARC).

V skladu z obetavnimi spremembami na področju enotne obdelave in tehnološkega razvoja pričakujemo, da se bodo aktivnosti skupine Bibliografska kontrola še nadgrajevale, dopolnjevale in spreminjale. Kakovostni bibliografski podatki, kot posledica dobrega, vestnega in strokovnega dela katalogizatorjev, so v dobrobit vsem nam. Tega se moramo vsi deležniki, vključeni v sistem COBISS, dobro zavedati in tako tudi delovati.

Zahvala

Zahvaljujemo se vsem katalogizatorjem za sodelovanje in pozitiven odziv ter dragocene predloge za nove aktivnosti v sistemu zagotavljanja kakovosti COBIB.SI.

Navedeni viri

COBISS+ (predizdaja). (2017). Maribor: Institut informacijskih znanosti. Pridobljeno 3. 3. 2017 s spletne strani: <https://plus.si.cobiss.net/opac7/bib/search>

COBISS3/Katalogizacija. (2017). Maribor: Institut informacijskih znanosti. Pridobljeno 9. 3. 2017 s spletne strani: http://e-prirocniki.izum.si/EntryFormDesktopDefault.aspx?tabid=38&type=manual&manual=1_COBISS3_Katalogizacija_svn

COMARC/A Format za normativne podatke. (2017). Maribor: Institut informacijskih znanosti. Pridobljeno 1. 2. 2017 s spletne strani: http://e-prirocniki.izum.si/EntryFormDesktopDefault.aspx?tabid=38&type=manual&manual=Comarc_A_svn

COMARC/B Format za bibliografske podatke. (2017). Maribor: Institut informacijskih znanosti. Pridobljeno 1. 2. 2017 s spletne strani: http://izobrazevanje.izum.si/EntryFormDesktopDefault.aspx?tabid=38&type=manual&manual=1_Comarc_B_svn

Dimec, Z., Hočevar M. in Kavčič, I. (ur.). (2001). *Prekat: priročnik za enostavno uporabo katalogizacijskih pravil*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.

Dodatna navodila za katalogizacijo bibliografskih enot, ki se upoštevajo pri vrednotenju raziskovalne uspešnosti. (2016). Maribor: Institut informacijskih znanosti. Pridobljeno 15. 2. 2017 s spletne strani: http://home.izum.si/cobiss/obvestila_novosti/dokumenti/Navodila_za_bibliografije_2016_09_30.pdf

Dornik, E. (2016a). COBIB.SI: prirast bibliografskih zapisov v letu 2015. *Organizacija znanja*, 21(2), 77–84. Pridobljeno 28. 2. 2017 s spletne strani: http://home.izum.si/cobiss/oz/HTML/OZ_2016_2_final/index.html#18

Dornik, E. (2016b). *Razsežnosti in vpliv kakovostnega dela katalogizatorjev*. Prispevek predstavljen na konferenci COBISS 2016. Maribor: Institut informacijskih znanosti. Pridobljeno 28. 2. 2017 s spletne strani: http://home.izum.si/cobiss/konference/konf_2016/presentations/04_Ema_Dornik.pdf

Dovoljenja za vzajemno katalogizacijo. (2017). Maribor: Institut informacijskih znanosti. Pridobljeno 1. 3. 2017 s spletne strani: <http://izobrazevanje.izum.si/EntryFormDesktopDefault.aspx?tabid=36&type=licence>

Kavčič, I. (2012). Kakovost zapisov v vzajemni bibliografsko-kataložni bazi podatkov COBIB.SI. *Knjižničarske novice*, 22(6), 1–19.

Kriteriji za ocenjevanje bibliografskih in normativnih zapisov v COBISS.SI. (2013). Maribor: Institut informacijskih znanosti. Pridobljeno 2. 3. 2017 s spletne strani: http://home.izum.si/IZUM/program_izobrazevanja/COBISS3_Katalogizacija/Kriteriji_za_ocenjevanje_bibliografskih_in_normativnih_zapisov.pdf

Navodila za vnos podatkov o letu izida. (2009). Maribor: Institut informacijskih znanosti. Pridobljeno 2. 3. 2017 s spletne strani: http://home.izum.si/cobiss/e-forumi/katalogizacija/docs/Navodila_za_vnos_podatkov_o_letu_izida.pdf

Obvestila in novice. (2017), Maribor: Institut informacijskih znanosti. Pridobljeno 18. 4. 2017 s spletne strani: http://home.izum.si/cobiss/obvestila_novosti/

Petek, M. (2012). Kakovost bibliografskih zapisov v COBIB-u. *Organizacija znanja*, 17(1), 11–15. Pridobljeno 18. 4. 2017 s spletne strani: http://home.izum.si/cobiss/OZ/2012_1/Html/clanek_02.html

Platforma COBISS. (2017). Maribor: Institut informacijskih znanosti. Pridobljeno 1. 3. 2017 s spletne strani: <https://www.cobiss.net/si/platforma-cobiss.htm#>

Rogina, A. (2007). Projekt Izboljšanje kakovosti zapisov v COBIB.SI. *Organizacija znanja*, 12(2), 58–67. Pridobljeno 18. 4. 2017 s spletne strani: http://home.izum.si/cobiss/OZ/2007_2/Html/clanek_01.html

Seljak, M. (2004). Usposabljanje knjižničarjev za delo v sistemu COBISS. *Organizacija znanja*, 9(3), 121–129.

Statistika COBIB.SI in lokalnih baz podatkov. (2017). Maribor: Institut informacijskih znanosti. Pridobljeno 16. 3. 2017 s spletne strani: http://home.izum.si/cobiss/o_cobissu/dokumenti/STAT_PRIRAST_SI_2016_1.pdf

UDCMRF 2011. (2016). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Pridobljeno 28. 2. 2017 s spletne strani: <http://udcmrf2011.nuk.uni-lj.si/Predstavitev.aspx>

Ugotavljanje usposobljenosti za vzajemno katalogizacijo v sistemu COBISS.SI. (2012). Maribor: Institut informacijskih znanosti. Pridobljeno 21. 2. 2017 s spletne strani: http://home.izum.si/IZUM/program_izobrazevanja/COBISS3_Katalogizacija/Ugotavljanje_usposobljenosti_za_VK.pdf

Uporaba programske opreme COBISS3/Katalogizacija – nadaljevalni tečaj. (2016). Maribor: Institut informacijskih znanosti. Pridobljeno 15. 3. 2017 s spletne strani: http://home.izum.si/IZUM/program_izobrazevanja/Prosojnice/T54.pdf

dr. Ema Dornik

Institut informacijskih znanosti Maribor, Prešernova ulica 17, 2000 Maribor
e-pošta: ema.dornik@izum.si

mag. Branka Badovinac

Institut informacijskih znanosti Maribor, Prešernova ulica 17, 2000 Maribor
e-pošta: branka.badovinac@izum.si

mag. Jelka Kos

Institut informacijskih znanosti Maribor, Prešernova ulica 17, 2000 Maribor
e-pošta: jelka.kos@izum.si

Brigita Farkaš

Institut informacijskih znanosti Maribor, Prešernova ulica 17, 2000 Maribor
e-pošta: brigita.farkas@izum.si

Seznami odpisanega gradiva za Narodno in univerzitetno knjižnico v obdobju 2011–2016: odzivnost knjižnic na dopolnjevanje nacionalne zbirke z odpisanim gradivom

The lists of withdrawn materials offered to the National and University Library in the period 2011–2016: the responsiveness of libraries to develop the national collection by withdrawn materials

Tereza Poličnik-Čermelj

Oddano: 4. 4. 2017 – Sprejeto: 29. 5. 2017

1.01 Izvirni znanstveni članek
1.01 *Original scientific article*
UDK 025.855:027.54(497.4)

Izvleček

Namen: Narodna in univerzitetna knjižnica (NUK) od leta 2005 sistematično dopolnjuje svojo zbirko tudi z odpisanim gradivom iz drugih knjižnic. S seznamov izbira predvsem sloveniko in jugoslaviko do leta 1991. Od leta 2014 sistem COBISS omogoča učinkovito avtomatsko preverjanje seznamov. Pri drugih seznamih je možnost napak večja, kar je opazno v veliki razliki med poslanim in dejansko postavljenim gradivom. Namen prispevka je poiskati vzroke za tako stanje in ugotoviti, kako bi sistem preverjanja lahko izboljšali, da bi se razlike zmanjšale.

Metodologija: V članku je podana statistična analiza podatkov o odpisanem gradivu v letih 2011–2016, poslanih v NUK s pomočjo podatkov Centra za razvoj knjižnic, in evidenc ponujenega gradiva s seznamov knjižnic ter dejansko poslanega gradiva, ki ga vodijo v Službi za pridobivanje gradiva.

Rezultati: Na podlagi dobljenih rezultatov v omenjenem obdobju odpisujejo gradivo vse splošne knjižnice, zastarelo gradivo, ki bi bilo za NUK še uporabno, pa le polovica splošnih knjižnic. 55 % visokošolskih knjižnic odpisuje gradivo, zastarelo gradivo, ki bi bilo za NUK še uporabno, le 14 %, samo 29 % specialnih knjižnic odpisuje gradivo, od tega le 10 % zastarelo gradivo, ki bi bilo za NUK še uporabno. Za šolske knjižnice so zbrani podatki samo za leto 2016, ko je odpisovalo 72 % knjižnic, zastarelo gradivo, ki bi bilo za NUK še uporabno, pa 6 % knjižnic. Od vseh pregledanih naslovov s seznamov odpisanega gradiva NUK izbere le 4 % gradiva. Izračunan je čas, ki ga NUK potrebuje za preverjanje seznamov in obdelavo izbranega gradiva.

Omejitve: Nobena nacionalna knjižnica nima podobnega načina pridobivanja gradiva, zato je raziskava omejena samo na slovenski prostor.

Izvirnost/uporabnost raziskave: Raziskava odgovarja na vprašanje, ali naj NUK z razpoložljivimi resursi še pridobiva gradivo za dopolnjevanje nacionalne zbirke na ta način ali zgolj z avtomatskimi sezname.

Ključne besede: *slovenske knjižnice, odpis gradiva, nacionalne knjižnice, nabavna politika, statistične analize*

Abstract

Purpose: Since 2005, the National and University Library (NUL) has been systematically building its collection by materials withdrawn from other Slovenian libraries. It selects “slovenica”, and “jugoslavica” published until 1991 from the lists of withdrawn materials from all types of libraries. Since 2014, the COBISS system has been providing an automatic comparison of the volumes data and NUL holdings when the lists of withdrawn materials are prepared as a defined computer print-out. If the lists are not prepared by this tool, the possibility of error is greater, which is obvious by a big difference between the number of items sent to NUL and the number of items added to NUL collection. The paper aims to identify the reasons for this disproportion and the solutions on how the procedures could be improved to reduce the differences.

Methodology/approach: The paper presents an analysis of the Slovenian libraries' weeding statistics and the records of the offered withdrawn materials and the volumes actually sent to NUL. The data on weeding statistics was collected by the Library System Development Centre, and the records on offered and sent material were kept by the Acquisition Department at NUL during the period 2011–2016.

Results: In this period, the results showed that all public libraries deselected library materials but only half of them deselected the obsolete materials which would be useful for NUL collection. Deselection of materials was carried out in 55% of higher-education libraries of which only 14% deselected the obsolete materials useful for NUL collection, and in 29% of special libraries of which only 10% deselected the obsolete materials. For school libraries, the data have been collected only for 2016. 72% of school libraries deselected materials of which 6% deselected the obsolete materials useful for NUL collection. NUL has selected only 4% of all the titles on the lists of withdrawn materials. The time needed to check the titles from the lists in the catalogue and to process the received material was calculated.

Research limitation: As there are no similar models of acquisition in other national libraries, the study is limited to Slovenian libraries.

Originality/practical implications: The study answers the question of whether or not the Library should continue to build the national collection in this way. Another possibility would be to accept only the defined computer print-outs.

Keywords: *Slovenian libraries, withdrawals, national libraries, acquisition, statistical analysis*

1 Uvod

NUK na podlagi Zakona o knjižničarstvu (2001) daje navodila, organizira in usmerja izločanje in odpis knjižničnega gradiva v slovenskih knjižnicah. Leta 2001 je izdal priročnik, 2003 pa Navodila za izločanje in odpis knjižničnega gradiva, ki jih je spremenil leta 2013. Spremembe se nanašajo na podaljšan čas, ki ga ima NUK na voljo za preverjanje seznamov (iz 14 dni na 30 dni), in na spremenjen vrstni red pri ponudbi odpisanega gradiva za šolske knjižnice. Šolske knjižnice morajo odpisano gradivo najprej ponuditi NUK-u, nato svoji osrednji območni knjižnici, šele potem drugim šolskim knjižnicam.

Knjižnice odpisujejo zaradi zakonsko predpisane inventure predvsem izgubljeno, poškodovano in več let izposojeno gradivo, vendar podatki kažejo, da to ne velja za vse. Na podlagi objavljenih podatkov Centra za razvoj knjižnic je v članku prikazano razmerje med odpisom gradiva slovenskih knjižnic glede na prirast gradiva in glede na celotno zbirko.

Velik izziv za knjižnico predstavlja odpis zastarelega gradiva, za katerega je treba predpisati pravila izbora, pri tem pa upoštevati več kriterijev, ki izhajajo iz smernic nabavne politike in poslanstva knjižnice, izbrati metode in vključiti tudi uporabnike v proces odpisa ter oblikovanja aktualne zbirke. Za odpis knjižnica potrebuje prav toliko časa kot za nabavo gradiva.

Odpisano gradivo morajo knjižnice po predpisanem postopku najprej ponuditi NUK-u. V praksi se je namreč izkazalo, da NUK ne dobi vsega gradiva, ki bi ga v skladu s predpisano zakonodajo moral pridobiti (Poličnik-Čermelj, 2011). Zato od leta 2005 sistematično dopolnjuje svojo zbirko tudi z gradivom, izbranim s seznamov odpisanega gradiva iz vseh slovenskih knjižnic. Izbira predvsem sloveniko¹ in jugoslaviko² do leta 1991 in gradivo, ki je z Zakonom razglašeno za kulturni spomenik in ga NUK še nima v svoji zbirki.

Glavni razlogi za analizo seznamov odpisanega gradiva, ki jih knjižnice pošiljajo v NUK, so:

- pregled odpisanega gradiva po vrsti knjižnic od leta 2011 do leta 2016 ter primerjava s prejšnjimi analizami (Poličnik-Čermelj in Žagar, 2007; Poličnik-Čermelj, 2011);
- smiselnost preverjanja slabo pripravljenih seznamov odpisanega gradiva za NUK, ker je vložena veliko dela za mali iztržek, ki ga NUK s trenutnimi re-sursi komajda še pokriva;

¹ Gradivo v slovenskem jeziku, slovenskih avtorjev, slovenskih založb ali gradivo, ki govori o Sloveniji ali Slovencih.

² Gradivo, ki je bilo izdano na področju nekdanje Jugoslavije. Slovenija je do leta 1991 prejela obvezne izvode iz vseh republik in obeh avtonomnih pokrajin.

- uvedba seznamov za avtomatsko preverjanje gradiva v lokalni podatkovni zbirki NUK-a in sistemu COBISS leta 2014 (Poličnik-Čermelj, 2014);
- zaradi zaostanka pri obdelavi gradiva, ki je posledica kadrovskega primanjkljaja, mora NUK določiti prioriteto obdelave. Prednostno obdelani so obvezni izvodi in nakupi. Vprašanje prioritete se pojavi pri novem gradivu, pridobljenim z zamenami in darovi, ter gradivu s seznamov odpisanega gradiva, ki bi ga po Zakonu o obveznih izvodih publikacij (2006) NUK že moral prejeti, pa ga iz različnih razlogov še ni. Gradivo iz seznamov odpisanega gradiva lahko služi tudi za zamenjavo poškodovanega, fotokopiranega, izgubljenega, pogrešanega ali založenega gradiva;
- zaradi stiske s prostorom v skladiščih je omejena postavitev gradiva, namenjenega izposoji na dom, in postavitev gradiva, ki ni predmet obveznega izvoda, saj trenutna kapaciteta prostora zadošča le še za nekaj let;³
- novela Zakona o knjižničarstvu (2015), po kateri se morajo vse šolske knjižnice vključiti v nacionalni bibliografski sistem v naslednjih treh letih. NUK predvideva, da bo v prihodnjih letih veliko odpisovanja gradiva v šolskih knjižnicah, preden se vključijo v nov sistem.

Raziskava ugotavlja, ali NUK še lahko izpolnjuje naloge glede odpisa, ki mu jih nalaga Zakon o knjižničarstvu, brez dodatnih kadrovskega okrepitve. Zatem skuša tudi ugotoviti, koliko časa NUK potrebuje za preverjanje posameznih naslovov s seznamov odpisanega gradiva in v katerem letnem obdobju dobi največ seznamov od knjižnic. V raziskavi nas je tudi zanimalo, kakšen je prispevek avtomatskih seznamov odpisanega gradiva in kakšen je prispevek teh seznamov k racionalizaciji procesa preverjanja posameznih odpisanih naslovov.

Pri vključevanju odpisanega gradiva iz drugih knjižnic je očitna razlika med izbranim gradivom in njegovo končno postavitvijo v zbirko NUK. Raziskava odgovarja na vprašanje, zakaj razlike nastajajo, in skuša najti ustrezne rešitve. Izračunan je tudi čas, ki ga NUK potrebuje za obdelavo izbranega gradiva. V zaključku je podano mnenje o tem, ali NUK še potrebuje odpisano gradivo iz drugih knjižnic za svojo zbirko.

2 Metodologija

V raziskavi smo uporabili podatke o številu knjižnic v Sloveniji. Ti so bili zbrani na osnovi podatkov iz statističnih meritev, ki jih pripravlja Center za razvoj knjižnic pri NUK-u v sistemu BibSist (Statistični podatki o knjižnicah, 2017).

³ Po pregledu stanja skladišč v NUK-u naj bi bilo na Leskoškovi v skladišču za gradivo prostora do sredine leta 2016 (Osojnik in Vovk, 2013, str. 7). NUK pri izvornih slovenskih delih postavi tudi tretji izvod za izposajo na dom, kar pa je zaradi trenutnega stanja skorajda opustil.

Podatki o poslanih seznamih odpisanega gradiva, ki so bili posredovani NUK-u med letoma 2011 in 2016, so bili zbrani s pomočjo ročno vodene evidence z naslednjimi rubrikami: vrsta in ime knjižnice, datum prejema seznama, število naslovov na seznamu, število pregledanih naslovov, število pregledanih naslovov z avtomatskih seznamov, število izbranih naslovov kontinuiranih virov za NUK, število vseh izbranih naslovov za NUK, način pošiljanja seznama, datum odgovora NUK-a ter število preverjenih naslovov v drugih zbirkah, javnih listkovnih katalogih, skladišču in internih evidencah. Za postavitve izbranega gradiva je služila evidenca s podobnimi rubrikami: vrsta in ime knjižnice, datum prejema gradiva, število prejetih fizičnih enot, število prejetih fizičnih enot kontinuiranih virov.

Čas za preverjanje seznamov v NUK-u je bil izmerjen januarja 2017 na podlagi treh seznamov. Prvi je imel popolne bibliografske podatke in oseba je v eni uri preverila 90 naslovov. Drugi seznam je bil nekoliko slabše pripravljen in druga oseba je v eni uri preverila 60 naslovov. Tretji seznam je bil slabo pripravljen in ena oseba je v eni uri preverila 40 naslovov. Vsak seznam je vseboval približno tisoč naslovov. Na podlagi dobljenih rezultatov je bil izračunan čas za preverjanje posameznega naslova. V poskusu sta sodelovali dve osebi, začetnica pri preverjanju gradiva in zelo izkušena oseba.

3 Analiza seznamov odpisanega gradiva v letih 2011–2016

Odpis gradiva knjižnic je ena izmed predpisanih možnosti pridobivanja gradiva NUK-a, ko so drugi viri nabave že izčrpani. NUK gradivo, ki ga ni uspel pridobiti na osnovi zakona o obveznih izvodih, poskuša kupiti. Če so vsi izvodi razprodani, so seznammi odpisanega gradiva največkrat zadnja priložnost za pridobitev takega gradiva (Poličnik-Čermelj, 2011).

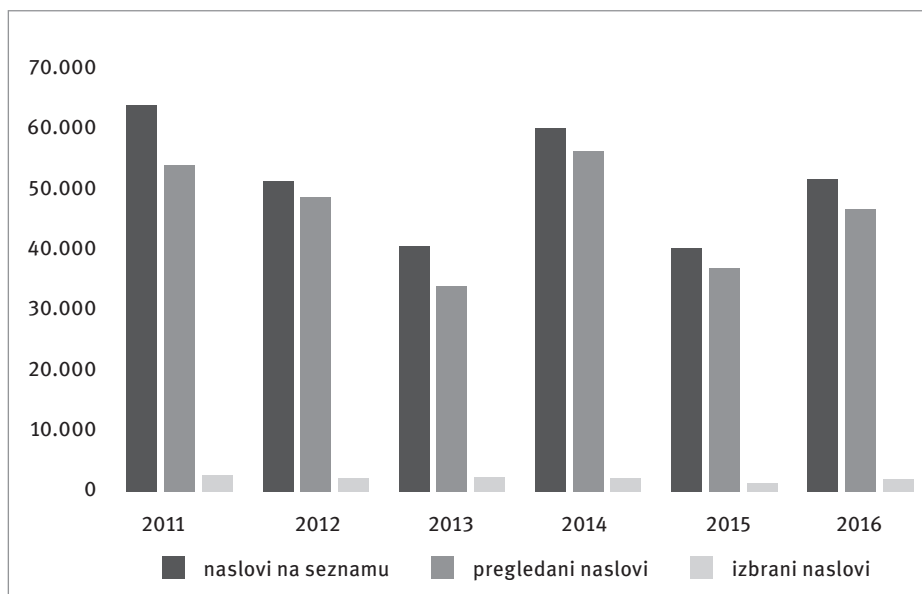
NUK je v letih 2011–2016 iz odpisa drugih knjižnic prejel 305.025 naslovov. Največ naslovov je bilo poslanih leta 2011 (63.413), najmanj leta 2015 (39.863). V NUK-u so pregledali 224.884 (74 %) naslovov. Drugi naslovi na seznamih so bili tujejezični, v primeru šolskih knjižnic je bilo veliko podvojenih naslovov.⁴ Število izbranega gradiva za zbirko NUK se je z leti zmanjševalo, saj je NUK leta 2011 izbral 2060 naslovov, leta 2015 pa samo 1095 naslovov. Glede na število vseh pregledanih naslovov s seznamov je NUK izbral v povprečju nekaj manj kot 4 % gradiva na leto (Preglednica 1).

⁴ Šolske knjižnice velikokrat pošljejo NUK-u kar kopijo inventarne knjige v obliki pdf. Le redke jih abecedno uredijo. Ena univerzitetna ustanova je poslala kopijo inventarne knjige, saj je bila knjižnica že nekaj let ukinjena.

Preglednica 1: Seznamei odpisanega gradiva za NUK po številu naslovov (2011–2016)

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Skupaj
Št. naslovov	63.413	50.878	40.056	59.751	39.863	51.064	305.025
Št. pregledanih naslovov	53.735	48.173	33.263	55.688	36.190	46.008	224.884
Št. izbranih naslovov	2.060	1.802	1.991	1.724	1.095	1.220	9.892
% izbranih naslovov	4 %	4 %	4 %	6 %	3 %	3 %	

Za obdobje 2011–2016 sta značilna povečano število poslanih naslovov in zmanjšan izbor gradiva za zbirko NUK (Slika 1). Nihanja v številu naslovov na letni ravni niso predvidljiva. Odvisna so od odgovornosti knjižnic do uporabnikov glede aktualne zbirke, upoštevanja zakonodaje, nabavne politike in finančnih sredstev. Na odpis vplivajo kadrovske zmožnosti, prostorske kapacitete, izredni dogodki, kot so selitve ali ukinitve knjižnice. Odpis se lahko poveča pri spremembi sistema za računalniško evidentiranje gradiva ter inventuri ali reviziji knjižnične zbirke.

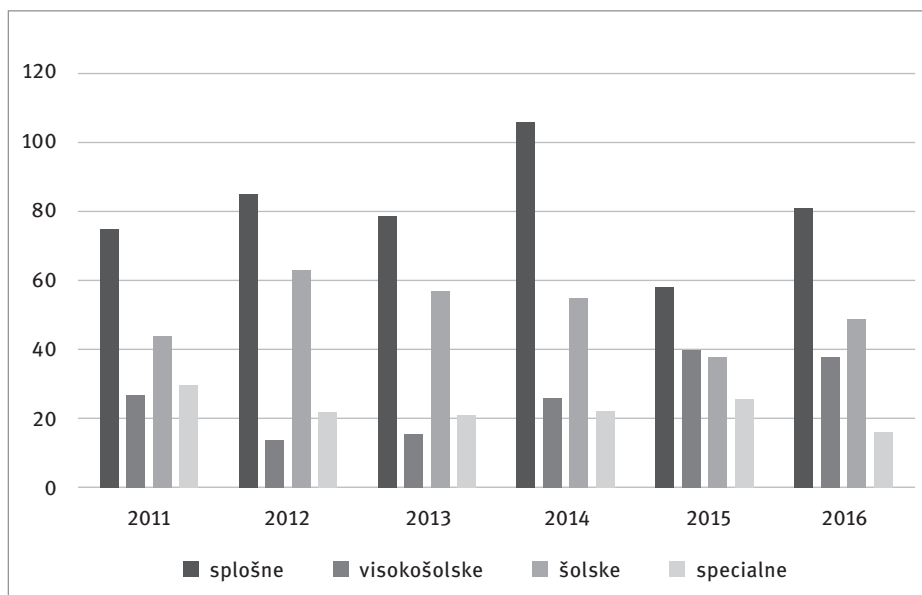
Slika 1: Število naslovov odpisanega gradiva na seznamih za NUK (2011–2016)

NUK ne more predvideti, kakšno količino slovenike in jugoslavike bo pridobil z odpisanim gradivom knjižnic. Dejstvo pa je, da mora nadomestiti še

10.254⁵ izgubljenih, založenih oziroma več let izposojenih ali poškodovanih enot in 576⁶ enot fotokopiranega gradiva, kot je ugotovljeno v zbirki NUK.

3.1 Seznami odpisanega gradiva za NUK po številu naslovov in vrsti knjižnic

Največ seznamov odpisanega gradiva v NUK-u pošiljajo splošne knjižnice, sledijo šolske knjižnice, ki so v Sloveniji najštevilčnejše. Na zadnjih mestih so visokošolske in specialne knjižnice (Slika 2).

Slika 2: Število seznamov odpisanega gradiva po vrsti knjižnic (2011–2016)

Seznami odpisanega gradiva iz knjižnic v letih 2011–2016 na letni ravni nihajo od največ 346 naslovov na enem seznamu leta 2011 do 219 naslovov leta 2013. Najobsežnejši seznam je leta 2014 poslala Mestna knjižnica Ljubljana; vseboval

⁵ Iskalna zahteva v sistemu COBISS3 lokalne podatkovne zbirke NUK v segmentu Gradivo za nadomestila se glasi: (*hir=(manjka* or poškodov*) or hst=(6 or 7 or 8) not (hir=nad* or hst=9)*). Izvedena je bila 31. 3. 2017. Sem ni šteto že nadomeščeno, vendar poškodovano gradivo, ki ga mora NUK še zamenjati z bolj ohranjenim gradivom. Nekaj odpisanega gradiva iz knjižnic je v zelo slabem stanju.

⁶ Iskalna zahteva v sistemu COBISS3 lokalne podatkovne zbirke NUK v segmentu Gradivo za fotokopije se glasi: (*hir=(fotokop* or xer* or kser*) OR hve=xer*) not hir=nad**). Izvedena je bila 16. 2. 2017.

je 5081 naslovov in je bil avtomatski. Leta 2011 je ena šolska knjižnica poslala 3817 naslovov in ena splošna preko tri tisoč naslovov (3032). Leta 2015 sta prav tako dve šolski knjižnici poslali preko tri tisoč (3113 in 3054) naslovov. Vsako leto pa so knjižnice v NUK poslale posamezen seznam tudi s samo enim naslovom gradiva, in to največkrat za kontinuirani vir. V letih 2011–2016 je opazen porast poslanih seznamov iz šolskih knjižnic glede na leta prej (Poličnik-Čermelj, 2011).

3.2 Seznami odpisanega gradiva za NUK v letih 2011–2016 po mesecih

Večino seznamov knjižnice pošljejo v NUK v prvi polovici leta (Preglednica 2). Največ januarja, kar je posledica inventur in poročil, ki jih zaključujejo za preteklo obdobje, sledita marec in april. V drugi polovici leta je bilo največ seznamov poslanih septembra.

Preglednica 2: *Seznami odpisanega gradiva 2011–2016 po mesecih*

	Jan.	Feb.	Mar.	Apr.	Maj	Jun.	Jul.	Avg.	Sep.	Okt.	Nov.	Dec.	Skupaj
2011	10	18	35	15	14	9	21	16	12	8	13	11	182
2012	35	11	20	18	18	15	12	9	19	9	19	11	196
2013	30	19	21	22	8	5	14	6	16	11	15	16	183
2014	27	15	20	26	12	13	13	14	18	13	20	18	209
2015	25	9	17	13	6	16	11	10	20	15	11	8	161
2016	20	20	23	13	14	15	8	10	17	12	13	18	183
Skupaj	147	92	136	107	72	73	79	65	102	68	91	82	1.114

V NUK bi morali okrepiti ekipo za preverjanje seznamov na začetku leta in takoj po letnih dopustih. V tem času je tudi Služba za pridobivanje gradiva najbolj obremenjena.

3.3 Način in čas, nujna za preverjanje seznamov odpisanega gradiva v NUK-u

NUK izvaja izobraževanja o izločanju in odpisovanju gradiva, odgovarja na vprašanja knjižnic glede odpisa, zavrača slabo pripravljene sezname, vodi korespondenco znotraj NUK-a in obvešča knjižnice o izbranem gradivu, sodeluje z IZUM-om in pripravlja dokumente za izboljšavo programa za avtomatsko preverjanje seznamov v COBISS-u. Uvaja preverjevalce o posebnostih katalogov, opozarja na napake pri konverzijah in starih zapisih ter pomaga pri usmerjanju gradiva v posebne zbirke NUK. Za vsa ta opravila potrebuje ena zaposlena oseba

vsaj četrtno časa na leto (0,25 EPZ⁷), s tem, da v ta čas še nista vključena preverjanje seznamov odpisanega in obdelava izbranega gradiva.

Za preverjanje posameznega naslova v računalniškem katalogu je potrebna približno minuta učinkovitega dela. V šestih letih je NUK preveril 224.884 naslovov, kar pomeni povprečno 37.480 naslovov na leto. Za to je potreboval 625 ur oziroma 0,35 EPZ. Temu je treba prišteti še 23 ur na leto (0,01 EPZ) za dodatno preverjanje po zbirkah, skladiščih in internih katalogih, kjer je treba preveriti še dobrih 2,5 % naslovov (Preglednica 3). V ta čas niso vštete nepravilnosti, ki jih preverjevalec pri preverjanju najde in popravi oziroma o napakah obvesti katalogizatorja. Po več ur trajajočem preverjanju se verjetnost za napake povečuje. Izkušena preverjevalka seznamov odpisanega gradiva pravi, da lahko natančno pregleda največ 250 naslovov gradiva na dan.

Seznane za kontinuirane vire NUK usmeri neposredno v Zbirko serijskih publikacij, zato so v preglednici štete ločeno (Preglednica 3). Od vsega pregledanega gradiva, ki so ga knjižnice poslale na seznamih, je Zbirka serijskih publikacij preverila malo manj kot 4 % naslovov na leto. Pri kontinuiranih virih so bile reklamacije periodičnega tiska NUK-a pogosto neuspešne, saj zavezanci za obvezni izvod nimajo starih številka na zalogi. Nekatere nevezane številke v NUK-u so odtujene ali založene in v Zbirki serijskih publikacij pogosto zapolnjujejo vrzeli v letnikih s številkami s seznamov odpisanega gradiva. Včasih najdejo na seznamih tudi delne ali kompletne številke kontinuiranih virov, ki jih od zavezancev za obvezni izvod sploh niso prejeli. Zato so sezname odpisanega gradiva dragocen vir pridobivanja starega gradiva. Zbirka serijskih publikacij še nima vsega gradiva, popisanega v sistemu COBISS, zato se neredko srečuje z dvojnicami, ki jih knjižnice pošiljajo, ko same preverjajo zalogo NUK-a v vzajemnem katalogu COBIB.

Nekatere naslove, ki še niso v računalniškem katalogu, NUK preverja na več mestih zapored, saj je bilo v preteklosti gradivo usmerjeno v različne zbirke. Tako je na primer drobne tiske treba iskati v javnem listkovnem katalogu NUK-a, če jih tam ni, pa še v skladišču Zbirke drobnih tiskov.

Racionalizacija in selekcija pri izboru gradiva s seznamov odpisanega gradiva posegata tudi na področje neknjižnega gradiva. Zaradi velikega števila seznamov z odpisanim neknjižnim gradivom in preobremenjenostjo zaposlenih v Službi za pridobivanje gradiva se je postavilo vprašanje o smiselnosti preverjanja zastarelih medijev, za katere NUK nima ustreznih aparatov za preizkus delovanja. Prav tako je bilo vprašljivo preverjanje velikih količin tujejezičnih filmov

⁷ EPZ – ekvivalent polne zaposlitve angl. FTE – full time equivalent. 1 EPZ je 1800 ur na leto.

na videokasetah, ki nimajo avtoriziranih slovenskih podnapisov. Videokasete je treba preverjati v lokalni podatkovni zbirki COBIB, arhivski podatkovni zbirki, v skladišču in med zaostanki obdelave. To pa podaljša čas preverjanja gradiva na povprečno pet minut na enoto. Zaradi navedenih razlogov so v NUK-u občasno omejili preverjanje tega gradiva.

Preglednica 3: *Dodatno preverjanje naslovov s seznamov odpisanega gradiva po drugih evidencah NUK (2011–2016)*

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Skupno število pregledanih naslovov	53.735	48.173	33.263	55.688	36.190	46.008
Dodatno prev. v drugih evidencah in v skladišču	2.689	2.511	1.004	599	665	977
% dodatno preverjenih naslovov	5 %	2 %	3 %	1 %	2 %	2 %
Št. naslovov kontinuiranih virov	616	1.382	1.892	3.369	1.386	1.190
% naslovov kontinuiranih virov	1 %	3 %	6 %	6 %	4 %	3 %

Glede na podatke iz prejšnjih let se je odstotek gradiva, ki je na seznamih odpisanega gradiva in ni v računalniškem katalogu NUK-a, občutno znižal, saj bilo treba v klasičnih katalogih leta 2011 preveriti še 2689 naslovov (5 %), leta 2014 pa samo 599 naslovov (1 %). Povprečno je v javnih listkovnih katalogih NUK preveril malo manj kot 3 % naslovov na leto (Preglednica 3). Vzroka za to sta vsaj dva:

- knjižnice pošiljajo sezname z odpisanim »mlajšim« gradivom, tistim po letu 1988, ki ga že od prihoda v NUK vodijo v zalogi lokalnega kataloga po pravilih, ki veljajo v sistemu COBISS. Za prejšnja leta je bila v NUK-u opravljena konverzija sistematskega listkovnega kataloga za obdobje 1947–1988. Zaradi mogočih duplikatov v vzajemni podatkovni zbirki so se podatki shranili samo v lokalno podatkovno zbirko NUK-a. Iz različnih vzrokov pa vsaj tretjina gradiva s konverzijo ni bila vnesena v lokalno podatkovno zbirko NUK-a;⁸
- sistem vnašanja zapisov za gradivo, ki ga je NUK pri preverjanju seznamov odpisanega gradiva našel v javnih listkovnih katalogih in zapise uredil tudi v lokalni podatkovni zbirki. V zadnjih letih je bilo veliko zapisov vnesenih v COBISS zaradi projekta razkisljenja gradiva.⁹ Nekaj zapisov pa je bilo vnesenih zaradi izposoje starega gradiva.

Posledica je bilo uvajanje avtomatskih seznamov (Poličnik-Čermelj, 2014).

⁸ Več o tem: Gorkič, Lekić in Poličnik-Čermelj, 2014; Poličnik-Čermelj, 2011.

⁹ Več o tem: Malešič, Poličnik-Čermelj in Sešek, 2015.

3.4 Avtomatski seznamei odpisanega gradiva za NUK (Z-SEZ-12)

Zaradi velikega števila seznamov je NUK oktobra 2011 poslal na IZUM predlog za avtomatsko preverjanje seznamov. Naslednje leto je IZUM program pripravil. Prva knjižnica, ki ga je testirala, je bila Mestna knjižnica Ljubljana na začetku leta 2012. NUK je leta 2013 razširil število knjižnic za testiranje programa. Precej zapletov je povzročila priprava programa za kontinuirane vire zaradi različnih vnosov zaloge.¹⁰ Leta 2014 se je testiranje zaključilo, napake popravile in IZUM je navodila za pripravo seznamov za NUK vključil v priročnik COBISS/Zaloga¹¹ (Poličnik-Čermelj, 2014).

Seznam odpisanega gradiva za NUK (Z-SEZ-12) knjižnica pripravi in pošlje kot datoteko v besedilni obliki.¹² Podatki na seznamu za monografske vire so: identifikacijska številka zapisa, inventarna številka, signatura in opombe. Seznam za kontinuirane vire, ki se pripravi ločeno, poleg omenjenih podatkov vsebuje še podatke o številčenju (letnica, zvezek, številka). Na koncu obeh seznamov je navedeno skupno število naslovov in število enot. NUK poslano datoteko Z-SEZ-12 shrani v svoj računalnik. V sistemu COBISS3 v Zalogi poišče razred *COBIB.SI* in preveri podatke o gradivu. Če se zapisi ne ujemajo, se odpre okno *Primerjava zapisov*, kjer so označene razlike. Podatke lahko NUK shrani ali natisne. Ko se primerjava zaključi, se programsko pripravita dve datoteki Z-PL-B13 in Z-PL-B14. V prvi je opisan razlog za izbor posameznega gradiva. V drugi datoteki so shranjeni podatki, ki jih bo knjižnica potrebovala v primeru, če NUK izbere gradivo.

Program pri monografskih virih torej najprej po identifikacijski številki poišče prisotnost gradiva v lokalni podatkovni zbirki NUK in ga primerja s seznamom odpisanega gradiva (Z-SEZ-12) knjižnice. Od leta 1989, ko je vsa zaloga v NUK-u popisana, preverja sloveniko na podlagi podatka v podpolju 9965. V nadaljevanju program preverja prisotnost arhivskega izvoda, če obstaja postavitveni izvod. Nato preverja inventarne opombe,¹³ s katerimi NUK opisuje, da je enota

¹⁰ Pri kontinuiranih virih je bilo pri vpisovanju zaloge več napak in razlik. Na primer kontinuirane vire z dvojnimi številčenjem so nekatere knjižnice označile samo z enim številčenjem. Tudi pisanje priloge je bilo različno napisano (P ali pril.). V zbirki NUK je bilo veliko zaključenih letnikov še vedno označenih z oznako za nadaljevanje (#).

¹¹ COBISS/Zaloga, maj 2017, poglavje 17 Preverjanje in izbor izločenega gradiva.

¹² Večina knjižnice je pri prvi pripravi seznamov Z-SEZ-12 največkrat spregledala, da morajo sezname poslati v besedilni obliki v priložnosti. Zato je NUK takšne sezname zavračal in pošiljal navodila, ki jih je za te primere pripravil IZUM.

¹³ Pomanjkljivost prosto oblikovanih opomb je v različnosti terminov, ki poškodbe opisujejo (npr. madeži, polita, lisičje pege), saj vseh program ne prepozna. Zato je pomembno, da so inventarizatorji obveščeni o izboru besed v opombah, ki se uporabljajo za gradivo, ki ga bo treba nadomestiti z boljšim.

poškodovana, izgubljena, fotokopirana ali če ni popolna (996r »Fotokop*« ali »Manjka*« ali »Poškodovan*« ali »Xerox« ali »Makulatur*«). Take enote mora NUK zamenjati z boljšimi. Program preverja statuse izgubljeno, založeno in poškodovano (996/997q 6, 7, 8), saj take enote potrebujejo nadomestila. Če bibliografska enota nima signature, potem tudi nima izvoda. Če ima enota inventarno številko, status izgubljeno ali založeno in nima signature (996d), pomeni, da je že nadomeščena in je NUK ne potrebuje. Nadalje program preverja, ali je gradivo izposojeno več kot dve leti in tudi take primere izbere v datoteko Z-PL-B14, ki jo bo NUK poslal nazaj knjižnici. Vse preostale enote, ki niso ustrezale avtomatskemu izboru, mora NUK ročno preveriti,¹⁴ saj ima v datoteki vse potrebne bibliografske podatke. Če je bilo gradivo izdano pred letom 1989 in ga ni v lokalni podatkovni zbirki, gradivo preveri še v javnih listkovnih katalogih ali v katalogih posebnih zbirk.¹⁵ Izbor priključi avtomatsko izbranemu gradivu ter datoteko Z-PL-B14 pošlje knjižnici.

S pomočjo izpisov Z-SEZ-12 za avtomatsko preverjanje seznamov v NUK-u je bilo v letih 2012 in 2013 poslanih 11 seznamov, od katerih je bilo treba ročno preveriti več kot polovico naslovov. Število seznamov je v naslednjih letih nihalo. Leta 2016 je bilo skupno poslanih 183 seznamov s 46.008 naslovi, od tega je bilo 89 avtomatskih s 27.795 naslovi, kar znaša 60 % naslovov (Preglednica 4).

Preglednica 4: Razmerje med številom vseh seznamov in avtomatskih seznamov odpisanega gradiva (2012–2016)

	2012	2013	2014	2015	2016	Skupaj
Št. knjižnic z avtomatskimi seznamami	1	2	17	14	31	65
Št. avtomatskih seznamov	2	9	43	26	89	169
Št. naslovov na avtomatskih seznamih	1.527	4.577	24.181	9.488	27.795	67.568
Št. pregledanih naslovov z avtomatskih seznamov	1.211	2.260	5.354	4.243	10.192	23.260
% pregledanih naslovov z avtomatskih seznamov	79 %	49 %	22 %	45 %	37 %	
Št. izbranih naslovov za NUK	98	282	182	472	182	1.216

¹⁴ Ročno preveri pomeni, da celoten zapis podrobno pogleda v polnem besedilu v lokalni podatkovni zbirki NUK-a. Če zapisa ni, nadaljuje iskanje po drugih knjižničnih evidencah in po potrebi tudi v skladišču, če najde signaturo v klasičnih knjižničnih evidencah.

¹⁵ Posebne zbirke še nimajo vnesenega vsega gradiva v sistem COBISS.

Program je IZUM na pobudo NUK-a izpopolnil tako, da se preverjevalec lahko sam odloči, ali se bo izvedla primerjava¹⁶ zapisov obeh knjižnic. Opustitev možnosti preverjanja omogoča hitrejšo izvedbo s tem, da se ne preverja kakovost zapisov.

Leta 2016 je bila z avtomatskimi seznamami poslana več kot polovica (54 %)¹⁷ naslovov. Avtomatski seznam odpisanega gradiva za NUK Z-SEZ-12 zadovoljivo identificirajo gradivo in bodo počasi izpodrinili drugače oblikovane sezname.

3.5 Seznami odpisanega gradiva za NUK iz splošnih knjižnic

Osrednje območne knjižnice morajo usmerjati izločeno gradivo s svojega območja v skladu s strokovnimi navodili, ki jih je sprejela nacionalna knjižnica. Gradivo, ki je izločeno iz drugih splošnih knjižnic in je pomembno za njihovo območje, morajo osrednje območne knjižnice hraniti. Na leto naj bi izločale toliko gradiva, kolikor ga na novo pridobijo, če zbirka doseže določeno velikost (Poličnik-Čermelj, 2011).

Po podatkih Centra za razvoj knjižnic so imele leta 2016 splošne knjižnice 11.899.230 enot gradiva in so od celotne zbirke odpisale 228.632 (1,92 %) enot gradiva. V letih 2011–2016 so pridobile 2.619.374 enot prirasta in odpisale 1.446.034 (55 %) enot gradiva. Gradivo so odpisovale vse splošne knjižnice, razen ene leta 2016 (Preglednica 5).

Preglednica 5: Zbirka splošnih knjižic (SPLK) – prirast in odpis po inventarnih enotah (2011–2016)
(vir: Statistični podatki o knjižnicah, 2017)

SPLK	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Zbirka	10.829.923	10.070.934	9.965.486	10.542.646	10.733.242	11.899.230
Prirast	538.474	424.334	436.998	410.343	387.539	421.686
Odpis	238.700	219.390	269.812	270.603	218.897	228.632
% odpisa	44 %	52 %	62 %	66 %	56 %	54 %
Št. vseh knjižnic	58	58	58	58	58	58
Ne odpisuje	0	0	0	0	0	1

¹⁶ Pri preverjanjih so se upoštevali tudi oglati oklepaji, ki so se v različnih obdobjih zaradi katalogizacijskih pravil spreminjali. Pri normativnih oblikah imen so zaradi osebnih bibliografskih raziskovalcev nekaterim dodane številke ustanove, kjer je avtor zaposlen – to pa ni obvezen podatek za sam zapis.

¹⁷ NUK je zavračal vse daljše sezname, pripravljene v sistemu COBISS, ki niso bili pripravljene iz zapisov Z-SEZ-12.

Vsi sezname odpisanega gradiva, ki jih je NUK v letih 2011–2016 prejel od splošnih knjižnic,¹⁸ so bili poslani po elektronski pošti. Splošne knjižnice so poslale več kot polovico vseh seznamov. Več kot polovica vsega izbranega gradiva za zbirko NUK je iz splošnih knjižnic (Preglednica 5).

Od 58 knjižnic, ki so poslale sezname odpisanega gradiva v NUK, jih je bilo najmanj leta 2016, to je 22, in največ, 34, leta 2012. Največ, 39.907 naslovov, so splošne knjižnice poslale leta 2014, najmanj, 17.247 naslovov, leta 2015. Od 166.927 poslanih naslovov iz splošnih knjižnic, je bilo pregledanih 153.245 (92%). Preostalih 8 % je bilo tuje gradivo, ki ga NUK ni preverjal. Iz splošnih knjižnic je NUK za svojo zbirko izbral 4929 naslovov. Večina izbranega gradiva je bila monografskih virov, le 523 (10 %) kontinuiranih virov (Preglednica 6).

Preglednica 6: Razmerje med številom vseh odpisanih naslovov in odpisanih naslovov, ki so jih posredovale splošne knjižnice (SPLK) za NUK

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Skupaj
Št. naslovov iz vseh knjižnic	63.413	50.878	40.056	59.751	39.863	51.064	305.025
Št. naslovov SPLK	30.084	26.229	23.027	39.907	17.247	30.433	166.927
% naslovov SPLK	47 %	52 %	57 %	67 %	43 %	60 %	
Št. vseh pregledanih naslovov	53.735	48.173	33.263	55.688	36.190	46.008	273.057
Št. pregledanih naslovov SPLK	25.929	25.504	20.106	37.779	15.285	28.642	153.245
% pregledanih naslovov SPLK	48 %	53 %	60 %	68 %	42 %	62 %	
Izbor vseh naslovov za NUK	2.060	1.802	1.991	1.724	1.095	1.220	9.892
Izbor naslovov iz SPLK za NUK	799	864	1.112	1.014	504	636	4.929
% Izbor naslovov iz SPLK za NUK	39 %	48 %	56 %	59 %	46 %	52 %	
Št. kontinuiranih virov iz SPLK	89	82	91	184	52	25	523
% kontinuiranih virov iz SPLK	11 %	9 %	8 %	18 %	10 %	4 %	

¹⁸ Iz splošnih knjižnic sta izvzeti obe zamejski knjižnici, ker ne sodita pod slovensko pravno ureditev. Narodna in študijska knjižnica iz Trsta pošilja sezname, včasih tudi gradivo, NUK-u, ker ima z njo dogovor o zamenjavi. Tudi zasebne knjižnice so od leta 2014 vodene ločeno in niso več vključene v skupno število naslovov seznamov odpisanega gradiva za NUK ter niso predmet te analize.

Med letoma 2011–2016 polovica splošnih knjižnic seznamov odpisanega gradiva ni poslala, kar lahko pomeni, da niso imele zastarelega gradiva za zbirko NUK oziroma ga niso odpisovale.

3.5.1 Avtomatski seznamei odpisanega gradiva za NUK iz splošnih knjižnic

NUK je v letih 2011–2016 iz splošnih knjižnic prejel 86.273 naslovov na avtomatskih seznamih Z-SEZ-12. To je več kot polovica (52 %) od 166.927 naslovov, ki so jih splošne knjižnice poslale NUK-u. Največ, 32.216 naslovov na avtomatskih seznamih, je NUK prejel leta 2015. NUK je za svojo zbirko izbral 1199 naslovov z avtomatskih seznamov (Preglednica 7). Glede na to, da so skoraj polovico vseh avtomatskih seznamov prispevale splošne knjižnice, je to pričakovati tudi v prihodnje.

Preglednica 7: Število avtomatskih seznamov, poslanih iz splošnih knjižnic (SPLK) za NUK

	2012	2013	2014	2015	2016	Skupaj
Št. vseh seznamov iz SPLK	85	79	104	57	81	406
Št. SPLK z avtomatskimi seznamami	1	9	14	12	22	58
Št. seznamov SPLK	2	9	38	23	49	121
Št. naslovov na avtomatskih seznamih	1.527	4.577	22.918	32.216	25.035	86.273
Št. naslovov z avtomatskih seznamov, izbranih za NUK	98	282	204	181	434	1.199

3.6 Seznamei odpisanega gradiva za NUK iz šolskih knjižnic

Po podatkih Statističnega urada Republike Slovenije (SURs) je bilo leta 2012 registriranih 966 šolskih knjižnic (Dejavnost šolskih knjižnic, 2006–2012, B. 1.). Po sprejeti noveli Zakona o knjižničarstvu (2015) izvaja meritve tudi za šolske knjižnice NUK, in ne več SURs.¹⁹ Zaradi velikih odstopanj pri statističnih meritvah SURs-a leta 2012 je bilo za izračun odstotka knjižnic, ki so pošiljale sezname odpisanega gradiva v letih 2011–2016, izbrano število 612 – to je število poročevalskih enot za statistične meritve, ki jih izvaja Cezar²⁰ (Statistični podatki o knjižnicah,

¹⁹ Cezar je leta 2016 poslal vprašalnike 612 šolskim knjižnicam. Sem so štete osnovnošolske (478), srednješolske (115), višješolske knjižnice (4) in knjižnice zavoda za otroke s posebnimi potrebami (15).

²⁰ Kot samostojne enote so štete tudi podružnične šole osnovnošolskih, srednješolskih in višješolskih knjižnic, knjižnic glasbenih šol ter knjižnic dijaških domov ter knjižnic vzgojno-varstvenih zavodov za otroke s posebnimi potrebami. Več o tem: Lesjak in Bahor, 2017.

2017). Šolske knjižnice nimajo predpisanega standarda, koliko gradiva morajo izločiti in odpisati.

Po podatkih Centra za razvoj knjižnic so imele leta 2016 šolske knjižnice 8.627.103 enote gradiva. Od celotne zbirke so odpisale 164.039 (1,90 %) enot gradiva. Leta 2016 so pridobile 255.245 enot prirasta in odpisale 164.039 (64 %) enot gradiva. Gradiva ni odpisovalo 174 (28 %) šolskih knjižnic. Dvajset knjižnic je odpisalo samo eno enoto, devet dve, enajst po tri enote. Največ, 7.412 enot, je odpisala osnovna šola Bled.

Od vseh naslovov odpisanega gradiva so šolske knjižnice poslale v NUK v letih 2011–2016 v preverjanje 25 % naslovov. Največ seznamov je bilo poslanih s pomočjo programov WinKnj, ki so zaradi oblike in formata neprimerni ter zamudni za preverjanje²¹ (Slika 3). Nekaj šolskih knjižnic je poslalo sezname po pošti, vendar je NUK prosil za elektronsko obliko seznama, ki je lažja za manipulacijo pri preverjanju gradiva.

inventarna št.	lokacija	postavitev	jezik	podatki o dobavi	oznaka dobave	cena
značilnica	naslov	podnaslov	izdaja			
kraj	založba	zbirka	letno	opombe		
datum vpisa	datum prihoda	datum odpisa				
8	matična B. Jakca	510.6	slv	sl - slovensDarlilo Minist. za šd		0,00 EUR
	SMULLYAN, Raymond	Za vedno neodločeno: uganjarski vodič za G		1992	zastarelo gradivo	
	Ljubljana	Logika Univerza za 21. stoletje				
	03.09.1993	03.09.1993	02.03.2017			
262	matična B. Jakca	504	sl	Tehn. založba SloN	1.	0,00 EUR
	I	100 preprostih stvari, ki jih lahko naredite za		1992	zastarelo gradivo	
	Ljubljana	Tehniška založba Slovenije				
	21.09.1993	21.09.1993	02.03.2017			
311	matična B. Jakca	39	sl	Državna zal. Slov. N		1,46 EUR
	RADEŠČEK, Rado	Slovenske ljudske vraže		1988	zastarelo gradivo	
	Ljubljana	Kmečki glas				2. dopolnjena
	23.09.1993	23.09.1993	02.03.2017			
316	matična B. Jakca	39	sl	Partizanska knjiga N		1,46 EUR
	HAREJ, Zorko	Kultura kolišč na ljubljanskem barju		1986	zastarelo gradivo	
	Ljubljana	Partizanska knjiga				
	23.09.1993	23.09.1993	02.03.2017			
321	matična B. Jakca	355	sl	Viharnik	N	1,46 EUR
	ŠVAJNCER, Janez	Territorialna obramba Republike Slovenije		1992	zastarelo gradivo	
	Ljubljana	Viharnik				

Slika 3: Primer seznama odpisanega gradiva iz šolske knjižnice

Od 612 šolskih knjižnic jih je 33 leta 2011, 41 pa v letih 2014 in 2015, v NUK poslalo sezname odpisanega gradiva. Največ, 16.652 naslovov, so poslale šolske knjižnice leta 2015, najmanj, 11.000 naslovov, pa leta 2013. Od 76.441 naslovov iz šolskih

²¹ Več o tem: Poličnik-Čermelj in Velkavrh, 2016.

knjižnic je bilo preverjenih 68.469 (92 %) naslovov. Preostalih 8 % je bilo tuje gradivo ali podvojeni naslovi. Od vsega izbranega gradiva iz vseh slovenskih knjižnic je NUK za zbirko izbral 1987 naslovov (22 %) iz šolskih knjižnic. Večina izbranega gradiva je monografskih virov, le 2 % je kontinuiranih virov (Preglednica 8).

Preglednica 8: Razmerje med številom vseh naslovov in naslovov, ki so jih posredovale šolske knjižnice (ŠK) za NUK

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Skupaj
Št. naslovov iz vseh knjižnic	63.413	50.878	40.056	59.751	39.863	51.064	305.025
Št. naslovov iz ŠK	14.847	14.368	11.000	13.008	16.652	6.566	76.441
% naslovov iz ŠK	23 %	28 %	27 %	22 %	42 %	13 %	
Št. pregledanih naslovov	53.735	48.173	33.263	55.688	36.190	46.008	273.057
Št. pregledanih naslovov iz ŠK	12.102	13.657	8.747	12.207	16.009	5.747	68.469
% pregledanih naslovov iz ŠK	23 %	28 %	26 %	22 %	44 %	12 %	
Izbrani naslovov za NUK	2.060	1.802	994	1.724	1.095	1.220	8.895
Izbrani naslovov za NUK iz ŠK	323	369	370	363	264	298	1987
% Izbranih naslovov za NUK iz ŠK	16 %	20 %	19 %	21 %	24 %	24 %	
Št. izbranih naslovov kontinuiranih virov iz ŠK za NUK	2	1	33	6	0	0	42
% izbranih naslovov kontinuiranih virov iz ŠK za NUK	1 %	0 %	9 %	2 %	0 %	0 %	

V sistem COBISS je bilo na začetku leta 2017 vključenih 216 šolskih knjižnic (Kazalci, 2017), preostale se bodo, na podlagi novele Zakona o knjižničarstvu (2015), vključevale do leta 2018. Z vključevanjem šolskih knjižnic v COBISS²² se bo povečalo število seznamov odpisanega gradiva za NUK, kar kažejo naslednji rezultati: januarja 2017 so knjižnice NUK-u poslale že 19 seznamov odpisanega gradiva v nasprotju s prejšnjimi leti, ko je bilo januarja povprečno poslanih sedem seznamov (od 4 do največ 13 seznamov).

²² Knjižnice bodo večino zastarelega gradiva odpisale v programu WinKnj in ga ne bodo vnesle v sistem COBISS.

Šolske knjižnice hranijo še nekaj učbenikov različnih izdaj, ki jih NUK še nima v svoji zbirki. To je lahko za NUK dragocen način za dopolnitev zbirke. Če tiskarne v NUK učbenikov niso poslale pravočasno in v skladu z zakonom o obveznih izvodih, se je pogosto zgodilo, da NUK kljub reklamacijam ni dobil obveznih izvodov. Za nakup pa je bil tudi prepozen, ker so bili že razprodani. Starejših učbenikov, ki niso več v uporabi, pa tudi antikvariatni ne prodajajo (Poličnik-Čermelj in Žagar, 2007). Po dosedanjih izkušnjah imajo šolske knjižnice tudi nekaj dobro ohranjenih leposlovnih del, ki so na podlagi seznamov odpisanega gradiva že obogatile zbirko NUK.

3.6.1 Avtomatski seznam za NUK iz šolskih knjižnic

Avtomatski seznam odpisanega gradiva za NUK je leta 2015 poslala ena šolska knjižnica z 51 naslovi, od katerih so ročno preverili 22 naslovov. Izbrali niso nobenega naslova. Leta 2016 sta avtomatske sezname poslali dve knjižnici s 325 naslovi, od katerih so ročno preverili še 150 naslovov. NUK je za svojo zbirko izbral 10 naslovov.

3.7 Seznami odpisanega gradiva za NUK iz visokošolskih in univerzitetnih knjižnic

Zakon o knjižničarstvu (2001) univerzitetnim knjižnicam nalaga koordinacijo, deponiranje in izločanje gradiva za področje univerze. Večina knjižnic še ni pripravljena na realizacijo omenjenih nalog. Visokošolske knjižnice še nimajo predpisanega standarda, ki bi določal obseg izločenega in odpisanega gradiva²³ (Poličnik-Čermelj, 2011).

Po podatkih Centra za razvoj knjižnic so imele visokošolske knjižnice leta 2016 5.324.144 enot. Od celotne zbirke so odpisale 21.547 (0,4 %) enot. V letih 2011–2016 so pridobile 758.396 enot prirasta in odpisale 185.142 (24 %) enot. Gradiva ni odpisovalo od 38 % (leta 2011) do 49 % (leta 2016) visokošolskih knjižnic. Nekaj knjižnic je odpisalo samo po eno ali dve enoti na leto (Preglednica 9).

²³ V osnutku poročila, ki ga je pripravila Univerza v Ljubljani, Komisija za razvoj knjižničnega sistema, Delovna skupina za pripravo izhodišč strategije knjižničnega sistema UL za obdobje do leta 2020, 9. 3. 2017 (2017), »Izhodišča strategije knjižničnega sistema Univerze v Ljubljani za obdobje do leta 2020 in predlog koncepta Knjižnice Univerze v Ljubljani kot skupne organizacijske enote univerze« je na prvem mestu med aktivnosti knjižnic vključen temeljit pregled knjižničnih zbirk in odpis zastarelega gradiva do 30. 6. 2018.

Preglednica 9: Zbirka visokošolskih knjižnic (VK) – prirast in odpis po inventarnih enotah (2011–2016) (vir: Statistični podatki o knjižnicah, 2017)

VK	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Skupaj
Zbirka	4.442.080	4.981.004	5.108.382	4.970.880	5.212.458	5.324.144	
Prirast	151.228	119.309	116.111	112.913	126.093	132.742	758.396
Odpis	44.593	40.565	24.531	28.623	25.283	21.547	185.142
% odpisa	29 %	34 %	21 %	25 %	20 %	16 %	
Vseh knjižnic	74	85	83	83	81	87	
Ne odpisuje	28	37	39	36	40	43	
% ne odpisuje	38 %	44 %	47 %	43 %	49 %	49 %	

Od vseh knjižnic so visokošolske knjižnice v letih 2011–2016 v NUK poslale v preverjanje 5 % naslovov odpisanega gradiva. Število vseh visokošolskih knjižnic se je spreminjalo od 74 (leta 2011) do 97²⁴ (leta 2016). Število knjižnic, ki so pošiljale sezname odpisanega gradiva v NUK, je nihalo od 6 (leta 2012) do 18 (leta 2016). Največ, 4393 naslovov, so poslale knjižnice leta 2016, najmanj, 1176 naslovov, pa leta 2015. Od 16.313 poslanih naslovov visokošolskih knjižnic je NUK preveril 14.740 (90 %) naslovov. Preostalih 10 % je bilo tuje gradivo, ki ga NUK ni preverjal. Od vsega izbranega odpisanega gradiva iz slovenskih knjižnic je NUK za svojo zbirko izbral 1103 naslovov (11 %) gradiva iz visokošolskih knjižnic. Večina izbranega gradiva je monografskih, le 13 % je kontinuiranih virov (Preglednica 10).

Preglednica 10: Razmerje med številom vseh naslovov in naslovov, ki so jih posredovale visokošolske knjižnice (VK) za NUK

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Skupaj
Št. naslovov iz vseh knjižnic	63.413	50.878	40.056	59.751	39.863	51.064	305.025
Št. naslovov iz VK	3.611	2.752	2.174	2.207	1.176	4.393	16.313
% naslovov iz VK	6 %	5 %	1 %	4 %	3 %	9 %	
Št. vseh pregledanih naslovov	53.735	48.173	33.263	55.688	36.190	46.008	273.057
Št. pregledanih naslovov iz VK	3.567	2.709	1.854	1.646	869	4.095	14.740

²⁴ Povečuje se število knjižnic zasebnih fakultet.

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Skupaj
% pregledanih naslovov iz VK	7 %	6 %	6 %	3 %	2 %	9 %	
Izbor vseh naslovov	2.060	1.802	1.991	1.724	1.095	1.220	9.892
Izbor naslovov iz VK za NUK	568	94	122	151	65	103	1.103
% izbor naslovov iz VK za NUK	28 %	5 %	6 %	9 %	6 %	8 %	
Št. izbranih kontinuiranih virov VK za NUK	56	3	25	28	19	8	139
% izbranih kontinuiranih virov v VK za NUK	10 %	3 %	20 %	19 %	29 %	8 %	

3.7.1 Avtomatski seznama za NUK iz visokošolskih in univerzitetnih knjižnic

Avtomatska seznama za monografske in kontinuirane vire je leta 2014 poslala ena univerzitetna knjižnica s 56 naslovi, od katerih so jih v NUK pregledali 43 in izbrali 3. Ista knjižnica je naslednje leto ponovno poslala dva seznama s 139 naslovi, od katerih so pregledali 96 naslovov in izbrali sedem naslovov. Leta 2016 je šest visokošolskih knjižnic poslalo 16 avtomatskih seznamov s skupaj 1889 naslovi, od katerih so v NUK pregledali 786 naslovov in jih izbrali 19.

3.8 Seznama odpisanega gradiva za NUK iz specialnih knjižnic

Za specialne knjižnice je značilna paleta različnih nalog in poslanstev, ki jih opravljajo v okviru drugih ustanov ali samostojno. Specialne knjižnice nimajo veljavnega standarda, ki bi predpisoval obseg izločenega in odpisanega gradiva (Poličnik-Čermelj, 2011).

Po podatkih Centra za razvoj knjižnic so imele leta 2016 specialne knjižnice 2.532.574 enot gradiva. Od celotne zbirke so odpisale 20.790 enot (0,82 %) gradiva. V letih 2011–2016 so pridobile 281.378 enot prirasta in odpisale 113.012 enot (40 %) gradiva. Gradiva ni odpisovalo ali ni podalo podatkov o odpisu od 69 % (leta 2016) do 77 % (leta 2011) knjižnic (Preglednica 11). Nekaj knjižnic je odpisalo samo po en ali dva naslova. Največ so v letih 2011–2016 odpisovale vladne knjižnice, najmanj pa knjižnice društev. Knjižnice s področja znanosti so na drugem mestu tako po odpisu kot po prirastu gradiva. Prirast gradiva je največji v knjižnicah s področja kulture, kar pa ne velja za odpis.

Preglednica 11: Zbirka specialnih knjižic (SK) – prirast in odpis po inventarnih enotah (2011–2016)
(vir: Statistični podatki o knjižnicah, 2017)

SK	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Skupaj
Zbirka	2.764.224	2.743.042	2.783.831	2.806.721	2.678.233	2.532.574	
Prirast	61.794	50.860	51.577	45.107	38.081	33.959	281.378
Odpis	22.272	24.827	14.562	9.339	21.222	20.790	113.012
% odpisa	36 %	49 %	28 %	21 %	56 %	61 %	
Vseh knjižnic	145	115	112	115	109	96	
Ne odpisuje ²⁵	111	82	78	80	77	65	
% ne odpisuje	77 %	71 %	70 %	70 %	71 %	69 %	

Število vseh specialnih knjižnic se je manjšalo od 145 knjižnic leta 2011 do 96 knjižnic leta 2016. Največ, 5234 naslovov, so poslale specialne knjižnice leta 2011, najmanj, 2193 naslovov, pa leta 2016. Od 21.510 naslovov iz specialnih knjižnic je NUK preveril 17.182 (80 %) naslovov. Preostalih 20 % naslovov sodi med tuje gradivo, ki ga NUK ni preverjal. Od vsega izbranega gradiva iz slovenskih knjižnic je za svojo zbirko NUK izbral 1012 naslovov (10 %) iz specialnih knjižnic. Večina izbranega gradiva je monografskih, le 10 % je kontinuiranih virov (Preglednica 12).

Preglednica 12: Razmerje med številom vseh naslovov odpisanega gradiva in naslovov, ki so jih poslale specialne knjižnice (SK) za NUK

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Skupaj
Št. naslovov iz vseh knjižnic	63.413	50.878	40.056	59.751	39.863	51.064	305.025
Št. naslovov SK	5.234	3.720	2.927	4.643	2.787	2.193	21.504
% naslovov SK	8 %	7 %	7 %	8 %	7 %	4 %	
Št. pregledanih naslovov	53.735	48.173	33.263	55.688	36.190	46.008	273.057
Št. pregledanih naslovov iz SK	3.342	3.546	1.650	4.070	2.587	1.987	17.182
% pregledanih naslovov	6 %	7 %	5 %	7 %	7 %	4 %	
Izbrani naslovi za NUK	2.060	1.802	1991	1.724	1.095	1.220	9.892
Izbrani naslovi za NUK iz SK	167	346	275	199	4	21	1.012
% izbranih naslovov za NUK	8 %	19 %	13 %	12 %	8 %	14 %	
Izbrani naslovi kontinuiranih virov iz SK za NUK	51	0	11	12	88	175	337
% izbranih naslovov kontinuiranih virov iz SK za NUK	31 %	0 %	4 %	6 %	8 %	14 %	

²⁵ Število knjižnic, ki ne odpisujejo ali niso poslale podatkov o odpisih.

Gradivo za NUK so odpisovale knjižnice zavodov, društev, agencij, muzejev, galerij, institucij, diplomacij, ministrstev, sodišč, občin, zdravstvenih in verskih ustanov.

3.8.1 Avtomatski sezname za NUK iz specialnih knjižnic

NUK je iz specialnih knjižnic leta 2016 prejel en avtomatski seznam, ki je vseboval 239 naslovov, od katerih so ročno pregledali 70 naslovov (29 %) in izbrali en naslov.

3.9 Vključevanje odpisanega gradiva v zbirko NUK

V letih 2011–2016 so slovenske knjižnice s seznamov odpisanega gradiva v NUK poslale 9478 naslovov²⁶ (Preglednica 13). Od 10.557 izbranih enot je bilo postavljenih 7115 enot (67 %). Leta 2011 so knjižnice poslale v NUK 1956 enot, od katerih so jih po ponovnem preverjanju postavili v svojo zbirko dobro polovico – 1031 enot (Letno poročilo 2011, 2012).

Preglednica 13: Razmerje med prejetim in postavljenim odpisanim gradivom iz drugih knjižnic za zbirko NUK (vir: Letno poročilo 2011–2016)

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Skupaj
Št. izbranih naslovov	2.060	1.802	1.577	1.724	1.095	1.220	9.478
Št. prejetih fizičnih enot	1.956	1.446	1.577	2.082	2.246	1.250	10.557
Št. postavljenih fizičnih enot	1.031	859	994	1.280	1.886	1.065	7.115
% postavljenih fizičnih enot	53 %	59 %	63 %	61 %	84 %	85 %	

Razlogi za razliko med poslanim in dejansko postavljenim gradivom v zbirko NUK so v pomanjkljivih in netočnih bibliografskih podatkih na seznamih odpisanega gradiva, slabih retrospektivnih zapisih NUK-a in napakah pri preverjanju gradiva. Tudi delež enakih naslovov, ki jih NUK izbere v različnih knjižnicah, preden jih postavi v svojo zbirko, ni zanemarljiv. Nekatere knjižnice izbranemu gradivu priložijo še dodaten naslov z namenom, da bo NUK našel prostor zanj. Knjižnice tudi same preverjajo zalogo NUK-a v vzajemni podatkovni zbirki. Pri tem ne upoštevajo, da ima NUK še veliko gradiva samo v lokalni podatkovni zbirki.²⁷ NUK

²⁶ Naslovi pri monografskih virih pogosto ustrezajo številu fizičnih enot, pri kontinuiranih virih pa se razlika občutno poveča, saj se štejejo fizične enote.

²⁷ Po statističnih podatkih IZUM je imel NUK 31. 12. 2016 še 269.407 nepovezanih zapisov (Bibliografske baze podatkov in podatki o zalogi, 2017).

knjižnicam priporoča, da izbranemu gradivu, ki ni bilo izbrano z avtomatskih seznamov, vedno priložijo seznam. O dodatno poslanem gradivu naj se knjižnice vedno posvetujejo z NUK-om.

Razlika med prejetim in dejansko postavljenim gradivom se z leti manjša, saj so knjižnice leta 2016 poslale v NUK 1250 enot gradiva, od tega je v svojo zbirko postavil 1065 enot (Letno poročilo 2016, 2017). Od 53 % postavljenih enot v zbirko NUK-a leta 2011 se odstotek vsako leto povečuje, saj je bilo leta 2016 izbranih že 85 % enot (Preglednica 13).

Velika razlika med poslanimi in dejansko izbranim gradivom za NUK je bila pri kontinuiranih virih. Leta 2016 je NUK uvedel dodatne kontrole pri preverjanju seznamov odpisanega gradiva in stanje se je izboljšalo. Podatkov o dvojnicah iz drugih zbirk NUK-a ni bilo. Ker pa je izbor kartografskega, glasbenega gradiva, drobnih in starih tiskov iz posebnih zbirk NUK-a zelo majhen ali ga sploh ni, ne vpliva bistveno na končni rezultat.

Izbrano odpisano gradivo, ki ga knjižnice pošljejo v NUK, je lahko v dobrem ali tako slabem fizičnem stanju, da ga bo moral NUK ob prvi priložnosti zamenjati. NUK knjižnicam pojasni, da naj pošiljajo samo dobro ohranjene izvode.

Vse odpisano gradivo iz knjižnic je žigosano, poznajo se sledi lepila signaturnih nalepk, novejšje je prelepljeno s folijo, ki je NUK ne more odstraniti. Zgodi se, da knjižnice pošljejo tako poškodovano gradivo, da ga NUK ne more uvrstiti v zbirko (poškodbe od selotejpa, manjkajo strani, strgano). Nekaj izbranega odpisanega gradiva pa knjižnice sploh ne pošljejo v NUK, ker so pomotoma uvrstile na seznam uničeno in izgubljeno gradivo ali se je založilo in ga več ne najdejo oziroma so na seznamu navedli napačne ali nepopolne podatke o gradivu.

3.9.1 Izbor gradiva, poslanega s seznamov odpisanega gradiva

V prvi fazi NUK evidentira število poslanih izvodov s seznamov odpisanega gradiva in jih usmeri v obdelavo glede na vrsto in usmeritev na knjige, neknjižno gradivo, kontinuirane vire, drobne tiske, glasbeno gradivo, kartografsko gradivo in slikovno gradivo. Odstraniti mora sledi signaturnih nalepk prejšnjih lastnic gradiva, kar storijo knjigovezi ali restavratorji. Knjižnice z žigi, ki niso ustrezno odtisnjeni, vnašajo zmedo v lastništvo gradiva. Žig [*odpisano*] mora biti odtisnjen čez lastniški žig.

Zaradi zaostankov pri obdelavi se NUK velikokrat srečuje z enakimi bibliografskimi enotami – dvojnicami, ki jih je izbral iz različnih knjižnic. Zato je pomembno,

da prejeto gradivo iz drugih knjižnic vedno pregleduje in evidentira ista oseba, ki gradivo tudi obdela.

3.9.2 Obdelava gradiva, poslanega s seznamov odpisanega gradiva

Zaostanki pri obdelavi gradiva so velikokrat razlog za dilemo, katero gradivo prej obdelati, zastarelo iz odpisov drugih knjižnic ali novejše, ki ga je NUK dobil v dar ali zameno, saj oboje sodi v zbirko NUK. Ko pride na vrsto gradivo s seznamov odpisanega gradiva, katalogizator najprej loči sloveniko in jugoslaviko,²⁸ saj ima slovenika prednost pri obdelavi. Vprašljiva pa je postavitev separatov za tiste revije, ki jih NUK že ima v svoji zbirki.²⁹ Raziskovalne naloge prav tako ne sodijo med obvezni izvod, vendar jih je NUK v okviru sporazuma s takratno Republiško izobraževalno skupnostjo obdeloval in hranil. Od leta 2000 raziskovalne naloge niso več obdelane in čakajo na kadrovske okrepitve, zato jih NUK izbira selektivno s seznamov odpisanega gradiva. Postavi jih v skladišče med gradivo, ki čaka na obdelavo.

Obdelovalec mora večkrat preverjati gradivo, preden ga postavi. Zlasti to velja za gradivo, ki je izšlo v več izdajah ali vezavah. V arhivu morajo biti postavljene vse različice vezav.

Obdelava neknjižnega gradiva s seznamov odpisanega gradiva se večkrat zaplete pri obdelavi videokaset, ker ima NUK še veliko neobdelanih obveznih izvodov. Verjetnost, da bo postavil dvojnico, je precejšnja, obdelava pa je zaradi predpisanih virov podatkov in slabih zapisov v COBISS-u počasna. Dodatne ovire povzročajo poškodovane videokasete in prazne škatle ali videokasete brez ustreznega spremnega gradiva. Naslednji izziv predstavlja gradivo na dveh medijih, od katerih je NUK dobil samo enega, največkrat tiskanega. NUK je dobil tudi precej spremnih knjižnic za diafilme, diafilmov samih pa ne. Nepopolno gradivo NUK poskuša pridobiti na trgu. V kolikor ga ne pridobi, obstaja verjetnost, da bo neobdelano ostalo kar nekaj časa.

Po izračunih NUK v celoti obdela s seznamov odpisanega gradiva tri bibliografske enote na uro, v kar je vključena tudi oprema publikacije za postavitev v

²⁸ Obdelava obveznih izvodov jugoslavike se je v devetdesetih letih prejšnjega tisočletja ukinila, saj so prešli na dnevno obdelavo in prednostno obdelavo slovenike. Tako se je med zaostanke uvrstila tudi jugoslavika.

²⁹ Tradicija postavitve postavitvenega in arhivskega izvoda bi bila smiselna, če bi separate izposojali na dom. Ker pa imajo slabe vezave, jih NUK nikoli ni izposojal. Leta 2016 je bilo dogovorjeno, da se bodo kljub temu izposojali.

skladišče.³⁰ Za videokasete se čas obdelave podaljša na 50 minut na naslov, ker je treba videokasete pogosto večkrat prevrteti, da katalogizator dobi ustrezne podatke za zapis in enoto ustrezno opremi. Pogosto mora iz skladišča naročiti identični izvod in na podlagi primerjave sprejeti odločitev, ali naj enoto uvrsti v zbirko.

4 Zaključek

Če knjižnice upoštevajo Iflina navodila glede nabavne politike, da morajo zaradi tehnološkega razvoja »preklopiti« iz gradiva, ki ga imajo na zalogi »za vsak primer«, na gradivo, ki je »pravočasno dostopno« (IFLA, 2001), potem imajo najverjetneje kar nekaj gradiva, ki bi ga bilo treba odpisati.

Po podatkih Centra za razvoj knjižnic odpisujejo gradivo vse splošne knjižnice, dobra polovica visokošolskih knjižnic, dve tretjini šolskih knjižnic in slaba tretjina specialnih knjižnic. Kljub zakonodajnim predpisom vse knjižnice še vedno ne odpisujejo zastarelega gradiva oziroma seznamov odpisanega gradiva ne pošiljajo NUK-u. Obstaja sicer verjetnost, da je zastarelo gradivo preveč obrabljeno, da bi ga knjižnice po odpisu ponudile NUK-u.

Na podlagi dobljenih rezultatov v letih 2011–2016 slaba polovica splošnih, 86 % visokošolskih, 90 % specialnih in 94 % šolskih knjižnic ne odpisuje zastarelega gradiva, ki bi bilo za NUK še uporabno, medtem ko v letih 2005–2010 ni odpisovalo 90 % visokošolskih, 95 % specialnih in 98 % šolskih knjižnic (Poličnik-Čermelj, 2011, str. 147).

Ko bomo pregnali strah pred odpisom, ki ima v knjižnicah še vedno slab prizvok (Vnuk, 2016), se bo povečalo število poslanih seznamov. Takrat bo v NUK-u treba okrepiti ekipo za preverjanje seznamov odpisanega gradiva in obdelavo poslanega gradiva. Avtomatski seznamei skrajšajo čas preverjanje odpisanih enot, obstaja pa bojazen, da knjižnice, ki do sedaj še niso odpisovale, zastarelega gradiva še nimajo vpisanega v COBISS.

³⁰ Največ časa porabi za identifikacijo gradiva, ko mora kakšen izvod primerjati z že postavljenim. V NUK-u je gradivo postavljeno v zaprtih skladiščih na dveh fizično ločenih lokacijah, zato je postopek naročanja in preverjanja zamuden. Nekateri stari zapisi v sistemu COBISS so nepopolni ali so zastareli, zato jih mora katalogizator urediti. Večino zapisov, ki jih NUK še nima v svoji zbirki, mora dopolniti vsaj še s podatki za vsebinsko obdelavo. Gradivo inventarizira in opremi za postavitev v skladišču. Redko se zgodi, da mora NUK zapis za odpisano gradivo na novo kreirati.

NUK v prihodnje pričakuje več avtomatskih seznamov, kar bo racionaliziralo sistem preverjanja naslovov odpisanega gradiva za NUK. Prav tako na seznamih pričakuje več kontinuiranih virov. Knjižnice bodo s prehodom v COBISS »počistile« gradivo, ki je bilo vneseno v drugih programih oziroma ni bilo računalniško vodeno.

Pozitivni učinki odpisa za NUK so poleg dobljenega gradiva še urejeni zapisi in dopolnitev zaloge pri gradivu, ki ga je bilo treba dodatno preverjati v skladišču.

NUK je po zakonu zadolžen za koordinacijo odpisanega in izločanega gradiva, vendar v ta namen ni povečal števila zaposlenih. Tudi omejitev zaposlovanja v javnem sektorju (Zakon za uravnoteženje, 2012) je posegla na področje pridobivanja gradiva in obdelave v NUK-u, saj so se po upokojitvah sodelavcev delovna mesta ukinjala, delovne naloge pa porazdelile med zaposlene. Vse več strokovnih delavcev NUK-a je vključenih v projekte in druge dejavnosti,³¹ ki so vsekakor pozitivne za profesionalno rast bibliotekarjev, zaostanki pri obdelavi gradiva pa ostanejo in se vlečejo že od leta 1950 (Jakac-Bizjak, 1996, str. 96). Kadrovska okrepitev pri obdelavi bi bila dobrodošla, saj bi odpravila zaostanke, da se vedno znova ne preverja gradivo, ki je že v NUK-u.

Odpisano gradivo bo tudi v prihodnje eden izmed virov pridobivanja kulturne dediščine, čeprav je pričakovati, da bo v prihodnje vedno manj enot, s katerimi bo NUK dopolnjeval svojo zbirko.

Zahvala

Prisrčna hvala Ireni Sešek in mag. Špeli Zupanc za strokovne ideje in pomoč pri pripravi članka.

Navedeni viri

Bibliografske baze podatkov in podatki o zalogi. (2017). Maribor: Institut informacijskih znanosti. Pridobljeno 31. 1. 2017 s spletne strani: http://home.izum.si/cobiss/o_cobissu/dokumenti/STAT_PRIRAST_SI_2016_1.pdf

³¹ Večinoma so katalogizatorji zaradi obdelave gradiva vključeni v projekt razikislinjenja, sodelujejo pri izobraževanju in pripravah novega pravilnika za katalogizacijo, sodelujejo v Komisiji za katalogizacijo in svetujejo pri obdelavi gradiva drugim knjižnicam.

COBISS3/Zaloga. (2017). Maribor: Institut informacijskih znanosti. Pridobljeno 31. 1. 2017 s spletne strani: http://home.izum.si/izum/e-prirocniki/4_COBISS3_Zaloga/17.pdf

Dejavnost šolskih knjižnic, 2006–2012. (B. 1.). Ljubljana: Statistični urad RS. Pridobljeno 31. 1. 2017 s spletne strani: http://pxweb.stat.si/pxweb/Database/Dem_soc/10_kultura/90_Arhiv/01_10594_solske_knjiznice/01_10594_solske_knjiznice.asp

Gorkič, P., Lekić, T. in Poličnik-Čermelj, T. (2014). Analiza ročno izvedene inventure knjižničnega gradiva v Narodni in univerzitetni knjižnici: (2010–2014). *Knjižnica*, 58(4), 71–93.

IFLA. Acquisition and Collection Development Section. (2001). *Guidelines for a collection development policy, using the conspectus model*. Haag: IFLA. Pridobljeno 31. 1. 2017 s spletne strani: <https://www.ifla.org/files/assets/acquisition-collection-development/publications/gcdp-en.pdf>

Jakac-Bizjak, V. (1996). Narodna in univerzitetna knjižnica – 50 let strokovnega dela: dejstva in številke o delovanju NUK-a med letoma 1945–1996. V L. Šetinc (ur.), *Petdeset let Narodne in univerzitetne knjižnice* (str. 91–112). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.

Kazalci rasti sistema COBISS.SI in obsega dejavnosti IZUM-a. (2017). Maribor: Institut informacijskih znanosti. Pridobljeno 31. 1. 2017 s spletne strani: http://home.izum.si/cobiss/o_cobissu/statistike_kazalci.asp

Lesjak, B. in Bahor, S. (2017). *Poročilo o meritvah šolskih knjižnic*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, Center za razvoj knjižnic. Pridobljeno 31. 1. 2017 s spletne strani: http://cezar.nuk.uni-lj.si/common/files/studije/porocilo_solske.pdf

Letno poročilo 2011. (2012). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.

Letno poročilo 2012. (2013). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.

Letno poročilo 2013. (2014). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.

Letno poročilo 2014. (2015). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.

Letno poročilo 2015. (2016). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.

Letno poročilo 2016. (2017). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.

Malešič, J., Poličnik-Čermelj, T. in Sešek, I. (2015). Masovno razkisljenje arhivskih izvodov Narodne in univerzitetne knjižnice. V N. Gostenčnik (ur.), *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja. Materialno varstvo arhivskega gradiva* (str. 76–77). Maribor: Pokrajinski arhiv.

Navodilo za izločanje in odpis knjižničnega gradiva. (2013). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Pridobljeno 31. 1. 2017 s spletne strani: <http://www.nuk.uni-lj.si/informacije/izlocanje-in-odpis>

Osojnik, B. in Vovk, D. (2013). *Knjižnična skladišča NUK: popis stanja 1. marca 2013*. Interno gradivo. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.

Poličnik-Čermelj, T. (2011). Odpisano knjižnično gradivo slovenskih knjižnic v obdobju 2005–2010 skozi prizmo nacionalne knjižnice. *Knjižnica*, 55(2–3), 147–165.

Poličnik-Čermelj, T. (2014). Avtomatski sezname za pošiljanje odpisanega knjižničnega gradiva v NUK (v modulu COBISS3/Zaloga). *Knjižničarske novice*, 24(11–12), 4.

Poličnik-Čermelj, T. in Velkavrh, V. (2016). *Šolske knjižnice v sistemu COBISS: priručnik za identifikacijo, inventarizacijo in odpis knjižničnega gradiva*. Ljubljana: Narodna in

univerzitetna knjižnica, Center za razvoj knjižnic. Pridobljeno 31. 1. 2017 s spletne strani: http://cezar.nuk.uni-lj.si/common/files/studije/solske_knjiznice_cobiss.pdf

Poličnik-Čermelj, T. in Žagar, V. (2007). Otpis građe u bibliotekama Slovenije kao način popunjavanja fonda Nacionalne i univerzitetne biblioteke u Ljubljani. V *ICSL godišnjak međunarodnog sustrea bibliotekara slavista u Sarajevu ...* (str. 53–61). Sarajevo: IKD »Magistrat«.

Statistični podatki o knjižnicah. (2017). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, Center za razvoj knjižnic. Pridobljeno 31. 1. 2017 s spletne strani: <http://bibsist.nuk.uni-lj.si/statistika/>

Univerza v Ljubljani, Komisija za razvoj knjižničnega sistema, Delovna skupina za pripravo izhodišč strategije knjižničnega sistema UL za obdobje do leta 2020, 9. 3. 2017. (2017). *Izhodišča strategije knjižničnega sistema Univerze v Ljubljani za obdobje do leta 2020 in predlog koncepta Knjižnice Univerze v Ljubljani kot skupne organizacijske enote univerze.* Interno gradivo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani.

Vnuk, R. (2016). Weeding without worry: transparency and communication help ease weeding woes. *American libraries*, 47(5), 50–53.

Zakon o knjižničarstvu. (2001). *Uradni list RS*, št. 87/2001.

Zakon o knjižničarstvu. (2015). *Uradni list RS*, št. 92/2015.

Zakon o obveznem izvodu publikacij. (2006). *Uradni list RS*, št. 69/2006, 86/2009.

Zakon za uravnoteženje javnih financ (ZUJF). (2012). *Uradni list RS*, št. 40/2012.

Tereza Poličnik-Čermelj

Narodna in univerzitetna knjižnica, Turjaška 1, 1000 Ljubljana
e-pošta: tereza.policnik-cermelj@nuk.uni-lj.si

Uporabna vrednost podatkov spletnih zajemov: arhiviranje spletnih mest in analiza spletnih vsebin

The practical value of web capture data: archiving Web sites and Web content analysis

Matjaž Kragelj, Mitja Kovačič

Oddano: 29. 3. 2017 – Sprejeto: 5. 6. 2017

1.04 Strokovni članek

1.04 Professional article

UDK 005.921.1-022.324:004.738

Izvleček

Zakon o obveznem izvodu publikacij (2006) Narodni in univerzitetni knjižnici (NUK) nalaga skrb za zajem, ohranjanje in nudenje dostopa uporabnikom do zajetih spletnih publikacij, spletnih mest in vsebin. Leta 2015 je NUK opravil prvi zajem slovenske domene .si, naslove spletnih domen je priskrbel Arnes (Akademska in raziskovalna mreža Slovenije). V prispevku se osredotočamo na pomen zajema spletnih vsebin zaradi vsakodnevnega propadanja spletnih domen. Poleg zajema in dejavnosti za zagotavljanje ohranjanja zajetih vsebin je v prispevku tematizirano tudi pridobivanje informacij iz nestrukturiranih vsebin (spletnih dokumentov). Omenjeni so primeri in delovanje aplikacij za zajemanje specifičnih informacij iz različnih spletnih dokumentov, npr. zajem cene določenega artikla v določeni trgovini z namenom obveščanja končnega uporabnika o najugodnejši ponudbi na trgu. Večji del prispevka je namenjen analizi zajetih spletnih vsebin in možnosti luščenja ter uteževanja besedišča, pridobljenega iz spletnih dokumentov. Z algoritmi in statistikami za označevanje in razvrščanje terminov v množici spletnih vsebin se spletni arhiv iz pasivne podatkovne zbirke spremeni v okolje, ki omogoča dodano vrednost povezovanja podatkov, iskanja sorodnosti znotraj podatkov spletnega arhiva in s podatki zunaj njega.

Ključne besede: *spletni arhivi, frekvenca pojavljanja, tf-idf, luščenje podatkov, spletni zajemi, domena .si*

Abstract

The Legal Deposit Act imposes to the National and University Library the concern and rights for capturing, preserving and providing access to online publications, web sites, and other content to library users. In 2015, the Library started the first capture of Slovenian .si internet domain. The domain addresses were provided by ARNES (the Academic and Research Network of Slovenia). The article focuses on the importance of covering the web content due to the deterioration of daily web domains. In addition to covering and activities to ensure the conservation of web contents, the paper also covers the subject of how to obtain information from unstructured content (documents on the web). The article shows some examples and applications to capture specific information from a variety of online documents (scraping), like the price of a selected item in a particular web store in order to inform the end user about the best offer on the market. The major part of the article is devoted to the analysis of captured web content and the possibility of scaling and ranking the vocabulary derived from web documents. The algorithms and statistics for marking and document ranking in a mass of web content can help transform the web archive from a passive database to the environment that creates the added value of data integration, finding similarities within a web archive data and the data from the outside of a web archive.

Keywords: *web archives, term frequency – inverse document frequency, data scraping, web harvesting, .si domain*

1 Spletne vsebine in zajemanje

Po mnenju Dramowicza (2016) so spletna mesta najpomembnejši repozitoriji informacij. Informacije, ki so nam tam na voljo, so temeljne za številne aktivnosti, kot so: medsebojna komunikacija, poslovanje, raziskovanje, zabava itd. Kopica brezplačnih informacij je zbranih na nepregledni množici spletnih mest, v različnih formatih in po navadi v slabo definiranih strukturah (Dramowicz, 2016). Vsak dan nastane in ugasne nepredstavljivo veliko spletnih strani in mest. Po eni izmed spletnih raziskav (February 2016 web server survey, 2017), opravljeni 29. 2. 2016, je živih več kot 996 milijonov spletnih mest. V času pisanja tega članka (marec 2017) pa je zaslediti podatek o tem, da je trenutno aktivnih več kot milijarda in sto šestdeset milijonov spletnih mest. Pri tem je treba upoštevati dejstvo, da je od tega zgolj četrtnina spletnih mest aktivnih, ostala so zgolj rezervirana – registrirane domene in podobno (How many active sites, B. l.).

Ključni izziv institucij, katerih poslanstvo predstavlja arhiviranje spletnih mest, je bil najti format zapisa, ki bi v isti datoteki čim preprosteje združeval nabor različnih informacij (metapodatki, podatki). Datoteka naj bi vsebovala tako tekstovne kot arhivske datoteke, binarne, komprimirane itd. Leta 2005 se je pričel razvoj datotečnega formata WARC (Web ARChive), ki je leta 2009 pridobil certifikat ISO kot standard za shranjevanje spletnih vsebin (ISO 28500:2009).

Poskus zajemanja in upravljanja velikanskih količin podatkov, ki so na spletu na voljo, je (še vedno) resen izziv za organizacije, ki se s tem ukvarjajo. Zajemanje spletnih mest je metoda, s katero, podobno kot to počne uporabnik z uporabo spletnega brskalnika, program zajema spletno vsebino. Razlika je v tem, da strojno zajemanje poteka veliko hitreje in se zanj navadno uporabljajo programi oziroma metode, ki poskrbijo za ponovno reprezentacijo podatkov v izvorni obliki. Med najbolj znane aplikacije oziroma orodja za zajem spletnih vsebin sodijo Wget (GNU Wget, 2017), Heritrix (Jack, 2014), HTTrack (2017) in druga. Med spletnimi aplikacijami, ki jih lahko uporabimo neposredno, v živo, pa omenimo WebCite (B. l.), Wayback Machine (Internet archive wayback machine, 2014) in Archive-it (2014).

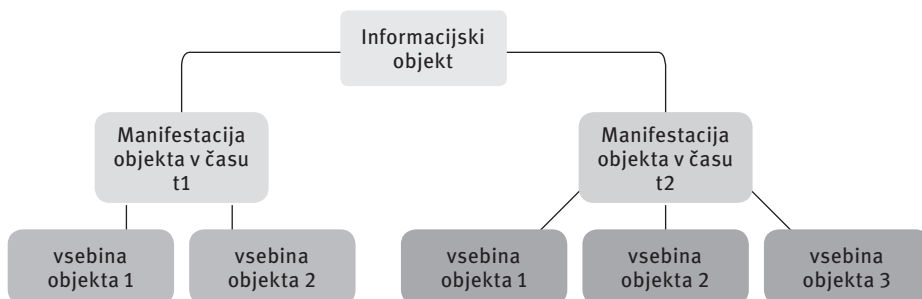
V prispevku se bomo osredotočili na pomen in dodano vrednost arhiviranja publikacij, objavljenih na spletu. Princip delovanja lahko po analogiji prenesemo na pridobivanje drugih virov podatkov. Poudariti želimo namen ohranjanja podatkov ter (pol)avtomatskega pridobivanja informacij iz besedil, ki jih imamo na voljo.

2 Manifestacije spletnih objektov in strategije ohranjanja

Pri arhiviranju vsebin na spletu gre za sistematično zajemanje in arhiviranje določenih delov svetovnega spleta z namenom ohranjanja čim natančnejše vsebine. Vsebine na spletu se neprestano spreminjajo, zato je treba zajeme posameznega spletnega mesta izvajati kontinuirano, s čimer lahko zagotovimo zajem podatkov, ki vsak dan nastajajo in tudi izginjajo iz svetovnega spleta. Frekvenca zajemov je odvisna od pogostosti spreminjanja spletnega mesta, njegove velikosti in od kapacitete strojne opreme, ki jo imamo na voljo. Z večkratnim zajemanjem neke spletne vsebine zmanjšamo možnost izgube podatkov oziroma njihove pristnosti.

Pri večkratnem zajemanju spletnih vsebin se moramo zavedati, da se z večkratnim zajemanjem količina podatkov veča, spreminja pa se (oziroma navadno dodaja) vsebina zajetega gradiva. Podatki, ki so na voljo na spletu v času $t = 0$, so že v naslednjem trenutku $t = 1$ lahko precej drugačni. Že najmanjša akcija upravljalca spletnega mesta lahko povzroči precejšnjo spremembo podobe spletnega mesta. Vsak posamezni zajem je označen s časovnim žigom; ta označuje določeno količino in vsebino gradiva, ki ga na nekem spletnem mestu v nekem trenutku lahko pridobimo oziroma zajamemo. Na Sliki 1 vidimo, da se tako vsebina kot količina podatkov na nekem spletnem mestu skozi čas lahko precej spreminjata. Informacijski objekt, ki ga zajemamo z namenom ohranjanja vsebine, bo imel lahko v drugem, lahko še tako kratkem časovnem intervalu, ko smo ga poskusili

ponovno zajeti enako, spremenjeno, ali pa – povsem drugačno vsebino. Še tako redno in natančno zajemanje vsebine nekega spletnega mesta ni zagotovilo za popolno ohranitev vsebine, poleg tega pa lahko pride do izgube podatkov zaradi drugih vzrokov.

Slika 1: Manifestacija informacijskega objekta v različnih časovnih obdobjih

Kljub večkratnim zajemanjem neke spletne vsebine lahko pride do izgube (dela) podatkov. Po Brownu (2013) manipulacija podatkov lahko nastopi zaradi:

- nesreče, zlonamerne aktivnosti;
- poškodbe ali propada medija, ki hrani arhiv;
- napake pri zapisovanju (npr. vpliv kozmičnih žarkov);
- uničenja medija (npr. naravne nesreče);
- poškodbe medija;
- napak na strežniški ali mrežni opremi;
- napake na programski opremi;
- napake pri replikaciji;
- zastaranja strojne in/ali programske opreme;
- slabega vodenja revizije dostopov;
- izgube podatkov, šifrantov ali slovarjev za interpretacijo podatkov ali zaradi kulturne spremembe (nezmožnost interpretacije podatkov).

Ob izvajanju procesa zajemanja in arhiviranja spletnih vsebin je treba upoštevati tudi, da se skozi čas spreminjata format zapisa podatkov in uporabnikova zmožnost njihove interpretacije. Tako naletimo na težavo, ko uporabnik nima (več) nameščene tehnologije, aplikacije za vpogled v vsebino, ustvarjeno in objavljeno na spletu pred desetletji.

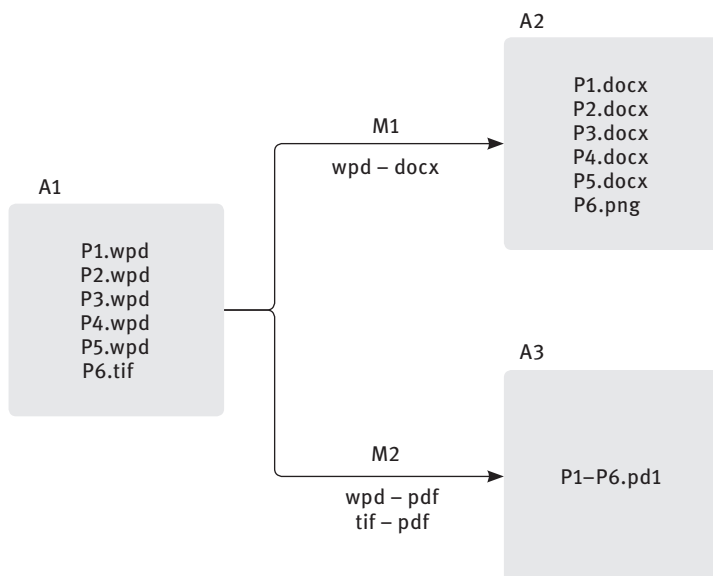
Po Brownu (2013) je na voljo več rešitev, in sicer:

- računalniški muzej,
- emulacija,
- transformacija.

Cilj **računalniškega muzeja** je uporaba avtentične strojne in programske opreme za dostop do informacij v primerni obliki. Uporaba je nepraktična, ne dopušča »uporabe od kjerkoli, kadarkoli in kolikokrat«, predvsem pa je predraga za široko oziroma pogosto uporabo.

Emulacija je princip delovanja programske opreme, kjer z vzvodi prilagoditve poskusimo vzpostaviti pogoje, ki bi uporabniku omogočili dostop do informacij in njihovo uporabo tudi prek oddaljenih sistemov, in to časovno in prostorsko poljubno ter z možnostjo večkratne uporabe. Slaba stran emulacije je dolgotrajnost razvoja potrebnih aplikacij na trenutni strojni opremi, poleg tega pa upravljanje s tako aplikacijo (npr. Word Perfect) od uporabnika zahteva znanje.

Transformacija oziroma migracija je princip, pri katerem na upravljavski strani poskrbimo za prenos vsebine v zapis, ki bo uporabniku na voljo vedno in povsod, ne da bi mu bilo treba za dostopanje do vsebin pridobiti nova znanja ali veščine.

Slika 2: Migracija v novo manifestacijo

Na Sliki 2 prikazujemo primer transformacije oziroma migracije. Ta poteka tako, da iz ene verzije objekta (A1) ustvarimo dva druga (A2, A3). Kot vhodni vir podatkov uporabimo že izdelano množico več Word Perfect poglavij (vsako v svoji datoteki, na koncu kot element dodamo še logotip dokumenta; A1) in jih, zaradi zagotavljanja možnosti uporabe v današnjem času, pretvorimo v dveh migracijah (M1, M2) v dve novi manifestaciji (A2 in A3). Eno manifestacijo obdržimo za

arhiviranje in morebitne kasnejše transformacije v nov zapis (A2), rezultat druge pa je objekt, namenjen uporabniku – v našem primeru je to pdf. datoteka (A3).

Primer nakazuje, da uporabniku ni treba vedeti ničesar o tehniki in postopkih transformacije in migracije ter formatu zapisa vhodnih ali izhodnih podatkov. Upravljavca mora poskrbeti, da s postopki, ki so na voljo, in z upoštevanjem pravil in arhivskih formatov vhodne podatke transformira v izhodne. Te pripravi na način, da jih je mogoče v prihodnosti na novo transformirati, pri čemer mora biti transformacija neizgubna (v primeru sprememb pravil, dobrih praks, standardov zapisa), hkrati pa mora uporabniku ponuditi verzijo zapisa na način, da bo informacija ostala popolna in nespremenjena, vendar transformacija ne bo zahtevala novega znanja za uporabo. Praktičen primer je nudenje zapisa uporabniku v pdf obliki, medtem ko upravljavca hrani podatek v obliki, ki trenutno predstavlja standard za določeno vrsto zapisa.

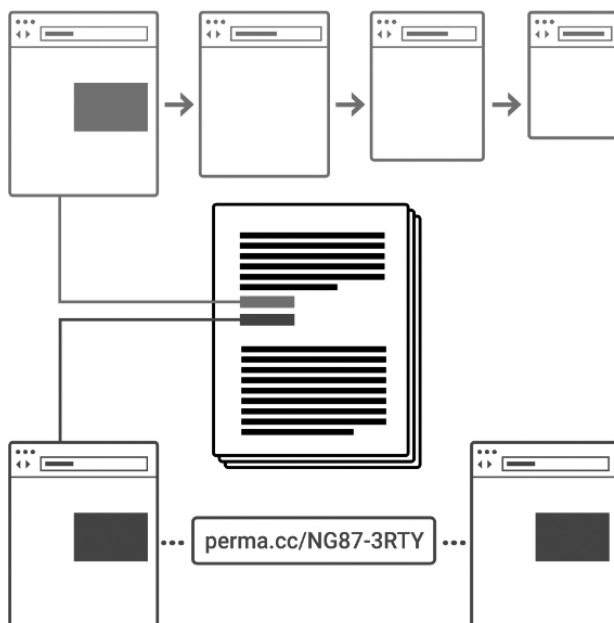
3 Ohranjanje spletnih objektov za potrebe citiranja in navajanja virov

Zakaj je nujno arhiviranje spletnih vsebin? Potrebo po arhiviranju pokaže dejstvo, da več kot 50 % navedenih povezav v mnenjih Vrhovnega sodišča (v ZDA) ne kaže več na citirano spletno stran ali mesto. Približno 70 % navedenih povezav v akademskih pravnih revijah in 20 % vseh navedb v člankih znanosti, tehnologije in medicine je podvrženih istim težavam (Perma, 2013).

Ena od rešitev za ohranjanje citirane spletne strani ali vsebine, če nimamo časa ali nujnih sistemskih virov za arhiviranje na način, opisan v poglavju 2, je prosto dostopna spletna aplikacija Perma.¹ Ta namesto nas shrani in arhivira spletno stran ter nam ponudi trajno povezavo do arhiviranega vira. Namesto citiranja spletnega mesta, ki smo ga uporabili v dokumentu, tako navajamo arhivirano stran, za katero nam upravljavci jamčijo, da bo vedno na voljo.

Primer na Sliki 3 prikazuje, kako sčasoma s spletne strani izgine podatek (kvadrat), medtem ko se v spodnjem primeru podatek ohrani, se pa spremeni povezava do njega.

¹ Perma: <https://perma.cc>.

Slika 3: Princip delovanja sistema »Perma«

4 Luščenje podatkov s spletnih strani

V nasprotju s sistematičnim zajemanjem spletnih vsebin za potrebe ohranjanja celotne vsebine pri luščenju z (arhiviranega) spletnega mesta ciljno pridobivamo zgolj določene podatke oziroma specifične informacije na spletni strani. Na spletu je na voljo več brezplačnih rešitev, ki nam to omogočajo, npr. Import.io (2017), Dexi.io (2012), Scrapinghub (2010), Parsehub (2017) in druge. Metoda je uporabna in priljubljena predvsem pri tistih, ki z namenom trgovanja in prodaje zasledujejo npr. ceno izdelkov pri konkurenci. Omenjeni programi dovoljujejo nastavitev objektov na tarčah (npr. cena artikla »Continental pnevmatika Premium-Contact 6 225/50R17 98Y XL FR« na eni izmed spletnih trgovin). Z avtomatizacijo postopkov imamo tako v vsakem trenutku vpogled v delovanje konkurence in po potrebi prilagajamo ceno izdelka v lastni spletni trgovini. Slika 4 prikazuje, kako smo z uporabo programa Scrapinghub izvedli zajemanje specifične informacije (cena in naziv izdelka) na neki spletni trgovini.

The screenshot displays a web browser window at <https://www.mimovrste.com/letne-avtomobilске-pnevmati>. The main content shows a product page for a Continental PremiumContact 6 225/50R17 98Y XL FR tire. The price is listed as 125,90 €, with a note that it includes VAT (DDV) and a 33% discount from the original price of 189,94 €. The ScrapyHUB interface is visible on the left and right sides of the browser window.

Inspector

No element selected

Extracted Items 1 JSON

```
[
  {
    "cena": [
      "125.90"
    ],
    "fields": [
      "Continental pnevmatika PremiumContact 6 225/50R17 98Y XL FR"
    ],
    "url": "https://www.mimovrste.com/letne-avtomobilске-pnevmatike/continental-pnevmatika-premiumcontact-6-22550r17-98y-xl-fr"
  }
]
```

Slika 4: Luščenje podatkov s pomočjo programa ScrapyHUB

5 Dostop do nestrukturiranih podatkov in njihova analiza

Spletni arhiv Narodne in univerzitetne knjižnice vsebuje spletna mesta, ki jih zaradi trajnega ohranjanja slovenske kulturne dediščine na svetovnem spletu periodično shranjujemo od leta 2008. K temu nas zavezuje Zakon o obveznem izvodu publikacij (2006), ki NUK-u nalaga skrb za zajem, ohranjanje in nudenje dostopa uporabnikom do zajetih spletnih publikacij, spletnih mest, vsebin. Z namenom ohranitve stanja strukture slovenske spletne domene *.si*, poskusa analize sestave podatkov, ki se tam nahajajo, in tvorjenja posnetka slovenskega spleta v nekem trenutku smo v NUK-u med letoma 2015 in 2016 z zajemom vsebin iz celotne slovenske spletne hrbtnice *.si* pridobili približno 2 TB podatkov. Uporabili smo seznam spletnih domen registrarja Arnes, kar je predstavljalo nabor približno 105.000 spletnih domen. Tudi za okolje *.si* je značilen visok delež spletnih domen, ki so zgolj »parkirane« ali pa rezervirane. Zajem je trajal približno pol leta, pri čemer so bili ključni cilji zajema naslednji:

- preveriti delovanje/aktivnost spletne domene,
- arhivirati slovenski splet v določenem časovnem trenutku,
- pridobiti podatke o razvejenosti in količini informacij na spletni domeni (glej primer na Sliki 5) in
- pridobiti informacijo o poddomenah na določeni spletni domeni.

izgradnje celotne slike večje, razvejene domene, kot so uni-lj.si, gov.si in podobne, morali opraviti globlji, kompleksnejši zajem kot za večino spletnih domen, ki imajo podatke zgolj na zgornjem nivoju ter so – plitke.

Za potrebe analize besedišča spletnih domen in slovenskega spleta ter iskanja povezav med besedili na spletnih domenah je treba gradivo, besedišče, ki nastopa v podatkih, ustrezno pripraviti. To storimo v več korakih ali fazah. Najprej smo besedišče, ki smo ga pridobili z zajemom vsebine spletnih domen, lematizirali (Lematizacija, B. 1) z uporabo slovarjev. Vsaki posamezni rabljeni besedni obliki smo določili osnovno, slovarsko obliko, ki jo poimenujemo lema (osnovna oblika), npr. **elokvenca**, *elokvence*, *elokvenci*, *elokvenco*, *elokvenc*, *elokvencami*, *elokvencam*, *elokvencah*, *elokvencama*. Vse naštete sklanjalne oblike so dobile isto lemo – elokvenca.

V drugi fazi analize smo iz besedišča izločili vse besedne vrste, ki niso samostalnik, pridevnik ali glagol (prislov, predlog, veznik, členek, medmet). Tako smo množico besed občutno zmanjšali, poleg tega pa poskrbeli, da besede, kot so vezniki, ne bi vplivale na analizo, predvsem pa na statistiko besedila.

Pri analizi podatkov, besedišča, ki smo ga z uporabo zajema pridobili in »očistili«, smo uporabili metode tako imenovane »vreče besed« (Bag of words, 2017). »Vreča besed« je algoritem, s pomočjo katerega štejemo pojavljanje besed v dokumentu, s tem pa lahko posredno merimo sorodnost med njimi.

Teža termina, ki je vsebovan v dokumentu, je enaka deležu pojavitve tega termina v razmerju do preostalega besedišča (Luhn, 1957).

$$E(t) = \begin{cases} 1, & \text{če } t = \text{»igra«} \\ 2, & \text{če } t = \text{»lutkoven«} \\ 3, & \text{če } t = \text{»grški«} \\ 4, & \text{če } t = \text{»gledališče«} \\ \dots & \dots \\ \dots & \dots \\ m, & \text{če } t = \text{»čitalnica«} \end{cases}$$

V množici $E(t)$ hranimo različne besede, ki se pojavijo v dokumentih, pridobljenih iz spletnega zajema. Statistika za določanje pogostosti pojavitve se imenuje »frekvenca termina« (angl. term frequency), njen avtor je Hans Peter Luhn, prvič je omenjena leta 1957. Zapišemo jo kot:

$$tf(t, d) = \sum_{x \in d} fr(x, t)$$

kjer je $fr(x, t)$ preprosta funkcija, definirana kot:

$$fr(x, t) = \begin{cases} 1, & \text{če } x = t \\ 0, & \text{sicer} \end{cases}$$

Funkcija $tf(t, d)$ nam vrne število pojavitev termina t v dokumentu d .

Uporabnost omenjenega algoritma je omejena, saj nam najpogosteje rabljene besede ne pomagajo pri iskanju sorodnosti med publikacijami, članki itd.

Za primer vzemimo nekaj spletnih dokumentov (639) na spletnem portalu **rtvslo.si** ter nekaj (223) na spletnem mestu **delo.si** s področja »kultura«.

Prvih deset besed po frekvenci pojavitve na **rtvslo.si** je: »*biti, svet, novic, novica, filmski, kitajska, kitajski, nov, majhen, slovenski*«.

Prvih deset besed po frekvenci pojavitve na **delo.si** je: »*glasba, dober, biti, nov, dobro, dohodek, dokazovanje, dober, dom, novica, leto*«.

Opazimo lahko, da so nekateri termini sicer skupni, pojavljajo se tako na enem kot drugem spletnem mestu, vendar na njihovi podlagi, ravno zaradi njihove splošnosti, ni mogoče sklepati, za kakšen tip informacij gre v člankih. Sama frekvenca pojavitve besed v besedilu očitno še ni informacija, ki bi nam bila v pomoč. Kot smo zapisali, smo v naboru besed izmed besednih vrst obdržali zgolj polnopomenske besedne vrste: samostalnike, pridevnike in glagole. Če besedil ne bi predhodno obdelali in bi ostala neizluščena, bi bil rezultat še slabši, kajti nastopale bi vse besedne vrste (npr. vezniki, predlogi itd.) v vseh oblikah. Po tej statistiki bi bile prav nepolnopomenske besedne vrste najfrekventnejše. Z namenom pridobitve boljših, reprezentativnejših terminov iz besedišča zajetih dokumentov smo vpeljali drugo metodo izračunavanja statistike, angleško imenovano **Term frequency-inverse document frequency** »*tf – idf*« (B. l.). Sestavljena je iz dveh delov, in sicer iz zdaj že znane **tf** (frekvence pojavitve terminov) in **idf**, v angleščini »*inverse document frequency*«. Gre za obratno frekvenco pojavitve terminov v dokumentih. Po tej statistiki je **pomembnejša beseda** ali termin, ki **se v različnih besedilih pojavlja manjkrat**. S tem ima večji vpliv na vsebino oziroma specifično dokumenta.

$$idf(t) = \log \frac{|D|}{1 + |\{d:t \in d\}|}$$

Kjer je $|D| = N$ (**število vseh dokumentov** korpusa, ki ga pregledujemo) $1 + |\{d:t \in d\}|$ **število dokumentov**, v katerih se termin pojavlja. Zaradi nevarnosti deljenja z ničlo je dodana vrednost +1 v imenovalcu.

Končna enačba za izračun numerične statistike **tf-idf** je tako:

$$tf - idf(t) = tf(t, d) \times idf(t)$$

Kot rezultat dobimo besede, razvrščene glede na težo termina – višja številka označuje besedo z višjo težo, ki je torej pomembnejša za analizirano besedišče.

S primerom ponazorimo razliko nabora reprezentativnih besed na različnih spletnih mestih:

Arhiv spletnega mesta **uni-lj.si** (401.064 besed, od tega 13.213 različnih, analiziranih 2239 dokumentov):

- **tf**: *mesec, trikotnik, nov, biti, let, leto, seja, copy, mail, geslo, ime, zapomniti ...*
- **tf-idf**: *odsev, vsota, lik, mladinski, trikotnik, teleskop, baleten, kolokvij, teologija, poklic, patenten farmacevtski, observatorij, družbosloven ...*

Arhiv spletnega mesta **gov.si** (826.605 besed, od tega 14.652 različnih, analiziranih 4790 dokumentov):

- **tf**: *lina, podelitev, utrinek, stran, postavitev, obstajati, beseda, odziv, digitalen, severozahod ...*
- **tf-idf**: *državlanski, lasten, demokrat, mina, brestanica, shod, izdelovalec, slabost, parlament, krven ...*

Zaradi velike količine podatkov, tj. besed znotraj posamezne domene, je težko pričakovati, da bomo s postopkom krnitve besedišča na zgolj deset, petnajst besed natančno opisali množico reprezentativnih besed spletne domene oziroma da bi jo s pomočjo teh nekaj besed uspeli umestiti v neko klasifikacijo. Opazimo lahko, da uporaba frekvence pojavitve besede v dokumentu (ali spletni domeni), torej statistika **tf**, ne nudi dovolj uporabnih informacij. Veliko bolje vsebino na spletni domeni opiše statistika **tf-idf**.

Poskusimo še z enim primerom.

Tokrat se bomo osredotočili na spletna portala **rtvslo.si/kultura** in **delo.si/kultura**. Z obeh spletnih portalov smo za poskus analizirali zgolj nekaj dokumentov in analizi med seboj primerjali (iz vsake domene po štiri).

Arhiv spletnega mesta **delo.si/kultura**:

- **tf**: *biti, gledališče, opera, slovenski, let, leto, delati, kazati, izbor, dan, ocena ...*
- **tf-idf**: *komedija, knjiga, opera, slovenski, kriminalka, britanski, delati, komedijant, kazati, izbor, smrt ...*

Arhiv spletnega mesta **rtvslo.si/kultura**:

- **tf**: *biti, predstava, igra, lutkoven, slovenski, leto, let, knjiga, delati, ga, nov ...*
- **tf-idf**: *igra, lutkoven, grški, gledališče, knjižnica, inšpektor, kriminalen, mors, oxford, pisec, smrt ...*

Za boljšo ponazoritev navedimo še en primer, tokrat na tematiko športa:

Arhiv spletnega mesta **delo.si/sport**:

- **tf**: *biti, let, leto, velik, čudovit, nov, pet, stan, igra, človek, dober ...*
- **tf-idf**: *velik, Federer, izkušen, masters, zмага, želeti, razmišljati, ameriški, atp, finalen, melbourne ...*

Arhiv spletnega mesta **rtvslo.si/sport**:

- **tf**: *biti, igra, zмага, dvoboj, dober, obračun, niz, turnir, velik, dober, drug, dvoboj, forma ...*
- **tf-idf**: *koleno, vrh, forma, Federer, pomeriti, odpovedati, nastop, legendaren, Djoković, lestvica, finale, atp ...*

Pri preverjanju sorodnosti besedišča dveh spletnih medijev (rtvslo.si in delo.si) smo za področje kulture z vsakega spletnega mesta analizirali po štiri članke. Pri tem smo zanemarili, ali gre za isto temo, torej enake novice na drugem spletnem mestu. Opazimo lahko, da je izluščeno besedišče mogoče umestiti na pomensko polje kulture, ne gre pa za velik odstotek preseka besed med spletnima domena-
ma, saj gre za različne novice na enem ter drugem spletnem mestu. Z večanjem množice novic o neki tematiki (npr. kultura) se statistično ugotovljene razlike med besediščem enega in drugega spletnega mesta manjšajo, kar smo lahko opazili na analiziranem primeru. To velja za statistiko **tf-idf**.

Pri primeru športa smo se posvetili nekaj teniškim novicam. Izbrali smo po tri športne teniške novice s spletnega mesta rtvslo.si in delo.si (poudariti je treba, da je na spletnem mestu delo.si neregistriranim uporabnikom omogočeno pregledovanje zgolj začetnih delov člankov). Tu lahko opazimo precej večjo podobnost med uporabljenim besediščem v novicah (spletnih dokumentih), kar je posledica dejstva, da novinarji, čeprav iz različnih medijskih hiš, uporabljajo soroden jezik in terminologijo pri ustvarjanju člankov na isto tematiko.

Za konec pogledjmo še primer novinarskega prispevka, ki so ga o isti temi pripravile tri različne medijske hiše (**rtvslo.si**, **delo.si**, **primorske.si**):

- www.delo.si/kultura/knjiga/umrl-mojster-kriminalke-colin-dexter.html
- www.rtvlo.si/kultura/drugo/poslovil-se-je-colin-dexter-avtor-kriminalk-o-in-inspektorju-morsu/417882

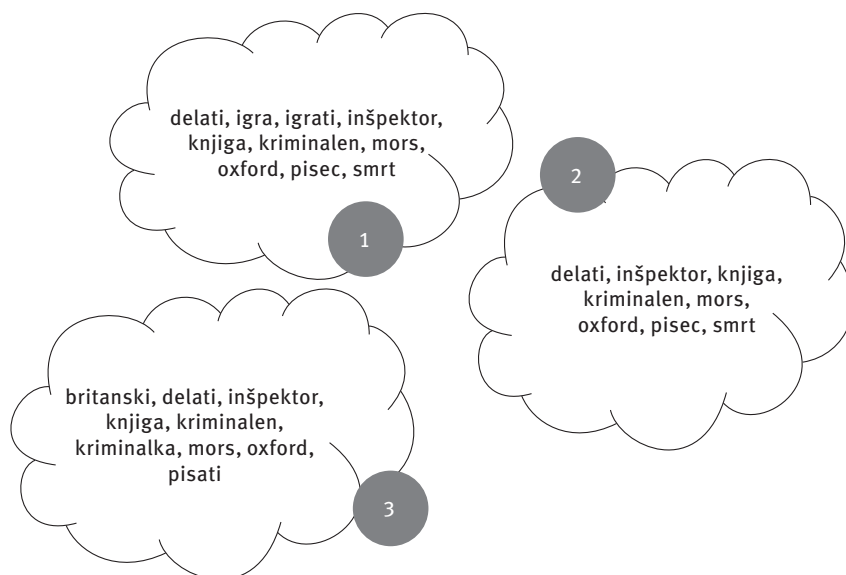
- <http://www.primorske.si/Novice/Kultura/Umr1-Colin-Dexter-pisec-kriminalk-o-inspektorju-Mo>

Na Sliki 6 prikazujemo sorodne besede za novinarska besedila o istem dogodku, objavljena na treh različnih spletnih mestih.

V **oblačku št. 1** prikazujemo število pomembnih besed (z najvišjo statistiko **tf-idf**), ki se pojavijo v prispevku na domeni **rtvslo.si** in **delo.si**.

V **oblačku št. 2** prikazujemo število pomembnih besed (z najvišjo statistiko **tf-idf**), ki se pojavijo v prispevku na domeni **rtvslo.si** in **primorske.si**.

V **oblačku št. 3** prikazujemo število pomembnih besed (z najvišjo statistiko **tf-idf**), ki se pojavijo v prispevku na domeni **delo.si** in **primorske.si**.

Slika 6: Presek besedišča, uporabljenega za poročanje o istem dogodku na različnih spletnih portalih

Algoritem za določanje statistike **tf-idf** se v praksi zelo pogosto uporablja. Najpogostejši primeri uporabe so spletni iskalniki, filtriranje in nudenje relevantnih rezultatov. V našem primeru nam algoritem sporoča podobnosti med iskanimi spletnimi viri, dokumenti. S pomočjo algoritma lahko uporabniku ponudimo boljše zadetke ter ga napotimo na tiste dokumente ali vire, ki so po iskanih terminih sorodni. Praktična uporaba pri nujenju lastnih storitev se kaže predvsem

v razvrščanju zadetkov in nujenju primernih vsebin pri nestrukturiranih, formalno neobdelanih publikacijah, kot so starejši članki na spletnem portalu Digitalne knjižnice Slovenije in arhivu spletnih vsebin. Ne nazadnje lahko povežemo različne (lastne) spletne servise in aplikacije oziroma različne baze znanj.

6 Uporabnost arhiva in pomen arhiviranja

Prikazali smo možnosti in namen arhiviranja spletnih mest ter uporabo tako pridobljenega spletnega arhiva. Skladno z Zakonom o obveznem izvodu publikacij (ZoiPub) (2006) je primarna naloga NUK-a (na tem področju) ohranjanje in varovanje zajetega gradiva ter nudenje javnosti dostop do arhiva. Podobno kot se kaže tendenca v javnih katalogih želimo tudi v spletnem arhivu uporabniku na enem mestu nuditi čim bolj kakovostne informacije ter možnost povezovanja različnih (lastnih) virov razpršenih podatkov (več deset terabajtov gradiva). Zato se same po sebi kažejo tudi potrebe po uteževanju, luščenju, združevanju in drugih obdelavah podatkov. Z uporabo različnih tehnik, npr. razvrščanje po pomenskem vrednotenju posameznih besed, lahko do podatkov dostopamo hitreje, iz celotnega korpusa dokumentov pa lahko uporabniku predlagamo tisto gradivo, ki se zdi iskanemu najbolj sorodno. In to ne zgolj na enem spletnem mestu ali spletnem servisu, temveč v množici vseh, do katerih imamo dostop. Pri delu, na področju razvrščanja besedil, bomo nadaljevali z vpeljavo in uporabo sorodnih algoritmov, za potrebe razvrščanja, grupiranja (gručenje) in klasificiranja podatkov. S pomočjo teh algoritmov želimo omogočiti avtomatsko Univerzalno Decimalno Klasifikacijo (UDK) publikacij, oziroma ponuditi bibliotekarjem pomoč pri razvrščanju novih, digitalnih publikacij.

Navedeni viri

Archive-It. (2014). San Francisco: Archive-It. Pridobljeno 11. 3. 2017 s spletne strani: <https://archive-it.org>

Bag of words and TF-IDF [blog zapis]. (2017). S.l.: Deeplearning4j. Pridobljeno 17. 3. 2017 s spletne strani: <https://deeplearning4j.org/bagofwords-tf-idf>

Brown, A. (2013). *Practical digital preservation: a how-to guide for organizations of any size*. London: Facet Publishing.

Dexi.io. (2012). Copenhagen: Dexi.io. Pridobljeno 11. 3. 2017 s spletne strani: <https://dexi.io>

Dramowicz, K. (2016). Acquiring geographical data with web harvesting. *IOP conference series: earth and environmental science*, 34(1), 1–8. doi:10.1088/1755-1315/34/1/012006

- February 2016 web server survey* [blog zapis]. (2017). Bath: Netcraft. Pridobljeno 10. 3. 2017 s spletne strani: <https://news.netcraft.com/archives/category/web-server-survey/>
- GNU Wget*. (2017). S.l.: GNU Operating System. Pridobljeno 11. 3. 2017 s spletne strani: <https://www.gnu.org/software/wget>
- How many active sites are there?* [blog zapis]. (2008). Bath: Netcraft. Pridobljeno 10. 3. 2017 s spletne strani: <https://www.netcraft.com/active-sites>
- HTTrack website copier: version 3.49-1*. (2017). S.l.: Xavier Roche and other contributors. Pridobljeno 11. 3. 2017 s spletne strani: <http://www.httrack.com/>
- Import.io*. (2017). Los Gatos, CA: Import.io. Pridobljeno 11. 3. 2017 s spletne strani: <https://www.import.io>
- Internet archive wayback machine*. (2014). San Francisco: Internet Archive. Pridobljeno 11. 3. 2017 s spletne strani: <https://archive.org/web>
- ISO 28500:2009, Information and documentation – WARC file format*. (2009). Geneva: ISO.
- Jack, P. (2014). *Heritrix*. S.l.: Confluence. Pridobljeno 11. 3. 2017 s spletne strani: <https://webarchive.jira.com/wiki/display/Heritrix/Heritrix>
- Lematizacija. (B. l.). V *Wikipedija: prosta enciklopedija*. Pridobljeno 15. 3. 2017 s spletne strani: <https://sl.wikipedia.org/wiki/Lematizacija>
- Luhn, H. P. (1957). A statistical approach to mechanized encoding and searching of literary information. *IBM journal of research and development*, 1(4), 309–317. doi:10.1147/rd.14.0309
- Parsehub*. (2017). Toronto: ParseHub. Pridobljeno 11. 3. 2017 s spletne strani: <https://www.parsehub.com>
- Perma.cc*. (2013). Cambridge, MA: Harvard Law School Library. Pridobljeno 12. 3. 2017 s spletne strani: <https://perma.cc>
- Scrapinghub*. (2010). Cork: Scrapinghub. Pridobljeno 11. 3. 2017 s spletne strani: <https://scrapinghub.com>
- Term frequency-Inverse document frequency. (B. l.). V *Wikipedia: the free encyclopedia*. Pridobljeno 10. 3. 2017 s spletne strani: <https://en.wikipedia.org/wiki/Tf%E2%80%93idf>
- WebCite*. (B. l.). Toronto: WebCite Consortium. Pridobljeno 11. 3. 2017 s spletne strani: <http://www.webcitation.org/>
- Zakon o obveznem izvodu publikacij (ZOIPub). (2006). *Uradni list RS*, št. 69/2006 in 86/2009.

Matjaž Kragelj

Narodna in univerzitetna knjižnica, Turjaška 1, 1000 Ljubljana
e-pošta: matjaz.kragelj@nuk.uni-lj.si

Mitja Kovačič

Narodna in univerzitetna knjižnica, Turjaška 1, 1000 Ljubljana
e-pošta: mitja.kovacic@nuk.uni-lj.si

Revidirana Izjava o mednarodnih katalogizacijskih načelih (ICP), izdaja 2016 z manjšimi popravki, 2017

Revised Statement of international cataloguing principles (ICP), 2016 edition with minor revisions, 2017

Irena Kavčič, Suzana Šulek

1 Nastanek in razvoj mednarodnih katalogizacijskih načel

Prva mednarodna katalogizacijska načela so bila sprejeta na Mednarodni konferenci leta 1961 v Parizu in postala znana kot pariška načela. Pri pripravi gradiva za Konferenco so sodelovali tudi predstavniki Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije (Verona, 1961), z Zvezo pa je sodelovalo tudi Društvo bibliotekarjev Slovenije. Dve leti pred Konferenco je bil v Londonu preliminarni sestanek (udeležil se ga je tudi Pavle Kalan iz NUK-a), na katerem je bilo dogovorjeno, da se mora Konferenca ukvarjati z vprašanji pri izboru in obliki iztočnice, posebna pozornost naj bo posvečena vprašanjem, pri katerih so mnenja različna, na dnevnem redu pa naj ne bo vprašanj, pri katerih ni bistvenih nesoglasij. Na podlagi tega sklepa so bile izbrane teme za delovne referate. Na osnovi referatov in mnenj, ki so jih o referatih pripravili nacionalni odbori za katalogizacijo, je A. H. Chaplin, tajnik organizacijskega odbora Konference, pripravil osnutek mednarodnih načel, ki naj bi služil kot osnova za razpravo na Konferenci in za izdelavo dokončnega besedila. Iz Veroninega opisa razlik med osnutkom načel in končnim besedilom, sprejetim na Konferenci, je razvidno, da so predstavniki iz Jugoslavije na konferenci zelo aktivno sodelovali, podrobno je opisano tudi njihovo mnenje glede vprašanj, pri katerih so obstajala nesoglasja in je bilo treba doseči kompromis (Verona, 1961).

Namen načel, tj. da bi »služila kot osnova za mednarodno standardizacijo v katalogizaciji, je bil zagotovo dosežen« (Izjava o mednarodnih katalogizacijskih načelih, 2009), saj je večina katalogizacijskih pravilnikov, ki so nastali po letu 1961, načela bolj ali manj upoštevala, kar velja tudi za slovenski pravilnik za

katalogizacijo iz leta 1967¹ ter za *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga* (PPIAK), prvič objavljen leta 1970,² ki ga še vedno uporabljamo.³

Leta 2001 je tedanja članica Stalnega odbora Iffline Sekcije za katalogizacijo, Natalija Kasparova iz Ruske državne knjižnice v Moskvi, opozorila, da je od nastanka pariških načel minilo štirideset let in da je treba ta načela posodobiti za javne kataloge, dostopne prek spleta.⁴ Sekcija za katalogizacijo je tako leta 2003 v sodelovanju s Sekcijo za nacionalne knjižnice (obe pri Iffi) ter Nemško knjižnico (Die Deutsche Bibliothek) po več kot dveh letih v Frankfurtu organizirala prvega od petih načrtovanih regionalnih sestankov, na katerem je imela tudi Slovenija svojo predstavnico, Ireno Kavčič iz NUK-a.⁵ Poleg evropskih strokovnjakov za katalogizacijo so se sestanka udeležili tudi predstavniki Sekcije za katalogizacijo pri Iffi in odbora za revizijo AACR (Joint Steering Committee for the Revision of AACR (JSC)). Pred sestankom sta bila pripravljena dva dokumenta, in sicer 1) primerjava katalogizacijskih pravilnikov, da bi ugotovili razlike med njimi (udeleženci sestanka so izpolnili daljši vprašalnik, s pomočjo katerega bi ugotovili, ali, in do kakšne mere, katalogizacijski pravilniki pri izboru in obliki značnic in iztočnic upoštevajo pariška načela), in 2) osnutek novih načel, ki so ga pripravili Monika München, Hans Popst in Charles Croissant. Na sestanku je bilo predstavljenih več referatov, delo pa je potekalo v različnih delovnih skupinah, ki so pripravile priporočila za posamezne teme. Zadnji dan sestanka so udeleženci razpravljali o osnutku novih načel, razprava o končnem besedilu osnutka je po sestanku potekala po elektronski pošti, decembra pa je bil prvi osnutek⁶ načel že potrjen in v začetku januarja 2004 objavljen na spletni strani sestanka,⁷ isto leto pa tudi v zborniku IFLA cataloguing principles: steps towards an international cataloguing code.

¹ Prvi slovenski pravilnik je izšel leta 1947 z naslovom *Pravila za katalogizacijo v znanstvenih knjižnicah. 1. Abecedni imenski katalog*; nova, predelana izdaja je izšla leta 1967 z naslovom *Abecedni imenski katalog*, pripravil pa jo je Pavle Kalan.

² Leta 1970 je izšel prvi del pravilnika z naslovom *Odrednice i redalice*, njegova 2. izdaja je izšla leta 1986.

³ Katalogizacijska pravila se posodablajo, začeli smo s pripravami na prehod na nov katalogizacijski pravilnik (*Resource description and access* (RDA)), pravilnik PPIAK pa bo v prehodnem obdobju še v uporabi.

⁴ Iz uvodne besede Barbare Tillet v zborniku *IFLA cataloguing principles: steps towards an international cataloguing code: report from the 1st IFLA Meeting of Experts on an International Cataloguing Code, Frankfurt, 2003*.

⁵ Seznam sodelujočih na sestanku je objavljen v zborniku *IFLA cataloguing principles: steps towards an international cataloguing code: report from the 1st IFLA Meeting of Experts on an International Cataloguing Code, Frankfurt, 2003*.

⁶ Osnutek načel, ki je bil rezultat prvega srečanja strokovnjakov za katalogizacijo, je bil toliko različen od prvotnega osnutka, ki so ga pripravili Münchenova, Popst in Croissant, da se njihovih imen v besedilu načel kasneje ne omenja več.

⁷ Spletna stran http://www.ddb.de/news/ifla_conf_index.htm ni več dostopna.

Evropskemu srečanju so v naslednjih letih sledila še štiri srečanja v različnih delih sveta: za Južno in Srednjo Ameriko ter Karibe v Buenos Airesu (Argentina) avgusta 2004, za arabske dežele na Bližnjem Vzhodu v Kairu (Egipt) decembra 2005, za Azijo v Seulu (Koreja) avgusta 2006 in za Afriko v Pretoriji (Južna Afrika) avgusta 2007. Delo je potekalo podobno kot na prvem srečanju v Frankfurtu: po vsakem sestanku je bilo o predlogih sprememb v besedilu glasovanje, spremenjeno oziroma dopolnjeno besedilo pa je bilo nato poleg ostalega gradiva sestankov objavljeno v zbornikih z naslovom *IFLA cataloguing principles: steps towards an international cataloguing code*.⁸ Iz naslova zbornikov kot tudi iz imena sestankov (*IFLA Meetings of Experts on an International Cataloguing Code*⁹ – *IME ICC*) razberemo, da je bila prvotna ideja nastanek mednarodnega katalogizacijskega pravilnika, ki pa je kasneje zamrla oziroma se je o njej prenehalo govoriti.¹⁰ V naslovu dokumenta, ki je bil končan leta 2008 in v izvirnem angleškem jeziku objavljen naslednje leto, »mednarodni katalogizacijski pravilnik« ni več omenjen, nadomesti ga izraz »mednarodna katalogizacijska načela« (*Statement of international cataloguing principles*). Istega leta je bil dokument, ki je nadomestil do tedaj veljavna pariška načela, preveden in objavljen v 20-ih jezikih, tudi v slovenščini (IFLA, 2009). Dokument je rezultat sodelovanja strokovnjakov za katalogizacijo z vsega sveta; vsi so enakopravno sodelovali pri pripravi besedila, o predlogih sprememb osnutka načel, za katere so se dogovorili na posameznih srečanjih, so glasovali tudi udeležencih predhodnih srečanj. Tako obsežnega mednarodnega sodelovanja na področju katalogizacije prej še ni bilo in ga verjetno tudi več ne bo. Najbolj zaslužna za izvedbo regionalnih srečanj in tudi za pripravo zbornikov je bila nedvomno Barbara Tillett iz Kongresne knjižnice v Washingtonu, ki sodi med pomembne strokovnjake na področju katalogizacije, zelo aktivna pa je bila tudi v Iflini Sekciji za katalogizacijo.

V *Resoluciji IME ICC* iz leta 2008, ki je dodana *Izjavi o mednarodnih katalogizacijskih načelih*, je med drugim zapisano, da »sodelujoči v okviru IME ICC izjavljajo, da bodo [...] skrbeli za nadaljevanje dela in besedilo prilagodili glede na FRAD in FR SAR, ko bosta končana, ter glede na razvijajoče se modele in sheme za katalogizacijske podatke«. Glede na dodano priporočilo, »da se za vzdrževanje besedila in njegovo revizijo v približno petletnih intervalih zaradi potrebnih posodobitev

⁸ V slovenščini: *Iflina katalogizacijska načela: koraki k mednarodnemu katalogizacijskemu pravilniku*; zborniki so izšli naslednje leto po vsakem srečanju in so vsebovali gradivo oziroma dokumente, pripravljene pred posameznimi srečanji.

⁹ Iflini sestanki strokovnjakov za mednarodni katalogizacijski pravilnik.

¹⁰ Glede na to, da je v času priprave mednarodnih katalogizacijskih načel nastal standard RDA (*Resource description and access*), ki je nadomestil angloameriška katalogizacijska pravila in ima namen postati mednarodni standard za katalogizacijo (njegova uporaba se vedno bolj širi tudi izven angleškega govornega področja), verjetno ni pričakovati oživitve ideje o Iflinem mednarodnem katalogizacijskem pravilniku.

zadolži Sekcijo za katalogizacijo pri Ifli«, je bilo na sestanku Stalnega odbora Sekcije za katalogizacijo v okviru letnega kongresa Ifle v Portoriku leta 2011 sklenjeno, da se ustanovi delovna skupina treh članov, ki bo proučila, ali je posodobitev načel potrebna (revizija načel je bila vključena v strateški plan Sekcije, po katerem naj bi se leta 2011 začele priprave za revizijo).¹¹ Skupina je ugotovila, da je revizija načel potrebna in na sestanku Odbora na naslednjem kongresu Ifle (Helsinki, 2012) je bilo dogovorjeno, da lahko nova, razširjena skupina, začne z delom. Sklenjeno je bilo tudi, da morajo biti načela splošna in da se jih ne sme prepogosto spreminjati oziroma posodabljeni.¹² Leta 2014 je delovna skupina, ki so jo sestavljali Agnese Galeffi, María Violeta Bertolini, Robert L. Bothmann, Elena Escolano Rodríguez in Dorothy McGarry, pripravila osnutek revidiranih načel, ki je bil po pregledu v Stalnem odboru Sekcije za katalogizacijo leta 2015 posredovan v javno obravnavo. Naslednje leto je bila revizija načel dokončana; po potrditvi Iffinega Odbora za standarde so bila revidirana načela objavljena na spletni strani Sekcije za katalogizacijo (decembra 2016). Po objavi je bilo ugotovljeno, da je v *Izjavi* nekaj napak; besedilo je bilo popravljeno maja 2017, na seznam napak je opozorjeno v dodanem poglavju 12 (Statement of international cataloguing principles (ICP), 2017).

2 Pariška načela in mednarodna katalogizacijska načela iz leta 2009

Pariška načela vključujejo: obseg, funkcije in zgradbo kataloga, vrste vpisov in njihove funkcije, kriterije za izbiro enotne osebne oziroma korporativne značilnice, kriterije za izbiro avtorja, kriterije za izbiro stvarne značilnice, izbiro enotnega naslova ter iztočnice za osebna imena. Nanašajo se samo na izbiro in obliko značilnice (angl. *heading*) in iztočnice (angl. *entry-word*), namenjena so opisu tiskanih knjig (pod izrazom *knjiga* je mišljeno tudi »drugo bibliotečno gradivo podobnega značaja«) (Načela, sprejeta na Mednarodni konferenci o katalogizacijskih načelih v Parizu oktobra 1961, 1961). Pariška načela govorijo le o opisni, ne pa tudi o vsebinski oziroma predmetni katalogizaciji gradiva.

¹¹ Gl. točko 12.1 v zapisniku sestanka Sekcije za katalogizacijo, ki je dostopen na spletni strani https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/reports/meeting_2011.pdf. V poročilih letnih sestankov Ifline Sekcije za katalogizacijo lahko sledimo odločitvam, ki jih je sprejela delovna skupina za revizijo načel in odobril Stalni odbor Sekcije.

¹² Zapisnik je dostopen na spletni strani https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/reports/meeting_2012.pdf

Izjava o mednarodnih katalogizacijskih načelih iz leta 2009 nadomešča pariška načela in služi kot osnova za nove, sodobnejše katalogizacijske pravilnike po vsem svetu. Ta načela so – za razliko od pariških načel – uporabna za vse vrste gradiva (ne le za dela v obliki besedila), zagotoviti želijo enoten pristop tako do opisne kot do predmetne katalogizacije, temeljijo pa na pomembnih tradicijah katalogizacije v svetu ter na Iflinem konceptualnem modelu *Functional requirements for bibliographic records* (FRBR). Nanašajo se na vse vidike bibliografskih in normativnih podatkov, ki jih uporabljajo v knjižničnih katalogih, in ne le na izbor ter obliko vstopnega elementa oziroma iztočnice. V *Izjavo* niso vključena le načela in cilji (tj. funkcije kataloga), ampak tudi pravila, ki naj bi jih vključili v katalogizacijske pravilnike po vsem svetu, ter navodila o možnostih iskanja in priklica. Načela niso namenjena le za knjižnične kataloge, temveč jih lahko uporabljajo tudi druge podatkovne zbirke (npr. arhivi, muzeji ipd.), zasnovana pa so za uporabo na spletu.

V *Izjavi o mednarodnih katalogizacijskih načelih* iz leta 2009 je zapisano, da je pri izdelavi katalogizacijskega pravilnika treba slediti različnim načelom, najpomembnejše je načelo ustreznosti za uporabnike kataloga, vseh načel je skupaj devet (drugo poglavje). Upoštevati moramo entitete, attribute in odnose, ki jih določajo konceptualni modeli (tretje poglavje). Katalog mora uporabniku omogočiti, da najde posamezni vir oziroma nabor virov, da vir identificira, da izbere vir, ki ga potrebuje, da pridobi opisano enoto ali dostop do nje ter da se giblje znotraj in zunaj kataloga (četrto poglavje). Bibliografski opis se izdela za vsako pojavno obliko, opisni podatki morajo temeljiti na mednarodno sprejetem standardu, za knjižnice je to *Mednarodni standard za bibliografski opis* oziroma ISBD (peto poglavje). Šesto poglavje je najbolj obsežno in obravnava vstopne točke oziroma točke dostopa,¹³ ki služijo za iskanje in najdenje oziroma priklic bibliografskih in normativnih podatkov; točke so lahko kontrolirane ali nekontrolirane. Zadnje, sedmo poglavje, govori o učinkovitem iskanju ter vključuje bistvene in dodatne vstopne točke oziroma točke dostopa za iskanje.

¹³ Vstopna točka oziroma točka dostopa je element, prek katerega vstopimo v bibliografski zapis (npr. ime avtorja) oziroma element, s pomočjo katerega dostopamo do bibliografskega zapisa (npr. prek imena avtorja).

3 Mednarodna katalogizacijska načela iz leta 2016, z manjšimi popravki v letu 2017¹⁴

Izjava o mednarodnih katalogizacijskih načelih iz leta 2016 uvaja nekatere spremembe v sami vsebini in terminologiji. Upoštewane so nove kategorije uporabnikov, značilnosti orodij za odkrivanje virov in spremembe v vedenju uporabnikov na splošno.

Struktura *Izjave* iz leta 2009 je ohranjena, spremenjen pa je vrstni red poglavij (prejšnje četrto poglavje *Cilji in funkcije kataloga* je prestavljeno v šesto poglavje). Uvedena so tri nova načela, to so interoperabilnost, odprtost in dostopnost. Nekaterih izrazov, ki so bili uporabljeni v načelih iz leta 2009, v revidiranih načelih ni več oziroma so bili zamenjani. Na revizijo načel je vplivalo usklajevanje modelov *Functional requirements for bibliographic records* (FRBR), *Functional requirements for authority data* (FRAD) in *Functional requirements for subject authority data* (FRSAD); model FRSAD je leta 2010 entitete iz modela FRBR *pojem, predmet, dogodek in kraj* zamenjal s *themo* in ustvaril nadrazred *nomen*. V uvodu ni več omenjen mednarodni katalogizacijski pravilnik (pričakovanje, da na podlagi katalogizacijskih načel nastane mednarodni katalogizacijski pravilnik, ni realno).¹⁵ V prvem poglavju *Obseg* arhivi, muzeji in druge skupnosti niso več omenjeni (izjava temelji na knjižničnih dejavnostih, konceptualnih modelih, standardih in orodjih); sodelovanje z drugimi skupnostmi je vedno dobrodošlo, vendar pa ne pomeni, da morajo druge skupnosti prevzeti enaka načela ali določbe. Sedmo poglavje *Osnove za učinkovito iskanje* je bilo razširjeno. Pojem *zapis* (tako bibliografski kot normativni) je spremenjen v *podatek*, saj je *zapis* le eden od načinov združevanja in prikazovanja podatkov (Statement of international cataloguing principles (ICP), 2017, poglavje 11).

¹⁴ V prilogi je objavljen prevod poglavij od 0 do 9, celotna Izjava bo objavljena na spletni strani Komisije za katalogizacijo pri NUK.

¹⁵ Leta 2012 so v Helsinkih na sestanku Sekcije razpravljali o tem, ali naj Ifla na podlagi katalogizacijskih načel pripravi mednarodni pravilnik. Ugotovili so, da taka pričakovanja niso realna (priprava mednarodnega katalogizacijskega pravilnika bi glede na izkušnje pri pripravi mednarodnih načel trajala predolgo, delo v Iflinih sekcijah je v glavnem prostovoljno, razvoj in vzdrževanje mednarodnega pravilnika sta zelo vprašljiva itn.); gl. zapisnik na spletni strani https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/reports/meeting_2012.pdf.

4 Mednarodna katalogizacijska načela v slovenskem prevodu

Mednarodna katalogizacijska načela iz leta 2009 sta prevedli Irena Kavčič in Dunja Kalčič iz NUK-a. Zaradi objave v zborniku¹⁶ se je s prevodom mudilo in za uskladitev mnenj glede prevoda angleškega izraza *access point* je zmanjkalo časa, zato je v prvem prevodu¹⁷ uporabljen izraz *vstopna točka*, ki se je prevajalkama ob primerjavi izrazov v drugih jezikih zdel ustreznejši od izraza *element za dostop*, ki se je tedaj pojavljal v strokovnih prispevkih. Komisija za katalogizacijo pri NUK, ki je bila ustanovljena konec leta 2008, je prevod načel obravnavala na seji maja 2009, na besedilo ni imela pripomb, vprašanje se je pojavilo le glede ustreznosti izraza *vstopna točka* in predlagan je bil že omenjeni izraz *element za dostop*. Na seji Komisije februarja 2010 je večina članov podprla predlog za spremembo prevoda in sprejet je bil sklep, da se izraz *vstopna točka* nadomesti z izrazom *element dostopa*. V skladu s sklepom je bilo besedilo načel, objavljeno na spletni strani Komisije, ustrezno spremenjeno. Leta 2012 so v IZUM-u v dopolnitvah priročnika COMARC/A izraz *access point* prevedli kot *točka dostopa*, zato so v Komisiji ponovno razpravljali o ustreznosti slovenskega izraza oziroma o poenotenju (izraz je eden od najpogosteje uporabljenih izrazov na področju katalogizacije in uporaba treh različnih izrazov ni primerna). V IZUM-u so drug izraz uporabili zato, ker »v kontekstu imen polj in podpolj v formatu COMARC/A izraz *element dostopa* ni bil ustrezen«. ¹⁸ V formatu COMARC se polja 2XX, 4XX in 5XX, ki so namenjena vnosu elementov dostopa oziroma točk dostopa, začeneja s podpoljem a – *Začetni element*. »Z uporabo izraza *element dostopa* bi tako dobili *začetni element elementa dostopa*, kar ni logično in temu se je bilo treba izogniti.« ¹⁹ V tem času se je že začela revizija načel in ker se je obetala njihova nova izdaja, že prevedene izjave o načelih iz leta 2009 nismo ponovno spremenjali (takrat se še ni vedelo, da bo do potrditve nove izdaje treba čakati do konca leta 2016).

V prevodu *Izjave o mednarodnih katalogizacijskih načelih* iz leta 2016 je izraza *vstopna točka* in *element dostopa* zamenjal sedaj že uveljavljeni izraz *točka dostopa*. Komisija za katalogizacijo je prevod revidiranih načel obravnavala aprila

¹⁶ IFLA cataloguing principles: the Statement of international cataloguing principles (ICP) and its glossary: in 20 languages.

¹⁷ Prevod načel je poleg objave v Iflinem zborniku dostopen še na Iflini spletni strani in na spletni strani Komisije za katalogizacijo pri NUK.

¹⁸ Zapisnik 8. seje Komisije za katalogizacijo pri NUK (28. november 2012), dostopen na: http://old.nuk.uni-lj.si/infobib/images/stories/Dokumenti/zapisnik_8.seje_Komisije_za_katalogizacijo.pdf.

¹⁹ Zapisnik 9. seje Komisije za katalogizacijo pri NUK (28. junij 2013), dostopen na: http://old.nuk.uni-lj.si/infobib/images/stories/Dokumenti/zapisnik_9.seje_Komisije_za_katalogizacijo.pdf.

in maja 2017, glede določenih izrazov, ki se pojavljajo v modelih FRBR, FRAD in FRASAD pa se je posvetovala tudi z drugimi strokovnjaki, predvsem s predavatelji na Oddelku za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Revidirano izdajo načel sta prevedli Irena Kavčič in Suzana Šulek, pri prevodu sta po posvetu z ostalimi člani Komisije nekatere že prevedene izraze iz *Izjave 2009* nadomestili z drugimi (*identifikator* (angl. *identifier*) namesto *označevalec*, *priklic* (angl. *retrieval*) namesto *najdenje*, prednostno ime (angl. *preferred name*) namesto *izbrano ime*, *agent* (angl. *agent*) namesto *dejavnik*).

Vprašanje se je pojavilo tudi pri prevodu angleškega izraza *relationship*, ki je v *Funkcionalnih zahtevah za bibliografske zapise* preveden kot *odnos*, opazamo pa, da se v strokovnih oziroma znanstvenih člankih ter tudi v zaključnih nalogah diplomskih in podiplomskih študentov pogosteje pojavlja izraz *relacija*. Oba izraza, *odnos* in *relacija*, sta ustrezna, bi pa bilo smiselno uporabo izrazov poenotiti, zato je Komisija za mnenje prosila Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Oddelek meni, da sta izraza enakovredna, nekateri predavatelji dajejo prednost *odnosu*, drugi pa *relaciji* (kar se kaže tudi v že omenjenih člankih in nalogah). Komisija se je po daljši razpravi odločila za izraz *odnos*, ki je po mnenju večine članov ustrežnejši, poleg tega pa je uporabljen v prevodu *Funkcionalne zahteve za bibliografske zapise* (edini dokument o funkcionalnih zahtevah, ki je bil preveden v slovenski jezik).²⁰

V *Izjavi* iz leta 2016 se pojavlja nekaj novih izrazov. Iz dokumenta *Functional requirements for subject authority data (FRSAD) (2010, točka 3.3)* izvirata izraza *nomen* in *thema*, ki se ju ne prevaja: »izbrana sta bila latinska izraza [...], ker v našem kontekstu še nimata pomena in sta v kulturnem smislu nevtralna ter ne zahtevata prevoda.« *Nomen* v slovenščini sicer ni neznan izraz, medtem ko se izraz *thema* v slovenščini v latinski obliki ne uporablja. Za pomoč pri jezikovni rabi obeh izrazov je Komisija zaprosila Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU. Po mnenju jezikoslovcev novejšje latinske izraze, če je le mogoče, slovenimo, lahko pa jih obravnavamo kot polcitatne izraze, kar pomeni, da jih ne prevajamo, jih pa sklanjamo po slovenski sklanjatvi. Iz razlogov, ki jih navaja že prej omenjeni FRSAD, smo se zato odločili za to drugo možnost: pri obeh izrazih smo obdržali latinsko obliko, a s poslovenjeno osnovo od roditelja dalje oziroma *nomen*, *nomena* in *thema*, *theme* (v slovenščini je tako samostalnik *nomen* moškega, *thema* pa ženskega spola; v latinščini sta oba samostalnika srednjega spola).

²⁰ Dokument je prevedla Zlata Dimec iz NUK-a, recenzentki sta bili s takratnega Oddelka za bibliotekarstvo, ki je dokument tudi izdal, kar kaže na to, da so bili novi strokovni izrazi – vključno z *odnosom* – usklajeni; kasnejša oziroma sedanja pogosta uporaba izraza pa kaže na to, da je izraz ustrezen in ga ni treba nadomestiti z drugim izrazom.

Omenili bi še uporabo kratice ICP (international cataloguing principles), ki je dodana naslovu v izvirnem jeziku. V Komisiji se je razpravljalo o možnosti uporabe slovenske kratice MKN ali angleške kratice ICP, nekateri člani pa so menili, da se kratico lahko izpusti. Glede na to, da je katalogizacijska načela treba med seboj ločevati (pariška načela, načela iz leta 2009 in načela iz leta 2016), je uvedba kratice smiselna. Prevajalki sta menili, da je slovenska kratica nekoliko okorna, poleg tega pa je v svetu angleška kratica zelo znana;²¹ enakega mnenja so bili tudi člani Komisije in sklenjeno je bilo, da se uporabi kratica ICP.

5 Zaključek

Posodobljena katalogizacijska načela (ICP 2016) nadomeščajo dosedanja načela (ICP 2009), slovenski prevod pa je pomemben tudi zato, ker se je pri pripravi besedila v Komisiji za katalogizacijo pri NUK (prek dveh članov Komisije pa tudi v IZUM-u) veliko razpravljalo o ustreznosti novih slovenskih strokovnih izrazov oziroma izrazov, ki se v slovenski strokovni literaturi pojavljajo v zadnjih letih in za katere obstajajo različne oblike oziroma predlogi prevodov (predvsem *odnos* oziroma *relacija*, *FRBR* oziroma *FZBZ*, *FRBRizacija/frbrizacija*²² oziroma *FZBZ-izacija*). Komisija med drugim skrbi tudi za strokovno terminologijo s področja katalogizacije, pri tem pa upošteva mnenje Oddelka za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Pri uvažanju novih strokovnih izrazov je sodelovanje Komisije (večina članov je iz NUK-a in IZUM-a) in Oddelka zelo pomembno in bi ga bilo treba okrepiti. Komisija se je strinjala z Oddelkom glede uporabe kratice *FRBR* in tvorjenke *frbrizacija*,²³ ki se sicer v načelih ne pojavlja, se bo pa uporabljala drugod in razprava o ustreznosti izraza ne bo več potrebna. Komisija bi upoštevala tudi predlog Oddelka glede uporabe izrazov *odnos* oziroma *relacija*, ker pa ni prejela enotnega odgovora oziroma predloga, se je odločila za izraz *odnos*. Zaradi izdaje dokumenta *IFLA library reference model (IFLA LRM)*,²⁴ ki usklajuje modele *Functional requirements for*

²¹ V nekaterih jezikih je kratica ICP prevedena, v nekaterih pa ne.

²² V skladu s trenutnim pravopisom bi kratico v besedi zapisali z velikimi črkami in z vezajem (*FRBR-izacija*), je pa mogoč tudi zapis z majhnimi črkami (*frbrizacija*), ki se že nekaj časa uporablja v strokovni literaturi. Oba načina sta torej sprejemljiva, za katero različico se odločimo, pa je odvisno predvsem od tega, v kolikšni meri želimo poudariti izvorno motiviranje tvorjenke v kratiki. Način zapisa smo preverili na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU.

²³ Z Oddelka za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani so sporočili, da prehajajo na uporabo izrazov *FRBR* in *frbrizacija* (elektronska pošta uredniku Knjižnice).

²⁴ Dokument je dostopen na spletni strani https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/frbr-lrm/ifla_lrm_2017-03.pdf, a še čaka na formalno potrditev s strani Iffinega Strokovnega odbora.

bibliographic records (FRBR), *Functional requirements for authority data* (FRAD) in *Functional requirements for subject authority data* (FRSAD), se o prevodu dokumentov FRAD in FRSAD ne razmišlja, Komisija pa predpostavlja, da se bo tudi v prevodih dokumentov, povezanih s funkcionalnimi zahtevami (IFLA LRM, standard RDA itn.), za angleški izraz *relationship* uporabil izraz *odnos*. Uporaba različnih prevodov za isti izraz v uradnih dokumentih in standardih ni primerna; mnogi katalogizatorji imajo z razumevanjem konceptualnih modelov oziroma novega usklajenega modela IFLA LRM težave, uporaba različnih izrazov za isti termin pa je še dodatna ovira (v strokovni literaturi se bo verjetno še naprej uporabljajo oba izraza, kar ni sporno).

Navedeni viri

Functional requirements for subject authority data (FRSAD): a conceptual model. (2010). Haag: IFLA. Pridobljeno 9. 5. 2017 s spletne strani: <https://www.ifla.org/files/assets/classification-and-indexing/functional-requirements-for-subject-authority-data/frsad-final-report.pdf>

IFLA cataloguing principles: steps towards an international cataloguing code: report from the 1st IFLA Meeting of Experts on an International Cataloguing Code, Frankfurt, 2003. (2004). München: K. G. Saur.

IFLA cataloguing principles: the Statement of international cataloguing principles (ICP) and its glossary: in 20 languages. (2009). München: K. G. Saur.

Izjava o mednarodnih katalogizacijskih načelih. (2009). Haag: IFLA. Pridobljeno 9. 5. 2017 s spletne strani: https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/icp/icp_2009-sl.pdf

Načela, sprejeta na Mednarodni konferenci o katalogizacijskih načelih v Parizu oktobra 1961. (1961). *Knjižnica*, 5(1–4), 110–117.

Statement of international cataloguing principles (ICP) (2016 edition with minor revisions). (2017). Haag: IFLA. Pridobljeno 4. 6. 2017 s spletne strani: https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/icp/icp_2016-en.pdf

Verona, E. (1961). Mednarodna načela katalogizacije. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 7(3–4), 155–179.

Irena Kavčič

Narodna in univerzitetna knjižnica, Turjaška 1, 1000 Ljubljana
e-pošta: irena.kavcic@nuk.uni-lj.si

Suzana Šulek

Narodna in univerzitetna knjižnica, Turjaška 1, 1000 Ljubljana
e-pošta: suzana.sulek@nuk.uni-lj.si

Izjava o mednarodnih katalogizacijskih načelih (ICP), izdaja 2016 z manjšimi popravki, 2017

0 Uvod

Prva mednarodna katalogizacijska načela, znana kot pariška načela,¹ so bila sprejeta na Mednarodni konferenci o katalogizacijskih načelih leta 1961. Cilj, da bi služila kot osnova za mednarodno standardizacijo v katalogizaciji, je bil zagotovito dosežen: večina katalogizacijskih pravilnikov, ki so jih odtlej pripravili po vsem svetu, je načelom sledila dosledno ali vsaj v veliki meri.

Po več kot petdesetih letih so enotna mednarodna katalogizacijska načela še vedno potrebna, saj katalogizatorji in uporabniki po vsem svetu za iskanje in pridobivanje podatkov uporabljajo javne kataloge, dostopne prek spleta. Na začetku 21. stoletja je Ifla pripravila nova načela² (objavljena 2009), ki jih lahko uporabljamo tako v knjižničnih katalogih, dostopnih prek spleta, kot tudi v širšem okolju. Pričujoča izdaja načel je bila pregledana in posodobljena v letih 2014 in 2015 ter sprejeta leta 2016.

Izjava o načelih iz leta 2009 je nadomestila pariška načela in nedvoumno razširila njihov obseg na vse vrste gradiva, tako da niso zajeti le viri v obliki besedila, ter na vse vidike bibliografskih ter normativnih podatkov, ki jih uporabljajo v knjižničnih katalogih, in ne velja le za izbor ter obliko vstopnega elementa/iztočnice. V izjavo niso vključena le načela in cilji, ampak tudi pravila, ki naj bi jih vključili

¹ *International Conference on Cataloguing Principles* (Paris: 1961). *Report*. London: International Federation of Library Associations, 1963, str. 91–96. Dostopno tudi v: *Library resources and technical services*, v. 6 (1962), str. 162–167; in *Statement of principles adopted at the International Conference on Cataloguing Principles, Paris, October, 1961*. Annotated edition with commentary and examples by Eva Verona. London: IFLA Committee on Cataloguing, 1971.

² *IFLA cataloguing principles: statement of international cataloguing principles (ICP) and its glossary*. München: K. G. Saur, 2009 (IFLA series on bibliographic control; v. 37). Načela so dostopna na spletu <www.ifla.org/publications/statement-of-international-cataloguing-principles>.

v katalogizacijske pravilnike po vsem svetu, ter navodila o možnostih iskanja in priklica. Pričujoča izdaja iz leta 2016 upošteva nove kategorije uporabnikov, okolje odprtega dostopa, interoperabilnost in dostopnost podatkov, značilnosti orodij za odkrivanje virov in precejšnje spremembe v vedenju uporabnikov na splošno.

Izjava vključuje:

1. Obseg
2. Splošna načela
3. Entitete, atributi in odnosi
4. Bibliografski opis
5. Točke dostopa
6. Cilji in funkcije kataloga
7. Osnove za učinkovito iskanje

Pričujoča načela temeljijo na uveljavljenih katalogizacijskih praksah v svetu³ ter na konceptualnih modelih iz družine Iflinih funkcionalnih zahtev.⁴

Upamo, da bodo pričujoča načela pomagala okrepiti mednarodno izmenjavo bibliografskih in normativnih podatkov in vodila snovalce katalogizacijskih pravilnikov pri njihovih prizadevanjih.

1 Obseg

Načela v tej izjavi naj služijo kot vodilo pri razvoju katalogizacijskih pravilnikov in pri odločitvah katalogizatorjev. Uporabna so tako za bibliografske kot za normativne podatke ter posledično za obstoječe knjižnične kataloge, bibliografije in druge nabore podatkov, ki jih pripravljajo knjižnice.

Njihov cilj je zagotoviti enoten pristop k opisni in predmetni katalogizaciji vseh vrst bibliografskih virov.

³ Cutter, Charles A. *Rules for a dictionary catalog*. 4th ed., rewritten. Washington, D.C.: Government Printing office, 1904; Ranganathan, S.R. *Heading and canons*. Madras [India]: S. Viswanathan, 1955; in Lubetzky, Seymour. *Principles of cataloging. Final report. Phase I: descriptive cataloging*. Los Angeles, Calif.: University of California, Institute of Library Research, 1969.

⁴ Functional requirements: the FRBR family of models <www.ifla.org/node/2016>. Modeli so trenutno v procesu združevanja, zato sedanja načela še odražajo določeno negotovost prehodnega obdobja.

2 Splošna načela

Spodnja načela služijo kot smernice za izdelavo in razvoj katalogizacijskih pravilnikov, odločitve katalogizatorjev ter politiko dostopa do podatkov in njihove izmenjave. Med njimi je najpomembnejša ustreznost za uporabnike, medtem ko so načela v točkah 2.2–2.13 navedena v poljubnem vrstnem redu. Če si načela v točkah 2.2–2.13 med seboj nasprotujejo, ima načelo interoperabilnosti prednost pred ostalimi načeli.

2.1 Ustreznost za uporabnika. Ustreznost pomeni, da so vsa prizadevanja usmerjena v to, da so vsi podatki razumljivi in primerni za uporabnike. Izraz »uporabnik« pomeni katerokoli osebo, ki išče po katalogu in uporablja bibliografske in/ali normativne podatke. Pri odločitvah, sprejetih pri izdelavi opisov in kontroliranih oblik imen za dostop, moramo upoštevati uporabnika.

2.2 Splošna raba. Besedišče, ki ga uporabljamo v opisih in točkah dostopa, mora biti usklajeno z besediščem, ki ga uporablja večina uporabnikov.

2.3 Prikaz. Opis mora predstavljati vir v takšni obliki, kot se pojavlja. Kontrolirane oblike imen oseb, korporacij in rodbin morajo izhajati iz same entitete. Kontrolirane oblike naslovov dela morajo izhajati iz oblike, ki se pojavlja na prvi pojavnih obliki izvorne izrazne oblike. Če to ni možno, uporabimo obliko, ki je običajno uporabljena v referenčnih virih.

2.4 Točnost. Bibliografski in normativni podatki morajo verodostojno opisati entiteto.

2.5 Zadostnost in potrebnost. Vključiti moramo podatkovne elemente, ki omogočajo lažji dostop vsem vrstam uporabnikov, vključno tistim s posebnimi potrebami, prav tako moramo vključiti podatkovne elemente, potrebne za izpolnitev ciljev in funkcij kataloga ter za opis ali identifikacijo entitet.

2.6 Pomembnost. Podatkovni elementi morajo biti primerni in pomembni za opis in morajo omogočati razlikovanje med entitetami.

2.7 Ekonomičnost. Kadar obstajajo alternativni načini za doseg cilja, damo prednost tistemu, ki je vsesplošno najbolj primeren in praktičen (to pomeni, da je najcenejši ali omogoča najpreprostejši dostop).

2.8 Doslednost in standardizacija. Opise in oblikovanje točk dostopa moramo zaradi zagotavljanja doslednosti standardizirati v največji možni meri.

2.9 Integracija. Opisi za vse vrste virov in kontrolirane oblike imen vseh vrst entitet morajo v kar največji meri temeljiti na skupnih pravilih.

2.10 Interoperabilnost. Truditi se moramo, da zagotovimo vzajemno in ponovno uporabo bibliografskih in normativnih podatkov znotraj knjižnične skupnosti in zunaj nje. Pri izmenjavi podatkov in orodij za odkrivanje virov zelo priporočamo uporabo slovarjev, ki omogočajo samodejni prevod in razdvoumljanje večpomenskih besed.

2.11 Odprtost. Omejitev dostopa do podatkov mora biti čim manjša, saj s tem ohranjamo preglednost in delujemo v skladu z odprtodostopnimi načeli, kakor je določeno tudi v Iflini izjavi o odprtem dostopu.⁵ Vsaka omejitev dostopnosti podatkov mora biti jasno navedena.

2.12 Dostopnost. Dostop do bibliografskih in normativnih podatkov, kakor tudi funkcionalnosti iskalnega orodja, mora biti v skladu z mednarodnimi standardi za dostopnost, kot je priporočeno v Iflinem etičnem kodeksu za knjižničarje in druge informacijske delavce (*Code of ethics for librarians and other information workers*).⁶

2.13 Racionalnost. Pravila v katalogizacijskem pravilniku morajo biti utemeljena in ne poljubna. Če ni možno upoštevati vseh načel, kot v posebnih primerih, moramo poiskati utemeljene, praktične rešitve in načelo racionalnosti pojasniti.

3 Entitete, atributi in odnosi

Entitete so glavni predmet zanimanja uporabnikov na določenem področju. Vsako entiteto lahko opišemo z njenimi osnovnimi značilnostmi, imenovanimi atributi. Atributi entitete služijo tudi kot način, s katerim uporabniki oblikujejo svoje poizvedbe in interpretirajo odgovore, kadar iščejo informacijo o določeni entiteti. Odnosi pojasnjujejo povezave med dvema ali več entitetami.

Katalogizacija mora upoštevati entitete, attribute in odnose, ki jih določajo konceptualni modeli v bibliografskem univerzumu. Upoštevani konceptualni modeli so: *Functional requirements for bibliographic records* (FRBR), *Functional*

⁵ <www.ifla.org/node/8890>

⁶ <www.ifla.org/news/ifla-code-of-ethics-for-librarians-and-other-information-workers-full-version>

requirements for authority data (FRAD) in Functional requirements for subject authority data (FRSAD).

3.1 Entitete: entitete, ki so lahko predstavljane z bibliografskimi in normativnimi podatki, so:⁷

- delo,
- izrazna oblika,
- pojavna oblika,
- enota,⁸
- oseba,
- rodbina,
- korporacija,⁹
- thema,
- nomen.¹⁰

3.2 Atributi: attribute, ki identificirajo posamezno entiteto, je treba uporabljati kot podatkovne elemente.

3.3 Odnosi: treba je identificirati bibliografsko pomembne odnose med entitetami.

4 Bibliografski opis

4.1 Splošno pravilo je, da za vsako pojavno obliko izdelamo poseben bibliografski opis.

4.2 Bibliografski opis običajno temelji na enoti kot predstavnici pojavnih oblik in lahko vsebuje attribute ali povezave do atributov, ki se nanašajo na enoto ter na delo (dela) in izrazno obliko (izrazne oblike), ki ju (jih) uteleša.

⁷ Ker proces združevanja, ki vključuje modele FRBR, FRAD in FRSAD, še vedno poteka, so tukaj našteje vse entitete, ki so opisane v prej omenjenih konceptualnih modelih. Zaradi tega prihaja do nedoslednosti glede entitet tretje skupine in glede nomena v odnosu do imen in točk dostopa.

⁸ Delo, izrazna oblika, pojavna oblika in enota so entitete prve skupine v modelih FRBR in FRAD.

⁹ Oseba, rodbina in korporacija so entitete druge skupine v modelu FRAD.

¹⁰ Thema (entiteta, ki je predmet dela) in nomen (katerikoli znak ali zaporedje znakov, pod katerimi je thema znana, ali se na njih nanaša, ali jo z njimi poimenujemo) sta entiteti, predstavljeni in opisani v modelu FRSAD. V okviru modela FRBR thema vključuje entitete prve in druge skupine, dodatno pa še vse entitete, ki služijo kot vsebine del (tj. entitete iz tretje skupine: pojem, predmet, dogodek in kraj). V modelu FRSAD je nomen nadrazred imena entitet modela FRAD, tj. imena, identifikatorja in kontrolirane točke dostopa. V tej izjavi nomen ni nadrazred imenu, identifikatorju in kontrolirani točki dostopa, saj to ni namen izjave.

4.3 Opisni podatki morajo temeljiti na mednarodno sprejetem standardu. V knjižničarstvu uporabljamo Mednarodni standard za bibliografski opis (International standard bibliographic description (ISBD)).¹¹ Kadar opisni podatki temeljijo na drugem standardu, je treba zaradi boljše interoperabilnosti in ustrezne ponovne uporabe informacij omogočiti odprt dostop do objavljenih preslikav med uporabljenim standardom in med Mednarodnim standardom za bibliografski opis.

4.4 Popolnost opisov je lahko različna, kar je odvisno od namena kataloga ali bibliografskega nabora podatkov. Uporabnik mora biti s stopnjo popolnosti seznanjen.

5 Točke dostopa

5.1 Splošno

Točke dostopa za priklic bibliografskih in normativnih podatkov moramo oblikovati po splošnih načelih (gl. 2 Splošna načela). Točke dostopa so lahko kontrolirane ali nekontrolirane.

5.1.1 Zagotoviti moramo kontrolirane točke dostopa za normativne in variantne oblike imen entitet, kot so oseba, rodbina, korporacija, delo, izrazna oblika, pojavna oblika, enota in thema. Kontrolirane točke dostopa zagotavljajo doslednost, ki je potrebna za povezovanje bibliografskih podatkov za nabore virov.

Oblikovati moramo normativne podatke, s katerimi kontroliramo normativne oblike imena, variantne oblike imena in identifikatorje, ki jih uporabljamo kot točke dostopa.

5.1.2 Zagotovimo lahko nekontrolirane točke dostopa v obliki bibliografskih podatkov za imena, naslove (npr. stvarni naslov, prevzet s pojavnne oblike), kode, ključne besede itn., ki v normativnih podatkih niso kontrolirani.

5.2 Izbira točk dostopa

5.2.1 Točke dostopa za bibliografske podatke morajo vključevati normativne točke dostopa za dela in izrazne oblike (kontrolirane), ki jih uteleša vir, naslov

¹¹ *ISBD: international standard bibliographic description*. Consolidated edition. Berlin, München: De Gruyter Saur, 2011. (IFLA series on bibliographic control; v. 44).

pojavnne oblike (običajno nekontroliran) in normativne točke dostopa za ustvarjalce del.

Korporacijo štejemo za ustvarjalca pri tistih delih, ki izražajo kolektivno misel ali delovanje korporacije, ali kadar besedilo naslova, skupaj z naravo dela, jasno kaže na to, da je korporacija kolektivno odgovorna za vsebino dela. To velja tudi, če se pod delo podpiše oseba v vlogi uradnika ali uslužbenca korporacije.

5.2.2 Za bibliografske podatke moramo oblikovati dodatne normativne točke dostopa za osebe, rodbine, korporacije in predmete, kadar menimo, da je to pomembno za najdenje in identifikacijo opisovanega bibliografskega vira.

5.2.3 Kot točke dostopa do normativnih podatkov moramo vključiti tako normativno obliko imena entitete kot tudi variantne oblike imena.

5.2.4 Dodatni dostop lahko omogočajo imena sorodnih entitet.

5.3 Normativne točke dostopa

Normativno točko dostopa za ime entitete moramo zabeležiti kot normativni podatek skupaj z identifikatorji entitete in variantnimi oblikami imena. Normativna točka dostopa se lahko uporabi kot privzeta oblika prikaza v katalogu.

5.3.1 Normativne točke dostopa moramo izdelati v skladu s standardom.

5.3.2 Jezik in pisava normativnih točk dostopa

5.3.2.1 Kadar so imena zapisana v različnih jezikih in/ali pisavah, imajo pri izbiri za normativno točko dostopa za ime prednost podatki, ki jih najdemo na pojavnih oblikah dela in so izraženi v izvirnem jeziku in pisavi.

5.3.2.1.1 Če pa izvirnega jezika in/ali pisave v katalogu običajno ne uporabljamo, lahko kot osnovo za normativno točko dostopa vzamemo oblike, ki jih najdemo na pojavnih oblikah ali v referenčnih virih v enem od jezikov in/ali pisav, ki najbolj ustrezajo uporabnikom kataloga.

5.3.2.1.2 Omogočiti je treba dostop do oblike v izvirnem jeziku in pisavi, kadar koli je to možno, in sicer s kontrolirano točko dostopa, bodisi z normativno obliko imena bodisi z variantno obliko imena.

5.3.2.2 Pri transliteracijah je treba upoštevati mednarodni standard za transkripcijo.

5.3.3 Izbira prednostnega imena

Ime, ki ima prednost pri izbiri normativne točke dostopa za entiteto, mora temeljiti na imenu, ki entiteto nedvoumno identificira, bodisi da je to oblika imena, ki jo najpogosteje najdemo na pojavnih oblikah, bodisi da je to splošno sprejeto ime, znano uporabnikom kataloga (npr. »konvencionalno ime«), ki ga najdemo v referenčnih virih.

5.3.3.1 Izbira prednostnega imena za osebe, rodbine in korporacije

Če oseba, rodbina ali korporacija uporablja različna imena ali različne oblike imen, eno ime ali eno obliko imena izberemo kot osnovo za normativno točko dostopa.

5.3.3.1.1 Kadar na pojavnih oblikah in/ali v referenčnih virih najdemo različne oblike imena in te različice ne temeljijo na različnih prikazih istega imena (npr. polne ali skrajšane oblike), izberemo:

- a) splošno znano (ali »konvencionalno«) ime, kjer je to navedeno, in ne uradno ime, ali
- b) uradno ime, kjer splošno znano ali konvencionalno ime ni navedeno.

5.3.3.1.2 Če je korporacija v različnih obdobjih uporabljala različna imena, pri katerih ne gre le za nepomembne različice, vsaka entiteta, ki jo identificira pomembna sprememba imena, velja za novo entiteto. Ustrezne normativne podatke za vsako entiteto moramo povezati, običajno to storimo s povezovanjem zgodnejših in poznejših normativnih oblik imen korporacije.

5.3.3.2 Izbira prednostnega naslova za dela, izrazne oblike, pojavne oblike in enote

Kadar ima delo več naslovov, enega izberemo kot osnovo za normativno točko dostopa za delo, izrazno obliko, pojavno obliko in enoto.

Kadar v pojavnih oblikah najdemo različne oblike naslova dela, izberemo:

- a) naslov, ki se pojavlja v prvi pojavnih obliki izvorne izrazne oblike dela, običajno v izvornem jeziku, ali
- b) splošno uporabljen naslov.

5.3.4 Oblika imena za normativne točke dostopa

5.3.4.1 Oblika osebnega imena

Kadar osebno ime sestoji iz več besed, mora izbira prve besede za normativno točko dostopa slediti pravilom države in jezika, ki sta najtesneje povezana z osebo, in zaporedju, kakršnega najdemo na pojavnih oblikah ali v referenčnih virih.¹²

5.3.4.2 Oblika rodbinskega imena

Kadar rodbinsko ime sestoji iz več besed, mora izbira prve besede za normativno točko dostopa slediti pravilom države in jezika, ki sta najtesneje povezana z rodbino, in zaporedju, kakršnega najdemo na pojavnih oblikah ali v referenčnih virih.

5.3.4.3 Oblika imena korporacij

Pri navajanju normativne točke dostopa za korporacijo uporabimo ime v takem vrstnem redu, kot ga najdemo na pojavnih oblikah ali v referenčnih virih, razen v naslednjih primerih:

5.3.4.3.1 kadar je korporacija del jurisdikcije ali političnoteritorialne enote, mora normativna točka dostopa vsebovati sedanjo obliko imena ozemlja v jeziku in pisavi, ki najbolj ustrežata potrebam uporabnikov kataloga;

5.3.4.3.2 kadar ime korporacije samo po sebi izraža podrejenost ali podrejeno vlogo ali pa ne zadostuje za identifikacijo podrejenega telesa, se normativna točka dostopa začne z imenom nadrejenega telesa.

5.3.4.4 Oblika imena del, izraznih oblik, pojavnih oblik in enot

Normativno točko dostopa za delo, izrazno obliko, pojavno obliko in enoto oblikujemo bodisi iz samostojnega naslova bodisi iz kombinacije naslova in normativne točke dostopa za ustvarjalca (ustvarjalce) dela.

¹² *Names of persons: national usages for entry in catalogues*. 4th revised and enlarged edition. München, K.G. Saur, 1996. (UBCIM publications ; new series, v. 16) <www.ifla.org/files/assets/cataloguing/pubs/names-of-persons_1996.pdf>. Dopolnjene različice *Names of persons* so dostopne na spletu <www.ifla.org/node/4953>.

5.3.4.5 Razlikovanje med imeni

Po potrebi za razlikovanje med eno entiteto in drugimi entitetami z istim imenom v normativno točko dostopa za entiteto vključimo druge identifikacijske oznake. Če je ustrezno, lahko iste identifikacijske oznake vključimo v variantne oblike imena.

5.4 Variantna imena in variantne oblike imena

Ne glede na to, katero ime izberemo za normativno točko dostopa, moramo tudi variantna imena in variantne oblike imena zapisati kot normativni podatek za kontroliran dostop.

6 Cilji in funkcije kataloga

Katalog mora biti praktično in učinkovito orodje, ki uporabniku omogoča, da:

6.1 najde bibliografske vire v zbirki s pomočjo iskanja prek atributov posameznih entitet ali odnosov med njimi;

– najde posamezni vir ali nabor virov, ki predstavljajo:

- ▶ vse vire, ki izražajo isto delo,
- ▶ vse vire, ki utelešajo isto izrazno obliko,
- ▶ vse vire, ki ponazarjajo isto pojavno obliko,
- ▶ vse vire, povezane z določeno osebo, rodbino ali korporacijo,
- ▶ vse vire o določeni temi,
- ▶ vse vire, določene z drugimi kriteriji (jezik, kraj izida, leto/datum izida, oblika vsebine, vrsta medija, vrsta nosilca itn.), običajno kot dodatno omejevanje rezultatov iskanja;

6.2 identificira bibliografski vir ali agenta (tj. da ugotovi, ali opisana entiteta ustreza tistemu, kar išče, ali pa ugotovi razliko med dvema ali več entitetami s podobnimi značilnostmi);

6.3 izbere bibliografski vir, ki ga potrebuje (tj. da izbere vir, ki ustreza njegovim zahtevam glede medija, vsebine, nosilca itn., ali pa izloči vir, ki njegovim potrebam ne ustreza);

6.4 pridobi opisano enoto ali dostop do nje (tj. da dobi informacijo o tem, ali je mogoče enoto kupiti, si jo izposoditi itn., ali pa dostopati do nje po elektronski

poti prek spletne povezave z oddaljenim virom) oziroma pridobi normativne ali bibliografske podatke oziroma dostop do njih;

6.5 se giblje in raziskuje

- znotraj kataloga, s pomočjo logične razporeditve bibliografskih in normativnih podatkov ter jasnega prikaza odnosov med entitetami,
- zunaj kataloga, po drugih katalogih in zunaj knjižničnega okolja.

7 Osnove za učinkovito iskanje

7.1 Iskanje

Točke dostopa 1) omogočajo zanesljiv priklic bibliografskih in normativnih podatkov ter z njimi povezanih bibliografskih virov ter 2) povezujejo/zbirajo in omejujejo rezultate iskanja.

7.1.1 Načini iskanja

Iskanje in priklic imen mora biti omogočeno s pomočjo načinov, ki so na voljo v določenem knjižničnem katalogu ali bibliografski podatkovni zbirki (npr. s pomočjo polnih oblik imen, ključnih besed, fraz, krajšanja, identifikatorjev itn.). Zaradi večje interoperabilnosti in ponovne uporabe morajo biti podatki dostopni in morajo omogočati iskanje tudi z neknjižničnimi orodji.

7.1.2 Bistvene točke dostopa

Bistvene točke dostopa so tiste, ki temeljijo na glavnih atributih in odnosih vsake posamezne entitete v bibliografskem opisu.

7.1.2.1 Bistvene točke dostopa v bibliografskih podatkih so:

- normativna točka dostopa za ime ustvarjalca ali ime prvega navedenega ustvarjalca, če je navedenih več,
- normativna točka dostopa za delo/izrazno obliko (ta lahko vključuje normativno točko dostopa za ustvarjalca),
- stvarni naslov ali njegovo nadomestilo za pojavno obliko,
- leta/datumi izida ali izhajanja pojavne oblike,
- točke dostopa za predmetne oznake in/ali klasifikacijske številke za delo,
- standardne številke, identifikatorji in »ključni naslovi« opisovane entitete.

7.1.2.2 Bistvene točke dostopa v normativnih podatkih so:

- normativno ime entitete,
- variantna imena in variantne oblike imena entitete,
- identifikatorji entitete,
- kontrolirana imena (npr. točke dostopa za predmetne oznake in/ali klasifikacijske številke) dela.

7.1.3 Dodatne točke dostopa

Drugi atributi iz bibliografskih ali normativnih podatkov lahko služijo kot neobvezne točke dostopa ali kot pripomočki za filtriranje ali omejevanje pri iskanju.

7.1.3.1 Takšni atributi v bibliografskih podatkih so (a ne izključno):

- imena ostalih ustvarjalcev poleg prvega,
- imena oseb, rodbin in korporacij, ki ne nastopajo v vlogi ustvarjalca (npr. izvajalci),
- variantni naslovi (npr. vzporedni naslovi, čelni naslovi),
- normativne točke dostopa za zbirke,
- identifikatorji bibliografskih podatkov,
- jezik izrazne oblike, utelešene v pojavni obliki,
- kraj izida,
- oblika vsebine,
- vrsta medija,
- vrsta nosilca.

7.1.3.2 Takšni atributi v normativnih zapisih so (a ne izključno):

- imena ali naslovi sorodnih entitet,
- identifikatorji normativnih podatkov.

7.2 Priklic

Kadar rezultat iskanja obsega večje število bibliografskih podatkov z isto točko dostopa, morajo biti rezultati prikazani v logičnem zaporedju, kakršno ustreza uporabniku kataloga, po možnosti v skladu s standardom, ki ustreza jeziku in/ali pisavi točke dostopa. Uporabnik mora imeti možnosti izbire med različnimi kriteriji, kot so leto/datum izida, abecedni vrstni red, razvrščanje po pomembnosti itn.

Kadar je možno, izberemo prikaz, ki pokaže entitete in odnose med njimi.

8 Slovar

Pričujoči slovar vsebuje izraze, ki so v okviru *Izjave o mednarodnih katalogizacijskih načelih* uporabljeni v posebnem pomenu (in ne v pomenu običajne slovarske definicije). Navedeni so tudi izrazi, ki so pomembni za razumevanje *Izjave*. Na koncu so podani izrazi iz *Izjave* iz leta 2009, ki se v tej izdaji ne uporabljajo več.

ŠP = širši pojem; OP = ožji pojem; SP = sorodni pojem

Agent (agent): entiteta (oseba, rodbina ali korporacija), ki je z deli, izraznimi oblikami, pojavnimi oblikami in enotami povezana prek odnosov v zvezi z odgovornostjo.

Glej tudi **Entiteta** [ŠP], **Korporacija** [OP], **Oseba** [OP], **Rodbina** [OP], **Ustvarjalec** [SP].

Vir: ICP rev WG.*

Atribut (attribute): značilnost entitete. Atribut je lahko lasten sami entiteti ali pa izvira od zunaj. Atributi so lahko zapisani zgolj besedno ali kot enotni identifikator vira (angl. URI).

Glej tudi **Entiteta** [SP], **Konceptualni model** [ŠP], **Odnos** [SP].

Vir: FRBR, ICP rev WG.

Bibliografski opis (bibliographic description): nabor bibliografskih podatkov, ki opisujejo in identificirajo bibliografski vir.

Glej tudi **Bibliografski podatki** [ŠP], **Opisna katalogizacija** [SP].

Vir: ISBD cons.**

Bibliografski podatki (bibliographic data): podatki, ki opisujejo bibliografski vir in omogočajo dostop do njega.

Glej tudi **Bibliografski opis** [OP], **Normativni podatki** [SP].

Vir: IME ICC, ICP rev WG.

Bibliografski univerzum (bibliographic universe): področje, ki obsega zbirke knjižnic. V širšem pomenu lahko obsega tudi zbirke drugih informacijskih skupnosti, kot so arhivi, muzeji itd.

Vir: IME ICC, ICP rev WG.

Bibliografski vir (bibliographic resource): entiteta, materialna ali nematerialna, intelektualne in/ali umetniške vsebine.

Vir: ISBD cons.

Bibliografsko pomemben (bibliographically significant): značilnost entitete, atributa ali odnosa, ki ima v kontekstu bibliografskih virov poseben pomen ali vrednost.

Vir: IME ICC.

* ICP rev WG je okrajšava za *international cataloguing principle revision working group*.

** ISBD cons. je okrajšava za *ISBD consolidated*.

Bistvena točka dostopa (essential access point): točka dostopa v bibliografskih ali normativnih podatkih, ki temelji na glavnem atributu ali odnosu entitete in omogoča priklic in identifikacijo teh podatkov.

Glej tudi **Dodatna točka dostopa** [SP], **Kontrolirana točka dostopa** [SP], **Normativna točka dostopa** [SP], **Točka dostopa** [ŠP].

Vir: IME ICC.

Delo (work): jasno določena intelektualna ali umetniška stvaritev (tj. intelektualna ali umetniška vsebina).

Glej tudi **Enota** [SP], **Entiteta** [ŠP], **Izrazna oblika** [SP], **Pojavna oblika** [SP].

Vir: FRAD, FRBR, priredba IME ICC.

Dodatna točka dostopa (additional access point): točka dostopa, ki jo lahko uporabljamo poleg bistvenih točk dostopa za učinkovitejši priklic bibliografskih in normativnih podatkov.

Glej tudi **Bistvena točka dostopa** [SP], **Točka dostopa** [ŠP].

Vir: IME ICC.

Enota (item): posamezni primerek pojavne oblike.

Glej tudi **Delo** [SP], **Entiteta** [ŠP], **Izrazna oblika** [SP], **Pojavna oblika** [SP].

Vir: FRBR.

Entiteta (entity): abstraktna kategorija konceptualnih objektov.

Glej tudi **Agent** [OP], **Atribut** [SP], **Delo** [OP], **Enota** [OP], **Izrazna oblika** [OP], **Konceptualni model** [ŠP], **Korporacija** [SP], **Nomen** [OP], **Odnos** [SP], **Oseba** [SP], **Pojavna oblika** [OP], **Rodbina** [SP], **Thema** [OP].

Vir: FRBR Consolidation Group, priredba ICP rev WG.

Identifikator (identifier): številka, koda, beseda, besedna zveza, logotip, naprava itn., ki je dodeljena entiteti in omogoča razlikovanje med entitetami znotraj posameznega področja.

Glej tudi **Normativni podatki** [SP].

Vir: FRAD.

Ime (name): znak, beseda ali več besed in/ali znakov, po katerih je entiteta znana. Vključuje besede/znake, ki označujejo osebo, rodbino ali korporacijo; vključuje naslov, s katerim je poimenovano delo, izrazna oblika, pojavna oblika ali enota. Uporablja se kot osnova točke dostopa.

Glej tudi **Kontrolirana točka dostopa** [SP], **Konvencionalno ime** [OP], **Normativna oblika imena** [OP], **Normativna točka dostopa** [SP], **Nomen** [SP], **Prednostno ime** [OP], **Točka dostopa** [SP], **Variantna oblika imena** [OP].

Vir: FRBR kot je prirejen v FRAD-u.

Izrazna oblika (expression): intelektualna ali umetniška izvedba dela v obliki črkovno-številčne, glasbene ali plesne notacije, v obliki zvoka, slike, predmeta, gibanja itn., ali kombinacija teh oblik.

Glej tudi Delo [SP], Enota [SP], Entiteta [ŠP], Oblika vsebine [SP], Pojavna oblika [SP], Vrsta nosilca [SP].
Vir: FRBR.

Ključni naslov (key title): edinstveni naslov, ki ga kontinuiranemu viru določijo znotraj mreže centrov ISSN in je neločljivo povezan s številko ISSN.

Vir: ISBD cons.

Konceptualni model (conceptual model): model, ki s pomočjo analize, kot je opredeljevanje odnosov med entitetami, predstavlja bibliografski univerzum.

Glej tudi Atribut [OP], Entiteta [OP], Odnos [OP].

Vir: ICP rev WG.

Kontrolirana točka dostopa (controlled access point): točka dostopa, zabeležena v normativnih podatkih. Kontrolirane točke dostopa vključujejo tako normativne kot variantne oblike imen.

Glej tudi Bistvena točka dostopa [SP], Ime [SP], Nekontrahirana točka dostopa [SP], Nomen [SP], Normativna točka dostopa [OP], Normativni podatki [SP], Točka dostopa [ŠP], Variantna oblika imena [OP].

Vir: IME ICC.

Konvencionalno ime (conventional name): neuradno ime, po katerem je znana entiteta.

Glej tudi Ime [ŠP], Normativna oblika imena [SP], Prednostno ime [SP],

Variantna oblika imena [SP].

Vir: prirejeno po AACR2 iz leta 2002, Glossary; ICP rev WG.

Korporacija (corporate body): organizacija ali skupina ljudi in/ali organizacij, ki jo identificira določeno ime in deluje kot enota.

Glej tudi Agent [ŠP], Entiteta [SP], Oseba [SP], Rodbina [SP], Ustvarjalec [SP].

Vir: FRAD.

Nekontrahirana točka dostopa (uncontrolled access point): točka dostopa, ki ni kontrolirana v normativnih podatkih.

Glej tudi Kontrolirana točka dostopa [SP], Točka dostopa [ŠP].

Vir: IME ICC, ICP rev WG.

Nomen (nomen): katerikoli znak ali zaporedje znakov, pod katerimi je tema znana, ali se na njih nanaša, ali jo z njimi poimenujemo. Tema ima lahko enega ali več nomenov in nomen se lahko nanaša na eno ali več them. Uporablja se kot osnova točke dostopa.

Glej tudi Ime [SP], Entiteta [ŠP], Kontrolirana točka dostopa [SP],

Točka dostopa [SP].

Vir: FRASAD.

Normativna oblika imena (authorized form of name): oblika imena, ki jo izberemo kot normativno točko dostopa do entitete.

Glej tudi **Ime** [ŠP], **Konvencionalno ime** [SP], **Normativna točka dostopa** [SP], **Prednostno ime** [SP], **Variantna oblika imena** [SP].

Vir: IME ICC.

Normativna točka dostopa (authorized access point): izbrana kontrolirana točka dostopa do entitete, določena in oblikovana v skladu s pravili ali standardi.

Glej tudi **Bistvena točka dostopa** [SP], **Ime** [SP], **Kontrolirana točka dostopa** [ŠP], **Normativna oblika imena** [SP], **Prednostno ime** [SP], **Točka dostopa** [ŠP], **Variantna oblika imena** [SP].

Vir: IME ICC.

Normativni podatki (authority data): skupek informacij o osebi, rodbini, korporaciji, delu, izrazni obliki, pojavnih obliki, enoti ali temi. Normativni podatki morajo biti sestavljeni tako, da omogočajo nadzor nad normativnimi oblikami imen, nomeni, variantnimi oblikami imena in identifikatorji, ki služijo kot točke dostopa.

Glej tudi **Bibliografski podatki** [SP], **Kontrolirana točka dostopa** [SP], **Identifikator** [SP], **Točka dostopa** [SP].

Vir: FRAD, ICP rev WG.

Oblika vsebine (content form): osnovna oblika ali oblike, s katerimi je izražena vsebina vira.

Glej tudi **Izrazna oblika** [SP], **Vrsta nosilca** [SP].

Vir: ISBD cons.

Odnos (relationship): specifična povezava med entitetami ali njihovimi primerki.

Glej tudi **Atribut** [SP], **Entiteta** [SP], **Konceptualni model** [ŠP], **Ustvarjalec** [OP].

Vir: temelji na FRBR.

Opisna katalogizacija (descriptive cataloguing): del katalogizacije, ki preskrbi tako opisne podatke kot tudi točke dostopa, ki niso povezane z vsebino.

Glej tudi **Bibliografski opis** [SP], **Predmetna katalogizacija** [SP].

Vir: IME ICC.

Oseba (person): posameznik ali posamezna identiteta, ki pripada posamezniku ali skupini, ali pa jo posameznik ali skupina privzameta.

Glej tudi **Agent** [ŠP], **Entiteta** [SP], **Korporacija** [SP], **Rodbina** [SP],

Ustvarjalec [SP].

Vir: FRBR kot je prirejen v FRAD-u, priredba IME ICC.

Pojavna oblika (manifestation): fizično utelešenje izrazne oblike dela. Pojavna oblika lahko uteleša zbirko del, posamezno delo ali sestavni del le-tega. Pojavne oblike lahko obsegajo eno ali več fizičnih enot.

Glej tudi **Delo** [SP], **Enota** [SP], **Entiteta** [ŠP], **Izrazna oblika** [SP].

Vir: FRAD, FRBR, IME ICC.

Predmetna katalogizacija (subject cataloguing): del katalogizacije, ki identificira theme in nomene.

Glej tudi **Opisna katalogizacija** [SP], **Thema** [SP].

Vir: IME ICC, ICP rev WG.

Prednostno ime (preferred name): ime entitete, izbrano na podlagi pravil ali standardov, ki služi kot osnova za oblikovanje normativne točke dostopa do entitete.

Glej tudi **Ime** [ŠP], **Konvencionalno ime** [SP], **Normativna oblika imena** [SP],

Normativna točka dostopa [SP].

Vir: IME ICC.

Rodbina (family): dve ali več oseb, ki jih veže rojstvo, poroka, posvojitve oziroma podobno zakonito razmerje ali pa se same predstavljajo kot rodbina.

Glej tudi **Agent** [ŠP], **Entiteta** [SP], **Korporacija** [SP], **Oseba** [SP], **Ustvarjalec** [SP].

Vir: FRAD, kot je prirejeno v IME ICC.

Thema (thema): katerakoli entiteta, ki je predmet dela. Theme so lahko v svoji kompleksnosti zelo različne. Enostavne theme lahko sestavimo ali združimo v bolj kompleksne theme.

Glej tudi **Entiteta** [ŠP], **Predmetna katalogizacija** [SP].

Vir: FRAD.

Točka dostopa (access point): ime, izraz, koda itn., s pomočjo katere iščemo in identificiramo bibliografske ali normativne podatke. Točke dostopa omogočajo tudi zbirno funkcijo kataloga.

Glej tudi **Bistvena točka dostopa** [OP], **Dodatna točka dostopa** [OP], **Ime** [SP],

Kontrolirana točka dostopa [OP], **Nekontrolirana točka dostopa** [OP],

Nomen [SP], **Normativna točka dostopa** [OP], **Normativni podatki** [SP],

Varianta oblika imena [OP].

Vir: FRAD, IME ICC, ICP rev WG.

Uporabnik (user): katerakoli oseba, rodbina, korporacija ali samodejno orodje, ki išče po katalogu in uporablja bibliografske in/ali normativne podatke.

Vir: ICP rev WG.

Ustvarjalec (creator): oseba, rodbina ali korporacija, odgovorna za intelektualno ali umetniško vsebino dela.

Glej tudi **Agent** [SP], **Korporacija** [SP], **Odnos** [ŠP], **Oseba** [SP], **Rodbina** [SP].

Vir: IME ICC.

Varianta oblika imena (variant form of name): oblika imena, ki ni izbrana za normativno točko dostopa do entitete. Lahko jo uporabljamo za dostop do normativnih podatkov za entiteto ali pa za povezavo do normativne točke dostopa.

Glej tudi **Ime** [ŠP], **Kontrolirana točka dostopa** [ŠP], **Konvencionalno ime** [SP],

Normativna oblika imena [SP], **Normativna točka dostopa** [SP],

Točka dostopa [ŠP].

Vir: IME ICC.

Vrsta nosilca (carrier type): oznaka formata medija za shranjevanje in oznaka ohišja nosilca v kombinaciji z vrsto vmesne naprave, s katero prikažemo, pogledamo, predvajamo itn. vsebino vira.

Glej tudi **Izrazna oblika** [SP], **Oblika vsebine** [SP].

Vir: IME ICC.

9 Viri

FRAD – functional requirements for authority data: a conceptual model. München: K.G. Saur, 2009. (IFLA series on bibliographic control; v. 34). Dostopno na spletu: www.ifla.org/files/assets/cataloguing/frad/frad_2013.pdf

FRBR – functional requirements for bibliographic records: final report. – Munich: Saur, 1998. (IFLA UBCIM publications new series; v. 19). Dostopno na spletu: www.ifla.org/publications/ifla-series-on-bibliographic-control-19 (september 1997, dopolnjeno in popravljen februarja 2008)

Functional requirements for subject authority data (FRSAD): final report. – Berlin, München: De Gruyter Saur, 2011. (IFLA series on bibliographic control; v. 43). Dostopno na spletu: www.ifla.org/files/assets/classification-and-indexing/functional-requirements-for-subjectauthority-data/frsad-final-report.pdf

GARR – guidelines for authority records and references. 2nd ed., rev. – Munich: Saur, 2001. (IFLA UBCIM publications new series; v. 23). Dostopno na spletu: www.ifla.org/files/assets/hq/publications/series/23.pdf

IME ICC – IFLA Meeting of Experts on an International Cataloguing Code (1st–5th: 2003–2007), priporočila udeležencev.

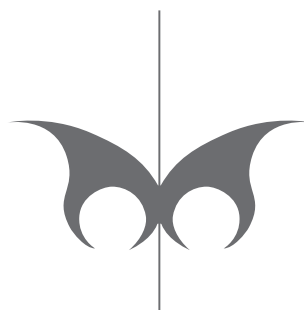
Introducing the FRBR library reference model / Pat Riva, Maja Žumer. – Prispevki predstavljeni na: IFLA WLIC 2015 – Cape Town, South Africa in Session 207 – Cataloguing. Dostopno na spletu: <http://library.ifla.org/1084>

ISBD – international standard bibliographic description. Consolidated edition. – Berlin, München: De Gruyter Saur, 2011. (IFLA series on bibliographic control; v. 44).

Webster's 3rd – Webster's third new international dictionary. – Springfield, Mass.: Merriam, 1976.

Prevedli: Irena Kavčič in Suzana Šulek

NAVODILA AVTORJEM
GUIDELINES FOR AUTHORS

Navodila za prispevke v slovenščini

1 Temeljne usmeritve

Revija objavlja **znanstvene in strokovne prispevke v slovenskem ali angleškem jeziku**, izjemoma pa tudi znanstvene prispevke v drugih jezikih (nemškem, francoskem, italijanskem, hrvaškem jeziku itd.). Druge prispevke, kot so krajši članki, ocene, poročila z znanstvenih in strokovnih posvetovanj, objave dokumentov, obvestil, razpisov Zveze bibliotekarskih društev Slovenije (ZBDS), njenih strokovnih teles ali področnih društev ipd., pa objavlja le v slovenskem jeziku.

Prispevke avtor/ji odda/jo v elektronski obliki na e-poštni naslov uredništva revije: **revija.knjiznica@nuk.uni-lj.si**. Vsak prispevek mora vsebovati kontaktne podatke avtorja/jev ter naziv in poštni naslov ustanove, kjer je/so zaposlen/i.

Avtor/ji oddanega prispevka zagotavlja/jo, da je vsak **prispevek izvirno delo**, ki še ni bilo objavljeno oziroma ni v postopku za objavo v drugi publikaciji. Prav tako zagotavlja/jo, da so prispevki v celoti strokovno in znanstveno korektni. V primeru objave vse moralne avtorske pravice pripadajo avtorju/em objavljenega prispevka, materialne avtorske pravice pa avtor/ji za vselej, za vse primere, za neomejene naklade in za vse medije neizključno, časovno in prostorsko neomejeno prenese/jo na izdajatelja revije, tj. Zvezo bibliotekarskih društev Slovenije.

V ta namen avtor/ji podpiše/jo *Dovoljenje za objavo prispevka v reviji Knjižnica*,¹ ki ga v tiskani obliki pošlje/jo na naslov uredništva revije (Uredništvo Revije Knjižnica, Narodna in univerzitetna knjižnica, Turjaška 1, 1000 Ljubljana) ali v skenirani obliki po e-pošti na naslov revija.knjiznica@nuk.uni-lj.si.

Če ima revija zagotovljena sredstva za izplačilo avtorskega honorarja, uredništvo pozove vsakega avtorja, da posreduje podatke za sklenitev avtorske pogodbe, ki je pogoj za izplačilo avtorskega honorarja. Ti podatki so: stalni naslov, številka tekočega računa, naziv in sedež banke, davčna številka in delež avtorstva za izplačilo višine honorarja. Avtor dovoljuje, da naročnik lahko uporabi osebne podatke za potrebe izvršitve izplačila in zahtevanega sporočanja podatkov o opravljenem delu po pogodbi. Višina izplačila je določena v letnem ceniku revije. Avtor/ji objavi prispevka dobi/jo en avtorski izvod številke.

¹ *Dovoljenje za objavo prispevka v reviji Knjižnica* je dosegljivo na spletni strani revije: <http://www.zbds-zveza.si/knjiznica/avtorji>. Svetujemo tudi ogled predloge za pripravo prispevka.

Avtor/ji je/so dolžan/ni poskrbeti **za jezikovno korektnost prispevkov** (predvsem za terminologijo). Za lekturo ter jezikovni pregled prispevkov in prevodov poskrbi uredništvo. **Znanstveni prispevki so recenzirani.** Glede na recenzentsko mnenje lahko uredništvo povabi avtorja/e, da prispevek ustrezno popravi/ jo oziroma dopolni/jo. Uredništvo si pridržuje pravico do zavrnitve vsebinsko neustreznih objav ter prispevkov z negativno recenzijo. Recenzent določi tudi tipologijo prispevka (predlaga/jo jo lahko tudi avtor/ji).

Uredništvo prispelega gradiva ne vrača.

2 Tehnična navodila

Naslov in podnaslov naj bosta napisana v slovenskem in angleškem jeziku.

Besedilo naj bo napisano prvi osebi množine ali neosebno. **Avtor/ji** naj bo/do vedno naveden/i z imenom in priimkom. Če je avtorjev več, naj sami določijo vrstni red navajanja. Poleg imena avtorja je treba navesti tudi njegov morebitni akademski naziv.

Z izvlečkom (največ 250 besed) morajo biti opremljeni vsi znanstveni in strokovni članki. Vsebujejo naj namen članka, zasnovo, metodologijo in pristop, analizo rezultatov, omejitve raziskave in uporabnost študije v praksi ter izvirnost oziroma vrednost raziskave. Prevod v angleški jezik mora ustrezati besedilu v slovenskem jeziku.

Avtor/ji določi/jo do 5 (pet) **ključnih besed.**

Prispevki lahko vsebujejo **slikovno gradivo in grafične prikaze** (fotografije, grafikone, zemljevide, skice, diagrame in podobno) ter preglednice (tabele), ki naj bodo oštevilčene in naslovljene z navedbami ustreznih virov (oziroma s soglasji izdajateljev). Avtorja/je prosimo, da slike čim večje ločljivosti priložijo posebej. Naslov preglednice mora biti napisan nad njo, naslov slike pa pod njo.

Zahvala naj bo navedena na koncu prispevka.

Poglavja in podpoglavja naj bodo številčena po standardu SIST ISO 2145 (tj. 1, 1.1, 1.1.1 itd.).

Opombe naj bodo zapisane pod črto in oštevilčene z zaporednimi arabskimi številkami od začetka do konca besedila. Vsebujejo naj samo dodatno besedilo (avtorjeve komentarje), ne pa tudi bibliografskih referenc (citatov).

Citati naj bodo navedeni v oklepaju v besedilu prispevka po sistemu APA (tj. sistem Ameriškega psihološkega združenja). Primeri citiranja:

Vprašanje družbenega statusa knjižničarjev je bilo obravnavano večkrat (Novak, 1980; Petek, 1982, 1990a, 1990b; Kovač, Benko in Mlinar, 1987; Mohorko idr., 1990). Med novejšimi študijami bi omenili študijo Urbanije (1993), zanimivo pa je tudi izhodišče, ki ga zagovarja Tomšičeva (1996, str. 4–5), ki piše: »Danes imajo knjižničarji več kompetenc.« V tujih študijah zasledimo podatke o nizkem statusu knjižničarjev (Line, 1979 cv: Mihalič, 1984). Zakonska problematika ni natančno opredeljena (Zakon, 1982), lahko pa zasledimo nekatera stališča v knjigi Osnove knjižničarstva (Banič, 1993). Podobno definira standard o kazalcih uspešnosti knjižnic (ISO 11620, 1998). ZBDS ima svojo spletno stran (<http://www.zbds-zveza.si>).

Če je avtorjev več, naj bodo njihova imena ločena z vejico. Če je navedenih več virov, so ločeni s podpičjem. Podatki o citiranih virih naj bodo zapisani na koncu prispevka v poglavju *Navedeni viri*.

PRIMERI NAVAJANJA VIROV:

Knjiga

Podbrežnik, I. in Bojnec, Š. (2015). *Ugotavljanje kakovosti storitev v splošnih knjižnicah*. Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.

Toyne, J. in Usherwood, B. (2001). *Checking the books: the value and impact of public library book reading: final report*. Sheffield: University of Sheffield, Department of Information Studies, Centre for the Public Library and Information in Society.

Poglavje v knjigi

Grilc, U. (2007). Knjiga in razvoj: knjiga kot ena temeljnih razvojnih kategorij družbe. V A. Blatnik ... et al. (ur.), *Zgubljeno v prodaji* (str. 155–184). Ljubljana: UMco.

Karun B. (2009). Predgovor. V P. Štoka (ur.), *Smernice delovnih skupin za domoznanstvo osrednjih območnih knjižnic z analizo vprašalnika o stanju domoznanstva v slovenskih splošnih knjižnicah in UKM za leto 2007* (str. 5–7). Ljubljana: NUK.

Članek v zborniku konference, simpozija ali kongresa

Bon, M. (2011). Splošne knjižnice po knjižničnih območjih v letu 2010. V M. Ambrožič in D. Vovk (ur.), *Knjižnica: odprt prostor za dialog in znanje: zbornik referatov* (str. 171–196). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.

Semlič Rajh, Z. (2012). Arhivski zapisi in postopki sledenja v arhivskem informacijskem sistemu. V *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja: zbornik referatov z dopolnilnega izobraževanja* (str. 541–548). Maribor: Pokrajinski arhiv.

Članek v reviji ali časopisu

Ambrožič, M. (2015). Kakovost in vrednost knjižnice v očeh uporabnikov: študij uporabnikov Narodne in univerzitetne knjižnice. *Knjižnica*, 59(1–2), 95–125.

Bartol, T., Budimir, G., Dekleva-Smrekar, D., Pušnik, M. in Južnič, P. (2014). Assessment of research fields in Scopus and Web of Science in the view of national research evaluation in Slovenia. *Scientometrics*, 98(2), 1491–1504. doi: 10.1007/s11192-013-1148-8

Kolšek, P. (2012, 4. avgust). Osebnost s Slavkom Preglom: mož, ki je odpustil samega sebe. *Delo*, 54, str. 28.

Diplomsko, magistrsko ali doktorsko delo

Kunc, U. (2011). *Strategija prehoda na internetni protokol IPv6*. Magistrsko delo. Kranj: Fakulteta za organizacijske vede.

Leskovec, M. (2005). *Delo, izrazna oblika, pojavna oblika: kaj uporabniki res iščejo?*. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Elektronski viri

islovar. (2015) (2. izdaja). Ljubljana: Slovensko društvo Informatika. Pridobljeno 1. decembra 2015 s spletne strani: <http://www.islovar.org>

Javni razpis DSP za stipendije iz naslova knjižničnega nadomestila. (2012). Ljubljana: Društvo slovenskih pisateljev. Pridobljeno 5. novembra 2015 s spletne strani: http://www.drustvopisateljev.si/si/drustvo_slovenskih_pisateljev/objave/1875/detail.html

Johnson, L., Levine, A., Smith, R. in Stone, S. (2010). *The 2010 Horizon Report*. Austin, Texas: The New Media Consortium. Pridobljeno 1. marca 2015 s spletne strani: <http://www.nmc.org/sites/default/files/pubs/1316815357/2010-Horizon-Report.pdf>

Pregl, S. (2012). *Sporočilo v zvezi z očitki Javni agenciji za knjigo*. Ljubljana: Javna agencija za knjigo Republike Slovenije. Pridobljeno 1. julija 2014 s spletne strani: http://jakrs.si/novica/zapisi/sporocilo_v_zvezi_z_ocitki_javni_agenciji_za_knjigo/162

Uradni dokumenti in standardi

ISO 9001:2015. Slovenski standard. Sistemi vodenja kakovosti – Zahteve. (2015). Ljubljana: Slovenski inštitut za standardizacijo.

Podatkovni portal SI-STAT: demografsko in socialno področje. (B. l.). Ljubljana: Statistični urad RS. Pridobljeno 9. 12. 2015 s spletne strani: http://pxweb.stat.si/pxweb/Database/Dem_soc/Dem_soc.asp

Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe. (2003). *Uradni list RS*, št. 73.

Statistični podatki o knjižnicah. (2005). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, Bib-SiSt online. Pridobljeno 28. 7. 2014 s spletne strani: <http://bibsis.nuk.uni-lj.si/statistika/index.php>

Zakon o varstvu osebnih podatkov (ZVOP-1). (2004). *Uradni list RS*, št. 86/2004, 67/2007, 94/2007-UPB1.

Guidelines for contributions in English

1 Aim and scope of international cooperation

The aim of the international cooperation is to stimulate scientific communication on recent development in library and information science (LIS) and profession in South Eastern and Eastern European regions. The Editorial Board welcomes research articles covering various aspects of LIS.

2 General principles

Papers should be submitted to the Editorial Board by e-mail **revija.knjiznica@nuk.uni-lj.si**. The submitted papers should be **original (scientific) contributions** and should not be under consideration for publication elsewhere at the same time.

In compliance with the guidelines, formal academic style and scientific article layout should be used. Authors are asked to submit the entire paper which is expected to be grammatically correct and without spelling or typing errors. According to peer reviews of submitted papers, the Editor reserves the right to decide whether a paper is acceptable for publication, and if necessary, to require changes in the content, length or writing style. If the author is not subscribed to the journal he/she will receive a copy of the journal issue upon its publication.

Authors complete and sign a **Permission for Publishing** where they agree to transfer the economic rights to Zveza bibliotekarskih društev Slovenije (Slovenian Library Association) when and if the article is published in the journal.² Paper version of the permission should be sent to the postal address Uredništvo Revije Knjižnica, Narodna in univerzitetna knjižnica (Library, journal of library and information science), Turjaška 1, 1000 Ljubljana, Slovenia, or scanned on e-mail revija.knjiznica@nuk.uni-lj.si or by fax +386 1 42 57 293.

² See http://www.zbds-zveza.si/eng/journal_library/authors.

3 Technical recommendations

Author/s. The title is followed by author s name and surname, institutional affiliation, address and e-mail address should also be submitted. If there are more authors, the corresponding author should be indicated.

Abstract. The abstract should not exceed 250 words and is expected to be structured as follows: Purpose, Methodology/approach, Results, Research limitation, Originality/Practical implications.

Keywords. The author/s suggest up to 5 keywords.

Paragraphs and Headings. Headings levels should reflect the organization of the paper. The headings should be numbered by SIST ISO 2145, that is 1, 1.1, 1.1.1 etc.

Footnotes. It is recommended to use footnotes only for additional explanations and not for citing or reference listing.

Layout of tables and figures. All tables and figures should be headed by an Arabic numeral and a title which should be placed below the figures (and graphic presentations) and above the tables. All materials should have a note of acknowledgement (reference) to the original, if they are not original works of the paper's author. Figures should be submitted in a separate file in high resolution.

Acknowledgements. The name of the person and the type of help should be stated at the end of the paper.

Citing. Citing should conform to APA (American Psychological Association) citation style. Citations should be placed in the text using the author-date citation system. If you cite two or more works within the same parentheses, they should be separated by a semicolon. The citing in the text should be as follows:

There were several studies on information retrieval (Smith, 1980; Johnson, 1982, 1990a, 1990b; Kovač, Benko & Mlinar, 1987; Mohorko et al., 1990). Among recent studies the one by Urbanija (1993) should be mentioned, but the opinion of Leight (1996, pp. 4–5) is even more interesting: “The modern librarians have more competencies.” Moreover, there were results published in older research (Line, 1979 as cited in Mihalič, 1984). The legal question was also raised (Act, 1982) and was described in a book *The basic of librarianship* (Banič, 1993). It is also stated in the international standard (ISO 11620, 1998) and on the Slovenian Library Association web site (<http://www.zbds-zveza.si>).

Reference list. References and resources should be listed in the alphabetical order according to the APA style. For every in-text citation there should be a full citation in the reference list and vice versa. If the author cites more than 10 information sources which are used as primary research data (annual plans and reports, statistical data etc.) they should be listed in a separate section of resources. If the work has not been published yet it is recommended to use the phrase “in press”. All the authors of the paper should be listed. The examples of references:

THE EXAMPLES OF REFERENCES:

Authored Book:

Calhoun, K. S. & Cellentani, D. (2009). *Online catalogs: what users and librarians want*. Dublin, Ohio: OCLC.

Case, D. O. (2012). *Looking for information: a survey of research on information seeking, needs, and behavior* (3rd ed.). Bingley, UK: Emerald.

Chapter in an Edited Book:

Hinze, A., McKay, D., Vanderschantz, N., Timpany, C. & Cunningham, S. J. (2012). *Book selection behavior in the physical library: implications for ebook collections*. In Proceedings of the 12th ACM/IEEE-CS joint conference on digital libraries (pp. 305–314). New York: ACM.

Law, D. (2009). The changing roles and identities of library and information services staff. In G. Gordon & C. Whitchurch (Eds.), *Academic and professional identities in higher education: the challenges of a diversifying workforce* (pp. 185–198). New York: Routledge.

Journal Article:

Florjanič, M. M. & Možina, K. (2015). Graphic arts technology students' attitude towards various media of e-books in Slovenia. *Knjižnica*, 59(1–2), 127–144.

Glänzel, W., Debackere, K., Thijs, B. & Schubert, A. (2006). A concise review on the role of author self-citations in information science, bibliometrics and science policy. *Scientometrics*, 67(2), 263–277. doi: 10.1556/Scient.67.2006.2.8

Martindale, G., Willett, P. & Jones, R. (2015). Use and perceptions of e-books in Derbyshire libraries. *Library review*, 64(1–2), 2–20. Retrieved 5. 12. 2015 from: <http://www.emeraldinsight.com/doi/abs/10.1108/LR-04-2014-0030?journalCode=lr>

Saunders, L., Kurbanoglu, S., Boustany, J., Dogan, G., Becker, P., Blumer, E., ... Todorova, T. Y. (2015). Information behaviors and information literacy skills of LIS students: an international perspective. *Journal of education for library and information science*, 56(Supplement 1), S80–S99.

Newspaper Article:

Flood, A. (2012, 15 May). Pay us for library ebook loans, say authors. *Guardian*, 190. Retrieved 15. 8. 2012 from: <http://www.guardian.co.uk/books/2012/may/14/pay-us-for-library-ebook-loans>

Graduate, MA and PhD works:

Kuhlthau, C. C. (1983). *The research process: case studies and interventions with high school seniors in advanced placement English classes using Kelly's theory of constructs*. Doctoral dissertation. New Brunswick, NJ: Rutgers University.

Electronic resource:

Firment, E. (1997). *Why you should fall to your knees and worship a librarian* [Web log post]. Retrieved 5. 11. 2015 from: <http://librarianavengers.org/worship-2>

Hrčak: portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske. (2016). Zagreb: Srce. Retrieved 11. 4. 2016 from: <http://hrcak.srce.hr>

Zickuhr, K. & Rainie, L. (2014). *A snapshot of reading in America in 2013*. Washington, DC: Pew Internet. Retrieved 9. 3. 2016 from: <http://www.pewinternet.org/2014/01/16/asnapshot-of-reading-in-america-in-2013>

Legal and other documents:

Barišić, D. & Bobinac, I. (2015). *Citatna analiza završnih radova studenata Filozofskog fakulteta u Osijeku: akademska godina 2013./2014.: pilot-projekt 2014./2015*. Osijek: Filozofski fakultet. Unpublished document.

German library statistics 2010. (2011). Köln: Hochschulbibliothekszenrum des Landes Nordrhein-Westfalen. Retrieved 4. 1. 2015 from: http://www.hbz-nrw.de/dokumentencenter/produkte/dbs/aktuell/auswertungen/gesamt/dbs_gesamt_engl_10.pdf

ISO 5963:1985, Documentation – Methods for examining documents, determining their subjects, and selecting indexing terms. (1985). Geneva: ISO.